REPORT RESUMES

ED 010 340 48
EAST ARMENIAN READER.
BY- ESSABAL, PAUL
UNIVERSITY OF CALIFORNIA, BERKELEY CAMPUS
REPORT NUMBER BR-5-1262 PUB DATE 66
EDRS PRICE MF-$0.54 HC-$16.04 401P.

DESCRIPTORS- *ARMENIAN, LANGUAGE INSTRUCTION, *LANGUAGE GUIDES, *LANGUAGE RESEARCH, LITERATURE, BERKELEY, CALIFORNIA

THIS EAST ARMENIAN READER CONSISTS OF MATERIAL WRITTEN IN MESROPIAN SPELLING. AN INTRODUCTION (WRITTEN IN ENGLISH) PROVIDES A HISTORICAL REVIEW OF THE ARMENIAN LANGUAGE. GLOSSARIES (ARMENIAN-ENGLISH) AND RULES FOR ABBREVIATIONS, SPELLING, AND WORD COMPOSITION ARE INCLUDED. (GC)

5-1262

U. S. DEPARTMENT OF HEALTH, EDUCATION AND WELFARE
Office of Education
This document has been reproduced exactly as received from the person or organization originating it. Points of view or opinions stated do not necessarily represent official Office of Education position or policy.

ED010340

ՀԱՅՈՑ ԼԵԶՈՒԻ ԸՆԹԵՐՑԱՐԱՆ

ԱՐԵՒԵԼԱՀԱՅ ԲԱՐԲԱՌ

կազմեց

ՊՕՂՈՍ ԷՍԱՊԱԼԵԱՆ

ԿԱԼԻՖՈՐՆԻՈՅ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ
ԲԵՐԿԼԻ
1966

ED01039
40

U. S. DEPARTMENT OF HEALTH, EDUCATION AND WELFARE
Office of Education
This document has been reproduced exactly as received from the person or organization originating it. Points of view or opinions stated do not necessarily represent official Office of Education position or policy.

EAST ARMENIAN READER

Selected and Edited

BY

PAUL ESSABAL

UNIVERSITY OF CALIFORNIA
BERKELEY, CALIFORNIA
1966

The Research reported herein was performed pursuant to a contract with the United States Office of Education, Department of Health, Education and Welfare (under the provisions of the Language Development Program, NDEA).

Dr. Paul Essabal has been in charge of courses in Armenian language, literature, and history at the University of California, Berkeley since 1960. Dr. Essabal, who received his degree at the University of Vienna, is the author of numerous articles and studies in Armenian philology and folklore.

Copyright 1966
By the Regents of the University of California
Printed in the United States of America
By the University of California Printing Department

ԿԸ ՁՕՆԵՄ ԱՅՍ ԱՐԵՒԵԼԱՀԱՅ ԸՆԹԵՐՑԱՐԱՆԸ

ՊՐ. ԱԼԵՔՍ ՓԻԼԻՊՈՍԻՆ

ՈՐ ՀԱՅՐԱԲԱՐ ՀՈՎԱՆԱՒՈՐԵՑ ՀԱՅԱԳԻՏՈՒԹԻՒՆԸ
ԿԱԼԻՖՈՐՆԻՈՅ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻՆ ՄԷՋ Ի ՊԷՐՔԼԻ
ԱՆՈՐ ՍԿԶԲՆԱՒՈՐՈՒԹԵԱՆ ԱՌԱՋԻՆ ՕՐԷՆ։

I DEDICATE THIS ARMENIAN READER TO

MR. ALEX PILIBOS

WHO HAS GENEROUSLY SUPPORTED THE
PROGRAM IN ARMENIAN STUDIES AT THE
UNIVERSITY OF CALIFORNIA, BERKELEY,
SINCE IT WAS INITIATED IN SEPTEMBER
1960.

P.Essabal

INTRODUCTION

Modern Armenian is written in two dialects that according to their geographical positions are called East Armenian and West Armenian. East Armenian is the language of Armenians in the Soviet Union, Persia and India, while West Armenian was spoken in the Ottoman Empire until the extermination of the Armenian people in their homeland (1915). The ethnic debris saved from that national catastrophe continued to cultivate their West Armenian language in Syria, Lebanon, Egypt, Greece, France, Latin America and the United States.

A historical survey of the development of both dialects will help us to understand their essential differences.

The Ancient Armenian literature created by Mashtotz and Catholicos Sahak in the 5th century represents a monolithic language, with a well-fixed grammar and selective vocabulary. Mashtotz's language as a heritage of past prosperity remained in the possession of the Armenian clergy and of other literates, with the same degradation of its classical character taking place as occurred with Latin in the Medieval Church.

II

The spoken Armenian language developed in its own way, and the distance between it and the written language, Grabar, became greater in the following centuries. In Armeno-Cilicia, where a national territory and administration were achieved in the Middle Ages, Grabar was no longer understood by the common people, and the spoken language, called Middle-Armenian, was introduced in official use. It shows a strong mixture of various dialect components in a grammatical frame that is close to Ancient Armenian.

This innovation was no break for the Grabarists who insisted on using Ancient Armenian in literature and rejected its replacement by Middle, and later by Modern Armenian, until the end of the past century.

One of those belated Grabarists was a University of California professor at the Berkeley campus, Mr. M. Vaygouny, who polemized against Modern Armenian in literature and translated THE RAVEN into Ancient Armenian as shaped by him, in order to show its "virtues and possibilities...as an instrument of modern poetical thought expression... against any one of the two or three so-called 'modern' written Armenian dialects deified so thoughtlessly nowadays and forced upon the people at large under the whip hand primarily of certain foreign religious Agencies, for reasons and objects and shameful inadequacies of their own."[1]

Vaygouni's reproach was gratuitous. The best Grabarists were the Catholic Mekhitharists in Venice and Vienna (the Armenian Ciceronians) who cultivated and published Ancient Armenian literature, studied its grammar, produced the best dictionary existing in that language, NOR BAȐGIRK' HAYKAZEAN LEZOWI, 2 vol., Venice 1836, and created a new literature in Grabar. Nonetheless, Modern Armenian was a special subject of their care.

The Armenian people were cut off from Ancient Armenian, as the Italians, French and Spaniards were from Latin. Spoken Armenian should have been cultivated to avoid the danger of total alienation of the Armenian nation from their cultural heritage. Many Armenian settlements had already lost their native language for lack of instruction in it. Armenians in Poland spoke and wrote in Tatar; those in the Balkan Peninsula and Southern Russia used Turkish or a mixture of Tatar as a reminiscence of the prior domination of these races. Armenians in the cities of Asia Minor with a Turkish majority had taken over Turkish customs, shaped their names into Turkish and spoke Turkish. A literature, mainly religious, was created for those Armenians of Turkish tongue. The Catalogue de la Librairie des PP Meçhitharistes, Vienna 1936, p. 69-74, lists 67 books of that category from the Mekhitharist press in Vienna alone. Turkish newspapers in the Armenian alphabet were published in Istanbul, such as MANZUMEI EFKYAR, TERCUMANI EFKYAR, TERCUMANI HAKIKAT, CERIDIYEI ŞARKIYE, MECMUAYI AKHBAR, MUNADI, AVETABER (title Armenian, language Turkish, published by the Armenian Protestant Church). Western authors were translated into Turkish by Armenians. Armenian troubadours as Nami, Serveri, Pitari etc. wrote and sang in Turkish; all these works in the Turkish tongue were published, however, in the Armenian alphabet. The use of Turkish in everyday and cultural life shows how far Armenian-Turkish fraternization had advanced in the 19th and 20th centuries, within the limits of Muslim laws. The Pan-Turanian policy of the Red Sultan and the Young Turks did not consider, however, those eminent signs of the good will of their Armenian subjects when they staged the indiscriminate massacres of 1894-1896, 1909, and the final genocide of the Armenians in 1915.

* * * * * * * * *

The first attempt at a West Armenian grammar was made by Abbot Mekhithar, the founder of the Mekhitharist monastery, and was published in Venice (1727).[2] It was addressed to Armenians of Turkish tongue; for their understanding the explanations are given in Turkish, written in the Armenian characters. Mekhithar had based his grammar essentially on his native Sebastia dialect. This could not be retained when a larger number of books, monthlies and newspapers appeared in Modern Armenian.

Since the 18th century Constantinople had become the center of Armenian publications, after many attempts of Armenian publishers in Venice, Amsterdam, Rome, Marseilles, etc. The Armenian-reading public were mostly living in the Sultan's capital. The cultural, educational and political life of Armenians in general was focused on that city as early as 1461, when Bishop Hovakim of Brussa was instituted as patriarch to represent the Armenian people before the Sublime Porte. Most intellectuals, including many Mekhitharists in Venice and Vienna, who created West-Armenian literature, were native to that city, and they wrote in their own dialect, with selected words and forms from other dialects, but strongly guided by Ancient Armenian. The school and the press carried the new language to Armenians everywhere in the Sultan's empire. Thus literary West Armenian became the common language of the Armenians, superseding other dialects in the course of time. This happened after bitter polemics with the Grabarists. A. Aydenian's Modern Armenian Grammar, Vienna 1866,[3] contributed largely to the final triumph of the new literary language.

The West-Armenian literary language represents the organic development of Middle-Armenian, and is closest to Ancient Armenian. It is mainly based on the Constantinople dialect that was purged of its foreign elements, among them 4,000 Turkish words.[4] It is characterized by new words and creations produced as a result of the linguistic puritanism that rejected all forms and innovations not justified by Ancient Armenian norms. Some pure Armenian elements also were sacrificed out of ignorance.

* * * * * * * *

East Armenian made its entry into literature by religious books published mostly by Protestant missionaries.[5] The popularization of written East Armenian is due, however, to famous literary figures such as Kh. Abovian, M. Nalbandian, S. Nazarian. The leading reason for writing in East Armenian was to create a literature that could be understood by common people. As Armenian was spoken in some 40 dialects, a selection from among them was necessary, and the enrichment of the selected dialect with elements of other dialects was set as a goal. The result of this principle was the multiplicity of dialects used in literature by East Armenian authors. Finally a unified language was realized based mainly on the Erivan dialect. The way to linguistic unification was long, and educational institutions such as the Lazarian Academy in Moscow (1816) and Nersessian College in Tiflis (1826), with their Armenian students of different regions, had a pioneering role in its shaping.

By the end of the 19th century, East Armenian showed a uniform grammar, and a rich vocabulary with strong dialect coloring. The influence of Ancient Armenian was reduced, and a large number of foreign words, chiefly Russian, but also of German and Oriental origin, were accepted into the literature, in contrast with West Armenian.

Armenia after World War I found itself facing linguistic problems, among others. Many West Armenian ethnic elements, escaping destruction, had been huddled within a horribly amputated republic. The problem sharpened with the socialization of the small country. The new system with its terminology set the Armenian language a hard task. The consequences of the new political and social situation were extensive changes in Armenian vocabulary, under exclusive Russian influence, and further simplification of the Armenian grammar.[6]

Unfortunately not all the changes and creations were realized in accordance with Armenian linguistic feeling; deficient education during the war and some weakness to innovations were responsible for erroneous and unsound words and forms that appeared in the press. We must add, however, that many of those wrong and awkward creations have already been abandoned, and further study of the national linguistic patrimony will help in the invention of original Armenian terms for imported ones. But many new loan words will remain as parts of Armenian language, just as ancient Iranian and Greek words have been accepted and continue to live in modern Armenian literature.

Soviet Armenian is planned as the common language of Armenians in the Soviet Union. Schools and the press are pursuing that goal. Special attention is being paid to textbooks so as to present the language in accordance with the new norms established.

Our selections for this reader, especially in its first part, are mostly taken from those textbooks in order to reproduce the "common" Soviet Armenian. Very few readings are not of Soviet origin. The second part is more literary, gathered from various authors of the Soviet and pre-Soviet period. This will illustrate some linguistic differences between them. On principle we have avoided including authors who use pure dialect in their writings.

An East Armenian grammar should accompany this reader. There is none in English.[7] Considering the development of the East Armenian language, any grammar should be large enough to include the different dialect forms used by the best authors. In the frame of our reader this was impossible; to help the students we have regularly indicated the grammatical forms occurring in the readings. These indications are gradually omitted. We recommend that beginners repeat the first readings as many times as they can afford: this will help them to gain an insight into the structure of East Armenian sentences.

As to the content of our readings, we note that a reader representing essentially Soviet Armenian should include Soviet vocabulary reflecting Soviet ideology. In order to make this textbook less political and more instructive, however, we have preferred to give a larger place to historical, social and biographical articles that reproduce Armenian life in miniature.

The traditional spelling of Armenian was also affected in Soviet Armenia. The so-called Mesropian spelling of Ancient Armenian has undergone many changes in modern pronunciation. The 'People's Committee' ordered some radical reforms in it (March 3, 1922): every letter of the Armenian alphabet should represent one specific sound in all positions. Where there was a duplicity in sound representation of the traditional spelling, it should be simplified according to this monophonic principle. No letter was allowed to be written, if not pronounced. This reform was partly rescinded in May 1940 (See details in the Glossary.).

This reader is written in **MESROPIAN SPELLING**. The only concession made to modern spelling is the representation of consonantic -ու- by -ւ-, as in East Armenian in general.[8]

The collection of material of this reader and its elaboration were done under the principal investigator Professor Gordon H. Fairbanks, Cornell University, 1961 - 1962. The book assumed its final form under the principal investigator Professor William M. Brinner, University of California, Berkeley, 1964-1965. I have to thank both of them. Mr. Armen Shamamian, with the help of Mr. Herand Der Sarkissian collected the Glossary (later completed). Mr. and Mrs. Lemyel Amirian, Miss Anne Avakian, Mr. A. Amourian and some students of mine checked it; Mrs. Mary Bedoyan typed most of the second part of this book. Hearty thanks to all of them.

I am aware of many imperfections, especially in the presentation of this book, and I apologize for them. In setting up a book one enjoys many advantages lacking in the process of typing and reproducing it.

Footnotes:

1)M.Vaygouny, The Raven, Vienna 1925. English Nota out of the text.

2) *Դուռն Քերականութեան Աշխարհաբառ Լեզուին Հայոց, շարադրեալ տաճկականաւ լեզուաւ, Վենետիկ 1727:* The original grammar written in Armenian is bigger in size and remains as manuscript. Bazmavep, 1843,N° 7,p.109.

3) *Հ.Արսէն Այտընեան, Քննական Քերականութիւն Աշխարհաբար կամ Արդի Հայերէն Լեզուի, Վիէննա 1866:*
An American, Elias Riggs, wrote "AGrammar of the Modern Armenian as spoken in Constantinople and Asia Minor",Constantinople 1847.

4) *Հ.Աճառեան, Հայոց Լեզւի Պատմութիւն,Բ հտ.,էջ 270, 471:*

5) *Բանալի Գիտութեան, Սան Պետերբուրգ 1788. Համառօտ Քննութիւն Քրիստոնէական Հաւատոց, Մոսկուա 1881. Աւետարանի ճշմարտութեան ու Զօրութեան համար, Շուշի 1858:*
A German scholar, Johann Joachim Schröder, wrote the first East Armenian grammar. See his Thesaurus Linguae Armenicae, Amsterdam 1711, p.303-327.

6) Monographs dedicated to the study of Russian influence in East Armenian:
Ս.Ղ.Ղազարեան, ժամանակակից Հայոց Լեզուն եւ Ռուսերէնի Դերը նրա հարստացման ու զարգացման մէջ, Երեւան 1955:
Գ.Սեւակ, Հայոց Լեզւի Զարգացման Սովետական Փուլը, Երեւան 1946:
I.Kusikyan , Izmenenija v slovarnom sostave literaturnovo armjanskovo jazyka sovetskovo perioda, Moskva 1964.
A.Ter-Matevosjan, Kratky sravnitelny obzor strukturnyx osobennostej russkovo-armyanskovo jazykov, Baku 1939.

7) East Armenian grammars in foreign languages:
Artasches Abeghian, Neuarmenische Grammatik, Ost- und Westarmenisch, Berlin-Leipzig 1936.
A.S.Garibyan, Kratky kurs armyanskovo yazyka, Erivan 1960

8) The spellings of amen, amēn are interchanged. In word division we have generally followed Aydenian's rules,Mod.Arm.Grammar,p. 346-351. A.V.Grigoryan, Hayoç Lezow, p.24-26, shows little differences. See also S.L.Kogian,Armen.Grammar, p. 19-21.

Literature dedicated to the study of Soviet Armenian (incomplete)

Մ.Աբեղեան, Հայոց Լեզուի Տեսութիւն, Երեւան 1931:
Ա.Ա.Աբրահամեան, Բայը ժամանակակից հայերէնում, Գիրք Ա.1962
Ա.Ա.Աբրահամեան, Հայերէնի դերբայները եւ նրանց ձեւաբանական նշանակութիւնը. Երեւան 1953.
Ս.Աբրահամեան, Արդի հայերէնի դերանունները, Երեւան 1956.
Ս.Աբրահամեան, ժամանակակից հայերէնի չթեքւող խօսքի մասերը,Երեւան 1959.
Վ.Առաքելեան, ժամանակակից հայերէնի հնչիւնաբանութիւնը,Երեւան 1955.
Վ.Առաքելեան, ժամանակակից հայերէնի հոլովների եւ հոլովական կապակցութիւնների իմաստային առումները, Երեւան 1957.
Վ.Առաքելեան, Հայերէնի շարահիւսութիւն, հտ.Ա, Երեւան 1958.
Մ.Ե.Ասատրեան, Բայի սեռերը ժամանակակից հայերէնում,Երեւան 1959.
Հ.Բարսեղեան, Արդի հայերէնի բայի եւ խոնարհման տեսութիւն,Երեւան 1953.
Գ.Լ.Գարեգինեան, Շաղկապները ժամանակակից հայերէնում, Երեւան 1963.
Ա.Ղարիբեան, Հայոց լեզուի քերականութիւն (տարբեր հրատարակութիւններ սկսած 1934 թ.)
Ա.Ղարիբեան, Հայոց լեզուի դասաւանդման մեթոդիկա, Երեւան 1954.
Ա.Մուրվալեան, Հայոց լեզուի բառային կազմը, Երեւան 1955.
Ա.Մուրվալեան, Հայոց լեզուի դարձուածաբանութիւն եւ բայակազմութիւն, Երեւան 1959.
Գ.Ներսիսեան, Բայի սեռի եւ կերպի ուսուցումը.Երեւան 1943
Ն.Պառնասեան, Ստորադասականի կապակցութիւնը արդի հայերէնի բարդ նախադասութիւններում, Երեւան 1961.
Պ.Մ.Պօղոսեան, Բայի եղանակային ձեւերի ոճական կիրառութիւնները արդի հայերէնում, Երեւան 1959.
Գ.Ջահուկեան, Քերականական եւ ուղղագրական աշխատութիւնները արդի հայերէնում, Երեւան 1854.
Գ.Սեւակ, ժամանակակից հայերէն լեզուի տեսութիւն, Երեւան, Գիրք Ա 1939, Գիրք Բ 1947.
Գ.Սեւակ, ժամանակակից հայոց լեզուի համառօտ պատմութիւն, Երեւան 1948.
Գ.Սեւակ, Հայոց լեզուի շարահիւսութիւն, Երեւան, Երեւան 1950.
Գ.Սեւակ, ժամանակակից Հայոց լեզուի դասընթաց, Երեւան 1955.
Գ.Սեւակ, Հայոց լեզուի զարգացման սովետական փուլը, Երեւան 1946:

Pre-Soviet East Armenian Grammars.

Մ.Աբեղեան, Աշխարհաբարի Քերականութիւն, Վաղարշապատ 1906.

Մ.Աբեղեան, Աշխարհաբարի շարահիւսութիւն, Վաղարշապատ 1912.

Մ.Աբեղեան, Տարրական քերականութիւն, Թիֆլիս 1910.

Ա.Արաքաջեան, Տարրական քերականութիւն հայոց աշխարհաբար լեզուի, Աղեքսանդրոպոլ 1903.

Ա.Բահաթրեանց, Քերականութիւն աշխարհիկ լեզուի, Տփխիս 1879.

Յ.Դաղբաշեան, Արեւելահայ աշխարհաբառի քերականութիւն,Մասն Ա., Թիֆլիս 1913.

Յ.Թումանեան, Հայոց աշխարհաբար լեզուի համառօտ համաձայնութիւն, Թիֆլիս 1911.

Ն.Մելիք-Թանգեան, Աշխարհաբարի քերականութիւն, Շուշի 1893.

Ս.Պալասանեան, Գործնական քերականութիւն հայերէն լեզուի, Թիֆլիս 1869, Բ.տպ. 1874.

Ս.Պալասանեան, Ընդհանուր տեսութիւն արեւելեան նոր զրաւոր լեզուի Հայոց, Թիֆլիս 1870.

Ս.Պալասանեան, Քերականութիւն մայրենի լեզուի.Ե. տպ.,Թիֆլիս 1906.

Ն.Տէր-Ղեւոնդեան, Մայրենի լեզուի քերականութեան տարրերը,Թիֆլիս Զ.տպ. 1906.

Գ.Վանցեան, Պատմական քերականութիւն արեւելահայ լեզուի, Թիֆլիս 1906.

Գ.Վանցեան, Դպրոցական քերականութիւն, Թիֆլիս 1906.

ԸՆԹԵՐՑԱՐԱՆ

Ա ՄԱՍ

FIRST PART

Abreviations:

AA	Ancient Armenian
EA	East Armenian
SA	Soviet Armenian
WA	West Armenian
BW	borrowed words used in EA, specially in SA
LW	loan words common in EA and WA
Acc.	accusative
adv.	adverb
d.	dative
g.	genitive
intrans(itive)	
pl.	plural
p.p.	past participle
sing(ular)	
trans(itive)	
mil(itary)	
geogr(aphical)	
< / >	derived from.

ՓՈՔՐԻԿԻ ԵՐԱԶԸ

Մի փոքրիկ տղայ գիշերւայ քնին՝ երազ է տեսնում։

Առաւօտը վաղ քնից զարթնելով՝ վազում է, պատմում մայրիկին։

Բայց յանկարծ մոռանում է երազին շարունակութիւնը, կանգ է առնում եւ հարցնում մօրը.

-Յետոյ ի՞նչ եղաւ, ասա՛, մայրիկ ջան։

Մայրիկը ժպտալով պատասխանում է նրան.

-Երազդ ո՞րտեղից գիտեմ, բալիկ ջան։

Տղան զարմանքով ասում է նրան.

-Ի՞նչպէս չգիտես. չէ՞ որ երազումս դու ինձ հետ էիր։

THE DREAM OF A LITTLE ONE

A little boy sees a dream in his night sleep.

Early in the morning, awakening from his sleep, he runs, tells his mommy.

But suddenly he forgets the continuation of his dream, he stops and asks his mother:

"What happened later, tell (me), dear mommy!"

His mother smiling answers him:

"How do I know your dream, dear child?"

The boy says to her with amazement:

"Why don't you know? You were with me in my dream, weren't you?"

փոքրիկ	little,small	մայրիկին	of/to the mommy, of/to his mommy
- ի	of the little one	մայրիկ	mommy
երազ	dream	մայրիկի	of/to mommy
- ը	the -	- ն	of/to the/his ~
մի	one (+ noun)	բայց	but
տղայ	boy	յանկարծ	suddenly
գիշերուայ	of night	մոռանում է	is forgetting
գիշեր	night	մոռանալ	to forget
քնին	of/to the sleep; in the sleep (adv.)	երազին	of/to the/his dream
քուն	(the) sleep	երազ,երազի,երազին	dream,of/to ~, of/to the/his ~
քնի	of sleep	շարունակութիւն	continuation
- ն	of/to the sleep	- ը	the ~
է	he/she/it is	կանգ է առնում	is stopping
տեսնում	seeing	կանգ առնել	to stop
է տեսնում	is seeing	հարցնում	asking
տեսնել	to see	հարցնել	to ask
առաւօտը վաղ	early in the morning	մօրը	of/to the/his mother
առաւօտ	morning	մայր	mother
- ը	the/in the morning	մօր, մօրը	of/to mother, of/to the/his mother
վաղ	early	յետոյ	later, then
քնից	from sleep	ի՞նչ	what?
քուն,քնի,քնից	sleep,of/to ~ , from ~	եղաւ	was,became; happened
զարթնելով	awakening,by ~	լինել, եղաւ	to be, become: it was
զարթնել	to awake (intr.)	ասա	tell,say!
վազում է	is running	ասել	to tell,to say
վազել	to run	մայրիկ ջան	dear mommy
պատմում	telling, narrating	ջան	dear (literally: soul)
պատմել	to tell, to narrate	մայրիկը	the mommy,his ~

ժպտալով	with smiling
ժպտալ	to smile
պատասխանում է	is answering
պատասխանել	to answer
նրան	to him/her;him/her
երազդ	your dream
երազս	my dream
երազը,երազն	his/her dream
ո՞րտեղից	from where? = how?
ո՞րտեղ	where?
գիտեմ	I know
գիտենալ	to know
բալիկ ջան	dear child
տղան <տղայ + ն	the boy
զարմանքով	with amazement
զարմանք	amazement
ասում է	he/she says,tells
նրան	to him/her
ի՞նչպէս	how? (here:why)
չգիտես	you don't know
չ...	not (+verb)
գիտես	you know
չէ՞ < չ + է	isn't it?
որ	that
չէ՞ որ	isn't(true)that ?
երազումս	in my dream
երազում (<երազ)	in dream
դու	you

ինձ	to me, me
հետ	with (+ dat.)
չէ՞ որ ... ինձ հետ էիր	you were with me, weren't you? (Armenian sentence is a reproach.)

ԵՐԵՒԱՆԸ

Երեւանը Հայաստանի մայրաքաղաքն է: Քաղաքի միջով հոսում են Հրազդան եւ Գետառ գետերը:

Երեւանը շրջապատուած է այգիներով ու նորատունկ անտառներով: Երեւանից երեւում են Մասիս եւ Արագած սարերը:

Քաղաքն ունի շատ գեղեցիկ փողոցներ ու զբօսավայրեր: Գլխաւոր փողոցներով անցնում են տրամվայներ ու աւտոբուսներ: Քաղաքի հարաւային մասում գտնւում է երկաթուղային կայարանը: Այստեղից գնացքն ամեն օր հարիւրաւոր ուղեւորներ է տանում դէպի Լենինական, Կիրովական, Թբիլիսի, Բաքու եւ Մոսկվա:

Երեւան քաղաքի կենտրոնում գտնւում են հրապարակներ: Ամառ թէ ձմեռ Երեւանում կառուցում են ու կառուցում: Քաղաքի բոլոր մասերում բազմաթիւ նոր շէնքեր են բարձրանում:

Երեւանում շատ գործարաններ, դպրոցներ, մանկապարտէզներ, ինստիտուտներ, թատրոններ ու կինոներ կան:

ERIVAN

Erivan is the capital of Armenia. The rivers Hrazdan and Getar flow through the city.

Erivan is surrounded by orchards and recently planted forests. The mountains Masis and Aragats are seen from Erivan.

The city has very beautiful streets and parks. Street-cars and busses pass through the main streets. In the southern part of the city is the railway station. From there, the train takes hundreds of travelers to Leninakan, Kirovakan, Tbilisi, Baku and Moscow every day.

In the center of Erivan are found public squares. In summer or winter they are building and building in Erivan. In all parts of the city numerous new buildings are rising.

In Erivan there are many factories, schools, kindergartens, institutes, theaters and movies.

Երեւան	Erivan	գտնւել	to be found
Հայաստան	Armenia	գտնել	to find
մայրաքաղաք	capital	գտնում են	they are finding
մայր	mother + քաղաք city		
միջով	through (gen.)	երկաթուղային	railway-(in compound words)
քաղաքի միջով	through the city		
հոսել	to flow	կայարան	station
գետ	river	այստեղից	from here
շրջապատուած է	is surrounded	գնացք	train
շրջապատած է	has surrounded	ամէն, ամեն	all; every, each
այգիներով	with orchards	ամէն օր	everyday
այգի	orchard, garden	հարիւրաւոր	hundreds of
նորատունկ	recently planted	ուղեւոր	traveler
անտառներով	with forests	տանել	to carry, to take to
անտառ	forest	Լենինական	Armenian city
երեւում են	are appearing; are seen	Կիրովական	Armenian city
երեւալ	to appear	Թբիլիսի	capital of Georgia
սար	mountain	Բաքու	capital of Azerbaijan
ունի	has	Մոսկվա	Moscow
ունենալ	to have	կենտրոն	center
շատ	very; many, much	հրապարակ	public place
գեղեցիկ	beautiful	ամառ	summer
փողոց	street	թէ	as; that
զբօսավայր	park; public place	ձմեռ	winter
գլխաւոր	main	կառուցանել	to build, to construct
անցնել	to pass	բոլոր	all, entire
տրամվայ BW	streetcar, tramway	բազմաթիւ	numerous
աւտոբուս BW	bus, autobus	նոր	new
հարաւային	southern	շէնք	building
մաս	part	բարձրանալ	to rise (intr.)
գտնւում են	are found	գործարան	factory

դպրոց	school
մանկապարտեզ	kindergarten
մանուկ	child
պարտեզ	garden
ինստիտուտ BW	institute
թատրոն	theater
կինոներ	movies
կան	there are
կայ	there is

ՄԱՅՐԻԿԸ

Մի աղքատ կին ձեռքի աշխատանքովն էր պահում իր որբերին։

Մի կիրակի օր, ամէնից փոքր երեխային հետն առած՝ նա գնում էր վաճառանոց, որ այնտեղ վաճառի ձեռագործները։ Պատահմամբ երեխան մօրից ետ է մնում, ամբոխի մէջ մոլորւում եւ սկսում է լալով այս ու այն կողմն ընկնել։

-Ինչո՞ւ ես լաց լինում,-հարցնում են մարդիկ կարեկցաբար։Ո՞ւմն ես որոնում։

-Մայրիկիս եմ ուզում,-պատասխանում է երեխան հեկեկալով։

-Ո՞վ է քո մայրիկը։

-Վա՜յ.մի՞թէ չէք ճանաչում իմ մայրիկին. նա էլի,որ ամէնից լաւ մայրիկն է։

-Անունն ին՞չ է։

-Մայրիկ է։

MOMMY

A poor woman was supporting her orphans with her handiwork.

One Sunday, taking the youngest boy with her, she was going to the store in order to sell her handiwork there. By accident the boy falls behind his mother, goes astray in the crowd, and starts to run here and there in tears.

"Why are you crying?" people ask him compassionately."Whom are you looking for?"

"I want my mommy," answers the boy sobbing.

"Who is your mommy?"

"Oh no! Don't you know my mommy? Just she who is the best of all mommies."

"What is her name?"

"Mommy!"

աղքատ	poor
կին	woman
ձեռքի	of hand, hand-
ձեռք	hand
աշխատանքով	with the work, labor
աշխատանք	work, labor
էր պահում	(she) was keeping
իր	his/her
որբերին	the/her orphans (acc.), to her ~
որբեր	orphans
որբ	orphan
կիրակի (օր)	Sunday (day)
ամէնից փոքր	the smallest of all
երեխային	the child (acc). to the ~
երեխայ	child
հետն	with her/him
հետ	with (dat.)
առած	(having) taken
առնել	to take
նա	he/she
գնում էր	(she) was going
գնում է	(she) is going
գնալ	to go
վաճառանոց	store
որ վաճառի	that she sells
այնտեղ	there
ձեռագործները	handiworks
ձեռագործ	handiwork
պատահմամբ	casually, eventually

երեխան (<երեխայ + ն)	the child
մօրից	from mother
մայր	mother, *մօր* of/to mother
ետ է մնում	remains back, behind
մնալ	to remain
ամբոխի մէջ	in (the) crowd
ամբոխ	crowd
մէջ	in (gen.)
մոլորւում է	goes astray
մոլորւել	to go astray
եւ	and
սկսում է	is starting, beginning
սկսել	to start
այս ու այն կողմ ընկնել	to run here and there
այս	this
ու	and
այն	that
կողմ	side
ընկնել	to fall; to run
լալով	weeping, in tears
լալ	to weep
լաց լինել	to weep, to cry
լաց ես լինում	you are crying
հարցնում են	they are asking, they ask
մարդիկ	people
կարեկցաբար	with compassion
կարեկից	compassionate
ում	whom, *ո՞ւմ* whom?

ես որոնում որոնում ես	you are looking /for
մայրիկիս	my mother(acc) of/to my mommy
մայրիկի	of/to mommy
մայրիկ	mommy
մայր	mother
մայրս	my mother
մայրդ	your ~
մայրը	his/her ~,the ~
մոր	of/to mother
մորս	of/to my mother,my ~ (acc.)
մորդ	of/to your ~ ,your ~(acc.)
մորը	of/to his/her ~,his/her ~(acc.) of/to the ~
եմ ուզում ուզում եմ	I want
պատասխանում է	he/she answers
պատասխանել	to answer
պատասխան	answer
հեկեկալով	sobbing
հեկեկալ	to sob
ո՞վ է	who is?
քո	your
մի՞թե	really? Is it possible? Is it true?(doubt and reproach)
չեք ճանաչում	you don't know,recognize (pl.)
ճանաչում եք	you know, recognize
ճանաչել	to know, to recognize
իմ	my
քո	your
իր	his/her
նա	he/she
էլի	again;more; particle for doubt, and emphasis
նա որ	he/she who

ամենից լավ	the best of all
ամեն	all;each
ամենից	from all
լավ	good; well
անունն ի՞նչ է	what is her/his name?
անուն	name

ՀԱՄԼԻԿԻ ԱՂՕԹՔԸ

Իրիկուն էր, Համլիկը պատրաստւում էր քնելու: Մայրը շորերը հանեց ու ասաց.

-Դէ հիմի աղօթիր:

Երեխան չոքեց իր ճերմակ անկողնում, "Հայր մերն" ասաց ու մեծ պայծառ աչքերը վեր ուղղելով՝ Աստծուն խնդրեց.

-Աստուած ջան, պահիր հայրիկին, մայրիկին, Մուշեղին, Աշխէնին...,- ու կանգնեց:

-Էլ ու՞մ,-հարցրեց մայրը:

-Պապին, տատին, հօրեղբօր Վահանին, քեռի Անդրէին, Ռուբիկին, Լեւոնին, Կուտիկին:

Ռուբիկն ու Լեւոնն իր ընկերներն էին, իսկ Կուտիկն իրենց շունն էր:

Աղօթքը վերջացնելով նա ուրախ ուրախ մտաւ վերմակի տակ: Մայրը ծիծաղելով նրան համբուրեց ու ասաց.

-Ախ,դու անպիտան, Կուտիկին էլ մեզ հետ խառնեցիր:

-Ի՞նչ կայ որ... չի՞ կարելի: Բաս Կուտիկին չպահես, Աստուած. նրան թող:

Մայրը ծիծաղելով մէկ էլ համբուրեց ու դուրս գնաց:

Երեխան սկսեց մտածել."Ինչու՞ Աստուած Կուտիկին չպահի. ինչու՞ նրան թողնի": Մտածեց, մտածեց, գլուխը հանեց վերմակի տակից ու շշնջաց.

-Չէ, Աստուած ջան. Կուտիկին էլ պահիր, բայց մայրիկին չասես:

Hamlik's prayer

It was evening; Hamlik was getting ready to sleep. His mother undressed him and said:

"Now, say your prayers!"

The boy knelt down in his white bed, said "Our Father", and raising his big, clear eyes up, he asked God,

"Dear God, keep Daddy, Mommy, Mushegh, Ashkhen..." and stopped.

"Whom else?" asked his mother.

"Grandpa, Grandma, uncle Vahan, uncle Andre,Rubik,Levon, Kutik."

Rubik and Levon were his (play)mates, and Kutik,their dog.

When he finished his prayer he crept very happily under the blanket. His mother kissed him, laughing, and said,

"You naughty boy, you mixed us up with Kutik!"

"Why? Is it not allowed? Then, God, don't keep Kutik, abandon him!"

His mother, smiling, kissed him again and went out.

The boy started to think, "Why shouldn't God keep Kutik? Why should He abandon him?" He thought a long time, then took his head out of blanket, and mumbled,"No, dear God, keep Kutik too, but don't tell Mommy!"

Համլիկ	masc.proper name
- ի	Hamlik's
աղօթքը	the prayer
իրիկուն	evening
էր	it was
պատրաստւում էր	he/she was getting ready
պատրաստւել	to get ready (intr.)
պատրաստել	to prepare
քնել	to sleep
- ու	for sleeping
շորերը	the clothes
շոր	cloth
հանեց	he/she took out, away
հանել	to take out, away
ու	and
ասաց	he/she said
ասել	to say,to tell
դէ	(interj.) now!
հիմի	now, at this moment
աղօթիր	pray!
աղօթել	to pray (to God)
երեխան < երեխայ + ն	the child
չոքեց	he/she kneeled
չոքել	to kneel down
իր	his/her
ճերմակ	white
անկողնում	in bed
անկողին	bed

Հայր մեր AA	"Our Father" (prayer)
մեծ	great;big; large
պայծառ	clear,bright
աչքերը	the/his eyes
աչք	eye
վեր	up, above
ուղղելով	directing
ուղղել	to direct
Աստծուն	to God, God (acc.)
Աստուած	God
խնդրեց	he/she begged,asked for
խնդրել	to beg, to ask for
պահիր	keep!
պահել	to keep
հայրիկին	of/to daddy,daddy(acc. with article)
հայրիկ	daddy
մայրիկին	of/to mommy, mommy (acc. with article)
մայրիկ	mommy
կանգնել, կանգնեց	to stop, he/she stopped
էլ	also;else
ո՞ւմ	to whom, whom?
հարցրեց	he/she asked
հարցնել	to ask a question
պապին	of/to grandpa,grandpa (acc.)
պապ	grandfather
տատին	of/to grandma, grandma (acc.)
տատ	grandmother
հօրեղբօր	of/to uncle,uncle (acc.)

հօրեղբայր	uncle = father's brother
քեռի	brother-in-law: relative
ընկերներ	companions,mates
ընկեր	companion,mate
էին	they were
իսկ	but
իրենց	their
շուն	dog
վերջացնելով	ending,by ending
վերջացնել	to end
նա	he she
ուրախ	gay, happy
ուրախ ուրախ	very gaily, happily
մտաւ	he entered
մտնել	to enter
վերմակ	blanket
տակ	down
ծիծաղելով	laughing
ծիծաղել	to laugh
նրան	him , to him
համբուրեց	he/ she kissed
համբուրել	to kiss
դու	you (sing.)
անպիտան	useless,naughty
մեզ	us, to us
հետ	with ,մեզ հետ with us
խառնեցիր	you mixed up
խառնել	to mix up
ի՞նչ կայ որ	*what is there that =why?

չի՞ կարելի	is it not possible, allowed?
բաս	interjection in adressing, not translated
չպահես	you should not keep
չ + պահես	not + you should keep
թող	leave! let! abandon!
թողնել	to leave, to abandon
ծիծաղելով	laughing
ծիծաղել	to laugh
մէկ	one , մէկ էլ once more
դուրս	out
գնալ,գնաց	to go, he/she went
սկսել, սկսեց	to begin, he/she began
մտածել	to think
ինչո՞ւ	why?
չպահի(< չ + պահի : պահել)	he should not keep
թողնի (թողնել to abandon)	he should abandon
մտածեց	he/she thought
մտածել	to think
մտածեց,մտածեց	he thought for a long time
գլուխ	head
հանեց	he/she took out
հանել	to take out
տակից	from below,beneath
տակ	under;down;below
շշնջաց	he whispered
շշնջալ	to whisper
չէ	not
բայց	but
չասես (չ+ ասես : ասել)	you should not tell

ԵՐԿՈՒ ԱՅԾԵՐ

Գետակի վրայ որպէս կամուրջ՝մի նեղ գերան էր գցւած։ Մէկ անգամ երկու կամակոր այծեր իրար հանդիպեցին այդ կամրջի վրայ։

Երկուսը մէկ անգամից չէին կարող անցնել այդ նեղ կամրջով. պէտք էր նրանցից մէկը ետ կանգնէր եւ միւսին ճանապարհ տար։

- Դու ետ գնա, որ ես անց կենամ,- ասաց մէկը։

- Ինչո՞ւ դու ետ չես քաշւում եւ ինձ ես առաջարկում,- պատասխանեց միւսը։

- Քեզ ասում եմ՝ ետ քաշւիր. առաջ ես եմ բարձրացել կամրջի վրայ։

- Ներողութիւն, բարեկամ, գիտե՞ս՝ ում հետ ես խօսում, եւ դեռ բարկանում էլ ես։

Այծերը ճակատ ճակատի զարկեցին, իրար գլուխ պատառեցին եւ վերջը երկուսն էլ կամրջից սայթաքեցին, ջուրը գլորւեցին։

Two Goats

A narrow beam was thrown on the river as a bridge. Once, two obstinate goats met each other on that bridge.

Both of them were unable to pass simultaneously on that narrow bridge; one of them must stay back and give way to the other.

"You go back, that I may pass," said one.

"Why don't you retire, instead of suggesting that I do so?" answered the other.

"I tell you: go back! I was the first one to get up on the bridge."

"Excuse me, friend, do you know with whom you are speaking? And yet you are getting angry, too!"

The goats hit each other forehead to forehead, they tore each other's heads and finally, both lost their footholds on the bridge and fell into the water.

երկու	two
այծ	goat
գետակ	brook,creek
վրայ	on, over (with gen.)
որպէս	as,
կամուրջ	bridge
նեղ	narrow
գերան	beam
գցուած էր	was thrown
մէկ անգամ	once
կամակոր	obstinate
իրար	each other
հանդիպել	to meet
այդ	that
երկուսը	both
մէկ անգամից	at once, simultaneously
չէին կարող	they were not able
անցնել	to pass
կամրջով	through, over the bridge
պէտք էր	it was necessary, must
նրանցից	of them, from them
ետ կանգնել	to stay back
եւ	and
միւս	other
միւսին	of/to the other
ճանապարհ	way, route
տալ	to give
պէտք էր տար	must give

ետ	back;behind
գնալ	to go
ետ գնա	go back
ես	I
անց կենալ	to pass
որ անց կենամ	that I pass
ասաց	he said, ասել to say, to tell
ինչո՞ւ	why?
ետ քաշւել	to retire
ետ չես քաշւում	you don't retire
ինձ	to me, me (acc.)
առաջարկել	to propose; to suggest
պատասխանեց	he/she answered
պատասխանել	to answer
քեզ	to you, you (acc), sing.
ետ քաշւիր	retire! go back!
առաջ	before
բարձրացել	got up (p.p.)
բարձրացել եմ	I have got up (intr.)
բարձրանալ	to get up (intr.)
բարձրանում եմ	I am getting up
բարձրանում էի	I was getting up
ներողութիւն	pardon; excuse me!
բարեկամ	friend
գիտես	you know, գիտե՞ս do you know?
գիտնալ	to know
ում հետ	with whom, ու՞մ հետ with whom?
խօսել	to speak
դեռ	still, yet
բարկանալ	to get angry (intr.)
ճակատ ճակատի	forehead to forehead
զարկել	to hit, to beat
զարկեցին	they beat , hit (past)

իրար	each other
գլուխ	head
պատառեցին	they tore
պատառել	to tear
վերջը	at the end
վերջ	end
երկուսն էլ	both of them
կամրջից	from the bridge
սայթաքել	to stumble
սայթաքեցին	they stumbled
ջուր	water
գլորւել	to roll (intr.)
գլորւեցին	they rolled, fell
գլորել	to roll (trans.)
գլորեցին	they rolled (trans.)

ԱԶՆԻՒ ԽՕՍՔ

Մի անգամ ամռանը գնացել էի քաղաքային այգին։ Հետս հետաքրքրական գիրք էի տարել։ Սկսեցի կարդալ եւ չիմացայ, թէ ինչպէս վրայ հասաւ երեկոն։ Վեր կացայ, որ գնամ, մօտիկից լացի ձայն լսեցի։ Տեսայ եօթ-ութ տարեկան մի տղայ լաց է լինում։ Երբ ինձ տեսաւ, լրջացաւ։ Մօտեցայ ու հարցրի.

-Ի՞նչ է պատահել,տղաս։

-Ոչինչ,- պատասխանեց նա։

-Ինչպէ՞ս թէ ոչինչ։ Քեզ վիրաւորե՞լ են։

-Ոչ։

-Բա ինչու՞ ես լաց լինում։ Գնանք, ուշ է։

-Չեմ կարող։

-Ինչու՞։ Ի՞նչ է պատահել։

-Ոչինչ։

-Հիւա՞նդ ես։

-Ոչ, առողջ եմ։

-Ինչու՞ չես կարող գնալ։

-Ես ժամապահ եմ։

-Ինչպէ՞ս թէ՝ ժամապահ. ի՞նչ ժամապահ։

-Մի՞թէ չէք հասկանում, խաղում ենք։

-Ու՞մ հետ ես խաղում։

-Չգիտեմ։

-Այդ ինչպէ՞ս է, որ խաղում ես, բայց չգիտես՝ ում հետ։

-Այո, չգիտեմ։ Ես այստեղ նստած էի։ Մի քանի մեծ տղայ մօտեցան ինձ ու հարցրին."Ուզո՞ւմ ես պատերազմ խաղալ"։Ասացի՝ ուզում եմ։Սկսեցինք խաղալ։ Յետոյ տղաներից մէկն ինձ ասաց."Դու սերժանտ ես։ Այս-

տեղ վառօղի պահեստ է: Դու ժամապահ ես: Կանգնիր, մինչեւ որ գամ ու փոխեմ": Ասացի՝ լաւ:"Ազնիւ խօսք տալի՞ս ես",- հարցրեց նա:-"Այո, ազնիւ խօսք տալիս եմ, որ չեմ հեռանայ:"

-Յետո՞յ:

-Յետոյ այն, որ մինչեւ հիմայ կանգնել եմ, իսկ նա չի գալիս:

-Իսկ նրանք որտե՞ղ են:

-Գնացին: Երեւի ինձ մոռացել են:

-Հապա էլ ինչու՞ ես կանգնել:

-Որովհետեւ ազնիւ խօսք եմ տուել:

-Դու քաղցած չե՞ս:

-Այո. շա՜տ:

-Ա՜յ թէ ինչ. դու վազիր տուն ընթրիր, իսկ ես քո փոխարէն կը կանգնեմ:

-Չի կարելի:

-Ինչու՞:

-Որովհետեւ դուք զինուորական չէք:

-Ճիշտ է, քեզ զինուորական պիտի փոխի,- ասացի ես եւ այգուց դուրս եկայ, որ մի զինուորական ճարեմ:

Շուտով պատահեցի մի մայորի. պատմեցի եղելութիւնը, եւ միասին գնացինք երեխայի մօտ:

Երբ երեխան մեզ տեսաւ, շատ ուրախացաւ: Վեր կացաւ՝'զգաստ' կանգնեց:

-Ընկեր ժամապահ, դուք ի՞նչ կոչում ունէք,- հարցրեց մայորը:

-Ես սերժանտ եմ,-պատասխանեց տղան:

-Ընկեր սերժանտ, հրամայում եմ թողնել ձեզ վստահուած պահակակէտը:

Երեխան զինուորական պատիւ տուեց եւ ասաց.

-Ընկեր մայոր, լսում եմ՝ թողնել պահակակետը։

Այս խօսքերն այնքան լաւ արտասանեց տղան, որ ես ու մայորը ժպտացինք։

Տղան "ցտեսութիւն" ասաց ու վազեց։

Word of honor

In summer, once, I had gone to the municipal garden. I had taken an interesting book with me. I started to read, and did not notice how evening came . When I got up to go I heard a whining voice coming from the neighborhood. I saw a boy of seven or eight years of age crying. When he saw me, he became serious. I went near and asked,

"What has happened, my boy?"

"Nothing," he answered.

"What do you mean; nothing? Has someone hurt you?"

"No."

"Then why are you crying? Let's go, it is late."

"I can't."

"Why? What has happened?"

"Nothing."

"Are you sick?"

"No, I am well."

"Why can't you go?"

"I am a sentry."

"What do you mean; sentry? What sentry?"

"Don't you really understand? We are playing."

"Whom are you playing with?"

"I don't know."

"How is that? You are playing and yet you don't know with whom!"

"Right! I don't know. I was sitting here. Some older boys came to me and asked me, 'Do you want to play war?' I said, 'I do.' We started to play. Then one of the boys told me, 'You are a sergeant. Here is a store of gunpowder. You are a sentry. Stay here until I come and replace you'. I said, 'Right'. 'Do you give your word?'he asked me.'Yes, I give my word, that I will not go away'."

"And then?"

"Then, the fact is I am still staying here,but he does not come".

"And where are they?"

"They went away. They seem to have forgotten me."

"Then why are you staying here?"

"Because I have given my word."

"Are you not hungry?"

"Yes,(I am)very(hungry)."

"Look, you run home and dine,and I will stay here in your place."

"That is not possible."

"Why not?"

"Because you are not a military person."

"That is right; a military person must replace you," I said and left the garden to find a soldier.

Soon I met a Major; I told him what had happened and we returned to the boy. When the boy saw us, he was very glad. He got up and stood at attention.

"Comrade sentry, what is your title?" asked the Major

"I am a sergeant," answered the boy.

"Comrade sergeant, I order you to abandon the post trusted to you."

The boy made a military salute and said,

"Comrade Major, I hear; I will abandon the post".

These words were so well pronounced by the boy, that the Major and I smiled.

The boy said,"So long!" and ran away.

ազնիւ խօսք	word of honor
ազնիւ	noble;gentle
խօսք	word, phrase
ամռանը	in,during summer
գնացել էի	I was, I had gone
քաղաքային	municipal
այգի	vineyard; garden
հետս	with me
հետաքրքրական	interesting
գիրք	book
տարել էի	I had carried, taken
տանել տարել	to carry,take to carried, p.p.
սկսեցի	I started
սկսել	to begin,to start
կարդալ	to read
չիմացայ	I did not realize, notice
իմացայ	I understood; I learned,noticed
իմանալ	to understand; to notice
թէ	that
վրայ հասաւ	came unexpectedly, surprised
վրայ հասնել	to come unexpectedly,to surprise
հասնել	to reach;to arrive
երեկոն < երեկոյ +ն	the evening
վեր կացայ	I got up,I rose
վեր կենալ	to get up,to rise
որ գնամ	that I go =to go
մօտիկից	from vicinity, at close range
մօտիկ	near, close

լաց	cry, weeping
ձայն	voice
լսեցի	I heard
լսել	to hear
տեսայ	I saw
տեսնել	to see
եօթ-ութ	seven-eight
տարեկան	of age
լաց լինել	to weep, to cry
երբ	when
լրջացաւ	he became serious
լրջանալ	to become serious
մօտեցայ	I came near
մօտենալ	to come near
հարցրի	I asked
հարցնել	to ask
պատահել է	has happened; has met
տղաս < տղայ + ս	my boy
ոչինչ	nothing
ինչպէս թէ	How is that? (expressing doubt)
վիրաւորել են	they have (someone has) wounded, hurt
վիրաւորել	to wound, to hurt
ոչ	no
ինչո՞ւ	why?
հիւա՞նդ ես հիւանդ եմ	are you sick?(sing.) I am sick
առողջ	healthy,sound; well
չեմ կարող չես կարող	I am not able,I can't you can't (sing.)
ես եմ	I am
դու ես	you are (sing.)

(ես) չեմ	I am not	տալիս եմ	I am giving
(դու) չես	You are not	տալիս ես	you are giving (sing.)
կարող եմ	I am able, I can	տալ	to give
ժամապահ	sentry	լաւ	good; well
մի՞թե	is possible? really?	այո	yes
չեք հասկանում	you don't understand (pl.)	չեմ հեռանայ	I don't (I will not) go away, far
հասկանում էք	you understand	հեռանալ	to go away, far
հասկանալ	to understand	չի գալիս	he does not come, he is not coming
խաղալ	to play	չես գալիս	you don't come, you are not coming
գիտեմ	I know	չեմ գալիս	I don't come, I am not coming
չգիտեմ	I don't know	որտե՞ղ	where?
նստած էի	I was sitting	երեւի	it seems
նստած եմ	I am sitting	մոռացել են	they have forgotten
նստել	to sit (down)	մոռանալ	to forget
մի քանի	some, a few	հապա	then
մոտեցան	they came near	կանգնել ես	you are standing
մոտենալ	to come near	որովհետեւ	because
ուզո՞ւմ ես	do you want?	տուել եմ (< տալ to give)	I have given
ուզում եմ	I want	քաղցած	hungry
պատերազմ	war	վազիր (< վազել to run)	run!
սկսեցինք	we started	տուն	house, home
սկսել	to start	ընթրիր (< ընթրել to dine)	dine!
վառոդ	gunpowder	քո փոխարէն իմ փոխարէն	instead of you instead of me
պահեստ	storage; depository	չի կարելի	it is not possible, it can't be
կանգնիր	get up!(sing.) Stay!	զինուորական	military (person)
մինչեւ որ	until	չեք չեն չենք	you are not (pl.) they are not we are not
փոխել	to change; to replace		

ճիշդ է	It is right, true
ճիշդ	right, true
պիտի փոխի	he must change, replace
այգուց (< այգի)	from the garden vineyard
դուրս եկայ	I came out
եկայ	I came
որ ճարեմ	that I find,
ճարել	to find; to supply
շուտով	soon;quickly
շուտ	quick
պատահել	to meet; to happen
մայոր BW	Major (mil.)
պատմեցի	I told, I narrated
պատմել	to tell, to narrate
եղելութիւնը	the event
միասին	together
մօտ	near
ուրախացաւ	he was, became happy, glad
ուրախանալ	to get happy, joyful (intr.)
վեր կենալ	to get up
վեր կացաւ	he got up
զգաստ	judicious;modest; at attention(mil.)
ընկեր	companion, mate; comrade
կոչում	appellation;title; grade; vocation
ունէք	you have (pl.)
սերժանտ BW	sergeant
հրամայել	to order
թողնել	to leave, to abandon

վստահուած	(being) trusted
վստահել	to trust
պահակակէտ	post (mil.)
պատիւ տուեց	made compliments; gave salute(mil.)
պատիւ	honor
տալ	to give
տուեց	he gave
լսում եմ	I am hearing; I am listening
լսել	to hear
այնքան լաւ	so well, that well
լաւ	good; well
արտասանեց	he pronounced
արտասանել	to pronounce
ժպտացինք	we smiled
ժպտալ	to smile
ցտեսութիւն	good-bye, au revoir, so long!
վազել	to run

ԳԱՅԼՆ ՈՒ ՇՈՒՆԸ

Մի նիհար գայլ գիւղի մօտ տեսաւ մի գէր շուն եւ հարցրեց.

-Ասա տեսնեմ, ա՞յ շուն, դուք ո՞րտեղից էք կեր ճարում:

Շունը պատասխանեց.

-Մարդիկ են տալիս:

-Երեւի մարդու համար ծառայութիւն էք անում:

-Հա, մի փոքր ծառայութիւն. մեր գործն է՝ գիշերը պահպանել բակը:

-Ուրեմն միայն դրա համար ձեզ կերակրու՞մ են, ասաց գայլը զարմացած: Ես հէնց հիմա կը գամ,մարդու ծառայ կը լինեմ: Գիտես թէ մեզ, գայլերիս, դժուար է կերակուր գտնելը:

-Արի,- ասաց շունը,- իմ տէրը քեզ էլ կը կերակրի:

Գայլն ուրախացաւ եւ շան հետ գնաց մարդկանց ծառայելու:

Արդէն դարպասից ներս էին մտնում, երբ գայլը նկատեց, որ շան վզի մազերը տեղ տեղ քերուած են:

-Այդ ինչի՞ցն է, բարեկամ,-հարցրեց գայլը:

-Այնպէս.ոչինչ...-ասաց շունը:

-Ի՞նչպէս թէ "ոչինչ":

-Այնպէս էլի. շղթայիցն է: Ցերեկները չէ՞ որ մենք շղթայով կապուած ենք լինում. շղթան տեղ տեղ քերել է վզիս մազերը:

-Դէ որ այդպէս է, մնաս բարով,-ասաց գայլը.-ես է՛լ չեմ գայ մարդկանց մօտ: Լաւ է ազատ լինեմ ու նիհար, քան թէ գէր եւ շղթաների մէջ:

գայլ	wolf
շուն	dog
նիհար	lean, thin
գիւղ	village
տեսաւ	(<տեսնել to see) he saw
գէր	thick, fat
ասա՛ տեսնեմ	*say that I see= I wonder
դուք ճարում էք	you are finding, you find
կեր	food
մարդու համար	for man
ծառայութիւն	service
հա	yes
գիշեր	night
պահպանել	to keep,to watch; to conserve
բակ	yard, courtyard
ուրեմն	then, therefore
միայն	only
դրա համար	because of that
ձեզ	to you, you (acc.) pl.
կերակրել	to feed
զարմացած (զարմանալ to be astonished)	/being/astonished
հէնց հիմա	just now, immediately
ծառայ	servant
մեզ, գայլերիս, դժւար է	for us, wolves, it is uneasy
արի	come! come on!
տէր	owner;boss; lord
քեզ	to you, you (acc.) sing.
շան հետ	with the dog
շուն g. շան	dog
մարդկանց AA.g. < մարդիկ	of men, of people
արդէն	already
դարպաս	gate;gateway
դարպասից ներս	inside of the gate
մտնում էին (< մտնել to enter)	they were entering
նկատել	to observe,to see
վիզ g. վզի	neck
մազ	hair
տեղ տեղ	locally, here and there
քերուած	(being) rubbed out, scratched
քերել	to scratch
ինչի՞ց(ն) է	of what is it?
այնպէս	so
ոչինչ	nothing; never mind
շղթայ	chain
ցերեկ	during the day
կապել	to bind
կապուել	to be bound
կապուած	(being) bound
կապած	(having) bound
տեղ տեղ	locally
որ այդպէս է	if it is so
մնաս բարով	good-bye
էլ չեմ գայ	I don't come any more
լաւ է... քան թէ	it is better... than
ազատ լինել	to be free
դէ, դէհ	(interjection for encouraging,neglecting, warning)

ՖԵՐՄԱՅՈՒՄ

Էմմայի մայրիկն աշխատում է ֆերմայում։ Մի անգամ երեկոյեան նա մայրիկին հետ գնաց ֆերմա։

Հէնց նոր կովերը եկել էին դաշտից։ Մայրիկը մօտեցաւ փաղաքշեց կովերին, իսկ նրանք սկսեցին լիզել նրա ձեռքերը։

Մայրիկը տաք ջրով լւաց կովերի կուրծքը, մաքուր սրբիչով սրբեց եւ պատրաստւեց կթելու։ Սակայն նա ձեռքով չկթեց, այլ ինչ որ մեքենայ ամրացրեց կովերի կրծքերին։Երբ մայրիկը սեղմեց էլեկտրական կոճակը , տաք ու բուրաւէտ կաթը հոսեց ամանի մէջ։ Էմման զարմանքով նայեց մայրիկին։

-Ի՞նչ է, Էմմա, չե՞ս հաւանում,- հարցրեց մայրիկը։-ֆերմայում, սիրելիս, եթէ ձեռքով կթենք, մի շաբաթում չենք հասցնի բոլոր կովերին կթել։ Այդ դժւարին աշխատանքում մեզ օգնութեան է եկել կովկիթ մեքենան։Ինչպէս տեսնում ես, այդ մեքենայով միանգամից կարելի է մի քանի կով կթել։

-Ի՞նչ հրաշալի մեքենայ է,-բացականչեց Էմման։

Կիթն աւարտելուց յետոյ մայրիկը Էմմային տարաւ մի ընդարձակ ու լուսաւոր սենեակ։ Պատերի տակ շարուած փայտէ գեղեցիկ վանդակներում կանգնած էին հորթերը։ Նրանց կերակրելու ժամանակն էր։

Հորթերին կերակրելու համար ֆերմա էին եկել հինգերորդ դասարանի աշակերտները։

Նրանք ամեն օր առաւօտեան եւ երեկոյեան գալիս էին հորթերին կերակրելու։ Էմման շատ սիրեց հորթերին։

ֆերմա BW	farm , ranch	զարմանք	amazement
ագարակ	farm, field	նայել	to look at
երեկոյեան	in the evening hours	հաւանել	to agree; to like
հէնց նոր	just now, just	սիրելի	dear; lovely
կով	cow	շաբաթ	week; Saturday
եկել (<գալ)	come, p.p.	հասցնել	to manage, to afford; to extend
դաշտ	field	բոլոր	all, entire
փաղաքշել	to caress	օգնութիւն	help
լիզել	to lick	կովկիթ	milking (machine)
ձեռք	hand	միանգամից	at once; simultaneously
տաք	warm	կարելի	possible
ջուր	water	մի քանի	some, a few
լւալ	to wash	հրաշալի	wonderful, miraculous
կուրծք	breast	բացականչել	to exclaim
մաքուր	clean	աւարտել	to end, to finish
սրբիչ	towel	ընդարձակ	vast, extensive, large
սրբել	to clean	լուսաւոր	full of light, bright
կթել	to milk	պատ	wall
սակայն	though, although	շարել	to put in a row, to arrange
մեքենայ	machine, engine	փայտ	board, wood
ամրացնել	to firm; to attach	գեղեցիկ	beautiful, nice
սեղմել	to press	վանդակ	cage
էլէկտրական	electric	կանգնել	to stay, to stand
կոճակ	button	հորթ	calf
բուրաւէտ	fragrant,sweet-scented	կերակրել	to feed
կաթ	milk	դասարան	classroom
հոսել	to flow, to run	աշակերտ	student
աման	vessel, container	հինգ (հինգերորդ)	five (fifth)

ԱՌԻՒԾԻ ԵՐԱԶԸ

Առիւծի կորիւնը փակւած էր վանդակում։ Նա մռայլ նայում էր երկաթէ ամուր ձողերի ետեւից։ Կարօտով յիշում էր իր հայրենի տաք անապատը, յիշում էր ինչպէս ազատ եւ ուրախ խաղում էր արմաւենիների տակ։

Այժմ անցել է ամեն բան, եւ գազանանոցում փակւած որպէս գերի՝ տխուր նայում էր նա հաստ ձողերի ետեւից։

Գիշեր էր։ Շուրջը լուռ ու խաղաղ. գազանանոցի գերիները՝ վագրը, արջը, գայլը, կապիկները, ջայլամը, եղջերուները, ամենքն իրենց վանդակներում, յարդի վրայ ընկած՝ սպասում էին լուսանալուն։

Վերջապէս յոգնած առիւծի ձագն էլ գլուխը դրաւ թաթերի վրայ ու քնեց։

Գիշերւայ մի ժամանակ յանկարծ գազանանոցի դուռը բացւեց ու ներս մտաւ նրա մայրը։ Ներս մտաւ, հպարտ ու հզօր, կրակոտ աչքերը ման ածեց վանդակների վրայ ու տեսաւ իր զաւակին։ Աչքերը փայլատակեցին. մռնչաց, յարձակւեց եւ իր զօրեղ զարկով ջարդեց վանդակի ձողերը։

Կորիւնն ուրախութիւնից ճչաց, վեր թռաւ, որ ընկնի մօր գիրկը, դիպաւ երկաթի ձողերին ու զարթնեց..։

Տեսաւ՝ երազի մէջ էր։

Գիշեր էր. շուրջը լուռ ու խաղաղ։ Գազանանոցի գերիները՝ վագրը, արջը, գայլը, կապիկները, ջայլամը, եղջերուները, ամենքն իրենց վանդակներում, յարդի վրայ ընկած՝ սպասում էին լուսանալուն։

Կորիւնը երկար մռնչաց գիշերւայ լռութեան մէջ։

առիւծ	lion	ջայլամ	ostrich
կորիւն	cub	եղջերու	deer
փակել	to close	ամենք	all of them
մռայլ	sad, obscure	յարդ	straw
նայել	to look	ընկնել	to fall
երկաթ	iron	սպասել	to wait
ամուր	firm, solid	լուսանալ	to dawn
ձող	bar	վերջապէս	finally
ետեւից	from behind	յոգնել	to get tired
կարօտ	nostalgia wish; needs	ձագ	young(of animals)
յիշել	to remember	թաթ	paw
հայրենի	of the homeland	յանկարծ	suddenly
տաք	warm	բացւել	to(be)open(ed)
անապատ	desert	հպարտ	proud
ազատ	free	հզօր	mighty
ուրախ	gay, joyful	կրակոտ	fiery
խաղալ	to play	ման ածել	to turn; to take to a walk
արմաւենի	palm tree	փայլատակել	to sparkle, to flash
այժմ	now	մռնչալ	to roar
ամեն բան	everything	յարձակւել	to attack
գազանանոց	zoological garden	զօրեղ	strong
գերի	prisoner	զարկ	blow, hit
տխուր	sorrowful, grieved	ջարդել	to break, to destroy
հաստ	thick	ճչալ	to scream
լուռ	silent	թռաւ (թռչել	to fly) he flew
խաղաղ	quiet	գիրկ	bosom
վագր	tiger	դիպաւ (դիպչել	to touch) he touched
կապիկ	ape	երկար	long, for a long time

ԳԻՇԵՐՆ ԱՇԽԱՏՈՂՆԵՐԸ

Մթնում է. մէկ մէկի ետեւից հանգչում են լոյսերը: Փողոցները դատարկւում են: Դադարում է վերջին հանրակառքերի աղմուկը: Քաղաքը խաղաղ քնած է:

Բայց մի րոպէ մտածեցէք. կարո՞ղ են արդեօք գիշերը բոլորը քնել: Ոչ. կան մարդիկ, որոնք կարող չեն քնել, երբ դուք հանգիստ պառկած էք անկողնում: Նրանց աշխատանքը գիշերն է կատարւում:

Ահա թէ ովքեր են դրանք.

Էլէկտրակայանը գործում է գիշերը. երբ դուք ուզէք՝ ձեր լոյսը կը վառէք: Կայանում չեն քնում. կայանն օր ու գիշեր լոյս է տալիս բնակիչներին:

Գիշերւայ գնացքը մեկնեց. կայարանը դատարկւեց. բայց գնացքը սլանում է դէպի նոր կայարաններ: Ճանապարհորդները հանգիստ քնել են. չեն քնում միայն մեքենավարը, կայարանների պետերը, հերթապահները եւ հնոցապանը:

Քաղաքի մի ծայրում կրակի լեզուները խաղում են:

-Հրդե՞հ է,- կանչում է գիշերապահը:

Մի քանի րոպէ չանցած՝ հրշէջներն ինքնաշարժով սլանում են դէպի այրւող տունը, որ պատած է ծխով ու բոցերով:

-Ներսը մարդ է մնացել,- ճչում են ամբոխի միջից:

Դռան մէջ երեւում է հրշէջի մրոտած դէմքը. նա ուժեղ ձեռների վրայ դուրս է բերում ուշաթափ աղջկան:

Գիշերն անցնում է. աշխատանքից յետոյ բակն են դուրս եկել հացի փուռի բանւորները. սրանք ամբողջ գիշեր հաց էին թխում, որ վաղ առաւօտ քաղաքի բնակիչները թարմ հաց ունենան:

Հեռագրատունը գործում է գիշեր եւ ցերեկ. քաղաքից քաղաք, երկրից երկիր լուրեր են գնում:

Մէկ երկու ժամւայ, երբեմն մի քանի րոպէի ընթացքում մենք իմանում ենք, թէ ինչ է կատարւում մեզնից շատ հեռու տեղերում:

Եթէ հեռագիրը չգործէր գիշերը, էլ ի՞նչ արժէք կունենար ուշացած լուրը:

Տպարանում նոյնպէս չեն քնում. թարմ լուրերն արդէն մեքենայի տակ տպւում են: Ժամը երեքն է. դեռ լոյսը չբացւած՝ առաւօտեայ թերթը կանցնի լրագրավաճառի եւ բաժանորդի ձեռքը:

գիշերն աշխատող	nightworker	սլանալ	to jerk;to fly
մթնել	to become dark	դէպի	toward
մէկ մէկի ետեւից	after each other	ճանապարհորդ	traveler
հանգչել	to rest;(light) to be extinguished	մեքենավար	driver, chauffeur, engineer
լոյս	light	պետ	chief
դատարկուել	to get empty, deserted	հերթապահ	guard;conductor
դադարել	to cease; to stop	հնոցապան	fireman, stoker
վերջին	last	ծայր	end
հանրակառք	bus,omnibus	կրակ	fire
աղմուկ	noise	լեզու	tongue
մի րոպէ	a moment	հրդեհ	fire,conflagration
մտածել	to think	գիշերապահ	(night-)watchman
արդեօք	"I wonder"; whether	մի քանի րոպէ չանցած	in a few minutes
որ, pl. որոնք	who	հրշէջ	fireman
հանգիստ	quiet	ինքնաշարժ	car, automobile
պառկել	to lie down	այրել	to burn
կատարել	to accomplish	այրուել	to be burned
կատարուել	to be accomplished	այրուող	burning
ահա	behold! there!	պատել	to surround
ովքեր	who,pl.	ծուխ	smoke
դրանք	they, those	բոց	flame
էլեկտրակայան	electric power station	ներսը	inside
		միջից	from (in)
վառել	to burn; to turn on (light)	դուռ g. դռան	door
կայան	station	դուրս բերել	to carry out
օր ու գիշեր	day and night	ուշաթափ	fainted; senseless
լոյս տալ	to give light, to light up	աղջիկ g. աղջկան	girl
բնակիչ	inhabitant	երեւալ	to appear
մեկնել	to depart; to leave	մրոտած	sooty, covered with soot

ԹՌՉՆԱՊԱՀ ԱՂՋԻԿԸ

Գիւղից դուրս,ուռենու տակ տխուր նստած էր մի աղջիկ ու լաց էր լինում:

Նրան ձայնակցում էր վճիտ, արագահոս առուակը:

Արցունքի կաթիլները գլորւում էին աղջկայ այտերից, ընկնում խոխոջուն առուակի մէջ: Այդ ժամանակ նրան մօտեցաւ մի ծեր կին՝ Ծովինար տատիկը: Նա լացող աղջկան հարցրեց.

-Աղջիկ,Հռիփսիկ, ի՞նչ է պատահել:

Հռիփսիմէն աւելի յուզւեց եւ ամօթից երեսը շրջելով, ոչինչ չասաց:

Ծովինար տատիկը տեսաւ, որ աղջիկը լացը չի կտրում, լուրջ հետաքրքրւեց.

-Դէ, ասա տեսնեմ, ի՞նչ է պատահել:

Աղջիկն իրեն զսպելով, պատասխանեց.

-Իմ ճտերից գողանում են.,.: Ինը հատ պակասում է ..:

-Ինը հա՞տ,- զարմացաւ Ծովինարը,- բա ինչո՞ւ մինչեւ հիմայ ոչինչ չես ասել..

Աղջիկը չգիտէր, թէ ի՞նչ պատասխան տար: Վեց օր առաջ նա հաշւել ճտերը, տեսել որ երեքը պակասում է, բայց ոչ ոքի չէր ասել: Մէկ էլ այսօր նա համրեց եւ տեսաւ, որ կորածների թիւն վեցն էլ է աւելացել: Ո՞վ էր տարել. ո՞վ կարող էր մտնել կոլտնտեսութեան թռչնանոցը,ճտերը գողանալ, դժւար էր ասել:

-Երեւի աղւէսն է տարել:

-Աղւէսը որտեղի՞ց մտնէր,- առարկեց Հռիփսիկը,- դուռը փակ է եղել:

-Որ այդպէս է, լաց մի լինի, ուշադիր հետեւիր, գողին կը գտնես,- ասաց Ծովինարը եւ հեռացաւ:

Այդ օրը Հռիփսիկը շատ ուշ վերադարձաւ տուն. գիւղից դուրս՝ իրիկւայ մթին, թռչնանոցի դռանը նա մենակ,վախենալով սպասում էր որ գտնի գողին, բայց ոչինչ չգտաւ:

Միւս օրը, վաղ առաւօտեան, այգիների մօտից անցնելիս նրան պատահեց Մովսէս քեռին եւ ասաց.

-Աղջի, Հռիփսիկ,մայրդ քանի անգամ ասել է, որ մի բահի կոթ սարքեմ: Առ, սարքել եմ, վերցրու տար, ես ջրաղաց եմ գնում..:

Հռիփսիկը վերցրեց բահի կոթը եւ ուսին դրած գնաց թռչնանոց: Դուռը բաց արեց եւ բահի կոթը ձեռնափայտի պէս ձեռքին խաղացնելով, դուրս էր անում ճտերին, երբ նկատեց, որ մի քանի ճտեր չեն շարժւում: Հռիփսիկը կռացաւ եւ իսկոյն չկարողացաւ հասկանալ, թէ ինչու են նրանք սատկել: Նա շուրջը նայեց:

Եւ հէնց այդ պահին, պատին տակ, իրենից ընդամենը երկու քայլի վրայ, տեսաւ մի մեծ օձ, որն ընկել էր հաստ պարանի կծիկի պէս: Գորշ, սեւին տւող նախշերով օձը գետնի վրայ տաշտի չափ տեղ էր գրաւում:

Հռիփսիկի մարմնով սարսուռ անցաւ:

Օձն աղջկան տեսնելուն պէս կամաց կամաց գլուխը բարձրացրեց եւ կարծես պատրաստւում էր նրա վրայ յարձակւելու:

Հռիփսիկը գիտէր. մեծերից լսել էր, որ երբ օձը գլուխը բարձրացնում է, պատրաստւում է յարձակւելու:

Գուցէ պէտք էր իսկոյն փախչել. առաջին պատահած մարդուն օգնութեան կանչել: Սակայն նրան թւաց, որ եթէ ինքը շարժւի, օձը կը յարձակւի իր վրայ, կը խայթի:

Կանգնած էր աղջիկը, իսկ նրա աչքի առաջ կամաց կամաց շարժւում էր օձի կծկւած մարմինը: Նրա գլուխը մի գորտի չափ էր. մարմինն աւելի հաստ քան բահի կոթը, որ նա դրել էր իր ոտքերի մօտ, արկղի վրայ: Իսկ թէ ինչքան երկար էր այն, դժւար էր ասել, որովհետեւ օձի մարմնի մի մասը դեռ կծկւած էր: Այդ կծիկը գնալով փոքրանում էր: Օձը կամաց կամաց ցցւում էր տեղում եւ թւում էր թէ ահա ուր որ է կը հասնի առաստաղին: Ցցւում էր եւ զարհուրելի հայեացքը աղջկանից չէր կտրում. շարունակ նայում էր նրան:

Հռիփսիկի լեզուն բռնւեց: Նա ուզում էր կանչել,

-Օգնեցէք..:

Բայց ձայնը դուրս չեկաւ:

Նա չէր էլ զգում, որ ամբողջ մարմնով դողում էր: Եւ չնայած դրան, տեղից չէր շարժւում, մնում էր կանգնած եւ մտածում էր օձից փրկւելու մասին: Պաշտպանւելու համար հարկաւոր էր թէկուզ վերցնել քահի կոթը, որն ընկած էր նրա ոտքերի մօտ:

Այժմ օձը երկարում էր, իսկ նա կարճանում: Ահա նա այնքան պպզեց, որ մատների ծայրերը կպան քահի կոթին: Դողացող ձեռքով քահի կոթը վերցնելով, նա ճիշտ եւ ճիշտ օձի պէս կամաց կամաց կանգնեց տեղում եւ երբ զգաց, որ ամուր կանգնած է, յանկարծ վեր բարձրացրեց ձեռքի փայտը եւ ամբողջ ուժով զարկեց օձին:

Հռիփսիկի աչքի առաջ ընկած հաստ պարանի նման կծիկը խլրտաց, շարժւեց..: Թւաց թէ այն պէտք է գայ, փաթաթւի իրեն, խեղդի:

Օձին մօտ չթողնելու համար Հռիփսիկը ձեռքի փայտի ծայրը դէմ տւեց նրա մարմնին, ամբողջ ուժով պահեց:

Աղջկայ եւ օձի միջեւ սկսւեց մի լուռ մենամարտ:

Հռիփսիկին թւաց, որ եթէ ինքը օձին բաց թողնի՝ իր վերջն է: Դրա համար էլ նա ամբողջ ուժով յենւում էր փայտին եւ չէր համարձակւում վերցնել այն ու նորից հարւածել:

Եւ այդպէս շարունակւում էր լուռ մենամարտը աղջկայ եւ օձի միջեւ:

Դժւար էր ասել թէ ինչով այն կը վերջանար, եթէ յանկարծ թռչնանոցի դռների մէջ չերեւար ծովինարը, որը մինչեւ գոմ գնալը ուզում էր Հռիփսիկին նորից մի լաւ կշտամբել՝ երեկւայ դէպքի համար:

-Աղջի,ի՞նչ ես մտել այդտեղ, դուրս չես գալիս:

Խօսելով նա առաջացաւ դէպի Հռիփսիկը եւ յանկարծ սարսափահար դուրս փախաւ ճչալով.

-Օգնեցէք, օգնեցէք..:

Գոմի մօտ երկու երիտասարդ տղայ եզներ լծում էին սայլին: Թողնելով իրենց գործը, նրանք վազելով եկան թռչնանոց եւ օձին սպանեցին:

Ծովինարը աղջկան տարաւ առւի մօտ, երեսին ջուր ցօղեց, նստեցրեց ուռենու տակ:

Տղաները սպանուած օձին էլ քարշ տուին այդտեղ: Մէկը նրանցից շոշափեց օձին փորը եւ ասաց.

-Այս ի՞նչ է կերել, որ փորն ուռած է..:

Երկու ձեռքով փորը սեղմելով՝ տղան նրա բերանից հանեց մի ճուտ:

-Վա՜յ, քոռանամ ես,- բացականչեց Ծովինար. աղջի, այ, ճտերի գողը..:

Հռիփսիկը ուրախութիւնից լաց եղաւ: Նորից ուռենու տակ, առւի ափին նստած էր աղջիկը, բայց այս անգամ ուրախ էր, որ ինքը բռնել էր գողին:

թռչնապահ	poultry farm
ուռենի	willow
ձայնակցել	to chime in; to join in a song;agree
վճիտ	clear,limpid
արագահոս	streaming , rapidly flowing
առուակ	creak,brook
արցունք	tear
կաթիլ	drop
այտ	cheek
խոխոջուն	rattling
ծեր	old
տատիկ	grandma
լացող	weeping
աւելի	more
յուզուել	to be touched, moved (emotion)
ամօթ	shame
շրջել	to turn
երես	face
լացը կտրել	to stop crying
կտրել	to cut
լուրջ	serious
հետաքրքրուել	to be interested
իրեն զսպել	to control o.s.
ճուտ pl.ճտեր	chicken
գողանալ	to steal
ինը հատ	nine pieces
պակասել	to be less, to miss
զարմանալ	to be amazed, to wonder

վեց օր առաջ	six days ago
հաշուել	to count
ոչ ոք	nobody
այսօր	today
համրել	to count
կորած	lost
թիւ	number
վեց	six
աւելանալ	to increase (intr.)
մտնել	to enter
կոլտնտեսութիւն	collective economy (Sov.)
թռչնանոց	chicken farm
աղուէս	fox
առարկել	to object
փակ	closed
ուշադիր	attentive;careful
հետեւել	to follow; to watch
գտնել	to find
վերադարձաւ	(վերադառնալ to return) he/she returned
մենակ	alone
վախենալ	to fear
սպասել	to wait
գող	thief
աղջի for աղջիկ	girl
անցնելիս	while passing
բահ	spade
կոթ	shaft , handle
սարքել	to make, to prepare
վերցնել	to take,to take up

տար	carry! take
ջրաղաց	watermill
ուս	shoulder
դրած (< դնել	to put) put,p.p.
բաց անել	to open
ձեռնափայտ	(walking)stick
պէս	as, like (gen.)
ձեռքին	in his/her hand
շարժուել	to move (intr.)
կռանալ	to bow,to bend (intr.)
իսկոյն	immediately
կարողանալ	to be able
սատկել	to perish
շուրջ	around
հէնց այդ պահին	just at that moment
ընդամէնը	on the whole
քայլ	step
օձ	snake
պարան	cable
կծիկ	ball, coil
գորշ	gray
սեւին տուող	with a dark tinge
նախշ BW	pattern
գետին	soil, ground
տաշտ	trough
տաշտի չափ	in the size of a trough
գրաւել	to occupy
մարմին	body
սարսուռ	shiver

մարմնով սարսուռ անցաւ	shivered in his body
տեսնելուն պէս	at seeing
կամաց կամաց	little by little, gradually
կամաց	slow
կարծես	*you would think= it seems / seemed
պատրաստուել	to get ready
յարձակուել	to attack
գուցէ	perhaps
պէտք էր	should, must
փախչել	to flee
կանչել	to shout;to call
առաջին պատահած մարդը	the first man met
սակայն	but, though
(նրան)թուաց	it seemed to him/her
ինքը	himself/herself
կը խայթի	he will sting,bite
կծկուել	to shrink ; to wind into a ball
գորտ	frog
արկղ	chest, box
երկար	long
գնալով փոքրանում էր	it became smaller gradually
ցցուել	to erect, to rise upward
ուր որ է	whereever it is
զարհուրելի	frightful
հայեացք	look
հայեացքը կտրել	to stop looking
շարունակ	continuous(ly)
լեզուն բռնուեց	she was speechless
առաստաղ	ceiling

զգալ	to feel	քարշ տալ	to drag, to haul
դողալ	to tremble	շօշափել	to touch, to feel
չնայած դրան	inspite of that; notwithstanding	փոր	belly
մտածում էր փրկւելու մասին	she thought how to save herself	ուռած	swollen
թէկուզ	at least	քոռանամ ես	*I might be blind= I wanted not to see
երկարել	to become longer; to extend, stretch out	ուրախութիւնից լաց լինել	to weep for joy
կարճանալ	to become shorter		
պպզել	to cower, to squat		
մատ pl. մատներ	finger		
կպչել	to stick; to touch		
ամուր	firm, solid		
նման	like (dat.)		
խլրտալ, խլրտել	to budge, to move		
փաթաթել	to wrap		
խեղդել	to strangle		
դէմ տալ	to oppose, to set against		
մենամարտ	duel		
յենւել	to lean		
համարձակւել	to dare		
հարւածել	to strike, to hit		
գոմ	barn; stable		
կշտամբել	to reproach		
դէպք	event		
առաջանալ	to go ahead		
սարսափահար	terrified		
եզ pl. եզներ	ox		
սպանել	to kill		
ցօղել	to sprinkle to spray		
նստեցնել	to seat, to lay to seat down		

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԼԵՌՆԱՇԽԱՐՀԸ

Հայ ժողովրդի պատմական կեանքն ընթացել է այն երկրամասում, որը աշխարհագրութեան մէջ յայտնի է Հայաստան կամ Հայկական լեռնաշխարհ անունով: Սովետական Հայաստանը գրաւում է այդ երկրի հիւսիս-արեւելեան մասը:

Հայկական լեռնաշխարհը յայտնի է իր բազմաթիւ լեռնաշղթաներով, բարձրաւանդակներով, սարահարթերով ու հանգած հրաբուխներով: Նա գըտնւում է Փոքր Ասիայի եւ Իրանի բարձրաւանդակների միջեւ, Առաջաւոր Ասիայի հիւսիս-արեւմտեան ծայրամասերում:

Հայկական լեռնաշխարհը ծովի մակերեւոյթից հազար հինգ հարիւրից հազար ութ հարիւր մետր միջին բարձրութիւն ունի: Աւելի բարձր լինելով շրջակայ երկիրներից՝ այն կոչւել է "լեռնային կղզի":

Երկրի միջին մասը, որը կազմում է ընդարձակ սարահարթ,կտրտւած է լեռներով ու հովիտներով: Բազմաթիւ լեռնաշղթաների ու լեռների բնական պատնէշների մէջ ընկած այս երկրամասը հնում յայտնի էր Միջնաշխարհ անունով:

Արարատի զանգւածից սկիզբ առնելով դէպի արեւմուտք, մինչեւ Եփրատ գետը, ձգւում է Հայկական Պար լեռնաշղթան, որը Միջնաշխարհը բաժանում է հիւսիսային եւ հարաւային մասերի:

Արարատ լեռան լայնածաւալ հրաբխային զանգւածը,ՄԵԾ ՄԱՍԻՍ,հնում՝ ԱԶԱՏ ՄԱՍԻՍ(5156 մետր) եւ ՓՈՔՐ ՄԱՍԻՍ (3914 մետր) գագաթներով, գտնւում է Հայկական լեռնաշխարհի համարեա կենտրոնում:

Փոքր Կովկասի լեռնային սիստեմից առանձնացած բարձրանում է ԱՐԱԳԱԾ լեռան (4095 մետր) վիթխարի հրաբխային զանգւածը: Արագածի լայնանիստ ու մեղմաթեք լանջերը հարուստ են ջրերով ու բուսականութեամբ: Բերրիութեամբ ու արօտներով հոչակւած այդ լանջերում, անյիշելի ժամանակներից՝ զարգացած է եղել երկրագործութիւնը, յատկապէս՝ անասնապահութիւնը:

Հայկական ՏԱՒՐՈՍի ծալքաւոր աղեղը հարաւից եզերում է Միջնաշխարհը, բաժանելով այն Հայկական Միջագետքից: Հին Հայաստանի հարաւային ծայրամասային երկրները, ինչպէս Սասունը, Մոկքը, Կորդուքը՝ տարածւած են Հայկական Տաւրոսի լեռնաբազուկների շրջանում եւ ընդգրկում են Արեւմտեան եւ Արեւելեան Տիգրիսի հովիտները:

Հայկական Պարից դէպի հարաւ գտնւում է մի ընդարձակ սարահարթ, մի քանի լեռնային զանգւածներով: Դրանցից են ԲԻՒՐԱԿՆը (Ննում Սրմանց, 3650 մետր), իր ծաղկաւէտ արօտներով ու բազմաթիւ սառնորակ աղբիւրներով, լճակներով, որի համար ստացել է "բիւր - ակն" անունը:

Դրանից դէպի արեւելք փռւած են ԾԱՂԿԱՆՑ լեռները՝ մինչեւ այժմ չհանգած հրաբխային գագաթով, որը կոչւում է Թոնդրակ (3548 մետր): Ծաղկանց լեռներից դէպի հարաւ-արեւմուտք, Վանայ լճից ոչ հեռու, բարձրանում է Նեխ-Մասիք գագաթը (այժմ Սիփանայ սար, 4434 մետր), որը հարաւում վերջանում է վիթխարի խառնարան ունեցող Նեմրութ գագաթով (2910 մետր):

Հայաստանի լեռնապարերի միջեւ ընկած են մի շարք ինքնամփոփ ու բարձրադիր սարահարթեր, արգաւանդ հովիտներ ու դաշտեր: Դրանցից նշանաւոր են եւ խոշոր տնտեսական դեր են խաղացել հայ ժողովրդի պատմութեան մէջ Տարօնի կամ Մշոյ դաշտը, Խարբերդի, Երզնկայի, Բագրեւանդի (Ալաշկերտի) եւ Շիրակի դաշտերը:

Մասիս եւ Արագած լեռների եւ Ախուրեանի ու Արփայի գետաբերանների միջեւ՝ Արաքսի միջին հոսանքում, փռւած է Հայկական լեռնաշխարհի սիրտը կազմող Արարատեան դաշտը: Սա Հայաստանի ամենաընդարձակ,ամենաարգաւանդ դաշտավայրն է: Հնագոյն ժամանակներից ի վեր Արարատեան դաշտավայրը հայ ժողովրդի տնտեսական, քաղաքական եւ կուլտուրական կեանքի կենտրոնն է: Այստեղ են գտնւել Հին Հայաստանի Արմաւիր,Արտաշատ, Վաղարշապատ, Դւին մայրաքաղաքները. այստեղ է եւ Սովետական Հայաստանի մայրաքաղաք Երեւանը:

Արագած լեռան հիւսիս-արեւմտեան ստորոտներից տարածւում է հացառատ Շիրակի դաշտը, որի մէջ գտնւել է միջնադարեան Հայաստանի մայրաքաղաքը Անին:

Հայկական լեռնաշխարհը, շրջապատւած լինելով բարձր լեռնաշղթաներով, ծովերից քիչ խոնաւութիւն է ստանում: Յատկապէս Միջնաշխարհը ցամաքային կլիմայ ունի՝ ձմեռը ցուրտ է, ամառը՝ շոգ ու չոր. բայց առանձին վայրերում կլիման բարեխառն է: Աչքի է ընկնում այն խիստ տարբերութիւնը, որ գոյութիւն ունի ցածրադիր դաշտավայրի եւ նրանց հարեւան բարձր լեռների կլիմայական պայմանների միջեւ: Անձրեւներ գալիս են սովորաբար գարնանը եւ նպաստում լեռների ու դաշտերի ճոխ բուսականութեան աճմանը: Արարատեան դաշտը ունի չոր, ցամաքային կլիմայ: Երեւանում, որը շուրջ հազար մետր բարձր է ծովի մակերեւոյթից, միջին ջերմութիւնը լինում է Յունւարին 6,4°, իսկ Յուլիսին՝ 25°:

Հայկական լեռնաշխարհը Առաջաւոր Ասիայի մեծ գետերի ջրաբաշխն է: Այստեղ են սկիզբ առնում Պարսից ծոցը թափւող Եփրատ եւ Տիգրիս գետերը, Սեւ ծովը թափւող Ճորոխ ու Գայլ գետերը, եւ Կասպից ծով թափւող Կուրը եւ Արաքսը:

Եփրատը (երկարութիւնը 2700 կիլոմետր, Հայաստանի մասում 500 կիլոմետր) ունի երկու բազուկ՝ Արեւմտեան Եփրատ, որ սկիզբ է առնում Կարին քաղաքից հիւսիս՝ ծաղկաւէտ լեռներում, եւ Արեւելեան Եփրատ կամ Արածանի, որ սկիզբ է առնում ծաղկանց լեռներից: Արածանիի վտակներից է Մեղրագետը, որը հոսում է Տարօնի արգաւանդ դաշտի միջով: Արածանին եւ Արեւմտեան Եփրատ գետերը միախառնւելով կազմում են Եփրատ գետը:

Տիգրիս գետը (երկարութիւնը 1950 կիլոմետր, Հայաստանի մասում՝ 380 կիլոմետր) ունի երկու բազուկ՝ Արեւմտեան Տիգրիս, որ սկիզբ է առնում Հայկական Տաւրոսի արեւմտեան ծայրամասի լանջերից, եւ Արեւելեան

Տիգրիս կամ Ջերմ (այժմ՝ Բոհտան-սու), որ սկիզբ է առնում Հայկական Տաւրոսի արեւելեան ծայրամասի լանջերից։

Արաքս գետը (հնում՝ Երասխ, 914 կիլոմետր) հոսում է Բիւրակնեան լեռների հիւսիսային լանջերից. Բասենի հովտում թեքւում է դէպի արեւելք եւ հոսում Կաղզւանի խոր կիրճով, որը հնում կոչւում էր Երասխաձոր։ Ձախ կողմից ընդունելով Ախուրեան գետը, Արաքսն այնուհետեւ հոսում է լայնածաւալ Արարատեան դաշտով։ Այստեղ էլ, դարձեալ ձախ կողմից՝ իր մէջ է ընդունում Քասաղ, Հրազդան, Ազատ եւ այլ վտակները։ Արաքսից եւ նրա այս վտակներից սկիզբ առնող ջրանցքների,առուների ընդարձակ ցանցը՝կեանք է տալիս Արարատեան դաշտավայրի խաղողի ու պտղատու հրաշալի այգիներին եւ բարձրարժէք տեխնիկական մշակութիւնների։ Հայ ժողովուրդը այս գետը կոչել է Մայր Արաքս անունով։

Հայաստանի գետերը մեծ մասամբ հոսում են խոր կիրճերի միջով։ Այդ պատճառով էլ շրջակայ հողերը ոռոգելու համար հարկ է լինում բազմաթիւ մեծ ու փոքր ջրանցքներ անցկացնել հեռւից՝ գետերի վերին հոսանքից։ Միաժամանակ այս լեռնային գետերն ու գետակներն՝ էլեկտրական էներգիայի անսպառ աղբիւր են հանդիսանում։

Հայկական լեռնաշխարհը հարուստ է եւ մեծ ու փոքր լճերով։

Սեւանայ լիճը (հնում՝ Գեղամայ ծով),որը աշխարհի բարձր լեռնային լճերի մէջ ամենամեծերից, եւ մեծ լճերի մէջ՝ ամենաբարձր լճերից մէկն է, գտնւում է ծովի մակերեւոյթից 1916 մետր բարձրութեան վրայ։ Մակերեսը հաւասար է 1416 քառակուսի կիլոմետրի։ Սեւանայ լիճն են թափւում մօտ 25 գետակ, իսկ լճից սկիզբ է առնում միայն մի գետ՝ Հրազդանը (Զանգուն)։ Լճի ջուրը քաղցրահամ է։ Ձկներից աչքի է ընկնում կարմրախայտը, իշխանը եւ գեղարքունին։ Սովետական իշխանութեան օրօք Սեւանի հսկայական ջրամբարը դարձել է էլեկտրական էներգիայի եւ անջրդի հողերը ոռոգելու ամենամեծ աղբիւրը։

Վանայ լիճը (հնում՝ Տոսպ կամ Բզնունեաց ծով) գտնւում է ծովի մակերեւոյթից 1720 մետր բարձրութեան վրայ: Լճի մակերեսը հաւասար է 3733 քառակուսի կիլոմետրի:

Վանայ լճի ջուրը շատ աղի է:Լիճը յայտնի է իր տառեխ ձկնով: Հնագոյն ժամանակներից այստեղ զարգացած են եղել ձկնորսութիւնը եւ աղի ու բորակի հանոյթը:

Կապուտան լիճը (Ուրմիա) գտնւում է Հայկական լեռնաշխարհի եւ Իրանի սարահարթի միջեւ ընկած գոգաւորութիւնում:

Բացի այս երեք խոշոր լճերից, կան եւ անուշահամ ջուր ունեցող բազմաթիւ լեռնային փոքր լճեր, ինչպէս Արփին, որից սկիզբ է առնում Ախուրեան գետը, Արճակը (Վասպուրականում), Գայլատուն (Կոգովիտում) եւ այլն:

Երկրի կլիմայական բազմազանութիւնը ստեղծել է հողի եւ բուսականութեան բազմազանութիւնը: Արգաւանդ դաշտերի յաջորդում են այգեշատ , հարուստ, անտառապատ սարալանջեր, ալպեան մարգագետիններ:

Միջնաշխարհը անտառներ քիչ ունի: Ինչպէս հնում ասում էին՝ "անփայտ" է: Խիտ սաղարթաւոր եւ մասամբ փշատերեւ անտառներ կան յատկապէս Գուգարքում, Աղստեւի հովտում եւ Սիւնիքում, ինչպէս նաեւ Հայկական Տաւրոսի հարաւային լանջերին: Ծովի մակերեւոյթից մօտ երկու հազար մետր բարձրութիւնից վեր սկսւում է ալպեան գօտին՝ Հայկական լեռնաշխարհի հռչակաւոր արօտավայրերը իրենց ճոխ բուսականութեամբ:

Լեռնային հովիտներում, հնագոյն ժամանակներից ի վեր, զարգացած է եղել երկրագործութիւնը՝ հացահատիկների, խաղողի վազի,վուշի, քնջութի, ինչպէս նաեւ ծիրանի, դեղձի, կեռասի, խնձորի եւ այլ մրգատու ծառերի մշակութիւնը: Հայաստանը համարւում է այդ մշակոյթներից մի քանիսի հայրենիքը: Հնուց ի վեր զարգացած է եղել նաեւ մեղւապահութիւնը:

Հայկական լեռնաշխարհը բաւականաչափ հարուստ է նաեւ վայրի կենդանիներով: Կճղակաւոր կաթնասուններից այստեղ կան ազնիւ եղջերուն,այծեամը, դեռեւս հանդիպում է վայրի ոչխարը, իսկ Արաքսի հովտի եղէգնուտներում վարազը: Գիշատիչներից սովորական են՝ գայլը, աղուէսը, արջը, բորենին: Թռչուններից՝ արծիւը, անգղը,ուրուրը, բազէն, արագիլը, ապա կաքաւը, բադը, արոսը, փասիանը:

Հայկական լեռնաշխարհի ընդերքը հարուստ է օգտակար հանածոներով: Մի շարք նահանգների լեռները յայտնի են եղել բազմաթիւ բովերով - պղնձի,երկաթի, կապարի, արծաթի եւ ոսկու հանքերով: Մանաւանդ հռչակւած էին Գուգարքի եւ Սիւնիքի պղնձահանքերը: Հայաստանը վաղուց յայտնի է իր շինանիւթերով՝ զանազան գոյների տուֆ, բազալտ, կրաքար եւ այլն: Հնագոյն ժամանակներից այդ քարերով կառուցել են բերդեր, տաճարներ, դղեակներ եւ կամուրջներ, իսկ այժմ կառուցւում են գործարաններ, հիդրոկայաններ եւ քաղաքի ու գիւղի աշխատաւորութեան համար թէ՛ հասարակական եւ թէ՛ բնակելի հոյակապ շէնքեր: Աղահանքերով հռչակւած էին Կողբը, Կաղզւանը եւ Նախճաւանը:

Հայկական լեռնաշխարհը յայտնի է բուժիչ յատկութիւն ունեցող բազմաթիւ ջրերով՝ ջերմուկներով ու թթու ջրերով: Սրանցից Արղնին ու Ջերմուկը սովետական իշխանութեան օրով դարձել են նշանաւոր կուրորտներ:

Հայկական լեռնաշխարհը չորս կողմից շրջապատւած լինելով բարձր լեռներով՝ դրսի աշխարհի հետ հաղորդակցութիւն է պահպանում մի շարք լեռնանցքներով, որոնք կոչւում են "դրունք" (դռներ): Հայկական լեռնաշխարհով անցել են հին աշխարհի առեւտրական ու ռազմական կարեւորագոյն ուղիներից երկուսը, որոնք կապել են արեւելքը արեւմուտքի հետ: Դրանց տիրանալու համար հարեւան ու հեռաւոր պետութիւնները յաճախակի արիւնահեղ պատերազմներ են մղել, որոնք թատերաբեմը սովորաբար եղել է Հայաստանը: Հիւսիսի հետ Հայաստանը կապւած էր Սեւ ծովի արեւելեան եւ Կասպից ծովի արեւմտեան ափերով անցնող ճանապարհներով:

Մի շարք լեռնանցքներով ձգւող այդ գլխաւոր ճանապարհների հանգուցակէտն էր Արարատեան դաշտը:

Հին Հայաստանը բաժանուած էր տասնհինգ խոշոր նահանգների կամ "աշխարհների": Դրանց մէջ նշանաւոր են եղել Այրարատը, Վասպուրականը, Սիւնիքը, Արցախը, Գուգարքը, Բարձր Հայքը, Տուրուբերանը, Աղձնիքը, Ծոփքը:

Իւրաքանչիւր աշխարհ կամ նահանգ բաղկացած էր ութից մինչեւ տասնվեց գաւառներից, միայն Այրարատն ունէր 22, իսկ Վասպուրականը՝ 36 գաւառ: Այդ գաւառները մեծ մասամբ ունէին կայուն սահմաններ, որոնք համընկնում են այժմեան շրջաններին: Իւրաքանչիւր նահանգ կամ աշխարհ (երբեմն նաեւ գաւառ), բնական տնտեսական պայմաններում՝ հանդիսանում էր ոչ միայն առանձին տնտեսական միաւոր, այլեւ ունէր իր ուրոյն սովորոյթները, տարազն ու բարբառը:

լեռնաշխարհ	highland	հռչակ	reputation
կեանք	life	անյիշելի	immemorial
ընթանալ	to run	երկրագործութիւն	agriculture
աշխարհագրութիւն	geography	անասնապահութիւն	livestock breeding
հիւսիս-արեւելեան	North-East	ծալքաւոր	folded
բարձրաւանդակ	highplateau	եզերել	to border, to surround
սարահարթ	plateau	բազուկ	arm
հանգած	extinguished	ընդգրկել	to embrace
հրաբուխ	volcano	բիւր	tenthousand
մակերեւոյթ	level	ակն	source
միջին բարձրութիւն	average height	փուել	to extend,to spread (intr.)
կղզի	island	խառնարան	crater
հովիտ	valley	բարձրադիր	high
պատնէշ	barrier;dam; dike	տնտեսական	economic
Միջնաշխարհ	Middle land	դեր	rôle
զանգուած	mass	դաշտ	field;plain
արեւմուտք	West	գետաբերան	estuary, mouth(of a river)
հարաւ	South	ընդարձակ	vast
գագաթ	summit, top	արգաւանդ	fertile
սիստէմ, սիստեմ	BW system	հացառատ	rich in wheat,cereals
լայնանիստ	broad based	խոնաւութիւն	humidity
մեղմաթեք	softly inclining	ցամաքային	continental; dry
լանջ	slope	կլիմայ	climate
բուսականութիւն	flora,plants	շոգ	hot
բերրի	fertile	բարեխառն	temperate
արօտ	grassland	ցածրադիր	low

օժանդակել	to contribute	*բազմազանութիւն*	variety
ճոխ	rich	*ալպեան* BW	Alpine
աճել	to grow	*մարգագետին*	meadow
ջրաբաշխ	watershed	*սաղարթ*	foliage, leaves
թափւել	to run (river); to be shed	*փուշ*	thorn,needles
բազուկ	arm	*տերեւ*	leaf
վտակ	creek,rivulet	*գօտի*	belt;zone
միախառնւել	to join, to meet	*խաղողի վազ*	grape-vine
թեքւել	to incline,to turn	*վուշ*	flax
կիրճ	defile	*քնջութ*	sesame
ջրանցք	aqueduct		
ցանց	net	*կեռաս*	cherry
հրաշալի	wonderful	*մրգատու ծառ*	fruittree
բարձրարժէք	valuable	*մեղւապահութիւն*	apiculture
մշակել	to cultivate	*կճղակաւոր*	hoofed,ungulate animals
ոռոգել	to irrigate	*կաթնասուն*	milk-fed
հարկ է լինում	it is necessary	*այծեամ*	roe, buck
էնէրգիա BW	energy	*վայրի ոչխար*	wild sheep
անսպառ	unexhausted, inexhaustible	*վարազ*	boar, wild sow
մակերես	surface	*գիշատիչ անասուն*	beast of prey, predatory animal
կարմրախայտ,իշխան,գեղարքունի	trout,trout of Sevan,subspecies of~	*արջ*	bear
օրօք	during	*բորենի*	hyena
ջրամբար	reservoir	*արծիւ*	eagle
անջրդի	arid	*անգղ*	vulture
տառեխ	herring	*ուրուր*	kite (orn.)
ձկնորսութիւն	fishing	*բազէ*	falcon
բորակ	saltpetre,nitre	*կաքաւ*	partridge
հանոյթ	ore	*բադ*	duck
գոգաւորութիւն	depression	*արոս*	bustard

փասիան	pheasant
ընդերք	bowels
հանածոյ	ore
բով	mine
պղինձ	copper
երկաթ	iron
կապար	lead
արծաթ	silver
ոսկի	gold
հանք	mine;minerals
շինանիւթ	building materials
տուֆ BW	tufa
բազալտ BW	bazalt
կրաքար	lime-stone
բերդ	fortress
տաճար	temple
դղեակ	castle
գործարան	factory
հիդրոկայան	hydro-electric-power-station
բուժիչ	curative
յատկութիւն	quality
ջերմուկ	hot springs, thermal spa
թթու	acid
կուրորտ BW	health-resort, watering-place
հաղորդակցութիւն	communication
լեռնանցք	defile
առեւտրական	commercial

ռազմական	miltary, strategic
ուղի	route
կապել	to bind
տիրանալ	to seize
յաճախակի	frequent
արիւնահեղ	bloody
թատերաբեմ	stage
հանգուցակէտ	point of junction; concourse
ձգուել	to extend (intr.)
նահանգ	province
բաղկանալ	to consist
գաւառ	region, district
կայուն	stable
սահման	limit,frontier
համընկնել	to coincide
այժմեան	actual
միաւոր	unit
ուրոյն	independent
սովորոյթ	habit, wont; custom
տարազ	costume
բարբառ	dialect

ԱՆՏԱՌԻ ԴՈՒՍՏՐԸ

Ցած խոնաւ խճուղում դադարել էր աւտոմեքենաների երթեւեկը: Ծառերի ճիւղերի արանքից թարթում էին մօտակայ գիւղի կրակները: Փչում էր տաք քամին: Ծառերի ճիւղերին՝ տեղ տեղ մնացած էին հալչող ձեան հիւսքեր, եւ լիալուսնի լոյսի տակ անտառը հեքիաթային տեսք ունէր:

Փոքրիկ տնակի ներսում լամպը աղօտ լուսաւորում էր շուրջը: Վառարանը մարած էր:

Տղան վերմակի տակից հանեց գլուխը: Սեւ մազերը իջած էին ճակատին, յօնքերը լայն էին, աչքերը՝ աննինջ:

-Հայրիկ,ի՞նչ է անում անտառի դիցուհին, երբ անտառում լինում է անդորր:

Հայրը բացեց փակւող աչքերը:

-Անդորր պահերին նա քաշւում է անտառի խորքը, ուր չեն կարող հասնել մարդիկ. եւ սպասում է:

-Ինչի՞ է սպասում,- հարցրեց տղան:

-Սպասում է փոթորկոտ գիշերի, որպէս զի նորից մարդկանց մօտ գայ:

-Իսկ ինչու՞ է նա հանգիստ ժամանակ խուսափում մարդկանցից,- հարցրեց տղան:

-Որովհետեւ գիտէ,որ կան չար մարդիկ:

-Բայց ինչու՞ է նա ուզում մօտ լինել մարդկանց:

-Որովհետեւ սիրում է մարդկանց: Քնիր:

Հայրը շրջւեց դէպի պատը: Տղան գլուխը դրեց բարձին, աչքերը փակեց: "Նրա աչքերում բարի կրակներ կան. Նրա աչքերը սեւ են. Այդպէս սեւ լինում է գարնանային գիշերւայ երկինքը: Նա հագած է կանաչ ծաղկաւոր շրջազգեստ. այդպէս լինում է անտառը գարնանը," յիշեց տղան հօր խօսքերը:"Եթէ հաւատացնեմ նրան, որ ես վատ մարդ չեմ, նա երեւի մեր տունը կը գայ անտառի անդորր պահերին: Պէտք է միայն հաւատացնել: Դա դժուար չէ",

- մտածեց տղան։ Ապա յիշեց, որ հայրն ասում է իրեն՝ "Չար տղայ"։ Նա ցանկացաւ համոզւել՝ իսկապէս ինքը չար է, թէ հայրն այդ ասում է միայն բարկանալով։

Նա բացեց աչքերը։

-Հայրիկ։

Հայրը չպատասխանեց։

-Ես չա՞ր եմ, հայրիկ,- հարցրեց տղան։

-Խելօք ես։ Քնիր,- մրմնջաց հայրը։

Տղային թւաց,թէ անտառի դիցուհին հիմա էլ, անդորր, լուսնկայ գիշերին կը թափառի տների մօտ։ Չէ՞ որ նա սիրում է մարդկանց եւ ցանկանում է մօտ լինել նրանց։

Տղան բարձրացրեց գլուխը։

-Հայրիկ։

Հայրը քնած էր։

Առաւօտեան, նախաճաշից յետոյ՝ հայրը վերցրեց հրացանը. գնաց անտառ։ Տղան վերցրեց պայուսակը. գնաց գիւղի դպրոցը։Ցերեկը երկնքում ամպեր կուտակւեցին. օրը մթնեց։ Երեկոյեան յորդ անձրեւ տեղաց։

Քամին հէնց ծխնելոյծի բերանից խլում էր ծուխը, պատառոտում, խառնում էր անձրեւին ու շպրտում փոքրիկ տնակի մերթ այս, մերթ այն կողմը։ Անտառի մերկ ծառերը ծեծւում էին անձրեւից, վշվշում էին մելամաղձոտ։ Փոքրիկ տնակի ներսում այդ վշվշոցը լսւում էր ասես հեռուից, խուլ։

Տղան կծկւել էր վառարանի մօտ։ Նա փայտի մանր կտորներ էր գցում վառարանի մէջ. անթարթ նայում էր վառւող կրակին։ Պատուհանի մօտ ապակիները յանկարծ պարուրւում էին լոյսով, մարում էին։ Տղան թարթում էր աչքերը. գո՛հ էր, որ տանն է եւ ջերմացնում է վառարանը։ Նա վառարանի մօտ դրեց թաց ոտնամանները. վառարանի մէջ գցեց երկու խոշոր կտոր փայտ։ Կրակը բորբոքւեց. սենեակի պատերը լուսաւորւեցին.ստւերներ խաղացին շուրջը։ Տղային մի պահ թւաց, թէ սենեակում ամէն ինչ երերում է։ "Հայրս ուշանում է"- մտածեց տղան.լարեց լսողութիւնը։ Դրսում վշվշում էր հողմածեծ անտառը։

Դուռը թակեցին, նախ՝ կամացուկ, յետոյ՝ ուժգին։ Տղան հասկացաւ, որ հայրը չէր։ Ետ տարաւ փականը, բացեց դուռը։ Մի աղջիկ էր։

-Ես տուն էի գնում, մօտիկ գիւղը։ Բայց ճանապարհին անձրեւը..։

Աղջիկը տղայի հասակին էր. Նրա սեւ վարսերը թրջւել, կպել էին ճակատին. Ջրի շիթերը սահում էին նրա դէմքով։

-Ներս արի,- ասաց տղան։

Նրանք նստեցին վառարանի մօտ։

-Դու այստեղ մենա՞կ ես ապրում,- հարցրեց աղջիկը։

-Հայրս անտառումն է,- ասաց տղան։- Ուշանում է։

-Ես սիրում եմ այսպիսի եղանակը,- ասաց աղջիկը։

-Դու կանաչ, ծաղկաւոր շրջազգեստ ունե՞ս,- հարցրեց տղան։

-Ունեմ,- ասաց աղջիկը։

Նրանք իրար նայեցին։ Աղջկան աչքերը սեւ էին։

-Դու բարի՞ ես,- հարցրեց աղջիկը։

-Ես չար չեմ։

-Մայրս ասում է՝ դժւար պահերին թակիր պատահած դուռը. բարի մարդիկ կօգնեն։

-Քո մայրը անտառի դիցուհի՞ն է,- հարցրեց տղան։

Աղջիկը ծիծաղեց։

-Այո։

-Ուրեմն, դու անտառի դո՞ւստրն ես,- հարցրեց տղան։

Աղջիկը նորից ծիծաղեց եւ նայեց իր թաց շորերին։

- Կը մրսես. հանիր չորացրու,- ասաց տղան։

Աղջիկը սեղմեց շուրթները:

-Հանիր,- կրկնեց տղան:- Ես չեմ նայի:

Տղան դէմքով դարձաւ դէպի պատը:

-Մեզ մօտ էլեկտրակայան են կառուցում,- ասաց աղջիկը:

-Տեսել եմ:

-Իսկ տեսե՞լ ես,ինչպէս է աղւէսը հալածում նապաստակին,- ասաց աղջիկը:

-Տեսել եմ,- ասաց տղան:- Դու կկւի բոյն քանդե՞լ ես:

-Չեմ քանդել,-ասաց աղջիկը:- Ես կենդանիներին սիրում եմ:

-Իսկ մարդկա՞նց:

-Չար մարդկանց չեմ սիրում:

Տղան ցանկացաւ հասկացնել նրան, որ ինքը քանդել է կկւի բոյնը, որովհետեւ այդ հետաքրքիր էր, սակայն..:

-Ետ չնայես,- սաստեց աղջիկը:

-Քո աչքերում բարի կրակներ կան,- յիշեց տղան:

-Քո աչքերը իմի նման չեն,- ասաց աղջիկը:

Տղան ետ նայեց եւ տեսաւ նրան այնպէս, ինչպէս նա նստած էր վառարանի մօտ:

-Ահ, մի նայիր,- աղջիկը շրջազգեստով ծածկեց իրեն:

Տղան արագ դարձրեց դէմքը:

-Դու չար ես,- ասաց աղջիկը:

Տղան ցանկանում էր հասկացնել նրան, որ այդպէս չէ, որ ինքը չէր ցանկանում ետ նայել, սակայն..:

-Չար ես,- լացակումած կրկնեց աղջիկը, եւ տղան հասկացաւ,որ շատ դժւար է համոզել նրան, եւ լռեց:

Նրանք երկար ժամանակ, ասես, միայն լսում էին անտառի խուլ վշվշոցը: Որոտի իւրաքանչիւր դղրդոցի պահին տղան զգում էր,թէ ինչպէս էր ցնցում աղջիկը, եւ ցանկանում էր, որ նա չվախենար:

Ապա աղջիկն ասաց.

-Հիմա կարող ես նայել:

-Ես չեմ ցանկանում նայել քեզ,- ասաց տղան:

-Ես չեմ խնդրում,-ասաց աղջիկը:

Եկաւ տղայի հայրը:

-Հայրիկ,-բացականչեց տղան ,- հիմայ մենք կարող ենք ընթրել:

-Քեզ միայն ընթրի՞քն էր մտահոգում,-ասաց աղջիկը:

Տղան չհասկացաւ նրան:

-Դու չար ես,- պնդեց աղջիկը:

-Հիւ՞ր ունենք,- ասաց հայրը:

-Անտառի դուստրն է, հայրիկ,- պատասխանեց տղան:

-Իսկ դու անտառի չար դեւն ես,- չհամբերեց աղջիկը:

Ընթրեցին անխօս: Ապա հայրը իջեցրեց լամպի կրակը, եւ նրանք պառկեցին:

Տղան երկար ժամանակ չէր կարողանում քնել: Նա իրեն մօտիկ լսում էր աղջկայ հանգիստ շնչառութիւնը: Տխրում էր, որ աղջիկը անհոգ քնել էր: Տղան չիմացաւ, թէ ինչպէս քնեց: Երազում անտառը կանաչ էր ..: Տղան բռնել էր աղջկայ ձեռքը. տանում էր նրան, եւ նա կամակոր չէր. տանում էր նրան մարդկանց մօտ, եւ նա հաւատում էր, որ տղան բարի էր, որ բոլոր մարդիկ բարի են:

Դա անտառի դստեր հեքիաթն էր:

ցած	low
խոնաւ	humid
խճուղի	causeway
երթեւեկ	traffic
արանք	between, space
թարթել	to wink,to blink
փչել	to blow
քամի	wind
ծառ	tree
ճիւղ	branch
հալչել	to melt
ձիւն g. ձեան	snow
հիւսք	snow heap
լիալուսին	full moon
անտառ	forest
հեքիաթային	fairy like
տեսք	sight, appearance
տնակ	hut, small house
լամպ	lamp
աղօտ	dim, dark
վառարան	stove
յօնք	eye-brow
աննինջ	sleepless
դիցուհի	goddess
անդորր	quiet
խորք	depth
փոթորկոտ	stormy
խուսափել	to avoid
չար	bad, malicious
բարձ	pillow
գարուն	spring
գարնանային	springlike,of spring
երկինք	sky
կանաչ	green
ծաղիկ	flower
ծաղկաւոր	with printed flowers
շրջազգեստ	dress,robe
հաւատալ	believe
հաւատացնել	to make believe
վատ	bad
ցանկանալ	to wish, to aspire
համոզել	to convince
խելօք	judicious,well-behaved; intelligent
լուսնկայ	night in moonlight
թափառել	to stroll, to rove
նախաճաշ	breakfast
հրացան	rifle
պայուսակ	sack
դպրոց	school
ցերեկ	day(time)
ամպ	cloud
կուտակել	to heap up
յորդ	abundant, pouring
անձրեւ	rain
տեղալ	to rain, to come down
ծխնելոյծ	chimney
խլել	to pull out
շպրտել	to throw, to toss

ծեծել	to beat
վշվշալ	to whistle
մելամաղձոտ	melancholy,sad
խուլ	deaf
մանր	tiny, small
կտոր	piece
գցել	to throw
անթարթ	staring (eyes), fixed
պարուրել	to wrap
մարել	to extinguish
թարթել աչքերը	to blink the eyes
գոհ	glad
ջերմացնել	to warm
թաց	wet
ոտնաման	footwear, shoes
խոշոր	huge, big
կտոր	piece
կրակ	fire
բորբոքել	to flare up, blaze up
սենեակ	room
ստուեր	shadow,shade
երերալ	to float, to hover
լարել լսողութիւնը	to focus his attention
հողմածեծ	beaten by wind
թակել	to knock
ուժգին	with force
հասակ	stature; age
վարս	hair

թրջել	to dip, to soak
կպել (< կպչել	to stick)stuck,p.p.
ապրել	to live
եղանակ	season
մրսել	to feel cold,to be cold
չորացնել	to dry
սեղմել	to press
հալածել	to pursue,to persecute
նապաստակ	hare
կկու	cuckoo
բոյն	nest
քանդել	to destroy
սաստել	to scold, to rebuke
արագ	quick
լացակումած	tearful
որոտ	thunder
դղրդոց	shock, concussion
ցնցել	to shake
խնդրել	to beg, to ask for
մտահոգել	to worry
պնդել	to insist
դեւ	devil
համբերել	to be patient,indulgent
անխօս	speechless, silent
շնչառութիւն	respiration
բռնել	to hold, to catch
դուստր, g. դստեր	daughter

ԿՈՐԱԾ ԲԱՐԵԿԱՄՈՒԹԻՒՆ

Միքայէլը երբեւէ իրեն հաշիւ չէր տւել, արդեօք լա՞ւ աղջիկ է Սեդան: Պարզապէս ընկերութիւն էր անում: Դէ, մի բակում էին ապրում եւ այնտեղ ուրիշ հասակակիցներ համարեա չունէին. միեւնոյն դասարանում էլ սովորում էին:

Նրանց բակը Երեւանի հին բակերից էր, որը գտնւում էր Կոնդ կոչւող թաղամասում: Բակում մի հին, ցածլիկ շինութիւն կար, որը մի ժամանակ զոմ էր եղել, իսկ հիմա ծառայում էր որպէս ցախատուն: Այ, հէնց այդ ցախատան կտուրը դեռ շատ փոքրուց՝ Սեդայի ու Միքայէլի ամենասիրած տեղն էր:

Փոքր ժամանակ նրանք չէին նկատել, թէ որքան լաւ տեսարան էր բացւում այդ տեղից: Իսկ հիմայ ասես հասակ առնելու հետ միասին, շարունակ նորանոր հետաքրքրական բաներ էին նկատում: Ամբողջ քաղաքն էր երեւում այդտեղից:

Մի անգամ, երբ երկար ժամանակ լուռ նստած էին,յանկարծ Սեդան ասաց.

-Միքայէլ, մի նայիր տես, թէ այստեղից, ա՞յ այսպէս նայելիս,ինչքան գեղեցիկ է երեւում երկինքը:

Միքայէլը նայեց եւ իսկապէս ինքն էլ զարմացաւ, թէ ինչպէս մինչեւ հիմա չէր նկատել:

Ամռան երկինքը, կէսօրից յետոյ, իսկապէս շատ գեղեցիկ էր:

Դա մի զարմանալի գեղեցկութիւն էր, որը ոչ մի կերպ չես կարողանայ նկարագրել:

-Ճիշտ է որ շատ գեղեցիկ է,-բարձրաձայն համաձայնեց նա:

Յետոյ նորից երկար ժամանակ նրանք նստեցին լուռ, առանց մի բառ անգամ արտասանելու:

Միքայէլը մտածում էր, որ երբ մարդիկ մեծանում ու խելօքանում են, ապա աւելի յաճախ է պատահում, որ երկար ժամանակ լռեն: Նա շատ էր ուզում այդ մասին ասել Սեդային, բայց չգիտես ինչու՝ քաշւում էր:

Մտածելու բան՝ Թէ՛ Սեդան, Թէ՛ Միքայէլը շատ ունէին: Այս տարի նրանք վերջացրել էին եօթնամեակը եւ իրենց զգում էին միանգամից անչափ մեծացած:

Այդ օրը յատկապէս, երբ նկատեց թէ ո՛րքան գեղեցիկ է կապոյտ ու ջինջ ամառային երկինքը, Միքայէլն աւելի հաստատուն մտածեց, որ շատ լաւ կը լինի, եթէ հնարաւորին չափ շուտ ոտք դնի ինքնուրոյն կեանքի ճամփին:

Երկար երկար լռելուց յետոյ, վերջ ի վերջոյ նա իր մտքերը որոշեց կիսել Սեդայի հետ:

-Գիտե՞ս ինչ, Սեդա,-յանկարծ խօսեց նա.-երբ մտածում եմ, որ դեռ երեք տարի պէտք է սովորեմ ու նոր միայն ծնողներիս ազատեմ ինձ պահելու հոգսից,.. դե հասկանուՄ ես... ես ուզում եմ... դե, դու պէտք է որ հասկանաս..:

-Հասկանում եմ,-անմիջապէս արձագանքեց նրան Սեդան:

Սեդան ու Միքայէլ շատ արագ էին հասկանում միմեանց:

-Է՛, լաւ,-շարունակեց Սեդան.-յետո՞յ, ի՞նչ ես մտադիր անել: Հօ չե՞ս կարող վերջ տալ սովորելուն:

-Չէ,իհարկէ, բայց համ էլ ուզում եմ աշխատել:

Սեդան լաւ գիտէր, որ Միքայէլենց ընտանիքը բաւական մեծ էր.Միքայէլը տան ամենամեծ զաւակն էր. իսկ աշխատում էր միայն նրա հայրը:

-Բայց ա՛խր, դու դեռ փոքր ես. ի՞նչ աշխատանք կարող ես կատարել,-խօսեց Սեդան, անվճռականօրէն, աշխատելով ընկերոջ ինքնասիրութիւնը չվիրաւորել:

-Ե՞ս եմ փոքր, ես ու՞ժ չունեմ, ինչ է,-խօսեց Միքայէլ ու ակամայից ինքն էլ նայեց իր ամուր, զարգացած թեւերին եւ անմիջապէս իր այդ հայեացքին համար ամաչեց: :

Բայց Սեղան համարեա հիացմունքով էր նայում նրան:

-Իհարկէ, ես ճիշտ չասացի. դու շատ ուժեղ ես, երանի՛ քեզ:

Ընկերոջ զովասանքը թեւ տւեց ու աւելի ոգեւորեց Միքայէլին:

-Ես հէնց վաղուանից,-խոստացաւ նա,- այդ ուղղութեամբ կաշխատեմ:

Սեղան շարունակում էր նայել նրան հիացմունքով: Աղջկայ աչքում այդ օրը Միքայէլը միանգամից՝ մի ամբողջ գլխով մեծացել էր:

Դրանից յետոյ մի քանի օր շարունակ, Միքայէլը ցերեկները երկար ժամերով անհետանում էր: Միայն Սեղան գիտէր,թէ ո՛ւր էր գնում նա: Միքայէլը նրան խնդրել էր առայժմ ոչ ոքի ոչինչ չասել: Սեղան էլ,ի՞նչ ընկեր, որ չկարողանար ընկերոջ գաղտնիքը պահել:

Իսկ երեկոները, երբ Միքայէլը վերադառնում էր, նրանք նստում էին իրենց սիրած կտուրի վրայ ու զրուցում:

-Մի տեղ ասացին,թէ փոքր եմ դեռ, իրենց գործին յարմար չեմ. մի ուրիշ տեղ էլ խոստացան մի շաբաթից..:

Սեղան նայում էր նրան յարգանքով, մտքում հազար ու հազար անգամ երանի տալով ընկերոջը, որն այդքան վճռականօրէն, այդքան համարձակ կերպով արդէն փորձում էր աշխատանքային ինքնուրոյն կեանք ստեղծել:

Վաղ առաւօտից Միքայէլը նորից անհետացել էր: Եկաւ երեկոյեան դէմ, երբ մինչեւ անգամ տանեցիք արդէն անհանգստացել էին: Եկաւ եւ անմիջապէս մօրը յայտարարեց.

-Աշխատանքի եմ ընդունւել:

Դրանից յետոյ Միքայէլը շատ քիչ ժամանակ էր ունենում:

Սեղան կարգին չէր էլ պատկերացնում նրա աշխատանքը, միայն գիտէր, որ նա աշխատում է ինչ որ շատ մեծ, զարմանալի մեծ մի շինարարութեան վրայ:

Հիմա նրանք աւելի շատ հանդիպում էին երեկոները:

–Դու մեծ կամքի ուժ ունես. դու շատ ուժեղ մարդ կը դառնաս,–մի անգամ հիացմունքով ասաց Միքայէլին Սեդան:

Միքայէլը ոգեւորուած պատմում էր ապագայի ծրագրերն ու երազանքները:

–Համ էլ կը սովորեմ: Հիմա աշխատողների համար սովորելու աւելի շատ պայմաններ կան: Եւ աւելի հեշտ կընդունեն ինստիտուտ:

Սեդան նրան լսում էր յարգանքով, համարեա երկիւղածութեամբ:Չէ, ի՞նչ խօսք, Միքայէլը ուժեղ է, վճռական, քաջ..:

Բայց..:

Ընդամենը երկու շաբաթից մի փոքր աւելի էր ինչ՝ Միքայէլն աշխատում էր: Արդէն քանի անգամ զանազան առիթներով եւ առանց առիթների ոչ միայն Սեդայի մօտ, այլ եւ տանը նա արտայայտւել էր աշխատանքից հիասթափւելու մասին:

–Դու ասում էիր,այնտեղ քո հասակի մի քանի տղաներ էլ են աշխատում, բա նրանք ի՞նչպէս են,–հարցնում էին նրան:

–Դէ նրանք...Այդ աշխատանքը նրանց սրտովն է. երեւի սովոր են. իսկ ինձ այնքան էլ համապատասխան չէ:

Այդ օրը Միքայէլ ճաշից յետոյ գնաց Սեդայենց տուն ու յայտարարեց.

–Սեդա, աշխատավարձ եմ ստացել եւ քեզ հրաւիրում եմ կինօ:

Գնացին, հիանալի էր:

Բոլորովին ուրի՛շ է, երբ կինօ ես գնում ծնողներիդ տւած փողով, եւ ուրի՛շ՝ երբ քո՛ վաստակով դեռ ընկերոջդ էլ ես հիւրասիրում: Ինքդ քեզ աւելի ես սկսում յարգել:

Յետոյ վերադարձան տրամվայով. եւ հէնց տրամվայում էլ պատահեց այն սարսափելի դէպքը:

Նրանք հարթակում կանգնած խօսում էին, բաժանում կինոյի տպաւորութիւնները, երբ Սեդան այլայլւեց ու շշնջաց.

-Միքայէլ, նայի՛ր:

Միքայէլը նայեց աղջկայ հայեացքի ուղղութեամբ:

Կէս քայլ այն կողմ, դէմքով վագոնի խորքը՝ կանգնած էր հասակաւոր մի մարդ. իսկ Միքայէլին հասակակից մի տղայ.. ազնիւ խօսք. այդ շատ պարզ տեսան թէ Միքայէլը եւ թէ Սեդան,- ձեռքը տարել էր այդ մարդու գըրպանը եւ քիչ էր մնում, որ գրպանից հանի դրամապանակը:

-Միքայէլ, բռնի՛ր նրան,-շշնջաց աղջիկը:

Եւ այստեղ Միքայէլը բոլորովին անսպասելի շշնջաց.

-Գործ չունես; Փորձա՜նք..: Դու հասկանու՞մ ես... խուլիգան է, մէկ էլ տեսար..:

Մի վայրկեան միայն նրանց հայեացքները հանդիպեցին, եւ Միքայէլը սարսափով զգաց այն խոր արհամարհանքը, որ արտայայտում էին ընկերուհու աչքերը. ապա ամէն ինչ կատարուեց այնքան արագ:

-Ձեռքդ քաշի՛ր, խուլիգա՛ն,-լսեց տրամվայում Սեդայի սովորականից աւելի զնգուն դարձած ձայնը:

Սեդան անսպասելի արագութեամբ բռնեց գողի թեւից: Գողը շրջուեց, հրեց Սեդային, ամէն կերպ ձգտելով դուրս պրծել աղջկայ ձեռքից: Վերջապէս այդ նրան յաջողուեց: Նա ընթացքի ժամանակ իրեն դուրս գցեց տրամվայից, վերջին վայրկեանին Սեդայի հասցէին մի յիշոց արձակեց ու սպառնաց."Սպասի՛ր, դեռ քեզ կը բռնեմ:"

Այդ ամբողջ ժամանակ Միքայէլն ասես ինչ որ կախարդանքով քարացել էր: Միքայէլը կարգին չէր հասկանում, ի՛նչ էր կատարւում շուրջը: Նրա գիտակցութեանը աղօտ կերպով ինչ որ բառեր ու խօսակցութիւններ էին հասնում: Մի մարդ երկար շնորհակալութիւն էր յայտնում Սեդային, միաժամանակ արհամարհական հայեացք գցելով Միքայէլի վրայ: Յետոյ տեղ հասան:

Ամբողջ ճանապարհին լուռ քայլում էին եւ որքան մօտ էին տանը,այնքան Միքայէլի տագնապն ուժեղանում էր. այդպէս լուռ տեղ հասնելը սարսափելի էր. հարկաւոր էր ինչ որ բան ասել:

-Սեղա՛,-խօսեց Միքայէլը,-ախր դու ի զուր,,.

-Մի՛ խօսիր,-համարեա թէ գոռաց նրա վրայ աղջիկը,-մի՛ խօսիր,-եւ նորից նրա ձայնը մի տեսակ փոխուած էր, ասես լացուկամած լինէր:

Երեկոն փչացաւ: Յաջորդ օրը երեկոյեան Միքայէլը մենակ բարձրացաւ ցախատան կտուրը: Կիրակի չէր, բայց նախորդ օրն աշխատավարձը ստանալով, նա դուրս էր եկել աշխատանքից եւ այժմ ամբողջ օրն ազատ էր: Բարձրացաւ կտուրը թէ չէ, նրա աչքին ընկաւ տետրակի մի թերթ մի փոքրիկ քարի տակ:

Միքայէլը վերցրեց ու կարդաց.

"Դու վախկոտ ես, թոյլ ու անկամ: Ես մտածում էի թէ իրօք, երեւի աշխատանքն այնքան էլ քեզ չի համապատասխանում. բայց դու պարզապէս այնպիսին ես, որ վախենում ես դժւարութիւններից: Վախենում ես նաեւ փողոցային խուլիգանից, որը նոյնիսկ ինձանից վախեցաւ ու փախաւ: Ես քեզ արհամարհում եմ..:"

կորած	lost
բարեկամութիւն	friendship
երբեւէ	any time
պարզապէս	simply
հասակակից	(of) the same age
համարեա	suppose! almost
թաղամաս	(city) district
ցախատուն	woodshed
կտուր	roof
շատ փոքրուց	from infancy
հասակ առնել	to grow
ասես	you would say= it seems/seemed
նկարագրել	to describe
մի նայի՛ր տես	look and see!
յաճախ	often
մի՛ նայիր	don't look!
եօթնամեակ	seven-year-plan
յատկապէս	especially
ինքնուրոյն	independent
ճամբայ, ճամփայ	route,way
հնարաւորին չափ շուտ	as sson as possible
վերջ ի վերջոյ	at the last end, finally
կիսել	to cut into halves to communicate
հոգս	sorrow,Worry, trouble
արձագանք,արձագանգ	echo
մտադիր եմ անել	I intend to do
ի հարկէ,իհարկէ	certainly
Միքայէլենց ընտանիքը	Michael's family
վճռական	decisive
ինքնասիրութիւն	self-esteem: pride
ակամայից	against his will
զարգանալ	to develop
ամաչել	to be ashamed
թեւ	arm(body); wing
ոգեւորել	to inspire;to encourage
անհետանալ	to disappear
առայժմ	for the time being, for the moment
գաղտնիք	secret
զրուցել	to talk
յարմար	fit;suitable; qualified
երանի տալ	to praise
փորձել	to try
ստեղծել	to create
տանեցիք	the family members
պատկերացնել	to fancy;to picture
շինարարութիւն	construction
կամք	will, energy
ապագայ	future
ծրագիր	plan
համ էլ	at the same time
զանազան	various
առիթ	opportunity
հիասթափուել	to disillusion
նրանց սրտովն է	is according to their hearts= they like it
համապատասխան	corresponding
աշխատավարձ	salary
ստացել (< ստանալ to receive)	received
հրաւիրել	to invite

սովոր եմ	I am used to
ճաշ	lunch
փող	money
յարգել	to respect
հարթակ	platform
բաժանել	to divide; to communicate
տպաւորութիւններ	impressions
այլայլւել	to be upset
շշնջալ	to whisper
գրպան	pocket
դրամապանակ	purse
բոլորովին	totally, entirely, at all
խուլիգան BW	hooligan, street rough, hoodlum
հանդիպել	to meet; to occur
խոր	deep
արհամարհանք	contempt, scorn
ապա	then
սովորականից աւելի	more than usual
զնգուն	sounding, shrill
դառնալ	to become; to turn
հրել	to push
յաջողւել	to succeed
ընթացք	course
պրծել	to escape
հասցէ	address
յիշոց	curse
արձակել	to launch
սպառնալ	to threaten, to menace
կախարդանք	magic

քարանալ	to perify;to become insensible
կարգին	properly
գիտակցութիւն	consciousness; knowledge
խօսակցութիւն	conversation
շնորհակալութիւն	thank;gratitude
քայլել	to walk
ինչ որ բան	something
ի զուր, իզուր	in vain
գոռալ	to shout
մի տեսակ	one kind; somehow
փոխուած	changed
երեկոյ	evening
փչանալ	to be despoiled
մենակ	alone
նախորդ օրը	preceding day, day before
այժմ	now
բարձրացաւ թէ չէ	as soon as he got up
տետրակ	notebook
թերթ	sheet
քար	stone
վախկոտ	timid,coward
թոյլ	weak
անկամ	will-less;irresolute
իրօք	in fact;really
համապատասխանել	to correspond
այնպիսի	such one
փախաւ (< *փախչել* to flee)	he fled

ԱՄԵՆԻՑ ՇԱՏ ԴԵՂՁՆ ԵՄ ՍԻՐՈՒՄ

Ազնիւ խօսք, ինձ համար դեղձից համեղ միրգ աշխարհում չկայ։ Եթէ միանգամից մի կիլօ,չէ,ի՞նչ եմ ասում, երկու կիլօ դեղձ տան, կուտեմ։

Բայց մայրիկս երբեք մի կիլօ դեղձ միանգամից չի տալիս ինձ,այլ ամենաշատը երկու կամ երեք հատ։

-Փորդ կը ցաւի,-ասում է նա,-հարկաւոր է չափով ուտել։

Ես չեմ հասկանում, թէ մայրիկը ո՞րտեղից գիտէ իմ չափերը։ Ախր, նրան ո՞վ է ասել, թէ ես որքան կարող եմ ուտել, թէ քանի՞ հատ դեղձ կարող է վնասել ինձ։

Յետոյ, կարո՞ղ է այդքան համեղ միրգը մարդու վնասել։ Ուրիշ ժամանակ ինքն է ասում, թէ միրգը օգտակար է, թէ նրա մէջ վիտամիններ կան։

Իսկ հայրիկս դեղձ չի սիրում։ Նա ասում է.

-Մարմինս փշաքաղւում է, երբ նայում եմ դեղձին։ Մանաւանդ դրա կեղեւը տանել չեմ կարող։

Այդ պատճառով էլ նա քիչ է ուտում դեղձ, այն էլ միմիայն կեղեւած։ Իսկ ես զարմանում եմ։ Տարօրինակ է։ Ախր ինձ ամենից աւելի հաճելի է, երբ կծում եմ դեղձը, եւ անմիջապէս անուշ անուշ հիւթը լցվում է բերանս։

Մի օր մինչեւ անգամ հայրիկին հետ վիճեցինք.դե՞ղձն է լաւ թէ խաղողը։ Վերջը ես յաղթեցի։ Հա՛յրիկին դժուար է յաղթել, բայց ես յաղթեցի։ Ա՛յ թէ ի՛նչպէս եղաւ։

Մի քանի օր առաջ հայրիկը շուկայից դեղձ էր բերել։ Առաջին անգամն էր այս տարի դեղձ առել։ Ա՛յնքան էլ լաւ դեղձեր էին։ Կարծես նկարից պոկւած լինէին։ Բայց ափսո՛ս, որ քիչ էին։ Ինձ միայն մէկ հատ հասաւ։ Բայց ի՜նչ դեղձ էր, գիտէ՞ք։ Մե՜ծ, մի թուշը կարմիր, իսկ միւսը՝ դեղնաւուն.այնքան էլ լաւ հոտ ունէր։

Ես անհամբեր սպասում էի, թէ երբ պէտք է ճաշը վերջացնենք, որ դեղձը ուտեմ, որովհետեւ երբեք ինձ չեն թողնում, որ ճաշից առաջ միրգ ուտեմ: "Ախորժակդ կը փակւի", ասում են:

Վերջապէս նստեցինք ճաշի: Բայց նոր էինք ճաշը վերջացրել, երբ մէկ էլ մեր դռան զանգը հնչեց: Վազեցի բաց արեցի: Մարգօ մօրաքոյրն էր, մեր հարեւանուհին:

-Աստղիկ ջան,-ասաց նա մայրիկիս:-Ես մի կէս ժամով շտապ տեղ եմ գնում: Քնարիկ չի՞ կարող երեխային նայել. տանը մարդ չկայ:

Քնարիկն էլ ես եմ:

-Ինչու՞ չի կարող,-պատասխանեց մայրիկս:-Փոքրիկ հօ չի՞, երրորդ դասարանի աշակերտ է:

-Ինչու՞ չեմ կարող,-անմիջապէս ասացի ես:

Մայրիկս ասել է, երբ մեծերից մէկն ու մէկը մի բան է խնդրում, ապա պէտք է պատրաստակամ լինել:

Ես ուզեցի ցոյց տալ, թէ շատ պատրաստակամ եմ. դրա համար էլ դեղձը չկերայ. անմիջապէս վազեցի:

Մարգօ մօրաքրոջ երեխան երկու տարեկան է, անունը Հրաշիկ, ու շատ զիլ,բարձր ձայն ունի: Երբ գնացի՝ հանգիստ քնած էր:

-Նա ամեն օր ճաշից յետոյ երկու ժամ քնում է,-ասաց Մարգօ մօրաքոյրը:-Հէնց նոր է քնել,այնպէս որ զուցէ մինչեւ իմ գալը չարթնանայ:

Ես հետս "Պիոնէր" ամսագիր էի տարել: Սկսեցի նկարները նայել ու կարդալ: Բայց հէնց որ Մարգօ մօրաքոյրը գնաց, կարծես հակառակի նման, Հրաշիկը քնից արթնացաւ:

Ազնիւ խօսք,ես այդպիսի տզզան երեխայ չեմ տեսել: Հօ շատ էլ փոքր չի.երկու տարեկան է, բայց շարունակ տզզում է: Ես երկու տարեկան ժամանակ իսկի լաց չէի լինում. մայրիկս ասում է: Հրաշիկը զարթնեց ու անմիջապէս սկսեց լաց լինել:

-Ի՞նչ ես ուզում,- հարցնում եմ նրան:

Բայց նա չի պատասխանում ու շարունակում է լաց լինել:

-Ախր ի՞նչ ես ուզում,է՞...:

Վերջ ի վերջոյ, լաց լինելով,սկսեց ասել թէ"Մամայիս եմ ուզում":

Ա՛յ քեզ խաթա..: Ու ես ի՞նչ անեմ: Ես նրան բացատրում եմ, որ մաման գնացել է, որ մի կէս ժամից կը գայ, որ չեմ կարող նրա մամային բերել, բայց նա ոչինչ չի ուզում հասկանալ ու հէնց մի գլուխ լալիս է: Ամօթանք եմ տալիս. ուզում եմ նրա համար մի բան երգել. մէկ մէկ խաղալիքները բերում եմ, տալիս. ոչինչ չի օգնում: Մինչեւ անգամ "Պիոնէրի" նկարներն էլ չեն օգնում. եւ տես թէ ի՛նչքան խորամանկն է: Լաց է լինում, բայց միաժամանակ նկարներին է նայում: Շարունակում է լաց լինել, իբրեւ թէ իսկի էլ պէտքս չեն քո նկարները. բայց ես հօ յիմար չեմ. շատ լաւ տեսնում եմ որ աչքը նկարներից չի հեռացնում:

Ես այդպիսի տզզան երեխայ կեանքումս չեմ տեսել:"Յիմա՛ր երեխայ", մտածում եմ ես:"Ախր փոխանակ ինձ համար հանգիստ դեղձ ուտելու՝ եկել եմ, որ քեզ պահեմ: Ոսկ դու փոխանակ շնորհակալ լինես, դեռ լաց ես լինում:"

Բայց հէնց որ դեղձը յիշեցի, իսկոյն մի բան մտածեցի: Վազեցի մեր տուն. անմիջապէս դեղձս վերցրի ու եկայ: Ցոյց տւեցի դեղձը թէ չէ,իսկոյն լաց լինելը դադարեցրեց:

-Տե՛ս,-ասացի ես,-եթէ ուզում ես, որ ես լաւ դեղձեր տամ քեզ,իսկոյն վերջ տուր տզզոցիդ:

Այս Հրաշիկը շատ յիմար ու տզզան երեխայ է, բայց խորամանկ է,հա՛..; Իսկոյն վերջ տւեց տզզոցին: Դեղձը վերցրեց ու սկսեց ուտել: Ի՛նչպէս էլ ախորժակով էր ուտում:"Երեւի դուր էր գալիս նրան",մտածում եմ: Տզզան է, բայց լաւ Ճաշակ ունի: Դեղձս կերաւ պրծաւ ու իսկի լաց չեղաւ:

Երբ Մարգօ մօրաքոյրը եկաւ, գնացի տուն ու հայրիկին պատմեցի ամեն ինչ:

-Հիմա հաւատում եմ,-ինձ լսելուց յետոյ ասաց հայրիկը,-որ դեղձը ամենալաւ միրգն է: Աստղիկ, մի հատ էլ դեղձ տո՛ւր մեր Քնարին..:

ամենից շատ սիրում եմ	I like the best of all
դեղձ	peach
համեղ	tasty
միրգ	fruit
աշխարհ	world
ամենաշատը	the most
փորդ կը ցաւի	you will have stomach-ache
չափ	measure
վնասել	to harm
օգտակար	useful
վիտամին BW	vitamin
մարմինս փշաքաղւում է	it sickens me
կեղեւ	peel,rind; bark
չեմ կարող տանել	I can't stand
տարօրինակ	strange
հաճելի	agreeable
կծել	to bite
անուշ	sweet
հիւթ	juice
վիճել	to discuss
խաղող	grape
յաղթել	to defeat
շուկայ	market
տարի	year
նկար	picture
պոկել	to pick
ափսոս	alas
քիչ	few;little
թուշ	cheek
կարմիր	red
դեղնաւուն	yellowish
հոտ	scent
ախորժակ	appetite
զանգ	bell
հարեւանուհի	neighbor,fem.
շտապ	in a hurry
պատրաստակամ	ready, willing; obliging
զիլ	shrill
արթնանալ	to awake,intr.
տզզան	whining, crying
այ քեզ խաթա	... there you are! (having trouble)
բացատրել	to explain
մի գլուխ լալիս է	is crying on and on,
Պիոնէր BW	pioneer, name of a magazine
խորամանկ	sly
պէտքս չեն	I don't need,want
յիմար	foolish
ցոյց տալ	to show
դուր գալ	to like
կերաւ պրծաւ	he ate and finished
ճաշակ	taste
վերջ տալ	to end,to stop
իսկի լաց չեղաւ	he did not cry at all

ԱՐԱՐԱՏԵԱՆ ԴԱՇՏԻ ԳԱՐՈՒՆԸ

Մեր երկրի գարունն սկսւում է Արարատեան դաշտում։ Այնտեղ է բացւում առաջին ծաղիկը, եւ բարձր բարդենու վրայ բոյն շինում արագիլը։

Ով որ գարնանը մտնում է Արարատեան դաշտը, ամենից առաջ բարդիների կատարին տեսնում է գարնան այդ աւետաբերին։ Մի ոտքի վրայ կանգնած իր բնի մէջ, նա նայում է լայնատարած դաշտին, որը շրջապատւած է մեծ լեռնազօտիներով։

Գարուն է, եւ գարունն աւելի է գեղեցկացնում Արարատեան դաշտը։ Ծառաստանները ծաղկել են սպիտակ, վարդագոյն ծաղիկներով։ Դաշտը վեր է ածւել հեքիաթային մի ծաղկանոցի, որի մէջ փուել են գիւղերը։

Ամէն տեղ երեւում է շինարարութիւն։ Կոլտնտեսականները քանդում են հին տները։ Հին տների փոխարէն, լայն փողոցների վրայ, տնամերձ պարտէզների մէջ, բարձրանում են գեղեցիկ, լուսաւոր, երկյարկանի տներ, շրջապատւած դեղձենիներով, ծիրանիներով, խաղողի թփերով։ Ծաղկած պարտէզներում տները ասես երեւում են մեծ ծաղկեփնջերի մէջ։

Գիշեր ժամանակ Արարատեան դաշտի գիւղերում, ծառերի ու ծաղիկների միջից, շողում են լամպերը։ Մեծ խճուղու վրայ, որը կիսում է Արարատեան դաշտը,ստւերախիտ ծառերի հովանու ներքոյ, գեղեցիկ յուշաղբիւրներ են շինւած Հայրենական Մեծ Պատերազմում ընկած հերոսների յիշատակին։ Վարդագոյն տուֆից կառուցւած կամարակապ յուշաղբիւրներից հոսում է ձիւնապատ լեռներից բերւած վճիտ, սառնորակ աղբիւրների ջուրը, որն առաջ, գո՛ւցէ, միայն եղնիկներն էին խմում։ Այդ վճիտ ջրերի վրայ էլ բարձրանում են ընկած հերոսների յուշարձանները, որոնք անմահացնում են թէ ընկած քաջերի յիշատակը, թէ այդ շինարարութիւնը։

Արարատեան Դաշտ	Plain of Ayrarat, Armenian province
գարուն	Spring
երկիր	country;Earth
ծաղիկ	flower
բարդենի	poplar
արագիլ	stork
կատար	top, summit
աւետաբեր	messenger
լայնատարած	vast
շրջապատել	to surround
լեռնազօտի	range,chain of mountains
գեղեցկացնել	to make beautiful
ծառաստան	orchard
սպիտակ	white
վարդագոյն	rose (color)
վեր է ածւել	is transformed
ծաղկանոց	flowergarden
փռել	to spread,to extend
կոլտնտեսական	(worker)of collective economy (Sov.)
քանդել	to destroy
փոխարէն	instead
տնամերձ պարտէզ	backyard
երկյարկանի	of two floors
դեղձենի	peach-tree
ծիրանի	apricot-tree
թուփ	bush
ծաղկեփունջ	bouquet
շողալ	to shine,to glitter
կիսել	to divide in two halves
ստուերախիտ	(with)dense(shadow)
հովանի	shadow
յուշաղբիւր	memorial fountain
հայրենական	patriotic
Հայրենական Մեծ Պատերազմ	World War II
հերոս	hero
յիշատակ	memory;souvenir
տուֆ BW	tufa(petrology)
կամարակապ	vaulted
ծիւնապատ	snow-covered
լեռ pl. լեռներ	mountains
սառնորակ	cold
եղնիկ	deer
յուշարձան	memorial;monument
անմահացնել	to perpetuate
քաջ	brave; hero
ընկած քաջեր	dead heroes

ՀԱՅԿ ԵՒ ԲԷԼ

Հայկի եւ Բէլի կուի մասին եղած առասպելն ստեղծւել է հնագոյն ժամանակներում եւ երկար դարեր ապրել է ժողովրդի մէջ: Առասպելին բովանդակութիւնը, ըստ Խորենացու եւ այլ աղբիւրների, հետեւեալն է.

Առաջին աստւածները զարհուրելի եւ երեւելի էին: Նրանցից ծագեց հաստամարմին հսկաների ցեղը: Այդ հսկաներից մէկն էր Հայկը, որը քաջ նետաձիգ էր եւ հաստ աղեղ բռնող: Սա, երեւելի եւ քաջ լինելով՝ ընդդիմանում էր նրանց, ովքեր ձգտում էին հսկաների վրայ իշխանութիւն ձեռք բերել: Բաբելոնում հսկաներից մէկին՝ Բէլին յաջողում է տիրապետող դառնալ: Հայկը չի կամենում ենթարկւել Բէլին,ուստի իր ընտանիքով գալիս բնակւում է Արարատեան երկրում:

Հսկայ Բէլը, որ միայն ընթրելիս քառասուն ոչխար էր ուտում, հաւատարիմ մարդկանց հետ իր որդուն ուղարկում է Հայկի մօտ եւ հպատակութիւն պահանջում: Հայկը խստութեամբ մերժում է: Այն ժամանակ կատաղած Բէլը հաւաքում է մի ահագին բանակ եւ գալիս Հայկի երկիրը նւաճելու:

Գանգուր մազերով, զւարթ աչքերով, ուշիմ եւ հսկայ Հայկը,Բէլի յարձակման լուրը առնելով, իսկոյն հաւաքում է իր որդիներին, թոռներին եւ իր մօտ եղած ուրիշ մարդկանց, որոնք բոլորը շատ փոքր թիւ էին կազմում, եւ դուրս է գալիս Բէլի դէմ: Երբ Հայկը հասնում է մի ծովակի ափը, որի ջուրը աղի է, խրախոյս է կարդում իր զօրքին."Երբ մենք դուրս կը գանք Բէլի զօրքի դէմ, աշխատենք հասնել այն տեղը, որտեղ կանգնած է Բէլը քաջերի բազմութեան մէջ, որպէսզի կամ մեռնենք եւ մեր բոլոր գերդաստանը Բէլի ծառայութեան տակ մտնի, կամ ցոյց տալով մեր մատների յաջողութիւնը նրա վրայ, ցրենք նրա զօրքը եւ յաղթութիւն ստանանք":

Երբ երկու բանակները իրար են հասնում, ընդհարումից ահագին դղրդիւն է բարձրանում երկրի վրայ, ընկնում են բաւական թւով հսկայ մարդիկ երկու կողմից էլ։ Կուի ժամանակ Հայկը ճանաչում է Բէլին, որը թիկնապահների ուժեղ գնդով շրջապատուած՝ կանգնած էր մի բլրի վրայ։ Կռիւը հետզհետէ սաստկանում է, եւ ելքը մնում է անորոշ։ Այս տեսնելով Բէլը զարհուրում է, եւ,կասկածելով կուի յաջող վախճանի մասին, որոշում է ետ քաշուել մինչեւ օգնական զօրքեր հասնեն։ Աղեղնաւոր Հայկը այս բանն իմանալով, իրեն առաջ է ձգում եւ մօտենալով Բէլին, պինդ քաշում է իր աղեղը ու երեքթեւեան նետով հարուածում նրա կրծքի զրահատախտակին. սլաքը, թափ անցնելով թիկունքից, ընկնում է գետին։ Գոռոզ Բէլը տապալւում է ու շունչը փչում։ Նրա զօրքը այսպիսի քաջութեան գործը տեսնելով, փախչում է՝ իւրաքանչիւրն իր աչքը տեսած կողմը։

Տեղի ունեցած պատերազմի վայրը Հայկը կոչում է Հայոց Ձոր, իսկ այն բլուրը, որի վրայ սպանւում է Բէլը՝ Գերեզմանք։ Բէլի դիակը զմռսել տալով՝ Հայկը հրամայում է տանել Հարք եւ թաղել բարձր վայրում, որ սպանուած թշնամու կանայք ու որդիները տեսնեն ու դաս առնեն։

"Հայկ եւ Բէլ" առասպելը տարբեր վարիանտներով պահպանուել է ժողովրդի մէջ մինչեւ նոր ժամանակները։ Այսպէս, օրինակ, բանասէր Գարեգին Սրուանձտեանը իր "Գրոց ու Բրոց" գրքում, Նեմրութ սարի շուրջը բնակւող գիւղացիներից լսելով, պատմում է հետեւեալը։ Դատւան գիւղից դէպի Նեմրութ երեւում է ցցուած քարաժայռերի մի շարան, որը մութ ժամանակ եւ հեռուից՝ ուղտերի կարաւանի է նմանւում։ Տեղացիք դրանք Բէլի ուղտեր եւ ուղտապաններ են համարում, որոնք քարացել են ահից, երբ Բէլը սպանուել է։ Բէլը կռապաշտ թագաւոր է եղել, որը մեծ զօրքով կուի է եկել հայոց թագաւորի ու երկրի վրայ։ Հայոց թագաւորը նրան սպանել է եւ տարել Նեմրութի (որը հրաբխային բարձր լեռ է) գագաթը, մեծ թոնիր փորել ու մէջն այրել։ Յետոյ կրակը ջուր է դարձել եւ Բէլի փոշին գետին իջեցրել, որ չլինի թէ քամին տանի, եւ այդ ջուրն է, որ սարի տակ իջնելով՝ բխում է մի ակից, սկիզբ տալով Մեղրագետին։

"Հայկ եւ Բէլը", որն ստեղծուած է տոհմատիրական յարաբերութիւնների շրջանում, էպիկական մի շարք բնորոշ գծերով մօտենում է հերոսական էպոսի։ Նրա մէջ մեծ շնչով գծուած են գլխաւոր հերոսների բնաւորութիւնները, ինչպէս Հայկը, այնպէս էլ Բէլը՝ գեղարուեստական խոր ընդհանրացումներ են։ Հայկը գեղեցիկ արտաքինով հսկայ է, մի մեծ ընտանիքի նահապետ։ Առասպելի մէջ նա կոչւում է գեղեցիկ, վայելչակազմ, խիտ գանգուր մազերով, զւարթ աչքերով (խայտակն) եւ այլ նման էպիտետներով։ Նրա էութեան հիմնական գիծը հերոսականութիւնն ու ազատասիրութիւնն է. նա չի հանդուրժում հսկաների իր վրայ գործադրած բռնութիւնը։

Բէլը Հայկի հակապատկերն է՝ յանդուգն, ամբարտաւան ու փառասէր. իբրեւ բռնակալի իսկական մարմնացում՝ շատ բնորոշ է, որ Հայկի հետ ունեցած կուի միջոցին, վտանգի հանդէպ ցուցաբերում է ողորմելի վախկոտութիւն։ Նա միշտ շրջապատուած է թիկնապահներով եւ խուսափում է ճակատ առ ճակատ կուի դուրս գալուց։

Հայկ	Patronymic of Hay=Armenians, legendary partriarch	խիստ	severe (here:angrily)
Բէլ	Babylonian Ba'al	մերժել	to refuse, to rebuke
կռիւ	fight, combat	կատաղել	to get furious
մասին	about, concerning	հաւաքել	to gather
առասպել	tale, legend	բանակ	army
դար	century	նուաճել	to subjugate
ժողովուրդ	people, nation	գանգուր	curly
բովանդակութիւն	content	զուարթ	gay(here:laughing)
Խորենացի	A-n historian (see p.	ուշիմ	intelligent
աղբիւր	source; fountain	յարձակում	attack
հետեւեալն է	is as follows	թոռ	grandchild
զարհուրելի	terrifying	կազմել	to make up; to constitute; to bind(book)
երեւելի	famous	ծով	sea
ծագել	to originate	ծովակ	lake
հսկայ	giant	ափ	shore
ցեղ	race	աղի	salty
նետաձիգ	archer	խրախոյս կարդալ	to exhort, to encourage
աղեղ	bow	բազմութիւն	crowd
ձգտել	to tend, to aspire	գերդաստան	patriarchal family
իշխանութիւն	rule, dominion supremacy	ցրել	to disperse
ձեռք բերել	to get	յաղթութիւն տանել	to win the victory, to defeat
տիրապետել	to dominate	ընդհարում	collision, shock encounter, clash
ենթարկուել	to submit o.s.	թիկնապահ	Life Guards
ուստի	hence, therefore	գունդ	group
ոչխար	sheep	բլուր	hill
հաւատարիմ	faithful	հետզհետէ	little by little, by and by,
հպատակութիւն	obedience; submission; citizenship	սաստկանալ	to intensify (intr.)
պահանջել	to claim, to demand	ելք	issue:end

անորոշ	undecided	*բանասէր*	philologist
զարհուրել	to be frightened	*Գրոց ու Բրոց*	(book-title)"Out of books and spades"
կասկածել	to doubt; to be in doubt, to suspect	*սար*	mountain
վախճան	end	*գիւղացի*	peasant
օգնական	auxiliary;aid	*շարան*	group
զորք	army	*ուղտ*	camel
պինդ	firm;tight;fast	*կարաւան,քարաւան*	BW caravan
կուրծք	breast	*տեղացիք*	native people
զրահ	cuirass	*ուղտապան*	camel-driver
սլաք	arrow	*համարել*	to assume, to believe
թափ անցնել	to go through,	*ահից*(< *ահ*	fear) for fear
թիկունք	back of body	*կռապաշտ*	pagan, idolatrous
գետին	soil,earth	*թագաւոր*	king
գոռոզ	arrogant	*թոնիր*	A-n hearth (in a pit)
տապալւել	to reel; to fall down;to roll	*փորել*	to dig
շունչը փչել	to expire,to die	*այրել*	to burn
իւրաքանչիւր	each, every (one)	*փոշի*	dust
տեղի ունենալ	to take place	*չլինի թէ քամին տանի*	to hinder the wind to carry,to prevent it
վայր	place, spot	*բխել*	to spring up ,to flow
գերեզման	grave	*ակ*	water-spring,source
դիակ	corpse	*սկիզբ տալ*	to originate (tr.)
զմռսել	to embalm	*տոհմատիրական*	of tribal system
թաղել	to bury	*յարաբերութիւն*	relation
կանայք	women	*շրջան*	circle, period
դաս առնել	to take a lesson	*շարք*	series; many
տարբեր	different	*բնորոշ*	characteristic
վարիանտ BW	variant	*գիծ*	line;features
օրինակ	(for)example	*էպիկական,էպոս*	BW epic,epics

գլխաւոր	main,principal
բնաւորութիւն	nature,character
գեղարուեստ	Arts
գեղարուեստական	artistic
ընդհանրացում	generalization; abstraction
արտաքին	exterior; appearance
ընտանիք	family
նահապետ	patriarch
վայելչակազմ	well-shaped
խիտ	dense
զուարթ	gay
էպիտէտ BW	epithet, attribute
էութիւն	essence ;personality
հիմնական	basic, fundamental
ազգասիրութիւն	patriotism,love of one's nation
հանդուրժել	to indulge; to accept
գործադրել	to use; to realize
բռնութիւն	force, violence
հակապատկեր	counterpart
յանդուգն	bold, audacious
ամբարտաւան	arrogant
փառասէր	vain,ambitious
բռնակալ	tyrant
իսկական	real
մարմնացում	incarnation
միջոցին	in, while,meanwhile,during
վտանգ	danger
հանդէպ	toward
ցուցաբերել	to show, to prove to display
ողորմելի	pitiable, miserable
վախկոտութիւն	cowardness
խուսափել	to avoid
ճակատ առ ճակատ	face to face (A-n: forehead to ~)

ԱՐԱ ԳԵՂԵՑԻԿ ԵՒ ՇԱՄԻՐԱՄ

Այս առասպելի գլխաւոր հերոսներն են Հայաստանի թագաւոր Արա Գեղեցիկը, եւ Ասորեստանի թագուհի՝ Շամիրամը:

Ասորեստանի թագուհի Շամիրամը, լսած լինելով Արայի գեղեցթեան մասին, խիստ ցանկանում է տեսնել նրան: Իր ամուսնու՝ Նինոսի մահից յետոյ, նա մեծ ընծաներով եւ պարգեւներով պատգամաւորներ է ուղարկում Արայի մօտ եւ աղաչում գալ Ասորեստան՝ իր հետ ամուսնանալու:

Պատգամաւորները մի քանի անգամ գալիս գնում են, բայց Արան միշտ էլ վճռաբար մերժում է Շամիրամի կամքը կատարել : Որովհետեւ Շամիրամը ցանկասէր մոլեգնութեան մէջ էր, անհագին զօրք վերցնելով, գալիս է Հայաստան ՝ Արայի վրայ՝ ոչ թէ նրան սպանելու, այլ նուաճելու նպատակով: Նա շտապով հասնում է Արարատեան զաւառը, որտեղ նրա դէմ դուրս է գալիս Արան, եւ ճակատամարտ է տեղի ուննենում: Չնայած Շամիրամը իր զօրապետներին հրամայել էր Արային կենդանի թողնել, սակայն կուում Արան սպանւում է, յետոյ նրան գտնում են քաջաբար ընկած զինւորների դիակների մէջ:

Շամիրամը հրամայում է Արայի դիակը դնել իր ապարանքի վերնատունը, որպէս զի Արալէզները կենդացնեն: Իր ցանկասիրութիւնից ցնորւած լինելով, նա յոյս ունէր, որ Արան կը կենդանանայ: Բայց երբ դիակը նեխում է, թաղել է տալիս, իսկ իր սիրելիներից մէկին հագցնում է Արայի շորերը եւ յայտնում ամէնքին, թէ իր աստւածները կենդանացրել են նրան: Այս բանը նա անում է մեղմացնելու համար հայ զօրքի զայրոյթը, որ վրէժ լուծելու համար պատրաստւում էր նրա դէմ պատերազմի դուրս գալու:

Յետոյ Շամիրամը հաւանելով օդը եւ տեղի գեղեցկութիւնը, Հայաստանի մի քանի վայրերում շինում է իր ապարանք-ամառանոցները: Իր երկիրը վերադառնալուց յետոյ Շամիրամի դէմ ապստամբութիւն է բռնկում, նա հետիոտն փախչում է Հայաստան: Հասնելով Վանայ ծովի ափը, ծարաւում է, եւ երբ ցանկանում է ջուր խմել, վրայ են հասնում նրան հալածող սուսերաւորները, խլում եւ ծովն են գցում նրա յուռութները՝ կախարդական յատկութիւն ունեցող ուլունքները, որի հետեւանքով Շամիրամը քար է դառնում:

Այս բոլորը Խորենացին պատմելով ըստ մեր աշխարհի առասպելների՝ վերջին դէպքի կապակցութեամբ բառացի բերում է՝ "ուլունք Շամիրամայ ի ծով":

Հետաքրքրական է, որ հազարաւոր տարիներ մեզնից առաջ ստեղծւած, էպիկական զրոյցի գոյն ստացած այս առասպելի մի տարբերակը՝ բանասէրները ժողովրդից լսել եւ գրի են առել 19-րդ դարի վերջերին: Այս եւս մի ցայտուն ապացոյց է այն բանի, որ Խորենացին հարազատօրէն է պատմել ժողովրդից լսածները:

Հնագոյն ժամանակների ժողովրդական այս ստեղծագործութեան մէջ սքանչելի նրբութեամբ եւ խորութեամբ գծւած են գլխաւոր հերոսների՝ Արայի եւ Շամիրամի կերպարները:Արան մարմնաւորում է մարդկային ողջախոհութիւնը եւ ազնւութիւնը: Նա անկաշառ է.Շամիրամի ոչ մի խոստում չի գայթագղեցնում նրան՝ դաւաճանելու իր սիրած կնոջը, եւ նա զէնքը ձեռին դուրս է գալիս՝ ընտանիքի պատիւը պաշտպանելու: Այս դէպքը, միաժամանակ, այլաբանօրէն պարունակում է ուրիշ իմաստ, դա հայրենիքի պատւի եւ ինքնուրոյնութեան պաշտպանութեան գաղափարն է: Շամիրամն իր մէջ մարմնացնում է բռնակալների յատուկ անբարոյականութիւնը, վավաշոտութիւնը: Նա վարում է ցոփ ու շւայտ կեանք,տանջում ու կեղեքում է իր հպատակներին, որի համար էլ նրա դէմ ապստամբութիւն է ծագում:

Արա Գեղեցիկ	king(and god) of A-n mythology	յոյս	hope
Շամիրամ	Semiramis, Assyr. queen	նեխել	to stink; to rot
թագուհի	queen	հագցնել	to dress
խիստ	adv., very much	մեղմացնել	to calm, to soothe
ամուսին	husband	զայրոյթ	anger
մահ	death	վրէժ լուծել	to avenge, revenge
ընծայ	gift	հաւանել	to like; to agree
պարգեւ	present	օդ	air
պատգամաւոր	deputee, messenger	ամառանոց	summer-residence
ուղարկել	to send	ապստամբութիւն	revolt
աղաչել	to beg, to ask	հետիոտն	on foot
ամուսնանալ	to marry	հալածել	to persecute
միշտ	always	սուսերաւոր	(man) armed with sword
վճռաբար	decisively, resolutely	յուռութ	magic
ցանկասէր	sensual	յատկութիւն	quality; power
մոլեգնութիւն	passion; frenzy	ուլունք	beads
ահագին	huge	որի հետեւանքով	in consequence of which
ճակատամարտ	battle	կապակցութեամբ	connection
չնայած	notwithstanding, in spite of	ի ծով	AA to the sea, into sea
զօրապետ	general (mil.)	զրոյց	tale
կենդանի	alive; animal	գոյն	color
զինուոր	soldier	տարբերակ	variant
ապարանք	palace	ապացոյց	proof, argument
վերնատուն	upper floor	կերպար	type, character
Արալէզ	divine dogs (A-n mythology)	ողջախոհութիւն	chastity
կենդանացնել	to revive; to bring back to life	խոստում	promise
ցնորւել	to dote; to get mad	այլաբանօրէն	allegorically

ՏԻԳՐԱՆ ԵՒ ԱԺԴԱՀԱԿ

Մեր թւականութիւնից առաջ 7-րդ դարին վերջին՝ կործանւում է Ասորեստանի պետութիւնը, որը շարունակ ձգտում էր ընկճել Հայաստանը (այն ժամանակ Ուրարտու) ու ենթարկել իրեն. եւ պատմական ասպարէզ է գալիս մի ուրիշ պետութիւն՝ Մարաստանը, որի գոյութիւնը,սակայն, երկար չի տեւում: Շատ չանցած՝ այդ պետութեան դէմ ապստամբում են հայերը եւ ուրիշ ժողովուրդներ.մարերի թագաւոր՝ Աժդահակը սպանւում է, նրա բռնապետութիւնը՝ ոչնչացւում: Ահա հին ժամանակների պատմական այս անցուդարձի շրջանում է ստեղծւել "Տիգրան եւ Աժդահակ" էպոսը,որը իր մէջ ընդհանրացրել է նաեւ յետագայ դարերի մի շարք պատմական անցքեր, որոնք կենսական նշանակութիւն են ունեցել մեր ժողովրդի համար:"Տիգրան եւ Աժդահակի" մէջ յիշատակութիւններ կան այնպիսի դէպքերի մասին, որոնք կատարւել են 1-ին դարում (մեր թւականութիւնից առաջ)՝Տիգրան II-ի ժամանակաշրջանում, երբ Հայաստանը բաւական հզօրացաւ:

Էպոսի բովանդակութիւնը հետեւեալն է. Մարաստանի վիշապ- թագաւոր Աժդահակը խիստ երկիւղ է կրում Հայաստանի թագաւոր Տիգրանից, մանաւանդ երբ իմանում է,թէ իր հակառակորդ պարսիկ Կիւրոս իշխանը դաշնակցել է նրա հետ: Այս երկիւղից շփոթւած՝Աժդահակը մի գիշեր վատ երազ է տեսնում եւ, քնից սարսափահար վեր թռչելով, իսկոյն կանչում է իր բոլոր խորհրդատուներին, որպէս զի տեսած երազը մեկնաբանեն."Մի անծանօթ երկրում,- ասում է նա,- բարձրանում էր մի մեծ լեռ, որի գագաթը,կարծես, սառնամանիքով էր պատած: Երբ նայում էի սարին, ինձ երեւաց նրա գագաթին նստած մի կին, որը երկունքի ցաւով էր բռնւած: Այդ կինը ծնեց երեք դիւցազուններ,որոնցից մէկը՝ մի ահագին վիշապ սանձած յարձակւեց իմ տէրութեան վրայ": Այնուհետեւ շարունակելով պատմել իր երազը, Աժդահակ նկարագրում է,թէ ինչպէս ինքը մենամարտի է բռնւում այդ դիւցազնի հետ եւ նրա ձեռքով սպանւում:

Մեկնելով երազը, խորհրդատուները թագաւորին ասում են թէ քեզ վտանգ է սպառնում Տիգրանի կողմից, որից պէտք է զգուշանաս։ Վտանգի դէմն առնելու համար նրանք խորհուրդ են տալիս ամուսնանալ Տիգրանի քրոջ՝Տիգրանուհու հետ, կեղծ բարեկամութեան եւ երթեւեկութեան հնար ստեղծելու նպատակով,որպէս զի կարողանան Տիգրանին դաւադրաբար բռնել։ Աժդահակն այդպէս էլ վարւում է։ Շատ խնդրելով նա ամուսնանում է Տիգրանուհու հետ, որին մեծ պատիւների է արժանացնում, բայց թաքուն չարութեան ոստայններ է զործում։

Մի անգամ Աժդահակը դիմում է Տիգրանուհուն եւ ասում."Իմացիր, որ Տիգրան իր կնոջ՝Զարուհու նախանձից գրգուելով,ձգտում է ինձ սպանել, որպէսզի իր կինը քո փոխարէն մարերի վրայ թագուհի դառնայ եւ աստուածների շարքն անցնի։ Այժմ մնում է, որ դու կամ մնաս եղբայրասէր եւ յանձն առնես խայտառակ կործանում, եւ կամ քո անձի օգուտը ճանաչելով՝ օգնես ինձ եղբօրդ կողմից սպառնացող վտանգը վերացնելու համար"։ Աժդահակը մտքում դրել էր Տիգքանուհուն սպանել, եթէ նա իր հետ չհամաձայնէր։ Բայց խորագէտ գեղեցկուհին իմանալով նիւթուած դաւաճանութեան մասին՝ Աժդահակին սիրալիր խօսքերով է պատասխանում, իսկ հաւատարիմ մարդկանց միջոցով Տիգրանին լուր է ուղարկում ամուսնու չար խորհրդի մասին։

Շուտով Աժդահակը նամակով Տիգրանին հրաւիրում է սահմանագլուխ՝ ինչ որ կարեւոր գործի մասին խորհրդակցելու։ Տիգրանը, որ արդէն իմացել էր բանի էութիւնը, մերժում է Աժդահակի հրաւէրը եւ պատրաստւում կուի։ Կուի մէջ նրանք հանդիպում են իրար։ Տիգրանը՝ ջրի պէս ճեղքելով Աժդահակի զրահը, շամփուրում է նրան իր նիզակի ծայրին եւ ձեռքը ետ քաշելիս նրա թոքերի կէս մասը դուրս է բերում նիզակի հետ։ Աժդահակը մեռնում է, եւ կռիւը վերջանում։

Տիգրանը իր քրոջ ուղարկում է Տիգրանակերտում բնակւելու, իսկ Աժդահակի առաջին կնոջը՝ իր որդիներով բնակեցնում է Մասիսի ստորոտում։ Այս էպոսում Վիշապ-Աժդահակի սերնդին պատկանողները կոչւում են վիշապազուններ, որոնք յետոյ իբրեւ գործող անձինք, հանդէս են գալիս "Արտաշէս եւ Արտաւազդ" էպոսի մէջ։

"Տիգրան եւ Աժդահակ" հին էպիկական ստեղծագործութեան մէջ էլ, ինչպէս "Հայկ եւ Բէլի" մէջ, հակադրուած են երկու տարբեր կերպարներ, որոնք պատմական ռէալ ընդհանրացումներ են։ Տիգրանը սիրելի հերոս է, օժտուած արտաքին եւ ներքին գեղեցիկ բարեմասնութիւններով, որոնց մասին Խորենացին ժողովրդական--զուսանական բանահիւսութեան խօսքերով գրում է. "Երեսը գունաւոր էր, աչքերը անուշ, թիկունքը հաստ, ազդրերը լիք, ոտները գեղեցիկ, ինքն էլ գեղեցիկ։ Սրա մասին մեր հները, որոնք բամբիռի վրայ երգում էին, ասում էին, թէ սա մարմնի ցանկութիւնների մէջ եւս չափաւոր էր, մեծիմաստ ու ճարտարախօս եւ մարդկութեան վերաբերեալ ամենայն գործի մէջ պիտանի"։

Ժողովուրդն իր ազատութեան վրայ բռնանալ ցանկացողների նկատմամբ խորին ատելութիւն տածելով, ստեղծագործութեան մէջ դրանց պատկերացնում է բացասական գծերով։ Աժդահակը մի հրէշաւոր անձնաւորութիւն է. Նրան սպասաւորում են դեւերը։ Չար ոգին համբուրել է նրա ուսերը, եւ նրանց վրայ առաջացել են վիշապ-օձեր։ Չնայած իր դիւականութեան, սա էլ, Բէլի նման, վտանգի դէպքում վախկոտ է. հերոսականութիւն չունի եւ իր հակառակորդին աշխատում է ոչնչացնել նենգամտօրէն, խաբեբայական միջոցներով։

Թուականութիւն	era	մեկնաբանել	to interpret
կործանել	to destroy, to ruin	անծանօթ	unknown
պետութիւն	State	սառնամանիք	frost
ընկճել	to subjugate	պատել	to cover
ենթարկել	to submit	երկունք	travail, labor
ասպարէզ	career;stage	ցաւ	pains
Մարաստան, մարեր	Media,Medians	սանձել	to bridle
գոյութիւն	existence	զգուշանալ	to beware
տեւել	to last	նպատակ	aim, goal, purpose
ապստամբել	to revolt	դաւադրաբար	with intrigue
բռնապետութիւն	tyranny	արժանացնել	to make worthy; to grant
ոչնչացնել	to annihilate	թաքուն	hidden, secret
անցուդարձ	event	ոստայն	web
անցք	event	չարութեան ոստայն	web of intrigues
կենսական	vital	նախանձ	envy, jealousy
նշանակութիւն	significance, meaning	գրգռել	to irritate
յիշատակութիւն	mention	անձ	person
ժամանակաշրջան	period	օգուտ	utility, advantage
բաւական	sufficient	մտքում դնել	to have in mind
զօրանալ	to become strong, powerful	խորագէտ	perspicacious
վիշապ	dragon	դաւաճանութիւն նիւթել	to contrive a plot
երկիւղ կրել	to fear	սիրալիր	loving
հակառակորդ	rival	միջոցով	through,by the means of
դաշնակցել	to ally, to confederate	խորհուրդ	thought; advice; consultation
սարսափահար	terrified	սահման	frontier
իսկոյն	immediately	սահմանագլուխ	State's border
բոլոր	all, entire	կարեւոր	important
խորհրդատու	adviser, counselor	ճեղքել	to split, to slit

շամփուրել	to spear, to spit
նիզակ	pike, spear
թոք	lung
բնակւել	to live
ստորոտ	foot, skirt (of a mountain)
սերունդ	generation, descendants
պատկանել	to pertain
վիշապազուն	offspring of dragon (myth.)
հանդէս գալ	to appear, to reveal
հակադրել	to contrast
ռէալ BW	real
օժտել	to endow
բարեմասնութիւն	advantage
գուսան	AA singers
բանահիւսութիւն	poetry
թիկունք	back
հաստ	thick
ազդր	thigh
լիք	full
ոտ, ոտներ	foot
բամբիռ	string-instrument (mus.)
ցանկութիւն	passion
չափաւոր	moderate
մեծիմաստ	very wise
ճարտարախօս	eloquent
վերաբերեալ	referring to
պիտանի	useful
բռնանալ	to tyrannize

նկատմամբ	as to, in respect to
խորին	deep
ատելութիւն	hatred
տածել	to entertain, to have
պատկերացնել	to picture
բացասական	negative
հրէշ	monstre
անձնաւորութիւն	person, personality
դեւ	devil
ուս	shoulder
առաջանալ	to originate; to emerge; to come, go forth
օձ	snake
չնայած	notwithstanding, in spite of
դիւականութիւն	diabolicity
հակառակորդ	rival
աշխատել	to work, to try
նենգամիտ	insidious
նենգամտօրէն	with fraud
խաբեբայ	swindler; deceiving
միջոց	means

NOTE:

EA usually indicates the succession of persons with Arabic numerals and centuries with Roman numerals. AA and WA indicate them with A-n letters. (See their numerical values in the Glossary.)

ՎԱՀԱԳՆ

Էպոսի մէջ Վահագնը, որ հեթանոսութեան շրջանում պաշտուել է իբրեւ աստուած, Տիգրանի որդիներից մէկն է: Խորենացին Վահագնի մասին եղած ժողովրդական-գուսանական երգերից բերում է բառացի մի հատուած, որը պատկերում է նրա ծնունդը:

Երկնում էր երկինքը,
Երկնում էր երկիրը,
Երկնում էր եւ ծիրանի ծովը.
Ծովի մէջ երկունքով էր բռնուած եւ կարմիր եղեգնիկը:
Եղէգնի փողից ծուխ էր դուրս գալիս.
Եղէգնի փողից բոց էր դուրս գալիս,
Եւ բոցից դուրս էր վազում մի պատանեակ:
Կրակէ մազեր ունէր նա.
Ունէր բոցեղէն մօրուք,
Եւ աչքերն էին արեգակներ:

Այնուհետեւ Խորենացին յիշատակում է, որ գուսանները նոյն ձեւով երգում էին Վահագնի մասին, թէ ինչպէս նա կուել է վիշապների հետ եւ յաղթել, որ այդ երգի մէջ նկարագրուած Վահագնի քաջագործութիւնները նման էին Հերակլի գործած քաջագործութիւններին: Ըստ պատմիչ Ագաթանգեղոսի՝ Վահագնը Հայաստանում պաշտուել է որպէս քաջութեան աստուած:

7-րդ դարի հայ նշանաւոր գիտնական Անանիա Շիրակացին իր գործերում Վահագնի արարքների մասին պատմում է հնուց մնացած մի զրոյց. "Հին հայերից ոմանք ասել են, թէ Վահագնը, հայերի նախնին, խիստ ձմռան յարդ է գողանում ասորաց նախնուց՝ Բարշամից. այդ մենք բնագիտութեան (տիեզերագիտութեան) մէջ անուանում ենք Յարդագողի հետք": Շիրակացու այս դէպքի յիշատակութիւնից երեւում է, որ Վահագնի մասին դիցաբանական-էպիկական երգեր ու պատմութիւններ ստեղծուել են շատ հին ժամանակներում եւ յետոյ միացւել "Տիգրան եւ Աժդահակ" էպոսին. Վահագն դարձել է Տիգրանի որդին եւ շարունակում է հօր պայքարը վիշապների դէմ, որի համար կոչւել է "Վիշապաքաղ":

Վահագն	A-n god and legendary king
հեթանոս	pagan
պաշտել	to worship
երգ	song
հատուած	section; paragraph
բառացի	literal(ly)
ծնունդ	birth
երկնել	to be in travail, to be in labor
ծիրանի	apricot; ~color
եղեգնիկ	small reed
փող	tube;neck
ծուխ	smoke
բոց	flame
պատանեակ	little boy
կրակ	fire
բոցեղէն	flaming
մօրուք	beard
արեգակ	sun
այնուհետեւ	henceforth; later
քաջագործութիւն	heroic deed, exploit
գիտնական	scholar, scientist
գործ	work,book
արարք	deed, work
հնուց	from antiquity
նախնի	ancestor; ancient,old
ասորի	Syrian
բնագիտութիւն	Natural Science
յարդագողի հետք	Milky Way
դիցաբանական	mythologic
միանալ	to join;to get united
պայքար	fight
վիշապաքաղ	epithet of Vahagn

ՀԱՅ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆԸ ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ ԴԱՐՈՒՄ

Հազարաւոր տարիներ առաջ հայկական լեռնաշխարհում ապրում էին բաւական թւով մեծ ու փոքր ընիկ ցեղեր եւ ցեղախմբեր: Դրանցից պատմութեան մէջ առաւելապէս յայտնի են ուրարտացիները եւ արմէնները:

Ինչ վերաբերում է ուրարտացիներուն, ապա պատմութիւնից յայտնի է, որ նրանք իններորդ դարում (մեր թւականութիւնից առաջ) դաշնակցելով այլ ցեղերի հետ, կամ իրենց ենթարկելով նրանց, կարողացան ստեղծել բաւական մեծ տարածութիւն գրաւող զօրեղ պետութիւն՝ Ուրարտուն:

Ուրատուի մէջ ստեղծւեց սեփական կուլտուրա, որը որոշ կողմերով նոյնիսկ աւելի առաջաւոր էր (օրինակ՝ մետաղամշակման բնագաւառում) հին դարերի զարգացած երկրների, որոնց թւում եւ հարեւան Ասորեստանի կուլտուրայից: Մինչեւ մեր օրերը պահպանուել են զարմանահրաշ աշխատանքի արդիւնք հանդիսացող ուրարտական բազմաթիւ հոյակապ յուշարձանները՝ քարափոր բերդերը, ջրանցքները, մեծ քանակութեամբ սեպագիր արձանագրութիւնները, որոնք երբեմն փորագրւած են քարաժայռի վրայ:

Ուրարտական թագաւորութեան թուլացման ու անկման ժամանակաշրջանում՝ հայերը հետզհետէ թափանցեցին հայկական լեռնաշխարհի խորքերը եւ իրենց ենթարկեցին այնտեղ բնակւող ուրարտական եւ այլ ցեղերի մի մասին: Ժամանակի ընթացքում հայերը նրանց ձուլեցին իրենց մէջ, եւ այդպիսով կազմւեց հայ ժողովուրդը: Հայ ժողովրդի կազմաւորման պրոցէսում հայ լեզուն յաղթող հանդիսացաւ միւս ցեղերի լեզուների հանդէպ եւ դարձաւ հայ ժողովրդի ընդհանուր լեզուն:

Աստիճանաբար մահացած ուրարտական եւ այլ ցեղերի լեզուներից բազմաթիւ բառեր եւ տեղանուններ անցան հայոց լեզւին՝ հարստացնելով վերջինս: Այսպիսով, որոշ իմաստով Հայաստանի գրաւոր կուլտուրայի սկիզբը կազմում են ուրարտական սեպագիր արձանագրութիւնները, որոնք մարդկութեան պատմութեան հին ժամանակների ուսումնասիրութեան համար մեծարժէք աղբիւրներ են:

Հայ գրականութիւնը աշխարհի ամենահին եւ հարուստ գրականութիւններից մէկն է: Հինգերորդ դարից առաջ գոյութիւն ունեցող հայերէն գրականութեան մասին մեծարժէք եւ կարեւոր վկայութիւններ է տալիս Մովսէս Խորենացի պատմագիրը: Ըստ Խորենացու հնում կային բազմաթիւ հեթանոսական մեհենական մատեաններ, գրոյցների մատեաններ, իշխանների միջեւ կնքւած կալւածագրեր եւ այլն: Այդ շրջանում զարգացած էր նաեւ ժողովրդական բանահիւսութիւնը: Յայտնի է, որ դեռեւս մեր թւականութիւնից առաջ, Տիգրան Երկրորդի ժամանակներում (Առաջին դար), Տիգրանակերտ եւ Արտաշատ մայրաքաղաքներում կային թատրոններ, որտեղ, բացի յունարէն պիեսների բեմադրութիւնից, տրւում էին նաեւ հայերէն լեզւով գուսանական ներկայացումներ: Այս եւ շատ ուրիշ փաստերից բացի, ամենախոշոր երեւոյթը, սակայն,մնում է հայոց գրական հին լեզուն՝ գրաբարը, որն իր հարստութեամբ չէր զիջում հին յունարէնին: Հինգերորդ դարում մեծ ճշգրտութեամբ յունարէնից գրաբար թարգմանեցին "Աստւածաշունչը" եւ բազմաթիւ այլ գրքեր:

3-4-րդ դարերում Հայաստանում ֆէոդալական յարաբերութիւնները արդէն ձեւաւորւել էին: Այդ ժամանակաշրջանում երկրում տարածւեց քրիստոնէութիւնը գլխաւորապէս շնորհիւ ֆէոդալական միապետութեան նախաձեռնութեան (Տրդատ Երրորդ թագաւորի օրով):Քրիստոնէութեան տարածման համար հոգեւորականութիւնն սկսում է անխնայ կերպով ոչնչացնել հայ հեթանոսական կուլտուրան ու գրականութիւնը, որը բաւական հարուստ էր եւ սերտօրէն կապւած ժողովրդական բանահիւսութեան հետ:

Սակայն 4-րդ դարի վերջին եւ 5-րդ դարի սկզբներին հայ հասարակութեան համար ստեղծւեց քաղաքական եւ սոցիալական այնպիսի իրադրութիւն, որ անհրաժեշտութիւն դարձաւ վճռական միջոցներ ձեռք առնել՝ հայերէն գիր ու գրականութիւն ստեղծելու:

Հայաստանը, որ երկար դարեր յաղթական դիմադրութիւն էր ցոյց տալիս այն ժամանակւայ երկու հզօրագոյն պետութիւնների՝ Բիւզանդիայի եւ Պարսկաստանի նւաճողական յարձակումներին, 4-րդ դարի վերջերին թուլացաւ եւ պետական ամբողջութիւնը կորցրեց:

387 թ. Բիւզանդիան ու Պարսկաստանը դաշնագրով Հայաստանը բաժնեցին երկու մասի եւ վերցրին իրենց գերիշխանութեան տակ: Հայաստանի բիւզանդական մասում շուտով հայկական պետականութիւնը վերացվեց, իսկ պարսկական մասում (որը Հայաստանի մեծ մասն էր կազմում) միաժամանակ հայկական պետութիւնը շարունակեց իր գոյութիւնը պահպանել կիսանկախ ձեւով: Երկրին ներքին կեանքը որոշ ժամանակ, մինչեւ 428 թւականը, կառավարում էին հայ Արշակունի թագաւորները:

Պարսիկ բռնակալները Հայաստանի՝ իրենց ենթակայ մասում եղած այդ դրութիւնը վերջնական չէին համարում. նրանք ուզում էին ոչ միայն հիմնաւորապէս ոչնչացնել անկախութեան ամեն մի մնացորդ, հայերի ռազմական ուժերը, այլեւ վերացնել գաղափարական այն նախադրեալները, որոնք կարող էին օժանդակել քաղաքական անկախութիւն ձեռք բերելու ձգտումներին, այդ նպատակով նրանք, զանազան հնարների եւ միջոցների դիմելով, ամեն կերպ աշխատում էին թուլացնել եւ նոյն իսկ վերացնել քրիստոնէութիւնը եւ տարածել զրադաշտականութիւնը:

Ուստի այն ժամանակ հայ ֆէոդալական պետութեան շահերը պահանջում էին, որ քրիստոնէական կրօնը աւելի տարածւի եւ արմատաւորւի: Քրիստոնէութիւնն ուժեղացնելու համար անհրաժեշտ էր, որ կրօնական գրականութիւնը, ժամասացութիւնը եւ քարոզչութիւնը լինէին հայերէն լեզւով: Անհասարակ, մայրենի լեզւով գրի ու գրականութեան ստեղծումը մեծ նշանակութիւն պիտի ունենար՝ երկրի ներքին կապերը եւ ուժերն ամրապնդելու գործում: Դրա համար էլ,5-դ դարի սկզբին հայերէն լեզւով գրականութիւն ստեղծելու գործը պետական գործ էր, ժողովրդականութիւն էր վայելում եւ իր նշանակութեամբ դուրս էր գալիս թէ՛ աշխարհիկ եւ թէ՛ ֆէոդալական դասակարգային ձգտումների նեղ շրջանակներից:

Մեզ հասած պատմական տեղեկութիւնները ցոյց են տալիս, որ հայերէն գրեր ստեղծելու խնդրով նախ եւ առաջ զբաղւել է հայկական պետութիւնը:

Հայ հին պատմիչների միաբերան վկայութեամբ, երբ Սահակ Պարթեւը եւ Մեսրոպ Մաշտոցը դիմում են Վռամշապուհ թագաւորին՝ հայերէն գիր ու գրականութիւն ունենալու համար, եւ ուզում են նրա կարծիքն իմանալ, թագաւորը նրանց պատասխանում է,թէ ինքն արդէն գիտէ, որ Դանիէլ անունով մի եպիսկոպոսի մօտ հայերէն նշանագրեր կան եւ անմիջապէս իր մտերիմ պալատականներից մէկին, Վահրիճ անունով մի մարդու, ուղարկում է Դանիէլի մօտ՝ այդ գրերը բերելու:

Վահրիճ անունով այս պալատականը բոլորովին էլ պատահական մի անձնաւորութիւն չի եղել այդ գործի համար: Խորենացին նրան անւանում է պատուաւոր մարդ եւ "նոյն գործին (այսինքն՝ գրերու ստեղծմանը) փափագող" ու պատմում է հետեւեալը."Վահրիճը Դանիէլի մօտ գնալով, կարգաւորեց վաղուց գտնուած գրերը եւ վերադառնալով տւեց Մեծն Սահակին ու Մեսրոպին: Սրանք սովորելով իրենք, իրենց հետ մի քանի տարի տղաներ եւս կրթելով՝ տեղեկացան,իմացան, որ այն տառերը բաւական չէին հայկական բառերի հնչիւնները ճշդութեամբ արտայայտելու": Այսպիսով, Դանիէլի մօտից բերւած "վաղուց գտնուած գրերը" թերի էին եւ անօգտագործելի: Այն ժամանակ գրերի ստեղծման դժւարին աշխատանքը "Վռամշապուհ թագաւորի սրտագին աղաչանքով", ինչպէս գրում է Ղազար Փարպեցին, յանձն է առնում մեծ գիտնական ու պետական-հասարակական գործիչ Մեսրոպ Մաշտոցը, որին եւ քրտնաջան, յամառ աշխատանքից յետոյ յաջողւում է այդ պատմական գործը գլուխ բերել:

Մեսրոպ Մաշտոցը ծնւել է 361 թւականին, Տարօնի Հացեկաց գիւղում, ազատ շինականի ընտանիքում: Մանկութիւնից սովորում է յունարէն լեզուն եւ ուսումնասիրում գրականութիւնը, ապա գալով Այրարատ, ծառայութեան է մտնում հայ Արշակունի Խոսրով Գ. թագաւորի արքունի դիւանում՝ քարտուղարի եւ թարգմանի պաշտօնով: Այստեղ նա ծանօթանում է աշխարհիկ կարգերին եւ զինուորական արւեստին: Այնուհետեւ նա տարւում է կրօնական գրքերի ընթերցանութեամբ. թողնում է արքունիքը եւ դառնում կրօնաւոր:

Այդ տարիներին Մաշտոցի մօտ հաւաքւում էին աշակերտներ, որոնց մէջ նա բարձր հեղինակութիւն էր վայելում: Ձեռնամուխ լինելով գրերու ստեղծման գործին, Մաշտոցը իր հետ վերցնելով իր աշակերտներին, ուղեւորւում է ժամանակի կուլտուրայով աչքի ընկնող մի քանի քաղաքներ՝ Եղեսիա,Ամիդ, Սամոսատ, Նպատակ ունենալով ուսումնասիրել: Երկարատեւ խոր գիտական հետազոտութիւնից յետոյ Մեսրոպ Մաշտոցն աստեղծում է հայերէն գրերը 406 թւականին. վերադառնում է Հայաստան: Նա իր հետ բերում է նաեւ Աստուածաշնչից թարգմանւած Իմաստութեան գիրքը: Մեսրոպին այն ժամանակւայ մայրաքաղաքում՝ Վաղարշապատում փառայեղ եւ հանդիսաւոր ընդունելութիւն են ցոյց տալիս: Թագաւորն իր արքունիքով եւ ժողովուրդը նրան դիմաւորում են մայրաքաղաքից դուրս, եւ վերադառնում ցնծութեան աղաղակներով ու ամբողջ օրն անց են կացնում տօնական խրախճանքների մէջ:

Հայերէն գրերի ստեղծումը մեծ ոգեւորութիւն է առաջացնում հասարակութեան եւ մտաւորականութեան մէջ: Սկսւում է գրական-ստեղծագործական եւ թարգմանական եռուն գործունէութիւն: Հայաստանի տարբեր վայրերում բացւում են դպրոցներ, հաւաքւում են աշակերտներ, հայերէն նոր գրերը եւ լեզուն սովորելու համար:

Հայերէնի ուսուցման եւ հայկական գրականութեան ստեղծմաս ծաւալւող աշխատանքների մէջ ամենագործուն դերը կատարում է ինքը՝ Մեսրոպ Մաշթոց. Նրա մասին Մովսէս Խորանենացին իրաւամբ ասում է."Մտքով՝ ստեղծող, խօսքերով՝ պայծառ, գործերով՝ համբերող, սիրով՝ անկեղծ, սովորեցնելու մէջ՝ չձանձրացող, եւ որ նրա վարքի մէջ ամբարտաւանութիւնը եւ մարդահաճութիւնը երբեք չկարողացան տեղ գտնել": Ըստ հայ պատմիչների տւած տեղեկութիւնների՝ Մաշտոցը կուլտուրական-գիտական գործունէութիւն է ծաւալում նաեւ Հայաստանի սահմաններից դուրս: Մեսրոպ Մաշտոցը վախճանւել է 440 թւականի Փետրւար ամսին եւ թաղւել Օշական գիւղում:

Ազգային գրականութեան առաջացումը հայ ժողովրդի պատմութեան մէջ հսկայական կուլտուրական, քաղաքական ու հասարակական նշանակութիւն ունեցաւ: Հինգերորդ դարում, գրերի ստեղծումից յետոյ, անմիջապէս առաջ եկաւ ու զարգացաւ հայ ինքուրոյն գրականութիւնը: Դրա հետ միաժամանակ յունարէն եւ ասորերէն լեզուներով գրուած գրքերից կատարւեցին բաւական թւով թարգմանութիւններ:

Թարգմանական գործերը մեծ մասամբ կրօնական գրքեր էին, որոնցից թարգմանական արւեստի տեսակէտից աչքի են ընկնում "Աստւածաշունչը",Յովհան Ոսկեբերանի "Մեկնութիւնները" եւ "Ճառերը", Եւսեբիոս Կեսարացու "Քրոնիկոնը" եւ այլն: Հայ առաջին հեղինակներից, որոնք առանձնապէս զբաղւում էին նաեւ թարգմանական աշխատանքներով, ամենանշանաւորներն էին՝ Մեսրոպ Մաշտոցը, Եզնիկ Կողբացին, Կորիւնը, Յովսէփ Պաղնացին, Յովհան Եկեղեացին, եւ հայ գրականութեան ստեղծման գործին նշանաւոր կազմակերպողներից մէկը՝ Սահակ Պարթեւը, որի մասին Ղազար Փարպեցին գրել է."Իր կատարեալ գիտութեամբ յունաց շատ գիտնականներից բարձր էր, նա կատարելապէս հմուտ էր ձայնաւոր տառերին եւ հռետորական հարուստ գիտութեանը. մանաւանդ տեղեակ էր եւ փիլիսոփայական արւեստին":

Հայ թարգմանական գրականութիւնն անընդհատ շարունակւեց եւ հինգերորդ դարից յետոյ: Այս գրականութիւնը կուլտուրայի պատմութեան համար ունի նաեւ այն նշանակութիւնը, որ յունարէն մի շարք մեծարժէք գործերի բնագրերը կորել են եւ դրանց մասին գիտնականները կարող են գաղափար կազմել միայն շնորհիւ պահպանւած հայերէն բնագրերի:

Հինգերորդ դարում, հայ ինքնուրոյն գրականութեան սկզբնաւորումից յետոյ, առանձնապէս զարգացան պատմագրութիւնը, կրօնահռետորական եւ վարքագրական գրականութիւնը, եկեղեցական բանաստեղծութիւնը, փիլիսոփայութիւնը եւ այլն: Այդ շրջանի հայ հռետորներից եւ փիլիսոփաներից յայտնի են Եզնիկ Կողբացին՝ իր "Եղծ Աղանդոց" գրքով, Դաւիթ Անյաղթը՝ իր "Գիրք Սահմանաց","Մեկնութիւն ստորոգութեանց Արիստոտելի" եւ այլն աշխատութիւններով, Յովհան Մանդակունի՝ իր "Ճառերով": Այս գործիչները իրենց ժամանակի ամենակրթւած մարդկանցից էին։ Գիտական արժանիքներով աւելի նշանաւոր են հայ պատմիչ-գրողները՝ Ագաթանգեղոսը, Կորիւնը, Փաւստոս Բիւզանդը, Մովսէս Խորենացին, Եղիշէն, Ղազար Փարպեցին, որոնք պատմագիրներ լինելով հանդերձ՝միաժամանակ եւ հայ հին գրականութեան լաւագոյն ներկայացուցիչներից են։

Այն հանգամանքը, որ հինգերորդ դարից գրաւոր ձեւով մեզ չի հասել ոչ մի ամբողջական աշխարհիկ գեղարւեստական գործ, ցոյց է տալիս, որ գրականութեան սկզբնաւորման այդ ժամանակաշրջանում շատ հանգամանքներ կային, որոնք խանգարում էին աշխարհիկ գեղարւեստական գրականութեան սկզբնաւորմանն ու զարգացմանը։

գրականութիւն	literature
ցեղ	race
ցեղախումբ	racial group
տարածութիւն	extension
կուլտուրա BW	culture
առաջաւոր	advanced, progressive
որոնց թւում	among whom
բնագաւառ	field, domain
մետաղամշակում	metallurgy
զարմանահրաշ	wonderful
հանդիսանալ	to be, to become
քարափոր	hewn in rock
ջրանցք	aqueduct
սեպագիր	cuneiform
արձանագրութիւն	inscription
թուլանալ	to weaken
անկում	fall
թափանցել	to penetrate
խորք	depth
ձուլել	to assimilate
կազմել	to make; to establish
պրոցէս BW	process
աստիճանաբար	gradually
մահանալ	to die(out)
տեղանուն	place-name
իմաստ	meaning
վկայութիւն	witness, testimony
մեհեան	pagan tempel
մեհենական	pertaining to --
մատեան	book
կնքել	to seal
կալուածագիր	title-deed
բեմադրութիւն	production, staging
ներկայացնել	to represent, to present
երեւոյթ	phenomenon
ճշգրտութիւն	precision
թարգմանել	to translate
Աստուածաշունչ	Holy Bible
նախաձեռնութիւն	enterprise, initiative
տարածել	to extend, to spread
անխնայ կերպով	reckless manner
սերտօրէն	closely
իրադրութիւն	situation
անհրաժեշտ	indispensable, imperative
հզօր	mighty
դաշնագիր	pact
պետականութիւն	state system
ենթակայ	subject
մնացորդ	remainder
ռազմական	military
նախադրեալ	premise
օժանդակել	to contribute
զրադաշտականութիւն	Zoroastrian religion
ֆէոդալական	feudal
ժամասացութիւն	psalmody

քարոզ	sermon
քարոզչութիւն	preaching; propaganda
ամրապնդել	to consolidate
ժողովրդական	popular
տեղեկութիւն	information
միաբերան	unanimous(ly)
կարծիք	opinion
նշանագիր	letter,alphabet
մտերիմ	intimate
հնչիւն	sound
թերի	defective
քրտնաջան	hard-working
յամառ	obstinate, persistent
շինական	peasant
արքունի	royal
դիւան	archive
քարտուղար	secretary
տարուել	to be attracted
կրօնական	religious
կրօնաւոր	monk,religious
ընթերցանութիւն	reading, lecture
հեղինակութիւն	authority
ձեռնամուխ լինել	to start
աչքի ընկնող	prominent
ուսումնասիրել	to study
հետազօտութիւն	investigation, research
փառայեղ	glorious
հանդիսաւոր	solemn
ընդունելութիւն	reception
ցնծութիւն	exultation, joy
աղաղակ	cry, shout
տօն	feast,holiday
խրախճանք	feast, banquet
ոգեւորութիւն	enthusiasm
առաջացնել	to advance, to create
հասարակութիւն	community
մտաւորականութիւն	intelligentsia
աշակերտ	student, pupil
ծաւալուել	to extend,to develop(intr.)
իրաւամբ	with good reasons
ձանձրանալ	to get bored
մարդահաճ	servile
վախճանուել	to die
զարգանալ	to develop,to progress
մեծ մասամբ	mainly
արուեստ	art
տեսակէտ	point of view
ճառ	sermon; speech
առանձնապէս	particularly
կազմակերպել	to organize
կատարեալ	perfect
հմուտ	erudite
ձայնաւոր	vowel
տառ	letter of alphabet
բնագիր	text
վարքագրութիւն	biography

ԳՐԱԴԱՐԱՆԸ ՀԱՐՍՏԱՆՈՒՄ Է ՆՈՐ ԳՐՔԵՐՈՎ

ԱՄՆ-ի Կալիֆորնիոյ նահանգի հայ գաղութից՝ Արտասահմանեան Երկրների Հետ Բարեկամութեան եւ Կուլտուրական Կապի Հայկական Ընկերութեան հասցէով՝ ստացւեց գրքերի մի խոշոր ծանրոց: ծանրոցում կային 1200 անուն պատմական, բանասիրական եւ գեղարուեստական գրքեր, որոնք նուէր էին ուղարկւել Ալ. Միասնիկեան անուան Պետական Գրադարանին:

Գրքերի մեծ մասը հայագիտական լուրջ արժէք են ներկայացնում: Դրանց մէջ են հայ ժողովրդի պատմութեանը եւ լեզւին վերաբերող ուսումնասիրութիւններ, օտարազգի հայագէտների հազւագիւտ աշխատութիւններ, որոնց օրինակները մինչեւ այժմ գրադարանը չունէր: Նման գրքեր ի պահպանութիւն յանձնւեցին գրադարանի հազւագիւտ եւ հնատիպ գրականութեան ֆոնդին:

Վերջերս աւելի քան 250 անուն հազւագիւտ եւ նոր հրատարակւած գործեր են ստացւել նաեւ ֆրանսիայի Մարսէլ քաղաքից, որոնց մի մասը եւս մտցւել է յիշեալ ֆոնդը:

1512 թւականից, երբ լոյս է տեսել առաջին հայատառ գիրքը,մինչեւ այժմ հրատարակւած 67 հազար անուն հայերէն գրքերից աւելի քան 45 հազարը կենտրոնացւած է գրքերի այս իւրատիպ թանգարանում:

("Սովետական Հայաստան" ամսագրից)

գրադարան	library
հարստանալ	to become rich, wealthy
ԱՄՆ = Ամերիկայի Միացեալ Նահանգներ	USA
արտասահման	abroad
ընկերութիւն	society
հասցէ	address
ծանրոց	weight;parcel
անուն	name;title
բանասիրական	philological
գեղարուեստական	artistic; of Arts
պետական	(of the)State
հայագիտական	Armenological
լուրջ	serious
արժէք	value
ներկայացնել	to represent
ուսումնասիրութիւն	study,research
օտարազգի	alien;foreign
հայագէտ	Armenologist
հազուագիւտ	rare
աշխատութիւն	work,study
օրինակ	example
ի պահպանութիւն AA	for conservation
յանձնել	to trust
հնատիպ	printed long ago, rare
ֆոնդ BW	funds
վերջերս	recently

հրատարակել	to edit; to publish
Ֆրանսիա	France
եւս	also, more
մտնել	to enter
յիշեալ	mentioned (above)
հայատառ	in A-n alphabet
կենտրոնացնել	to concentrate; to gather
իւրատիպ	original
թանգարան	museum

ԱՐԱՄԵՐԷՆ ԱՐՁԱՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Սեւանայ լճի մօտակայքում վերջերս յայտնաբերուել էին ուղղահայեաց քարակոթողներ՝ արձանագրութիւններով կամ խորագիր պատկերներով: Նրանց վրայի գրերը դժուար էր վերծանել, որովհետեւ ժամանակի ընթացքում աւերուել էին կամ բոլորովին ջնջուել: Նման արձանագրութիւններ ունեցող քարակոթողներ այդ շրջանում յայտնաբերւում էին արդէն մի քանի տասնեակներ շարունակ:

1957 թւականին յայտնաբերուեց եւս մէկ այդպիսի յուշարձան, որի արձանագրութիւնը լիովին պահպանուած էր: Լենինգրադի Համալսարանի պրոֆէսոր Ի.Վիննիցկրովին յաջողուել է վերծանել այդ արձանագրութեան ամբողջ տէքստը: Այն համադրելով աւելի վաղ յայտնաբերուած գրութիւնների հետ, գիտնականը պարզել է, որ այդ բոլոր արձանագրութիւնների լեզուն մէկ է՝ արամերէնը: Աւելի քան մէկ հազարամեակ արամերէնը համընդհանուր գրական լեզու է եղել Արեւելքի երկրների մատենագրութեան համար:

Ինչպէս վաղուց արդէն կարծում էին հնագէտները, Հայաստանում յայտնաբերուած արամէագիր քարակոթողները եղել են սահմանաքարեր: Վերծանուած տէքստերը հաղորդում են այն մասին, որ Արտաշէս Առաջին թագաւորը, որը պատմութեան մէջ մտել է որպէս հայկական պետութեան հիմնադիր (երկրորդ դար՝ մեր թւականից առաջ), այդ վայրերում կալուածներ է բաժանել:

Հին Արեւելքում սահմանաքարեր կանգնեցնելու սովորոյթը լայն տարածում է ունեցել եւ եկել է հնուց: Թերեւս Բաբելոնում նման մենաքարեր կանգնեցնում էին Սուղուրրու անունով: Սահմանաքարեր գործածել են նաեւ Հռոմում եւ Բիւզանդիայում: Յուշարձանների յիշեալ տիպին են պատկանում նաեւ Սեւանայ լճի մօտակայքում յայտնաբերուած մենաքարերը:

Ուրարտական պետութեան անկումից յետոյ, նորաստեղծ հայկական պետութեան օրօք՝ Արտաշէս Առաջին թագաւորը կարիք է ունեցել իշխանական կալուածների, գիւղերի, ագարակների սահմանները որոշող հաստատուն նշաններ դնել: Կանգնեցուող սահմանաքարերի համար յարմար ձեւ են հանդիսացել ուրարտական կոթողները: Դրանք բաղկացած էին երկու հիմնական մասից՝ խորանարդաձեւ հիմքից եւ վերեւից նրա մէջ ագուցւած տախտակաձեւ քարից, որի վրայ գրւում էին տարբեր բովանդակութեամբ արքայական յիշատակարաններ:

Պատմահայր Խորենացին ժամանակին նկատել եւ մանրամասն նկարագրել է Արտաշէս Թագաւորի հաստած սահմանաքարերը:

("Սովետական Հայաստան" ամսագրից)

արամերէն	Aramaic	բաժանել	to divide
լիճ	lake	արեւելք	East;Orient
մօտակայք	neighborhood, surroundings	կանգնեցնել	to erect
յայտնաբերել	to reveal, to disclose	սովորոյթ	costume, usage
ուղղահայեաց	perpendicular	թերեւս	perhaps
քարակոթող	obelisk	մենաքար	monolith
խորագիր	engraved	Հռոմ	Rome
վերծանել	to decipher	յիշեալ	mentioned
աւերել	to destroy, to ruin	տիպ BW	type
ջնջել	to erase	պատկանել	to pertain
նման	similar	նորաստեղծ	recently created
տասնեակ	decade	հայկական	Armenian
յուշարձան	monument	օրօք	in the days of
լիովին	totally, entirely	կարիք ունիմ	I feel the need of
Համալսարան	University	ագարակ	farm
պրոֆէսոր BW	professor	հաստատուն	stable, permanent
համադրել	to compare	նշան	sign
պարզել	to interpret, to simplify	բաղկանալ	to consist
հազարամեակ	millenium	խորանարդ	square
համընդհանուր	universal	ձեւ	shape
գրական	literary	հիմք	base, fundament
վաղուց	since long time, for a long time	ագուցել	to put in
կարծել	to think, to suppose	տարբեր	different
հնագէտ	archaeologist	բովանդակութիւն	content
սահմանաքար	landmark, boundary-stone	պատմահայր	Father of (A-n) History
հիմնադիր	founder	նկատել	to observe
կալուած	property	հաստել	to fix

ՏՂՄՈՒՏ ԳԵՏԻ ԱՓԻՆ

Գրեց՝ Դ. Դեմիրճեան

Այս դէպքը կատարուել է մեզնից հազար հինգ հարիւր տարի առաջ:

Այն ժամանակ, երբ հայերն իրենց երկրում զբաղուած էին խաղաղ աշխատանքով, սուրհանդակ եկաւ Արտաշատ՝ Հայաստանի մայրաքաղաքը, եւ յայտնեց, որ պարսից զօրքը պատրաստւում է յարձակուելու Հայաստանի վրայ: Հայերը լաւ գիտէին, որ պարսից թագաւորը ուզում է իրենց էլ ստրկացնել:

Այս լուրն իմանալուն պէս, հայ նախարարները, զօրավար Վարդան Մամիկոնեանի կոչով, իրենց զօրքերի հետ հաւաքուեցին Արտաշատում: Այնտեղից զօրքը շտապեց Հայաստանի սահմանը, որպէսզի թշնամուն հարուածի հէնց սահմանի վրայ եւ թոյլ չտայ Հայաստան մտնելու:

Շուտով հայոց զօրքը հասաւ Աւարայր կոչուած դաշտը, որ գտնւում է Տղմուտ գետի ափին: Այդ գետի միւս ափին գտնւում էր թշնամու զօրքը:

Մութն ընկնելուն պէս Վարդան իր զօրքերը դասաւորեց եւ սպասեց առաւօտեան կռւին:

Հայոց զօրքերի դրութիւնը ծանր էր. Նրանք պէտք է կռւէին իրենցից թւով մեծ եւ ուժեղ բանակի հետ: Թշնամու զօրքերի մէջ կային նաեւ փղեր: Այդ փղերի մէջքին շինուած էին աշտարակներ, որոնց մէջ զինուորներ էին տեղաւորուած: Ճակատամարտի ժամանակ եւ՛ փղերն էին կռւում իրենց կնճիթներով ու ոտներով, եւ՛ նրանց վրայ նստած զինուորները:

Լոյսը բացուեց: Թշնամի բանակները նայեցին միմեանց: Ահռելի՜ էր պարսից բանակը. կարծես սեւ անտառ լինէր դաշտում բուսած: Զօրքի յետեւում կանգնեցրել էին հարբեցրած փղերին: Նրանք իրենց կնճիթները վեր ու վար էին շարժում, ոտներով հողը փորում եւ սպասում կռւին:

Հնչեց պարսից շեփորը, որից յետոյ՝ հայոց շեփորը:

Եւ սկսուեց կռիւը:

Աւարայրի դաշտը դղրդաց մարդկանց, փղերի ու ձիերի ոտների դոփիւնից: Սուրացին նետերը, լսուեցին վիրաւորների հառաչանքները:

Պարսիկ զինւորներն առաջ անցան եւ սկսեցին գետը մտնել: Հայ զինւորները նոյնպէս գետը մտան: Կռիւը սաստկացաւ:

Վտանգ կար, որ պարսիկները կարող են շրջապատել հայերին: Վարդան այդ մասին զգուշացրեց իր զօրքին:

Դրանից յետոյ Վարդանը յանկարծ յարձակւեց թշնամու զօրքի միջին մասին վրայ: Պարսիկներն այդպիսի յանդգնութիւն չէին սպասում: Կռիւն աւելի սաստկացաւ: Հայերն անխնայ կոտորում էին պարսիկներին: Բայց թշնամին էլ իր ուժերը կենտրոնացրեց Վարդանի դէմ:

Սկսւեց անհաւասար, հերոսական կռիւը:

Հայ մարտիկները, անձնւիրաբար կռւելով, ընկնում էին մէկ մէկ, բայց եւ լաւ հարւածում էին պարսիկներին ու թուլացնում նրանց ուժը: Հերոսի մահով ընկաւ նաեւ ինքը՝ Վարդան Մամիկոնեանը:

Իրենց զօրավարի մահւանից յետոյ, հայ զինւորները կռիւը շարունակեցին հայկական լեռներում: Պարսից զօրքը այդ կռիւներից յոգնեց եւ ջլատւեց. Նա ջախջախւած էր, պարսից թագաւորը հայերին ստրկացնելու իր յանդուգն միտքը թողեց:

Հայերի հերոսութիւնը, հայրենասիրութիւնը եւ անձնւիրութիւնը յաղթեցին:

II

կատարուել	to occur; to be completed
խաղաղ	pacific;in peace, peaceful
սուրհանդակ	courier
պարսիկ,g.պարսից	Persian; of Persians
ստրկացնել	to enslave
իմանալուն պէս	as soon as(they) learned
նախարար	prince;magnate; minister
կոչ	appeal;summons
շտապել	to hasten, to hurry
հարուածել	to strike; to attack
թոյլ տալ	to allow
շուտով	soon
մութն ընկնելուն	at nightfall
դասաւորել	to group; to arrange
դրութիւն	situation ; plight
ծանր	heavy;difficult
թւով մեծ	outnumbering
նաեւ	also
փիղ	elephant
աշտարակ	tower
մէջք	loins
տեղաւորել	to put in; to install
լոյսը բացւեց	it was dawn, daybreak
ճակատամարտ	battle
կնճիթ	trunk
ահռելի	frightening
հարբեցրած	made drunken
փորել	dig
հող	earth
դղրդալ	to resound
դոփիւն	tramp(le), ~ing, stamp, ~ing
վիրաւոր	wounded
հառաչանք	sigh
առաջ անցնել	to go ahead
սաստկանալ	to intensify (intr.)
վտանգ	danger
շրջապատել	to surround
զգուշացնել	to warn
դրանից յետոյ	after that
յանկարծ	suddenly
միջին մաս	middle part, center
յանդգնութիւն	audacity
կոտրել	to break; to kill
կենտրոնացնել	to concentrate
անհաւասար	unequal
մարտիկ	fighter, soldier
անձնուիրաբար	with dedication, unselfishness
թուլացնել	to weaken
հերոս	hero
յոգնել	to get tired
ջլատուել	to be paralyzed
ջախջախել	to break, to shatter
յանդուգն	audacious, ruthless
միտք	idea;mind

ՀԱՅ ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ԷՊՈՍ
Սասունցի Դաւիթ

Միջնադարեան հայ գեղարւեստական կուլտուրայի պատմութեան մէջ բացառիկ տեղ է գրաւում "Սասունցի Դաւիթ" ժողովրդական հերոսական էպոսը։

"Սասունցի Դաւիթ"ն ստեղծւել է 8-10-րդ դարերում, երբ հայ ժողովուրդը հերոսական պայքար էր մղում արաբական խալիֆաթի դէմ, եւ բանաւոր կերպով սերնդից սերունդ անցնելով՝ բազմաթիւ պատումներով հասել է մինչեւ մեր օրերը։ Հայկական մեծ էպոսը Մշոյ Առնիստ գիւղի բնակիչ, ասացող Կրպոյից առաջին անգամ գրի է առել ու 1874 թւականին Պոլսում՝ իր "Գրոց ու Բրոց" եւ "Սասունցի Դաւիթ կամ Մհերի Դուռ" վերնագրով գրքում հրատարակել է նշանաւոր բանահաւաք Գարեգին Սրւանձտեանը։ Դրանից յետոյ էպոսի մի այլ պատում,1886 թւականին Էջմիածնում Մոկաց երկրի Դինեկանց գիւղի բնակիչ Նահապետից գրի է առել ու 1889 թ. Շուշում ՝ "Դաւիթ եւ Մհեր, ժողովրդական դիւցազնական վէպ" վերնագրով հրատարակել ականաւոր գիտնական Մանուկ Աբեղեանը։

Յետագայում մի շարք բանասէրներ զբաղւել են այս մեծ էպոսով եւ տարբեր ժամանակներում հրատարակել են նոր պատումներ։ Սովետական շրջանում ուժեղ թափ ստացաւ էպոսի տարբեր պատումների հաւաքման ու հրատարակման աշխատանքը։ Կառավարութիւնը բարձր գնահատելով "Սասունցի Դաւիթ" հանճարեղ էպոսի ժողովրդական-հայրենասիրական էութիւնը, 1939 թ. կազմակերպեց նրա հազարամեայ յոբելեանը։ Յոբելեանը առիթ հանդիսացաւ վաթսունի հասնող պատումներից կազմելու "Սասունցի Դաւիթ" էպոսի համահաւաք տեքստը։

Ինչպէս ամեն մի ժողովրդի էպոս, այնպէս էլ "Սասունցի Դաւիթը" իրական պատմական եղելութիւնների, ժողովրդի կեանքի եւ հասկացողութիւնների գեղարւեստական խոր ընդհանրացումն է։ Էպոսի մէջ չի պահպանւում անցքերի ժամանակագրական կարգը եւ կոնկրէտ նկարագիրը, այնպէս որ Բաղդադի խալիֆի ու Մսրայ Մելիքի դէմ Սասնայ գիւղացիների մղած կռիւ-

2

ները եւ տարած յաղթանակները արաբական բռնակալութեան դէմ հայ ժողովրդի մղածբազմաթիւ հերոսական կռիւների ընդհանրացումն է: Առաջանալով Սասունում,"Սասունցի Դաւիթը" տարածւել է Հայաստանի միւս շրջաններում, հարստացել է բովանդակութեամբ ու դարձել հայ ժողովրդական էպոս:

"Սասունցի Դաւիթը" պատկանում է մարդկութեան երբեւէ ստեղծած հանճարեղ գեղարւեստական գործերի թւին: "Սասունցի Դաւթի" գեղարւեստական արժէքը պայմանաւորւում է պատմական իրականութեան խոր եւ ճըշմարտացի ընդհանրացմամբ, գաղափարական հարուստ բովանդակութեամբ ու սիւժէով, հերոսների բնաւորութեան հետեւողական ու բազմակողմանի պատկերացմամբ ու տիպականութեամբ, կուռ կառուցւածքով, տեղական վառ կոլորիտով, գործողութեամբ,ուժեղ թափով եւ ոճի պատկերաւորութեամբ ու պարզութեամբ:

Հայ ժողովրդական մեծ էպոսը՝ "Սասունցի Դաւիթը" կազմւած է չորս ճիւղերից, որոնք բոլորը միասին ներկայացնում են մի հոյակապ ամբողջութիւն:

Համառօտակի շարադրենք էպոսի սիւժէն: Հայոց Գագիկ թագաւորը հարկատու է Բաղդադի խալիֆին: Սովորական հարկահանութիւններից մէկի ժամանակ Բաղդադի կռապաշտ թագաւորի հարկահանները պատահաբար տեսնում են Գագիկ թագաւորի աղջկան, ուշագնացութեան չափ հիանում են նրա գեղեցկութեամբ: Թողնելով հարկահանութիւնը, շտապում են Բաղդադ, խալիֆին յայտնում են Գագիկի աղջկայ՝ ծովինարի գեղեցկութեան մասին եւ հաղորդում ինչ գնով էլ լինի՝ տիրանալ նրան:

Խալիֆը Գագիկից պահանջում է ծովինարին. Գագիկը հրաժարւում է խալիֆի պահանջը կատարել: Զայրացած խալիֆը զօրք է ուղարկում Հայաստան, զօրապետներին հրամայելով աւերել Կապուտկողը եւ բերել ծովինարին: ծովինարը տեսնելով որ իր պատճառով պէտք է երկիրը ու ժողովուրդը տուժեն, որոշում է՝ լաւ է մենակ ինքը զոհւի,"քանց մեր Հայաստան երկիրը աւերի, էն հազար հազար հոգիք կորուսանին":

Լսելով աղջկայ վճիռը՝ Գագիկ Թագաւորը համաձայնում է նրան յանձնել խալիֆին։ Բաղդադ գնալուց առաջ ծովինարը վերջին անգամ զբօսնում է հայրենի "աղբիւրների վրայ"։ Երեկոյեան վերադարձին ծարաւում է եւ ծովափի մի քարից բխող "համեղ" ջրից երկու բուռ ջուր է խմում՝ մէկը՝"լիքը", մէկը՝"կիսատ"։ Յղիանում է այդ ջրից եւ Բաղդադում ունենում է երկու տղայ՝ մէկը մեծ,միւսը՝ փոքր։ Մեծի անունը դնում է Սանասար,փոքրինը՝ Բաղդասար։ Խալիֆը հրամայում է սպանել ծովինարին, բայց վերջինիս խնդրանքով յետաձգւում է վճռին կատարումը։Տասը տարուց յետոյ դահիճները գնում են վճիռը կատարելու։ Սանասարը սպանում է դահիճներին եւ ապա կոտորում խալիֆի զօրքը։ Խալիֆը տեսնելով երկու եղբայրների հզօրութիւնը, հրաժարւում է նրանց սպանելու մտքից։

Գագիկ Թագաւորի դէմ մղած եօթնամեայ կռւում պարտւում է խալիֆը եւ հազիւ կարողանում կենդանի վերադառնալ Բաղդադ։ Յաջող փախուստի համար կուռքերին խոստանում է Սանասարին ու Բաղդասարին մատաղ անել։ Երազում իմանալով այդ, ծովինարը տղաներին պատւիրում է հեռանալ Բաղդադից։

Սանասարն ու Բաղդասարը երկար թափառումներից յետոյ հանդիպում են մի բարակ առւի, որը սառից իջնում, կիսում է Մեղրագէտը, նոր ապա խառնւում գետին ու գնում։ Եղբայրները գտնում են այդ բարակ, բայց "զօրընդեղ" ջրի ակունքը եւ վրան հիմնում իրենց բերդը՝ Սասունը։

Սանասար մի օր սուզւում է ծովի յատակը, ձեռք բերում Քուռկիկ Ջալալին, Թուր Կայծակին եւ Խաչ Պատարագին. լողանում է ծովի յատակում եղած կաթնաղբիւրին մէջ, հզօրանում է եւ ձին նստած դուրս գալիս ծովից։ Այնուհետեւ Բաղդասարի հետ գնում է Բաղդադ։Սպանում են խալիֆին, կոտորում նրա զօրքը եւ իրենց մօր հետ վերադառնում Սասուն։ "Աշխարհում մէկ" տարածւում է եղբայրների դիւցազնական արարքների լուրը։ Աղքատ մարդիկ թողնում են իրենց բնակավայրը եւ գնում են Սասուն, որովհետեւ "էդ տեղի մարդոց ոչ հարկ կառնեն, ոչ տուրք"։ Այդպիսով բազմանում էս Սասունի ժողովուրդը, իսկ Սասունը դառնում է մեծ քաղաք։

Երկու "փահլեւանների" համբաւը լսում է Պղնձէ քաղաքի թագաւորի աղջիկը՝ քառասուն-ճող-ծամ Դեղձուն ծամը։ Սա նամակով Սանսարին յայտնում է իր սէրը։ Սանսարը սլանում է Պղնձէ քաղաք։ Յաղթահարում է մի շարք գերմարդկային արգելքներ եւ կռւում թագաւորի "գոմշանման վաթսուն փահլեւանների դէմ։ Օգնութեան է հասնում Բաղդասարը։ Երկուսով գնում են Կանաչ քաղաք, սպանում ջրարգել վիշապին, վերադառնում վերցնում Դեղձուն-ծամին, իսկ ճանապարհին՝ նրա քրոջը, եւ գնում Սասուն։ Սանասարն ամուսնանում է Դեղձուն-ծամի, իսկ Բաղդասարը՝ նրա քրոջ հետ։ Սանասարն ունենում է երեք տղայ՝ Վերգօ, Ձէնով Յովան եւ Մհեր։

Սանասարի մահից յետոյ Սասունը կառավարում է նախ Դեղձուն-ծամը, ապա՝ հասունացած Մհերը։ Վերջինս սպանում է առիւծին եւ սասունցիներին ազատում է սովամահութիւնից։ Առիւծին սպանելուց յետոյ Մհերին անւանում են Առիւծաձեւ Մհեր։ Այնուհետեւ նա կռւում է Խլաթայ թագաւոր Սպիտակ Դեւի դէմ. սպանում է նրան, ազատում Թեւաթորոսի աղջիկ Արմաղանին եւ ամուսնանում նրա հետ։

Մսրայ Մելիքը, լսելով Սանասարի մահւան մասին, նորից "խարջի տակ է դնում" Սասունը։ Մեծ Մհերը հրաժարւում է Մելիքին հարկ վճարել. Ձէնով Յովանի խորհրդով Մհերը գնում է Մըսր եւ կռւում Մսրայ Մելիքի հետ։ Մելիքը տեսնելով Մհերի վիթխարի ուժը, զիջում է Սասունցիների հարկը։ Աւելին."ախպերանում" է Մհերի հետ. պայմանաւորւում են որ ով շուտ մեռնի, նրա երեխաներն ու կինը պահի կենդանի մնացողը։ Շուտով մեռնում է Մելիքը։ Մելիքի կինը՝ Իսմիլ խաթունը Մհերից ժառանգ ունենալու ակնկալութեամբ Մհերին կանչում է Մըսր, եօթ տարւայ գինով հարբեցնում է եւ կենակցում հետը։ Ծնւում է փոքր Մելիքը։

Եօթ տարի Մհերը մնում է Մըսրում։ Մի օր պատահաբար լսելով մանուկ Մելիքին Իսմիլ խաթունի տւած խրատը, թէ "Մսրայ օջախ կանգնացուցես, հայու օջախ փչացուցես", սթափւում է, հասկանում է իր կատարած սխալը եւ անմիջապէս վերադառնում Սասուն։ Ծնւում է Դաւիթը, եւ նոյն օրն էլ մեռնում են Մհերն ու Արմաղանը։

Հօրեղբայրները, չկարենալով Դաւթին խնամել, նրան ուղարկում են Մըսր՝ Իսմիլ խաթունի մօտ։ Կարճ ժամանակից յետոյ Դաւիթը հրաժարւում է վերցնել Իսմիլ խաթունի կուրծքը։ Մելիքի խորհրդով՝ նրան կերակրում են Սասունից բերած մեղր ու կարագով։ Մեծանում է Դաւիթը, դառնում է հզօր եւ իր ուժով զարմացնում բոլորին։

Մելիքը Դաւթի մէջ տեսնում է իր ապագայ թշնամուն, այդ պատճառով մի դէպքի առիթով որոշում է սպանել նրան։ Մօր խնդրանքով Դաւթին ոսկով ու կրակով փորձելուց յետոյ ուղարկում են Սասուն։ Դաւիթը Սասունումն է։ Հօրեղբայրը՝ Ձէնով Յովանը նրան նախ դարձնում է գառնարած, ապա՝ հորթարած եւ ի վերջոյ՝ նախրորդ։

Դաւիթը սպանում է քառասուն դեւերին եւ նրանց կուտակած ոսկին հօրեղբայրների օգնութեամբ բերում է Սասուն։ Դրանից յետոյ կորեկի արտատէր պառաւի խորհրդով ստանում է հօր նետ-աղեղն ու զբաղւում որսորդութեամբ։ Պառաւից իմանում է նաեւ հօր ծովասարի մասին։ Յովանի հետ գնում է ծովասար, քանդում է Մելիքի կառուցած պարիսպները, ազատ արձակում կենդանիներին, վերաշինում Մարութա Բարձր Աստուածածինը եւ վերադառնում Սասուն։

Մսրայ Մելիքը լսում է կատարւածի մասին։ Զօրքով ուղարկում է Խոլբաշուն, պատւիրում է սպանել Դաւթին եւ քանդել Մարութիկը։ Խոլբաշին խաբէութեամբ քանդում է Մարութա վանքը եւ սպանում վարդապետներին։ Դաւիթը, իմանալով այդ, հետապնդում է Խոլբաշուն եւ կոտորում զօրքը։ Կենդանի է կողնում միայն Խոլբաշուն եւ պատւիրում է Մելիքին յայտնել թէ՝

Դեռ Սասուն չի մեռե.
Մէկ էլ թող էսպէս բան չանի.
Աւեր բանից ի՞նչ կը դառնայ։

Զայրացած Մելիքը երկրորդ անգամ Սասուն է ուղարկում Կոզբաղինին։

Դաւիթը այս անգամ էլ է պատուհասում հարկահաններին եւ դուրս վռնդում Սասունից: Դրանից յետոյ անհամար զօրքով Սասուն է գալիս Մըսրայ Մելիքը: Պառաւ կնոջ խորհրդով հօրեղբօրից ստանալով Քուռկիկ Ջալալին եւ հօր զէնքը, Դաւիթը գնում է Մելիքի դէմ կռւի: Սպանում է Մելիքին, ազատ է արձակում Մըսրայ զօրքը եւ ապա վերադառնում Սասուն:

Որոշ ժամանակից յետոյ Դաւիթը գնում է Գիւրջստան: Ծնւում է Փոքր Մհերը: Դաւիթը Գիւրջստանում մնում է եօթ տարի: Եօթ տարուց յետոյ Փոքր Մհերը գնում է հօրը փնտրելու: Ճանապարհին հայր ու որդի հանդիպում են իրար: Կարճ բանակռւից յետոյ սկսում են զօտեմարտել, բայց շուտով ճանաչում են իրար: Իր հետ կռւելու համար՝ Դաւիթն անիծում է Մհերին անմահ ու անժառանգ մնալ: Այնուհետեւ գնում է Չմշկիկ Սուլթանի հետ կռւելու: Վերջինս նենգութեամբ սպանում է Դաւթին:

Փոքր Մհերը Կապուտկողումն է: Հօրեղբայրները վախենալով Սասնայ թշնամիներից, Մհերին բերում են Սասուն: Մհերը ճանապարհին սպանում է Մատղավանքի տէրտէրին եւ վանքի անունը դնում է Մատնավանք: Այնուհետեւ կռւում է Չմշկիկ Սուլթանի զօրքի դէմ, կոտորում է զօրքը, սպանում Չմշկիկ Սուլթանին եւ այս կերպ առնում հօր վրէժը: Կարճ ժամանակից յետոյ Մհերը թողնում է Սասունը եւ սկսում շրջել: Ամուսնանում է Գոհարի հետ եւ սպանում նրա հօր թշնամիներին: Կոզբադինի թոռները հանգիստ չեն տալիս սասունցիներին: Յովանի խնդրանքով Մհերը վերադառնում է Սասուն: Սպանում է Կոզբադինի թոռներին, գնում է Բաղդադ, ապա Պաճիկ թագաւորի երկիրը, իր կնոջ՝ Գոհարի մօտ: Գոհարին գտնում է մեռած: Բերում է Սասուն եւ թաղում Խանդութի գերեզմանի մօտ:

Նորից ցանկանում է շրջել, բայց արդէն չի կարողանում, ծերացած հողը թուլանում է ոտքերի տակ: Մեռած ծնողների խորհրդով գնում է Վան: Ճանապարհին կռւում է հրեշտակների հետ եւ ապա փակւում քարայրում: Ասացողները պատմում են, որ Մհերը կենդանի է, դուրս կը գայ այն ժամանակ,"երբ աշխարհը աւերուի, մէկ էլ շինուի. երբ ցորեն եղաւ քանց մասուր մի ու գարին եղաւ քանց ընկուզ մի":

Ողջ միջնադարի հայ գեղարուեստական մշակոյթի մէջ "Սասունցի Դաւիթ" ժողովրդական էպոսը իր գաղափարական բովանդակութեան հարստութեամբ բացառիկ տեղ է գրաւում: 10-րդ դարում, երբ ձեւաւորուել է "Սասունցի Դաւիթը", գրականութեան մէջ դեռեւս ուժեղ էր ֆէոդալական-եկեղեցական աշխարհհայեցողութիւնը, որը ժողովրդին քարոզում էր համակերպուել իրականութեանը: Մինչդեռ "Սասունցի Դաւիթը" ժողովրդին դաստիարակում եւ սովորեցնում է նախ եւ առաջ պայքարել հին, ծանր վիճակը փոխելու եւ ապա նոր, երջանիկ կեանք ստեղծելու համար:

Հայ ժողովուրդը այս էպոսի մէջ խոր եւ ուժեղ կերպով արտայայտել է իր ուժի անպարտելիութեան գիտակցութիւնը, իր ազատասիրական ոգին, ջերմ սէրը դէպի հայրենիքը, իր ցասումն ու ատելութիւնը ամէն կեղեքիչների ու բռնակալների դէմ, դրսեւորել է բոլոր ժողովուրդների ազատութեան ու բարեկամութեան վեհ գաղափարը եւ ազնիւ ստեղծարար աշխատանքի պաշտամունքը: Հէնց այս գաղափարներով էլ, որոնք միաժամանակ համամարդկային են, պայմանաւորուած են "Սասունցի Դաւիթ" էպոսի դիւցազուն հերոսների գործողութիւններն ու արարքները:

բացառիկ		exceptional
բանաւոր կերպով		orally
պատում		variant of tale
բանահաւաք		collector of folklore
վէպ		novel;story
դիւցազնական վէպ		epics
գնահատել		appreciate
յոբելեան		jubilee
ժամանակագրական		chronologic
կոնկրէտ	BW	concrete
նկարագիր		character
հանճարեղ		ingenious, creative
պայման		condition
սիւժէ	BW	subject
հետեւողական		consequent, constant
կուռ		solid, firm
վառ		bright, rich
կոլորիտ	BW	coloring
թափ		impetus,force
ոճ		style
համառօտ		brief,short
հարկահան		tax-collector
ինչ գնով էլ լինի		at any price, cost
քանց	vr.	than (in comparison)
կորուսանին	vr.	are lost
բուռ		hendful
յղիանալ		to conceive
յետաձգել		to differe,put off,postpone
դահիճ		executioner

մատաղ անել		to sacrifice
թափառել		to wander
բարակ		thin;narrow
Քուռկիկ Ջալալի		mythological horse (A-n epics)
Թուր Կայծակի		Sword of lightning (A-n epics)
Խաչ Պատարագի		Cross of Mass (A-n epics)
կաթնաղբիւր		source of milk, fountain of milk
փահլեւան	BW	wrestler
ճող		lock, tuft of hair
ծամ		hair
գոմէշ		buffalo
գոմշանման		like a buffalo
առիւծ		lion
սովամահ		starving
խարջ	BW	tax, tribute
վիթխարի		gigantic
ակնկալութիւն		expectation
խնամել		to take care of
Մըսր	BW	Egypt
խաթուն	BW	lady
մեղր		honey
կարագ		butter
գառնարած		shepherd of lambs
հորթարած		shepherd of calves
նախրորդ		shepherd of cows
կուտակել		to heap up, to pile up
պարիսպ		city-wall, fortress
պատուհասել		to punish
դուրս վռնդել		to expulse,to expell, to banish

անհամար	countless, innumerable
պառաւ	old woman
խորհուրդ	advice
ազատ արձակել	to let go free
որոշ	certain
Գիւրջստան BW	Georgia
ծնուել	to be born
հանդիպել իրար	to meet each other
ճանապարհին	on the way
կարճ	short
բանակռիւ	discussion, dispute
զօտեմարտել	to wrestle
անիծել	to curse, to damn
անմահ	immortal
անժառանգ	heirless
նենգութիւն	fraud
տէրտէր	married priest
վանք	monastery, convent
այս կերպ	so, this way, thus
վրէժ	revenge, vengeance
շրջել	to wander
հանգիստ չտալ	to leave in peace, quiet
գերեզման	grave
հրեշտակ	angel
քարայր	cave
ցորեն	wheat
մասուր	fruit of briar
գարի	barley
ընկուզ, ընոյզ	walnut
ողջ	entire;throughout; alive
միջնադար	Middle Ages
ձեւաւորուել	to be shaped
դեռեւս	yet,still
աշխարհայեցողութիւն	weltanshauung,vision of life
համակերպուել	to conform,to resign o.s
իրականութիւն	reality
դաստիարակել	to educate
անպարտելիութիւն	invincibility
գիտակցութիւն	consciousness
ազատասէր	loving freedom
ջերմ	warm, ardent
հայրենիք	homeland
ցասում	anger
ատելութիւն	hatred
կեղեքել	to oppress,to vex, to rob
բռնակալ	tyrant
դրսեւորել	to express, to shape
վեհ	high, sublime
պաշտամունք	cult
համամարդկային	human, of all mankind
արարք	deed, work

ԱՐԵՒԵԼԱՀԱՅ ԲՆԱԿՉՈՒԹԵԱՆ ՊԱՅՔԱՐԸ ԹՈՒՐՔ ՆՈՒԱՃՈՂՆԵՐԻ ԴԷՄ

Այն ժամանակ, երբ հայ-վրացական գործիչները բանակցութիւններ էին վարում Պետրոս Առաջինի հետ՝ 1723 թ. Թուրքական մի բանակ ուղղութիւն վերցրեց դէպի Թբիլիսի, եւ Յունիս ամսին գրաւեց այն: Թուրքական բանակին ուժեղ դիմադրութիւն ցոյց տուեց Լոռի բերդաքաղաքը եւ ոչ մի պայմանով անձնատուր չեղաւ:

Ի պատասխան Թուրքերի առաջխաղացման, 1723 թվի ամառը, ռուսական մի զօրամաս մտաւ Բաքու, ապա՝ Գիլանի ու Մազանդարանի մարզերը: Այս լուրը մեծ ոգեւորութիւն առաջ բերեց Ղարաբաղում եւ Սիւնիքում:

Վրացի եւ հայ գործիչներն անվերջ դիմումներ էին յղում ցարին՝ օգնութիւնը շտապեցնելու համար: Պետրոս Առաջինը յուսադրական նամակներ ուղարկեց հայ-վրացական ղեկավարներին, որ ամուր կանգնեն իրենց նուաճած դիրքերում եւ չյուսահատին:

Սակայն օգնութիւնը չեղաւ, իսկ ուշ աշնանը, թուրքական բանակը Թբիլիսից շարժուեց դէպի Գանձակ (այժմ՝ Կիրովաբադ): Այստեղ թուրքերը հանդիպեցին ադրբէջանցիների եւ տեղական հայերի հերոսական ու երկարատեւ դիմադրութեանը եւ ստիպուած եղան նահանջել, մօտ 2000 զոհ տալուց յետոյ:

Թուրքական զօրքին յաջողուել էր գրաւել քաղաքի հայկական թաղը, կողոպտել, կոտորել եւ կենդանի մնացածներին գերի տանել:

Սուլթանի հրամանով, 1724 թւի սկզբին,Էրզումում մեծ բանակ էր համալրուել՝ Արեւելեան Հայաստանի եւ Ազրբէջանի վրայ արշաւելու համար: Վաղ գարնանը թուրքական բանակը ներխուժեց Շիրակի դաշտը եւ գիւղերն աւերելով, Ապարանի վրայով՝ մտաւ Արարատեան դաշտ:Երեւանի խանը, որ Արեւելեան Հայաստանի կենտրոնական մասում գտնուող պարսկական բանակի հրամանատարն էր, Եղվարդի դաշտում 12 հազարանոց բանակով ընդհարուեց մօտ 2000 հոգուց բաղկացած թուրքական առաջապահ գնդի հետ, բայց պարտուեց ու փախաւ Երեւան:

Երեւանի ճանապարհին Թուրքական բանակի առաջապահ մասը հանդիպեց Կարբի գիւղաքաղաքի դիմադրութեանը: Հայկական այդ վեց հազար բնակիչ ունեցող փոքրիկ քաղաքի համարձակութիւնը զարմացնում է Թուրք փաշային,որը հարց է տալիս կարբեցիներին, թէ "ինչու՞ էք զէնք վերցնում մի երկրի համար, որի տէրութիւնը ձե՛րը չէ": Նա չէր կարող հասկանալ, որ հայ գիւղացիներն ու քաղաքացիները օտար զաւթիչներից պաշտպանում էին ո՛չ թէ պարսկական տէրութիւնը, այլ իրենց հարազատ հողը՝ իրենց հայրենիքը: Մի քանի օրից յետոյ կարբեցիները ստիպւած եղան զէնքը վայր դնել, պայմանով որ Թուրք զինւորները չմտնեն Կարբի:

Կարբին ընկճելուց յետոյ Թուրքական բանակը, Աշտարակի ճանապարհով, հասաւ Երեւան: Խանը, իր կայազորով եւ քաղաքի մեծամեծների հետ, փակւեց բերդում.այստեղ ապաստանեցին նաեւ հայ մելիքները եւ խոշոր վաճառականների մեծ մասը: Թուրքական փաշայի վերջնագրին՝ բերդը յանձնելու մասին, խանը անորոշ պատասխան տւեց, թէ կը սպասի Շահ-Թահմազի հրամանին:

Բայց այնպէս չէին մտածում քաղաքի տէրերը: Երեւանը մի բաւականի խոշոր բայց անպարիսպ քաղաք էր, իսկ բերդը՝ քաղաքի մի ծայրում, Թառած Հրազդանի ափին: Նման պայմաններուն՝ ուժեղ բանակի համար ռազմական պրոբլէմ չէր քաղաք մտնելը, բայց նրանց համար եղաւ անսպասելին: Քաղաքի բնակիչները փակեցին միակ կամուրջը, Հրազդանի գետափը եւ կանգնեցին 40 հազարնոց սպառազինւած բանակը: Սկսեց յարձակումը Երեւանի վրայ, բայց քաղաքի հայ եւ ազրբէջանցի բնակիչները կատաղի դիմադրութիւն ցոյց տւին: Խանը հրամայեց ազրբէջանցի բնակիչներին քաշւել բերդի մէջ, որը դժւար կացութիւն ստեղծեց հայերի համար:

Պաշարման չորրորդ օրը սկսւեց առաջին մեծ գրոհը՝ կամրջից եւ Զորագիւղի դիմացից: Հրանօթների անընդհատ ռմբակոծութեան օգնութեամբ, թշնամին անցաւ գետը եւ ամբողջ օրը գրոհեց քաղաքի վրայ, բայց շատ մեծ զոհեր տալով, գիշերը նահանջեց միւս ափը: Այս մարտում քաղաքի հերոս պաշտպաններից զոհւեցին երկու հազար հոգի:

Երեւանի մէջ ապաստան էին գտել շրջակայքի հայկական գիւղերի բնակիչները. եւ մարտունակ տղամարդիկ իրենց զէնքով, եկել էին քաղաքը պաշտպանելու: Ծանր զոհերի գնով տարած յաղթանակից յետոյ, նոյն գիշերը՝ քաղաքի պաշտպանները հաւաքւեցին եկեղեցին, որոշելու յետագայ անելիքը: Քաղաքը լքելու եւ նահանջելու հնարաւորութիւնը կար, բայց Երեւանը դիտւում էր հիւսիս-արեւելեան Հայաստանի բանալին. Նահանջը բաց էր անում Թուրքական բանակի ուղին դէպի երկրի խորքը, խորտակելու նոր սկսւած ազատագրական շարժումը: Ուստի միաձայն որոշւեց կազմակերպել ուժերը եւ շարունակել պայքարը, փակել Թշնամու ուղին:

Այդ նոյն գիշերը եւ առաւօտեան հաւաքագրւեց հրազէն ունեցող 1443 հոգի, որոնց բաժանեցին չորս խմբի եւ ընդհանուր հրամանատար ընտրեցին Հունդիբեկեան Յովհաննէսին:

Երեւանը դարձաւ ռազմական ճամբար, որովհետեւ պաշտպանութեանը մասնակցում էին բոլորը՝ զինւած թէ անզէն:

Անակնկալի եկած Թուրքական բանակի հրամանատար Աբդուլլահ փաշան քրդական զօրամասեր կանչեց օգնութեան: Շուտով նրան օգնութեան հասաւ նաեւ եգիպտացիներից հաւաքագրւած հարւածային մի զօրամաս, բաղկացած 3000 հոգուց:

Վերջիններս յայտարարել էին, թէ իրենք անմիջապէս կը մտնեն քաղաք եւ, առանց փաշայի հրամանի, յանկարծակի գրոհի դիմեցին: Նրանք գետն անցան եւ հասան Ձորագիւղի ջրաղացներին, բայց Կոնդ արւարձանից Թշնամու ձախ Թեւը կրակի տակ առաւ Ղազար Բաքուրեանի զօրամասը. մեծ ջարդ տւին ու ետ շպրտեցին: Այս կռւում հայերն ունեցան 1300 մարտիկի կորուստ, հակառակորդը՝ 6000: Երեւանի պաշտպաններն ունէին այն առաւելութիւնը, որ այդ ճակատամասում նրանց համար պարիսպ էին ծառայում վարար Հրազդանը, գետափի բարձր ժայռերը ու Երեւանի խիտ այգիները:

Թշնամու բոլոր գրոհները դէմ էին առնում միահամուռ ու կատաղի դիմադրութեան: Թուրք փաշաների համար այդ մի անհասկնալի անակնկալ էր, որ դարերով ստրկացած ռայան՝հայ գիւղացին ու արհեստաւորը, կարող էին զէնք *բարձրացնել իրենց հարստահարողների դէմ եւ նման հերոսութիւն ցուցաբերել։ Մանաւանդ այդ նոյն ժամանակ եւ յետագայում՝ թուրքական մի այլ զօրամասի բազմաթիւ գրոհները քաջաբար ետ էին մղում լոռեցիների կողմից՝ Լոռի բերդաքաղաքում։*

Հայ ազատագրական շարժման գաղափարը եւ ռուսական բանակի օգնութեան յոյսը խորապէս համակել էին Երեւանի ու Արարատեան դաշտի բնակիչներին։ Այն զէնքն ու զինական ուժը, որ հայերը վաղուց պատրաստել էին պարսկական շահերի ու խաների լուծը թօթափելու համար, ստիպուած եղան գործադրել աւելի ուժեղ ու վտանգաւոր թշնամու՝ թուրք զաւթիչների դէմ։ Երեւանի պաշտպանները գիտէին, որ օսմանեան այդ բանակների առաջադրանքներից մէկն էր՝ վերջ տալ հայ ազատագրական շարժումներին։

Թաւրիզ ուղեւորւող թուրքական այս բանակը երկու ամիս զամւած մնաց Երեւանի տակ։ Ուստի, թուրքական հրամանատարութիւնը, Անդրկովկասը նուաճելու համար՝ ուղարկւող 38 հազար հոգուց բաղկացած երկու նոր բանակներին հրամայեց՝ օգնութեան հասնել Երեւանի դէմ գործող բանակին։

Մինչեւ սրանց տեղ հասնելը, Աբդուլլահ փաշան, խայտառակութիւնից իրեն փրկելու համար, վերջին գրոհը ձեռնարկեց՝ արդէն Կոնդի ուղղութեամբ։ Հայկական ուժերի հերոսական ձեռնամարտն այս անգամ էլ վերջացաւ յաղթանակով. հայերից սպանւեցին 470 հոգի, որից 70-ը կոնդեցիներից։

Անհաւասար պայքարի մէջ զոհւածների զէնքն ու տեղը գրաւում էին նոր մարդիկ. բայց մարդկանց հետ սպառւում էր եւ վառօդի պաշարը ու զէնքը։ Յունիսի սկզբին Երեւան հասաւ Գանձակ ու Ղարաբաղ շարժւող բանակը։ Թըշնամու ուժը կրկնապատկւեց եւ քաղաքն առնւեց օղակի մէջ։ Անպարիսպ քաղաքը թւով տասն անգամ գերազանց կանոնաւոր բանակից պաշտպանելը հեշտ չէր, իսկ բերդում փակւած պարսկական զօրամասը մնում էր հանդիսատեսի դերում, բաւարարւելով երբեմն հրանօթ արձակելով՝ այն էլ յատկապէս առաջին շաբաթներում։

Անյաջող անցան հայերի բանակցութիւններ վարելու փորձերը։ Յունիսի

6-ին թշնամին նախապատրաստեց քաղաքը գրոհել չորս կողմից: Ամբողջ գիշերը՝ Երեւանի հերոս պաշտպանները, Սուրբ Սարգսի եկեղեցում, հերթով, հաւատարմութեան եւ անձնազոհութեան երդում տւեցին: Նրանց քաջալերում էր քաղաքի պաշտպանութեան կազմակերպիչներից մէկը՝ քաջ հայրենասէր Գրիգոր վարդապետը: Բոլոր տղամարդիկ երդւեցին չյուսահատւել, զերի չյանձնւել, չնահանջել եւ մէկ մարդու պէս կռւել՝ մինչեւ արեան վերջին կաթիլը, եւ չտեսնել կանանց ու երեխաների կոտորածն ու ստրկացումը:

Յունիս 7-ին (նոր տոմարով՝ 18-ին), վաղ առաւօտեան սկսւեց ընդհանուր գրոհը: Երեւանի պաշտպանութեան վերջին ճակատամարտը տեւեց ամբողջ օրը: Թշնամին, ծանր կորուստների գնով՝ ներխուժեց քաղաք. մինչեւ ուշ գիշեր՝ փողոցներում եւ տներում շարունակւեց կատաղի եւ անհաւասար ձեռնամարտը: Մօտ 10 հազար տղամարդ ընկան հերոսի մահով. Երեւանը աւերւեց, կողոպտւեց.կենդանի մնացած բնակչութիւնը գերւեց: Ըստ Թուրքական աղբիւրների, միայն Երեւան քաղաքից աւելի քան 10 հազար կին ու երեխաներ վերցրին, չխնայելով եւ ազրբէջանցիներին: Դրանից բացի՝ 20 հազար հայ գիւղացիներ գերւել եւ քշւել էին Թուրքիա, ճանապարհին հանդիպած գիւղերից:

Երեւանի պաշտպանութիւնը՝ հայ ժողովրդի հազարամեայ պատմութեան ամենապայծառ ու հերոսական էջերից մէկն է, երբ մահը գիտակցւած էր եւ ամէն մարտնչող՝ անձնուրաց հերոս: Այն ունեցաւ ոչ միայն բարոյական,այլեւ ռազմական կարեւոր նշանակութիւն: Մի քանի ամսով յետաձգւեց օսմանական բանակի արշաւանքը դէպի Սիւնիք եւ Ղարաբաղ, որոնք ժամանակ շահեցին աւելի լաւ նախապատրաստւելու պաշտպանութեան: Բացի այդ, օսմանական բանակը մօտ երեք ամսւայ կռիւներում թուլացաւ: Երեւանի համար մղւած մարտերում հայերից սպանւեց մօտ 15 հազար տղամարդ, իսկ Թուրքերից՝ աւելի շատ:

արեւելահայ	East-Armenian	թաղ	(city) district
բնակչութիւն	population	կողոպտել	to ravage
նուաճող	invader;occupant (mil.)	գերի	prisoner
գործիչ	agent	հրաման	order
բանակցութիւն	negotiation	համալրուել	to gather
վարել	to lead;to carry on;to drive	ներխուժել	to invade
Պետրոս	Peter	խան BW	Persian governor; Persian title
ամիս	month	ընդհարուել	to collide; to meet (enemy)
դիմադրութիւն	resistance	բաղկանալ	to consist
բերդաքաղաք	fortified city	առաջապահ	vanguard
անձնատուր լինել	to surrender	գունդ	troop,troupe
ի պատասխան AA	in reply	համարձակ	bold
առաջխաղացում	progress,advance; invasion	փաշա BW	Turkish title (mil.)
ռուսական	Russian	զէնք	arm
զօրամաս	division (mil.)	զաւթիչ BW	occupant
մարզ	region (geogr.)	հարազատ	genuine
առաջ բերել	to produce	զէքն վերցնել	take up arms
անվերջ	endless	- վար դնել	lay down ~
դիմում	appeal	կայազօր	gerrison
յղել	to send	մեծամեծներ	chiefs
յուսադրական	encouraging	ապաստանել	to take shelter, to seek refuge
ղեկավար	leader	մելիք	A-n prince (hist.)
դիրք	position	վերջնագիր	ultimatum
յուսահատել	to be despondent, discouraged	յանձնել	to deliver
ստիպուել	to be forced,obliged	թառել	to perch
նահանջել	to retreat	պրոբլէմ BW	problem
զոհ	victim	անսպասելի	unexpected

սպառազինել	to arm	ջարդ	slaughter
կատաղի	furious	ետ շպրտել	to beat off,to repel, to repulse
կացութիւն	situation	կորուստ	loss
պաշարում	siege	առաւելութիւն	advantage
գրոհ	attack	վարար	abounding in water
դիմացից	from the opposite side	միահամուռ	all together ,general
հրանօթ	cannon	անակնկալ	surprise
անընդհատ	uninterrupted	ռայա BW	Christian subjects of Sultan
ռմբակոծել	to bombard	հարստահարել	to ravage
մարտ	fight, battle	ետ մղել	to push back
մարտունակ	ready,willing, capable to fight	համակել	to affect, to influence
տղամարդ	man	լուծ	yoke
յաղթանակ	victory	թօթափել	to shake off
լքել	to abandon	օսմանեան	Ottoman
հնարաւոր	possible	առաջադրանք	purpose,proposition
դիտուել	to be considered	գամել	to nail
բանալի	key	գամուած մնալ	to remain immobile
խորտակել	to break;to destroy	բաղկանալ	to consist
ազատագրել	to free	խայտառակութիւն	public outrage, disgrace, shame
ուղի	way,route	վառօդ	gunpowder
միաձայն	unanimous	պաշար	supply,provision
հրազէն	firearm	կրկնապատկել	to double
ճամբար	camp	օղակ	ring
ռազմական	military	հեշտ	easy
հարուածային զօրամաս	shock troops	հանդիսատես	spectator
արուարձան	suburb,outskirts	դեր	rôle
ձախ	left	բաւարարել	to satisfy
թեւ	wing	փորձ	trial, attempt

պաշտպան	defender
եկեղեցի	church
հերթ	(in)turn
անձնազոհութիւն	self-sacrifice
երդում տալ	to swear
քաջալերել	to encourage
կազմակերպիչ	organizer
հայրենասէր	patriotic
վարդապետ	unmarried priest
մէկ մարդու պէս կուել	to fight as one man
յուսահատուել	to despair, to give up hope
կոտորած	slaughter
կաթիլ	drop
արիւն(g.արեան)	blood
ընդհանուր	general
գնով	at the price of
ներխուժել	to invade
անհաւասար	inequal
ձեռնամարտ	hand to hand fighting
ընկնել հերոսի մահով	to die a hero
գերել	to take prisoner
աղբիւր	source
խնայել	to spare
դրանցից բացի	beside that
քշել	to drive (away)
հազարամեայ	of thousand years
ամենապայծառ	the brightest
գիտակցել	to be aware
անձնուրաց	unselfish
բարոյական	moral
նշանակութիւն	meaning
յետաձգել	to postpone, to delay
արշաւանք	invasion;campaign
շահել	to win
նախապատրաստել	to prepare
թուլանալ	to weaken
տղամարդ	man

ՀԵՐՈՍ ՍՈՆԱՆ

Այդ օրը Թէոդոսիայում կառապանների պակաս էր զգացւում: Նրանք բոլորը զբաղւած էին հայ գաղթականներին Այվազովսկու քաղաքամերձ կալւածքը փոխադրելով:

Օրը տաք էր, օդն անշարժ, նոյն իսկ ստւերում շնչելու բան չկար: Այվազովսկին եւ Ռեպինը մօտեցան կանաչների մէջ թաղւած մի փոքրիկ սպիտակ տան դռնակին: Դարբասի մօտ պառկած էր մեծ, փրչոտ շուն: Նա շնչում էր ծանր. նրա երախը բաց էր. դուրս ընկած լեզուն անընդհատ թեթեւակի դողում էր: Ինչպէս երեւում էր՝ Այվազովսկին այստեղ յաճախ էր լինում. շունը ուրախ կաղկանձով վազեց նրա մօտ: Ռէպինը, տեսնելով այդ տեսարանը, յանկարծ ուրախ ծիծաղեց: Շունը նայեց նրան եւ սիրալիրութեամբ թափահարեց պոչը: Մէկ էլ յանկարծ ականջները սրեց եւ սլացաւ դէպի տուն տանող ծառուղին: Այնտեղ երեւաց բարձրահասակ, զօրեղ կազմւածքով, սպիտակ, երկար մօրուքով մի ծերունի: Չնայած խոր ծերութեանը, բարեկազմ էր եւ ձեռնափայտ չէր օգտագործում: Դա Սերոբ Բէյլերեանն էր: Այվազովսկին նրան ընդառաջ գնաց, իսկ Ռէպինը դանդաղեցրեց քայլերը, հեռւից հիանալով ծերունու կեցւածքի վեհութեամբ եւ վայելչութեամբ:

Սերոբը, բաց չթողնելով Այվազովսկու ձեռքը, մօտեցաւ Ռէպինին. խոնարհ, բայց արժանապատւութեամբ գլուխ տւեց: Նրա շարժումները հանգիստ էին եւ զուսպ:

Ընդարձակ մաքուր սենեակում զով էր: Ծերունի Սերոբը հիւրերին նստեցրեց, նրանց առաջարկեց սաթի գոյն թարմ մեղրահացը եւ ածուներից հէնց նոր քաղւած վարունգներ:

-Ես արդեօք հարազատ Ուկրաինայում չե՞մ գտնւում,- հրճւեց Ռէպինը,- միայն այնտեղ է, որ մեղրի հետ թարմ վարունգներ են մատուցում:

-Դուք չէք սխալւում, թանկագին հիւր. սա ուկրաինական անուշեղէն է, - սիրալիր հաստատեց Բէյլերեան,- ինձ այդ սովորեցրել են իմ ուկրաինացի բարեկամները հարեւան գիւղից: Նրանք այնտեղ շատ են:

-Այդ ո՞ր գիւղն է,- անմիջապէս հետաքրքրուեց Այվազովսկին:

-Ջումա-էլի, Օհաննէս: Իմ բարեկամները ինձ խնդրել են նրանց իմաց տալ քո գալու մասին: Նրանց մօտ հողի կապալի հետ դժբախտութիւն է պատահել եւ ամբողջ յոյսը քո միջամտութեան վրայ է:

Այվազովսկին համաձայնեց առանց յետաձգելու լսել գիւղացիներին:

Երբ ծերունին դուրս գնաց, Ռէպինը տեղից վեր կացաւ եւ մօտեցաւ պատից կախուած՝ գեղջական հասարակ զգեստով, ջահել, գեղեցիկ հայուհու դիմանկարին:

-Ինչպիսի՞ ողբերգական դէմք: Որքա՞ն ճիշտ է նկարուած բնաւորութիւնը: Թէեւ ամեն ինչից երեւում է, որ նկարիչը կերպարւեստի տեխնիկային միանգամայն անծանօթ է:

-Իլեա Էֆիմովիչ, ես ձեզ շատ եմ խնդրում,- յուզուեց Այվազովսկին,- այդ դիմանկարի մասին ծերունուն հարց ու փորձ չանէք: Դա ընտանեկան ողբերգութիւն է: Ես յետոյ ինքս կը պատմեմ ձեզ:

-Դու ճիշտ չես,Օհաննէս,- հնչեց Սերոբի ձայնը, որ վերադարձել եւ լսել էր Այվազովսկու վերջին խօսքերը:- Մեր հիւրը, ռուս նկարիչը, կարեկից սրտի տէր մարդ է. դու նրա մասին ինձ շատ անգամ ես պատմել. պատմել ես նաեւ այն մասին, որ նա մի մեծ նկար է նկարել իր ժողովրդի տառապանքների մասին՝"Բուռլակները": Տեսնու՞մ ես, նոյն իսկ մտքումս պահել եմ անունը, թէպէտ սկզբում ինձ համար դժուար էր արտասանել այդ բառը: Ես կարծում եմ, որ նա կը հասկանայ եւ մեր ժողովրդի տառապանքները:

Ծերունին նստեց այնպէս, որ իրեն տեսանելի լինի դիմանկարը, եւ սկսեց իր պատմութիւնը:

-Այդ երիտասարդ կինը իմ աւագ եղբայր Մուշեղի աղջիկն է: Նրան Սոնա էին կոչում. նա արտակարգ գեղեցիկ էր: Հարուստ ընտանիքների զաւակները երազում էին նրա հետ ամուսնանալ: Բայց նա սիրեց չքաւոր Մարտիրոսին, որը ունէր մաքուր, ազնիւ սիրտ, բայց, ինչպէս դուք ասում էք, բոլորովին 'մերկ' էր: Ճիշտ է, նա կարողանում էր երգել, նկարել: Ահա Սոնայի այդ նկարը ինքն է նկարել։ Սոնան ամուսնացաւ նրա հետ։ Երիտասարդներն ապրում էին կարիքի մէջ, բայց երջանիկ էին, որովհետեւ սիրում էին իրար։ Սոնան մի տղայ ունեցաւ։ Դրանից յետոյ նրա գեղեցկութիւնն աւելի փթթեց։ Մի անգամ,ի դժբախտութիւն մեզ, Սոնային տեսել էր հողատէր Սուլէյման բէկը, մի բռնակալ, սանձարձակ ու անառակ անձնաւորութիւն։ Նա Մարտիրոսին կանչում է իր մօտ, որ իր ’ողորմածութիւնը’ ցոյց տայ նրան։ Բէկը հրամայում է տալ նրան հողաշերտ, ցանքսի համար սերմ եւ արօր։ Մարտիրոսը բախտաւոր էր, եւ ամբողջ հոգով շնորհակալ է լինում բէկին։ Խեղճ երիտասարդը՝ առանց երկար մտածելու ստորագրում է պարտքի պարտաւորութիւնը։

Եկաւ աշունը։ Մարտիրոսը հաւաքեց առաջին առատ բերքը եւ ուրախանում էր երեխայի նման։ Նա արդէն երազում էր վաճառել հացահատիկի կէսը եւ ստացւած փողերով հագուստ գնել՝ կնոջ եւ երեխայի համար։ Բայց գալիս է բեկի կառավարիչը եւ գրաւում ամբողջ բերքը՝ հողից օգտւելու, հարկերի, սերմերի եւ պարտքի տոկոսների փոխարէն։

Երեք տարի շարունակ չարչարւում էր դժբախտ Մարտիրոսը, իսկ բէկի օգտին վերցւող տոկոսները անընդհատ աւելանում էին։ Չդիմացաւ Մարտիրոսը եւ վճռեց փախչել օտար երկիր, որպէսզի բաւականաչափ փող վաստակի եւ ազատի իր ընտանիքը՝ կնոջ ու մանկահասակ երեխային ստրկացնող պարտքից։Հէնց այդպիսի բանի էր սպասում անիծեալ բէկը։

Ընտանիքի հետ Մարտիրոսի մնաս բարեւ անելուց մի քանի օր յետոյ, բէկը գիշերով մօտենում է այն խրճիթին, որտեղ դառնաղի արցունքներ էր թափում խեղճ Սոնան։ Նա ներս է խուժում Սոնայի բնակարանը եւ փորձում նրան պատւազուրկ անել։ Բայց Սոնան արագ դուրս է քաշում բէկի սեփական դաշոյնը եւ խրում ամբարտաւան բեկի կուրծքը։

Սոնան վերցնում է երեխային եւ խելագարի պէս վազում հարեւան գիւղը, իր զառամեալ հօր՝ իմ աւագ եղբայր Մուշեղի մօտ։ Բայց մի ժամ էլ չի անցնում, բէկի կրտսեր եղբայրը եւ նրա արնախում ծառաները ներս են խուժում իմ եղբօր տունը եւ սրախողխող անում ամբողջ ընտանիք: Այս դէպքը շատ տարիներ առաջ է պատահել, բայց չենք կարող մոռանալ այդ կսկիծը:

Ծեր Սերոբը աւարտեց իր պատմութիւնը եւ գլուխը խոնարհեց: Արցունքները ցայտեցին ալեզարդ մօրուքի վրայ:

(Լ.Վագնէր,Պատմութիւն նկարիչ Այվազովսկու մասին, Երեւան 1962)

կառապան	coachman	կեցուածք	posture, position
պակաս	need ;less	վայելուչ	dignified
զաղթական	displaced person	խոնարհ	humble
կալուածք	property, estate	արժանապատուութիւն	dignity
քաղաքամերձ	in the neighborhood of the city	գլուխ տալ	to bow one's head
ստուեր	shade, shadow	զուսպ	controlled, tempered
շնչել	to breathe	մաքուր	clean
դռնակ	small door	զով	fresh, cool
դարբաս	gate	հիւր	guest
պառկել	to lie down	սաթ	amber
փրչոտ	hairy;pilous	ածու	bed, cultivated field
երախ	mouth, jaws	քաղել	to pick, to gather
լեզու	tongue	վարունգ	cucumber
յաճախ	often	հարազատ	genuine, real
կաղկանձ	yap, yelp	հրճուել	to be delighted
տեսարան	scene	մատուցանել	to serve, to offer
թափահարել	to wag	սխալուել	to be wrong, mistaken
պոչ	tail	թանկագին	precious
ականջ	ear	անուշեղէն	pastry
ականջները սրեց	to prick up one's ears	հաստատել	to affirm
ծառուղի	alley, tree-lined path	հարեւան	neighbor, -ing
կազմուածք	constitution, nature	հետաքրքրուել	to be interested
օգտագործել	to use; to profit	իմաց տալ	to give notice, to inform
ընդառաջ գնաց	to go to meet	կապալ	contract
դանդաղ	slow	դժբախտութիւն	mishap, bad luck
հիանալ	to admire	պատահել	to occur

միջամտութիւն	mediation;intercession	ազնիւ	gentle,noble
կախել	to hang	սիրտ	heart
գեղջական	rustic,rural; simple	բոլորովին	entirely
հասարակ	common;usual	մերկ	naked ;'poor'
զգեստ	dress	երգել	to sing
ջահել BW	young	կարիք	needs,poverty
դիմանկար	portrait	փթթել	to blossom
ողբերգական	tragic	ի դժբախտութիւն մեզ AA	unfortunately for us
դէմք	face	հողատէր	landowner
թէեւ	though,although	բէկ BW	beg,bey
կերպարուեստ	graphic art	սանձարձակ	inordinate;dissolute
տէխնիկա BW	technique	անառակ	lewd;immoral:urchin, brat
հարց ու փորձ անել	to interrogate	ողորմածութիւն	compassion,charity
ընտանեկան	of the family, domestic	շերտ	strip;slice;piece
ես ինքս	myself	հողաշերտ	tract of land
պատմել	to tell	ցանքս	sowing
ճիշտ, ճիշդ	just;true	սերմ	seed
կարեկից	compassionate	արօր	plough
տէր	lord, owner	շնորհակալ լինել	to thank
նկար	painting	ստորագրել	to sign
նկարել	to paint	պարտք	debt
նկարիչ	painter	աշուն	fall, autumn
տառապանք	sufferings	առատ	abundant
արտասանել	to pronounce	բերք	yield,produce
դիմանկար	portrait	վաճառել	to sell
աւագ	elder	հացահատիկ	wheat
արտակարգ	extraordinary, unusual	կէս	half

փող	money	*բնակարան*	home,residence
հագուստ	clothing	*պատուազուրկ անել*	to disgrace;to dishonor
կնոջ (<*կին* wife)	of/to wife,	*սեփական*	one's own
կառավարիչ	governor;manager	*դաշոյն*	dagger
օգտուել	to use;to profit	*խրել*	to drive,to plunge
հարկ	tax	*ամբարտաւան*	arrogant
տոկոս	interest	*կուրծք*	breast
փոխարէն	for;instead; euivalent	*խելագար*	mad
չարչարել	to torment	*զառամեալ*	aged, old
անընդհատ	uninterrupted, successively	*կրտսեր*	younger
աւելանալ	to increase	*արնախում*	bloodthirsty
դիմանալ	to resists, to stand	*ծառայ*	servant
վճռել	to decide	*սրախողխող անել*	to slay with sword
փախչել	to flee	*մոռանալ*	to forget
օտար	foreign	*կսկիծ*	pain,grief
վաստակել	to get,to win; to work	*աւարտել*	to end
մանկահասակ	young	*խոնարհել*	to bow,to bend
ստրկացնել	to enslave	*ցայտել*	to gush
անիծեալ	cursed, damned	*ալեզարդ*	white,gray
մնաս բարեւ	good-bye	*մօրուք*	beard
- - *անել*	to say good-bye; to depart		
խրճիթ	hut		
դառնաղի	bitter		
արցունք	tears		
- *թափել*	to shed tears		
խեղճ	poor,miserable		
ներս խուժել	to rush in		

ԱՒԵՏԻՔ ԻՍԱՀԱԿԵԱՆ
(1875-1957)

Աւետիք Իսահակեանը հայ մեծագոյն բանաստեղծներից է. Նա իր անզուգական տաղանդով զարգացրել եւ մի նոր աստիճանի է բարձրացրել մեր քնարերգութիւնը (լիրիկան): Նրա ստեղծագործութեան մէջ կենտրոնացւած են նախորդ շրջանի հայ բոլոր քնարերգուների երգած մոտիվները: Բանաստեղծը լայն, համակողմանի, նուրբ ու բարձր արւեստով է երգել էպոխայի կեանքը, հասարակական տրամադրութիւնները, մարդկային հոգու բազմազան ապրումները: Սէրը մարդու նկատմամբ, զգացմունքների խորութիւնը եւ նրբութիւնը, որոնք յատուկ են Իսահակեանի պոէզիային, նրան դարձրել են ժողովրդի հոգեհարազատ,սրտամօտ երգիչը:

Իսահակեանի լաւագոյն գործերը թարգմանւած են բազմաթիւ լեզուներով, ամենուր ընդունում են բանաստեղծի տաղանդի ուժն ու մեծութիւնը: Յովհաննէս Թումանեանի հետ միասին Աւետիք Իսահակեանը հայ պոէզիան դարձրեց ազգային հոգու եւ բնաւորութեան անխարդախ հայելին, աշխարհի առաջ ցուցադրելով մեր ժողովրդի հոգու գեղեցկութիւնը, ազնիւ ձգտումներն ու երազանքները, որոնք հարազատ են նաեւ միւս բոլոր ժողովուրդներին:

Դեռ 1916 թւականին ռուս մեծ բանաստեղծ Ալեքսանդր Բլոկը, կարդալով եւ թարգմանելով Իսահակեանի բանաստեղծութիւնները, բարձր գնահատելով նրա պոէզիայի առողջ ոգին, ազգային կախարդիչ գոյները, գրել է. "Իսահակեանը ինձ գերել է","Իսահակեանը առաջնակարգ բանաստեղծ է, թերեւս այդպիսի լուսաւոր ու անմիջական տաղանդ այժմ ողջ Եւրոպայում չկայ":

Աւետիք Իսահակեանը ծնւել է 1875 թ.,Հոկտեմբեր 30-ին,Ալեքսանդրապոլում (այժմ Լենինական): Տարւայ մեծ մասը նրանց ընտանիքը անց էր կացնում Ղազարապատ գիւղում (այժմ Իսահակեան), որտեղ բանաստեղծի հայրն ունէր ջրաղաց,բարդիներով եւ ուռենիներով պարսպւած պարտէզ: Զգայուն երեխայի վրայ վառ տպաւորութիւն են թողնում գիւղական կեանքն ու բնութիւնը։ Նրան դիւթում են հայրենի երկրի ծաղկազարդ գարունները, ցորենի ծփուն արտերը, գետերի վրայ թեքւած լացող ուռենիները,երփներանգ ծաղիկներով վառւող դաշտերն ու հովիտները։ Մանուկ հասակից բանստեղծին գրաւում են գիւղական աշխարհի պարզ ուրախութիւնները, տօնակատարութիւններում ժողովրդական խաղերն ու գունազեղ կենսաղը։ Երեխայի վրայ կախարդիչ ազդեցութիւն են թողնում ժողովրդական երգն ու երաժշտութիւնը,որոնցով այնքան հարուստ է Շիրակի ժողովուրդը։

Իսահակեանը մանուկ հասակից եղել է մայրենի ժողովրդի գրկում։ Նրա երեւակայութեանը սնունդ են տւել հայրենի երազկոտ բնութիւնը, ժողովրդական երգերն ու բանաստեղծութիւնները. Նրա հոգուն հարազատ են դարձել հայկական գիւղի ուրախութիւններն ու վշտերը։ Գեղեցիկ բնութիւնը, ժողովրդի կեանքն ու բանահիւսութիւնը՝ դառնում են ապագայ բանաստեղծի ստեղծագործական ոգեւորութեան անսպառ ակունքը։

Ութ տարեկան հասակում Իսահակեանը յաճախում է Շողօ Բաջու ուսումնարանը, որտեղ իշխում էր տխահռչակ Տէր Թոդիկի կրթական մեթոդը։ Չորս ամսից յետոյ ծնողները նրան տեղափոխում են թեմական հոգեւոր դպրոցը, որտեղ սովորում էին հայոց եւ ռուսաց լեզու, պատմութիւն, աշխարհագրութիւն, բնական գիտութիւններ։ 1885 թւականին ցարական ինքնակալութեան հրամանով շատերի հետ փակւում է նաեւ այս դպրոցը։Իսահակեանը ուսումը շարունակում է Հառիճի վանքի դպրոցում, որն աւարտում է 1889 թւականին։ Ուսման տարիներին բանաստեղծի առաջ բացւում է մի ուրիշ աշխարհ՝ գրքերի հարուստ ու կախարդիչ աշխարհը։ Նա անյագօրէն կարդում է հայ գրականութեան նշանաւոր գործերը, վէպերն ու բանաստեղծութիւնները, որոնք պատանու հոգին բորբոքում են ազնիւ ձգտումներով եւ հայրենասիրութեամբ։ Հայ գրողների երկերը բացում են երեխայի աչքերը, սովորեցնում են նրան ճանաչել ու սիրել հարազատ ժողովրդին, օտար ու ներքին տէրերի լծի տակ տառապող աշխատաւոր մարդուն։

կարդացած գրքերի ազդեցութեան տակ 11-12 տարեկան երեխան սկսում է գրական առաջին փորձերը:

1889 թւականին Իսահակեանը ընդունւում է Էջմիածնի Գէւորգեան ճեմարանը: Երկու տարի յետոյ նա միանում է ճեմարանի ըմբոստ ուսանողներին, որոնք բողոքում են դաժան ռէժիմի եւ վերակացուների կամայականութեան դէմ, եւ քսանութ հոգու հետ միասին թողնում է ճեմարանը: Բայց մի տարի յետոյ, յանձնելով բաց թողած քննութիւնները, նա աւարտում է ճեմարանը: Այս տարիներին Իսահակեանի կեանքում բախտորոշ դեր է խաղում նշանաւոր քնարերգու Յովհաննէս Յովհաննէսեանը, որը ճեմարանում դասաւանդում էր ռուսաց լեզու: Յովհաննէեսանը ընթերցում է իր աշակերտի գրական թոթովանքները, արժէքաւոր դիտողութիւններ է անում եւ անգնահատելի խորհուրդներ տալիս: Իսկ 1892 թւականին, ընթերցելով Իսահակեանի "Ծաղիկ էր նորաբողբոջ..." ոտանաւորը, նա բացականչում է."Կեցցես, հիմա բանաստեղծ ես":

Հայ մամուլում սկսւում են տպագրւել տաղանդաւոր պատանու գեղեցիկ ոտանաւորները, որոնք ջերմ արձագանք են գտնում ընթերցողների շրջանում: 1892 թւականի դեկտեմբերին Իսահակեանը Թիֆլիսում ծանօթանում է Յովհաննէս Թումանեանի, Ղազարոս Աղայեանի եւ մի շարք նշանաւոր գրական գործիչների հետ:

1898 թւականին նա մեկնում է արտասահման եւ ընդունւում Լայպցիգի համալսարանը՝ որպէս ազատ ունկնդիր: Գերմանիայում նա կարդում է աշխարհի նշանաւոր փիլիսոփաների աշխատութիւնները, խորապէս ուսումնասիրում համաշխարհային կլասիկների երկերը, ծանօթանում արւեստի կոթողներին: 1895 թւականին բանաստեղծը վերադառնում է Ալեքսանդրապոլ: Այստեղ նրան բանտարկում են մեղադրելով հակացարական տրամադրութիւնների մէջ, եւ մէկ տարի պահում Երեւանի բանտում:

1898 թւակնին լոյս է տեսնում մեծ բանաստեղծի առաջին գիրքը՝

"Երգեր ու վէրքեր" խորագրով: Այս գրքով հայ պոէզիայի մէջ մտնում է մի խոշոր, անզուգական քնարերգու, իր հետ բերելով բանաստեղծական զգացումների, ապրումների ու յոյզերի մի նոր աշխարհ: Իսահակեանի անունը միանգամից դասւում է հայ խոշորագոյն գրողների անունների շարքը:

Կեանքի յետագայ շրջանում Իսահակեանը շատ է ճամփորդել: Եղել է աշխարհի բազմաթիւ երկրներում ու քաղաքներում՝ Գերմանիայում,ֆրանսիայում, Իտալիայում, Յունաստանում, Ռուսաստանում: Թափառումների տարիներին, օտար ուղիներում մեծ գրողին մշտապէս յուզել է մարդկանց եւ ժողովուրդների բախտը.

Նորից եկան գարնան անուշ օրերը.
Ցուպս առնիմ, ընկնիմ սար ու ձորերը.-
Սիրտս կուզէ հեռուները սաւառնել,
Նոր ուղիներ, նոր աշխարհներ թափառել:

Բայց այդ նոր աշխարհներում եւ ուղիներում բանաստեղծը տեսնում է նոյն ցաւերը, նոյն տառապանքները, որ սրտի մորմոքով նա տեսել է Հայաստանում."Տեսայ, որ միայն հայը չի տառապում. բովանդակ աշխարհը լաց ու կոծի մէջ է. բոլոր ժողովուրդները լծի տակ են առնւած. ուժեղը լափում է թոյլին. ամենուրեք բռնակալութիւններ, ճնշումներ, արիւնահեղ պատերազմներ, եւ պոգրոմներ (ջարդեր) եւ, վերջապէս, ամենուրեք... շահագործում, հարստահարութիւն":

Արտասահմանում գտնւած տարիներին եւս Իսահակեանը մշտապէս տանջւել է հայրենի երկրի վշտերով. Նա յաճախ վերադառնում է Հայաստան, շրջում Անդրկովկասի գիւղերն ու քաղաքները, Արեւմտեան Հայաստանի նահանգները, մօտիկից տեսնում հայ ժողովրդի կեանքի ճշմարիտ պատկերը: Բանաստեղծը արտասահմանում է ստեղծել իր խոր հայրենասիրական բանաստեղծութիւնների մի զգալի մասը:

1926 թուականին վերադառնում է Սովետական Հայաստան. երեք տարի մնալուց յետոյ նա նորից մեկնում է Փարիզ, ընտանիքը, արխիւը, գրքերը տեղափոխելու համար: 1936 թուականին վերջնականապէս տեղափոխւում է Երեւան:

Աւետիք Իսահակեան ակտիւօրէն մասնակցում էր մեր երկրի քաղաքական եւ կուլտուրական կեանքին: Նա Հայաստանի Գրողների Միութեան նախագահն էր, ՀՍՍՌ Գիտութիւնների Ակադեմիայի իսկական անդամ, ՀՍՍՌ Գերագոյն Սովետի դէպուտատ: Սովետական հայրենիքին մատուցած ծառայութիւնների համար բանաստեղծը երկու անգամ արժանացաւ բարձրագոյն պարգեւի՝ Լէնինի շքանշանի:

Հայ ժողովրդի մեծ բանաստեղծը վախճանուեց 1957 թուականի հոկտեմբեր 17-ին. երկիրը խոր վշտով ճանապարհ դրեց իր մեծ զաւակին ու երախտաւորին:

բանաստեղծ	poet
անզուգական	unmatched
տաղանդ	talent
քնարերգութիւն	lyrics
մոտիվ BW	motive
էպոխա BW	epoch
զգացմունք	feeling
նուրբ	subtle
յատուկ	own, proper
պոէզիա	poetry
սրտամօտ	intimate
անխարդախ	unadulterated, pure; genuine
հայելի	mirror
ոգի	spirit, soul
ազգային	national
կախարդիչ	enchanting
գերել	to make slaves; to fascinate
ջրաղաց	watermill
պարսպել	to surround (with walls)
տպաւորութիւն	impression
ծփալ	to float; to wave
լացող ուռենի	weeping willow
թեքուել	to incline, to bend over
երփներանգ	colorful
վառել	to burn; to adorn
գունազեղ	colorful; color-bright
կենսաղ	life; living
գիրկ	bosom
երազկոտ	dreamy
վիշտ	pain
յաճախել	to frequent; to go
թեմական	diocesan
անյագ(օրէն)	insatiable (~bly)
լուծ	yoke
ըմբոստ	rebellious
դաժան	bitter; harsh
ռէժիմ BW	regime
վերակացու	superintendent
կամայականութիւն	caprice; whim
ընթերցող	reader (of a book)
մամուլ	press; printing
տաղաւոր	verse, poem
ունկնդիր	auditor; audience
համաշխարհային	international
կլասիկ BW	classics
բանտ	jail
բանտարկել	to jail
մեղադրել	to accuse
վէրք	wound
ցուպ	walking stick
մորմոք	grief
ամենուրեք	everywhere
ՀՍՍՌ	Armenian SSR
արխիւ BW	archive
ակտիւ BW	active
դէպուտատ BW	deputee
շքանշան	decoration, medal

ՇԻՐՎԱՆԶԱԴԷ

Բնութիւնը Շիրվանզադէին բացառիկ գեղեցկութեան հետ միասին օժտել էր եւ բացառիկ կենսասէր ոգւով։Ունրան նայելիս, թւում էր ր իսկապէս թէ այդ գեղեցկութեան տէր տղամարդն ուրիշ կերպ էլ չէր կարող լինել, քան կենսասէր։ Եւ առաջին բանն իրօք, որ աչքի էր ընկնում մեր վիպասանի բնաւորութեան մէջ՝ դա նրա կենսասիրութիւնն էր, անյագ կենսասիրութիւնը, որով մեծապէս տոգորւած են եւ նրա երկերը։ Կեանքով լեցուն՝ նա սիրում էր կեանքն իր ամբողջութեամբ, իր բոլոր արտայայտութիւնների մէջ։ Կան հեղինակներ, որ վախենում եւ փախչում են կեանքից, կամ ապաւինում են նրա մի անկիւնին։ Շիրվանզադէն, ընդհակառակը. Նրա սրտի դռները բաց էին կեանքի առաջ. Նա փնտրում էր կեանքը եւ ապրում էր այդ կեանքը իր էութեան բոլոր ֆիբրերով։ Եւ դրա համար էլ ասում էր յաճախ.

–Չկայ կեանքից աւելի գեղեցիկ բան։

Նա գրողներից շատերի նման չէր վարում ինքնամփոփ կեանք, ոչ էլ մեր միւս հեղինակների նման՝ սահմանափակւում էր լոկ հայ իրականութեամբ։ Ինչպէս իր երկերի մէջ, այնպէս էլ կեանքում, նրա դիապազոնը լայն էր. սիրում էր միշտ մարդկանց նոր շրջան, նոր ընկերութիւններ։ Երբ դրսից, ասենք Ռուսաստանից թէ արտասահմանից , նշանաւոր արւեստագէտներ էին գալիս Թիֆլիս, կարելի է ասել՝ հայ հեղինակներից առաջինը եւ թերեւս միակը, նա էր ծանօթանում նրանց եւ կապ ստեղծում։ Ու այդպիսով նա մեծ ծանօթութիւններ ունէր ժամանակի օտար շատ արւեստագէտների հետ։ Իսկ Անդրկովկասում նա մօտ էր թէ վրացի,թէ Թուրք գրեթէ բոլոր նշանաւոր գրողներին, արւեստագէտներին ու գործիչներին։ Ու թէ Թիֆլիսում, թէ Բաքւում նա իրեն այնպէս էր զգում, ինչպէս իր հարազատ տանը։ Այնպէս որ նա միանգամայն իրաւացի էր,երբ 29 թւին հայ գրողների դելեգացիայի շրջագայութեան ժամանակ Թիֆլիսում ու Բաքւում յայտարարում էր.

-Անդրկովկասն իմ հայրենիքն է. Ադրբէջանը՝ ծննդավայրս.Թիֆլիսը՝ իմ գրական գործունէութեան օրրանը, իսկ Հայաստանը նոր որդեգրել է զիս։

60 տարեկան հասակում մարդիկ սովորաբար սկսում են վախենալ մահից, ծեռք ենառնում,ինչպէս ասում են բոլոր"Նախազգուշական միջոցները",նրանից պաշտպանւելու։ Այսպէս չէր Շիրվանզադէն։ Մինչեւ վերջն էլ՝ քաջառողջ կազմւածքի տէր, նա անվախ նստում էր միջանցուկ հոսանքների մէջ, կէսգիշերին դուրս էր գալիս զբօսանքի. իսկ 19 թւին, երբ 62 տարեկան էր արդէն, պատանու խանդավառութեամբ պատրաստւում էր նորից արտասահման մեկնելու.

-Յունաստան, Եգիպտոս, Ամերիկա չեմ տեսել,- ասում էր նա։- Պէտք է գնալ այդ հին ու նոր աշխարհները տեսնել, նոր տպաւորութիւններ ստանալ։ Գրողը մի տեղ չպիտի նստի։ Պէտք է յաճախ ճամբորդել, ճամբորդել ու գրել։

Եւ երբ մենք ակնարկում էինք նրա տարիքը եւ պատերազմից յետոյ ստեղծուած դժւարութիւնները ճամբորդութեան համար, ժպտում էր.

- Տարի՞քը. դատարկ բան է։ Իսկ դժւարութիւններից թող երիտասարդները վախենան։

Ու, ինչպէս յայտնի է, յաջողութեամբ գնաց Թուրքիա, Եգիպտոս, ապա Ամերիկա եւ, իսկապէս, նոր տպաւորութիւններ ստանալով գրեց մի շարք ակնարկներ, որոնց մէջ հիանալի է մանաւանդ Նիւ Եորքի նկարագրութիւնը։

Նոր կեանք, նոր վայրեր տեսնելու ձգտումը միշտ վառ էր այդ ծերունու մէջ. մահից մի տարի առաջ էլ նա մի տեղ հանգիստ չէր նստում. մի ոտը Երեւան էր, միւսը՝ Թիֆլիս-Բաքու։ Մահից մի տարի առաջ, արդէն 76 տարեկան, մտածում էր նորից մի քանի ամսով գնալ Եւրոպա, ճամբորդել եւ տեսնել, թէ ինչ նորութիւններ կան։ Այնքան կեանքի ծարաւը եւ կեանքի երեւոյթներով հետաքրքրւելու բնազդն ուժեղ էր նրա մէջ:

Ինձ թւում է՝ այս կենսասիրութեան հետ էին կապւած նրա գրական հակումներն ու ճաշակը: Լինելով ռէալիստ՝ չէր սիրում յոռետես , սեթեւեթ, էսթետ հեղինակներին:Նա կեանքի, կենդանի կեանքի ճշմարտացի վերարտադրութիւնը բարձր էր դասում ամեն տեսակի գրական ուղղութիւններից:

- Ինչ ուղղութեամբ ուզէք՝ գրէք, միայն թէ մեզ տւէք մարդն իր հոգեբանութեամբ, իր վարմունքով . կեանք տւէք, յուզեցէք,ապրեցրէք մեզ:

Ձեւի կողմից լինելով կառուցիկ ու հաւաք գրող՝ չէր սիրում կառուցւած չունեցող, թափթփւած գրւածքներ: Լինելով սակաւախօս ու կոնկրէտ իր երկերում՝ չէր սիրում նաեւ ճոռոմ ու շատախօս հեղինակներին:

- Փքուն, գեղեցիկ բառեր գործածող հեղինակն ինձ յիշեցնում է գաւառացի,անճաշակ,հարուստ կին, որ գեղեցկութեան համար մի քանի շար ոսկի ու մարգարիտ է կախում վզին ու բոլոր մատները զարդարում է մատանիներով: Պէտք է գործածել այնքան բառ, որքան հարկաւոր է իրը եւ այս կամ այն վիճակը տալու համար: Աւելորդ բառը մթագնում է պատկերը:

Այստեղ նա հետեւում էր, ի հարկէ, ֆլոբերին, եւ, պէտք է ասած, մեծ համակրանք ունէր ֆրանսիացի այդ խստապահանջ արւեստագէտի հանդէպ: Առհասարակ Շիրվանզադէն շատ բարձր էր գնահատում ֆրանսիացի ռէալիստ հեղինակների (ֆլոբերի, Դոդէի,Մոպասանի) արւեստը, ու չէր թաքցնում որ ինքը որոշ չափով գտնւել է նրանց ազդեցութեան տակ:

- Աշխարհը Մոպասանի նման սքանչելի պատմող չի տեսել,- սիրում էր կրկնել նա,- իսկ Դոդէի հումորի նրբութիւնը հասկանալու համար պէտք է ապրել ֆրանսիայում:

Նա հիացմունքով էր խօսում մանաւանդ նրա "Նարաբի" մասին,որպէս քաղաքական ու հասարակական կեանքի սատիրայի:

Նա գրեթէ ամեն օր, որպէս աշխատակից, լինում էր "Մշակ" թերթի խմբագրատանը եւ ես յաճախ առիթ էի ունենում նրա հետ զրուցելու այս կամ այն խնդրի, մասնաւորապէս, ի հարկէ, գրականութեան շուրջ։

Կեանքը լայն չափերով սիրող եւ իսկական կեանքը վերարտադրող՝նա, կարդալով ընթացիկ գրականութիւնը զարմանում էր,որ երիտասարդ հեղինակները, պատերազմի արհաւիրքի օրերին, զբաղւում են իրենց անձնական նեղ ապրումներով ու չեն կարողանում կեանքն ընդգրկել, ծաւալուն գործեր տալ։

– Մեր երիտասարդ գրողները խիզախութիւն չունեն խոշոր գործերի համար։ Ա՜յ Պոոշեանը,քսան տարեկան պատանի, գրեց "Սոս եւ Վարդիթերը", Լերմոնտովը՝"Մեր ժամանակի հերոսը", Դիկկէնսը՝"Պիկւիկի կլուբը" եւ այլն։ Իսկ մեր երիտասարդները "Սիրտս ցաւում է","Սիրում եմ քեզ",մի քանի տող, թէ ոտանաւոր,եւ կամ՝ մի երկու էջ բան են նկարագրում,թէ պատմւածք է։ Նրանք կեանք չեն տալիս, այլ կեանքի պատառիկներ, որոնք լաւագոյն դէպքում ընթերցողի համար կարող են դեսերտ լինել, բայց ոչ սնունդ։

Ու անելով զաստրոնոմիական այս համեմատութիւնը, նա աւելացնում էր.

– Սիրտս ուզում է մի մեծ վէպ գրեմ մեր բուրժուազիայի կեանքից եւ դուրս բերեմ այսօրեայ գործիչներին։

– Այդ շատ լաւ կը լինի,վարպետ, բայց ինչո՞ւ ձեր կիսատ "Վարդան Ահրումեան"ը չէք շարունակում։ Ընթերցողներն սպասում են։

– Ճիշդ է, ես ընթերցողներին պարտ եմ այդ բանում. բայց հիմա, պատերազմի այս օրերին ո՞վ տրամադրութիւն ունի այդպիսի բան գրելու,– ասում էր նա տխրութեամբ եւ քիչ յետոյ աւելացնում յուզւած,– բայց գիտես, եթէ շարունակեմ լաւ բան կը լինի։ Հերոսներէս մէկը դառնալու է զեներալ, միւսը՝ արդիւնաբերող, երրորդը հոգեւորական։ Նպատակ ունէի այդպիսով ընդգրկել մեր կեանքի մի քանի կարեւոր ասպարէզ իր ուժեղ դէմքերով։

Սովետական շրջանում նա փորձեց շարունակել "Վարդան Ահրումեան"ը վաղուց յղացած իր ուժեղ բնաւորութիւնները տալու բուռն ցանկութեամբ: Բայց մի քանի գլուխ գրելուց յետոյ,դժբախտաբար, թողեց կիսատ: Երբ մի օր հարցրի պատճառը, նա տխրութեամբ խոստովանեց.

- Գրական յղացումը, եթէ ժամանակին գրի չի առնւում, յետոյ դժւար է գրել: Ինձնից քեզ մի խրատ. մի բան յղանալիս՝ գրի առ, յետոյ կը մշակես:

Տակիտոսի այդ միտքը նրան դուր էր եկել, բայց ինքը չէր գործադրում: Սակայն այդ անյաջողութիւնից Շիրվանզադէն չվհատեց. նրա կորովի, կենսունակ ոգին մինչեւ մահը լցւած էր ստեղծագործելու անզուսպ տենչով: Նրա վերջին գործը եղաւ, ինչպէս յայտնի է, մի կինո-սցէնար, որը գրեց մահից մի տարի առաջ եւ որը կրում է ճակատագրական վերնագիրը "Վերջին Շատրւանը":

Եւ իրօք, դա եղաւ նրա ստեղծագործութեան վերջին շատրւանը:

Կենսասէր լինելով, նա, բնականաբար կենսուրախ մարդ էր: Ընկերական շրջանում սիրում էր կատակներ, զւարթ խօսակցութիւն, սիրում էր ինչպէս ասում են երեւանցիք "ձեռ առնել" ընկերներին եւ երբեմն ինքն իրեն:Այդպէս էր նա առաջ, այդպէս էր եւ ծերութեան օրերին:

Ծերութիւն... նա այնքան լի էր կեանքով, որ նրան ծերունի ասելը չէր սազում, եւ նա ինքն էլ երբեք չէր սիրում ծերերի շրջանը,ինչպէս սիրում են սովորաբար ծերունիները: Ընդհակառակը, նա միշտ խուսափում էր նրանցից եւ գալիս նստում երիտասարդների մօտ:

- Զահլաս գնաց այդ ծերունիներից. մէկը ծանր է լսում, միւսը դանդաղ է խօսում, երրորդը յիշողութիւնը կորցրել է: Չեմ սիրում..:

Անգամ ծանր հիւանդութեան օրերին նա իր զւարթութիւնը չէր կորցնում եւ կատակում էր շրջապատողների հետ: Մահւանից մի տարի առաջ շատ լուրջ հիւանդացաւ՝ թոքերի բորբոքումով, այնքան լուրջ, որ ամեն րոպէ սպասում էին մահւան: Պառկած էր Երեւանի Երկրորդ հիւանդանոցում, առանձին սենեակում. որպէս զի ծեր սիրտը դիմանայ հիւանդութեան՝

բժիշկները շուտ շուտ կամֆորա էին սրսկում։ Բայց այդ բանը դուր չէր գալիս հիւանդին, եւ նա գթութեան քոյրերին չէր թողնում այդ անելու։ Մի օր էլ, երբ նա այդպիսի քմահաճութիւններ էր անում՝ ներս եկաւ մի երիտասարդ բժշկուհի թէ քոյր, եւ համարձակ մօտեցաւ հիւանդի մահճակալին։

- Ընկեր Շիրվան, չէ՞ որ դուք սիրում էք գեղեցիկ աղջիկներ. Թողէք ուրեմն ես ինքս սրսկեմ ձեզ..։

Հիւանդի դէմքին փշրուած ժպիտի նման մի բան խաղաց. նա ակնոցը բարձի տակից վերցնելով՝ դրեց աչքերին ու զննաբար նայեց աղջկան։

- Այո, ճիշդ է. գեղեցիկ աչքեր ունես։ Սրսկիր։

Մի ուրիշ անգամ նկարիչ Փանոս Թերլեմեզեանը, հիւանդին մխիթարելու համար ասում էր.

- Շուտ լաւացիր, Շիրվան, գնանք Թիֆլիս, քէֆ անենք. դու կը խմես, ես կը պարեմ։

- Չգիտեմ, Փանոս, ինչպէս կը վերջանայ իմ պատմութիւնը. գուցէ եւ մեռնեմ. բայց արի, աւելի լաւ է, հէնց հիմա պարի... քո պարից զոնէ չզրկուեմ։

Մի օր էլ, երբ այցելեցինք հիւանդին՝ նա մեզ ընդունեց մի տեսակ քմծիծաղով։

- Գիտես ի՞նչ,- ասաց հազիւ շնչելով,- երազիս Արաքսի ափին էի։ Գետի այն կողմը կանգնած էին Աբովեանը, Պատկանեանը, Րաֆֆին, Թումանեանը, Աղայեանը եւ կանչում էին ինձ։ Ես նրանց ասի՝ "Ածիլեմ յետոյ կը գամ։" Հիմա խնդրում եմ՝ մի մարդ ուղարկէք ածիլեմ,գուցէ գնալու կարիք լինի..։

Եւ այդպէս կատակում էր նա 75 տարեկան հասակում։ Այնքան կեանքը եւ ապրելու բնազդը ուժեղ էր նրա մէջ, որ նա հեգնում էր անգամ մահը եւ չէր կարողանում հաշտուել նրա անխուսափելիութեան հետ։

Այս ամենից եզրակացնել թէ կեանքը թեթեւ էր անցնում Շիրվանզադէի համար՝ սխալ կը լինէր։ Հաստատուն եկամուտ չունենալով՝ նա ապրում էր դժուարութեամբ, նոյնիսկ իր երեսունամեայ յոբելեանից յետոյ։ Չնչին հոնորարը, մի քանի հայ ընկերութիւնների եւ անհատների օժանդակութիւնը հազիւ հնարաւորութիւն էին տալիս ծայրը ծայրին հասցնել։

բնութիւն	nature	յոռետես	pessimist
օժտել	to endow	սեթեւեթ	affected,unnatural
կենսասէր	with a great love for life	էսթետ BW	formalist(in writing)
ուրիշ կերպ	otherwise	վերարտադրութիւն	reproduction
իրօք	indeed	հոգեբանութիւն	psychology
անյագ	insatiable	վարմունք	behaviour
տոգորել	to imbibe; to impress	թափթփել	to drop;to be neglected, to be careless
երկ	(literary) work	սակաւախօս	taciturn
անկիւն	corner	կոնկրէտ BW	concrete
ընդհակառակը	on the contrary	ճոռոմ	bombastic (speech, style)
ֆիբր BW	fiber	փքուն	inflated
ինքնամփոփ	selfcentered, reserved	մթագնել	to dim
սահմանափակել	to limit	խստապահանջ	exigent, exacting,precise
լոկ	only	թաքցնել	to hide
դիապազոն BW	tuning fork, concert pitch	հումոր BW	humor
կապ ստեղծել	to create relations,connections	սատիրա BW	satire
միակ	only	ընթացիկ	current
իրաւացի	just,with right	արհաւիրք	fright, terror
դելեգացիա BW	delegation	խիզախ	daring,bold
ծննդավայր	birthplace	դեսերտ BW	dessert
օրրան	cradle	գաստրոնոմիա	BW gastronomy
նախազգուշութիւն	precaution	բուրժուազիա	BW bourgeoisie
միջանցուկ հոսանք	airdraught	վարպետ	master
ակնարկել	to hint	կիսատ	half-done
դատարկ	empty; meaningless	տրամադրութիւն	disposition,mood
ակնարկ	glance,look	արդիւնաբերող	productive;industrialist
բնազդ	instinct	ընդգրկել	embrace
հակում	inclination	ասպարէզ	career

խրատ	advice	քմահաճութիւն	caprice
գրի առնել	to write down	մահճակալ	bed;bedstead
յղանալ	to conceive	փշրել	to break
մշակել	to cultivate; to elaborate	ակնոց	eyeglasses
Տակիտոս	Tacitus	բարձ	pillow
վհատել	to be discouraged,despondent	զննաբար	keenly, searchingly
կորովի	strong	մխիթարել	to console, to solace
անզուսպ	indomitable; unrestrained	լաւանալ	to improve;to get well;to restore(intr.)
տենչ	desire;passion	քէֆ անել	to amuse o.s.,to have fun,to enjoy life
կինօ-սցէնար BW	movie-scenario	պար	dance
ճակատագրական	fatalistic; decisive	զրկւել	to be deprived
վերնագիր	title	այցելել	to call on, to visit
շատրւան	fountain	քմծիծաղ	ironical smile
կենսուրախ	joyful of living	ածիլւել	to shave
կատակ	joke	զուցէ կարիք լինի	it may be necessary
խօսակցութիւն	conversation	հեգնել	to laugh at, to deride
ձեռ առնել	to pull one's leg	հաշտւել	to reconcile (intr.)
սազել	to fit,to suit	անխուսափելի	inevitable
խուսափել	to avoid	եզրակացնել	to conclude
զահլա BW	mood	թեթեւ	light
ծանր լսել	to be hard of hearing	հաստատուն	stable,fixed permanent
թոքերի բորբոքում	pneumonia	եկամուտ	income
կամֆորա BW	camphor	յոբելեան	jubilee
սրսկել	to inject	չնչին	tiny,minute small
գթութեան քոյր	sister of charity	հոնորար BW	honorary
կենսունակ	lively	անհատ	individual
բժիշկ	physician	հնարաւորութիւն	possibility,opportunity
բժշկուհի	lady physician	ծայրը ծայրին հասցնել	to make the ends meet

ՁԵՌՔԻ ՆՈՐ ԺԱՄԱՑՈՅՑՆԵՐ

Վերջերս մեր ռեսպուբլիկայի արտադրական ձեռնարկութիւնների շարքը մտաւ մի նոր գործարան: Այն հիմնադրուել է Երեւանի ժամացոյցի նախկին գործարանի բազայի վրայ եւ թողարկելու է ձեռքի տարբեր տեսակի ժամացոյցներ՝ ոսկուց գեղարուեստօրէն ձեւաւորուած, ապարանջանով, առանց ապարանջանի եւ նորաձեւ այլ տիպերի:

Գործարանի կոլեկտիվը համալրուած է միջնակարգ կրթութիւն ունեցող պատանիներով ու աղջիկներով, Սովետական Միութեան այլ քաղաքներից հրաւիրուած որակեալ մասնագէտներով:

Գործարանում արդէն սկսել են թողարկել "Նաիրի" մակնիշի (մարկայի) ձեռքի ժամացոյցներ, որոնք շատ կարճ ժամանակամիջոցում արդէն յայտնի են դարձել Սովետական Միութեան շատ վայրերում: Նոր ժամացոյցների համար օգտագործւում են թանկարժէք ու կիսաթանկարժէք քարեր:

Նորաստեղծ գործարանը գնալով աւելի է ընդարձակւելու: Եօթնամեակի վերջում ժամացոյցների թողարկումը այստեղ հասցւելու է տարեկան 500 հազար հատի: Այդ ծրագիրը իրագործելու համար արդէն նախագծւել ու կառուցւում է գործարանի արտադրական նոր առանձնաշէնք, որը հագեցւելու է բարձրորակ սարքաւորումներով:

Այժմ գործարանում նախապատրաստական եռանդուն աշխատանքներ են տարւում "Սեւան" մակնիշով մատանի ժամացոյցներ արտադրելու ուղղութեամբ: Այդ հետաքրքրական ժամացոյցի մասսայական թողարկումը սկսւելու է օրերս:

Կիսամեակի վերջում գործարանում թողարկւելու են եւս նոր տիպի՝ "Երեւան" մակնիշով տղամարդկանց ձեռքի ժամացոյցներ:

("Սովետական Հայաստան" ամսագրից)

ժամացոյց		watch
ձեռքի ժամացոյց		wristwatch
ռեսպուբլիկա	BW	republic
արտադրել		to produce
ձեռնարկութիւն		enterprise
շարք		serial;series
գործարան		factory
բազա	BW	base,basis
թողարկել		to deliver
տեսակ		kind;category
տարբեր		different
ձեւաւորել		to shape
ապարանջան		bracelet
նորաձեւ		fashionable; new
տիպ	BW	type
կոլեկտիվ	BW	collective
համալրել		to complete,to fill out
միջնակարգ		highschool
կրթութիւն		education; instruction
պատանի		young man
Սովետական Միութիւն		Soviet Union
հրաւիրել		to invite
որակեալ		qualified
մասնագէտ		specialist, expert
մակնիշ		trademark
մարկա	BW	mark
կարճ		short
ժամանակամիջոց		period
վայր		place
օգտագործել		to use;to profit
թանկարժէք		precious
կիսաթանկարժէք		semiprecious
քար		stone
նորաստեղծ		recently created, established
գնալով		gradually
ընդարձակուելու է		is going to be enlarged
հասնել		to reach
ծրագիր		program
իրագործել		to realize;to fulfill
նախագիծ		outline;sketch
առանձնաշէնք		special building
առանձին		alone, by itself
շէնք		building
հագեցնել		to invest
բարձրորակ		of high quality
սարքաւորում		equipment
նախապատրաստական		preparatory
աշխատանք տանել		to work
մատանի		ring
ուղղութիւն		direction;goal
մասսայական	BW	massiv
կիսամեակ		smestre, semiannual

Official language

ԴԻՄՈՒՄ

(Քաղուած "Սովետական Հայաստան" ամսագրից)

Կատարուեց մեծ իրագործութիւն: Պատմութեան մէջ առաջին անգամ մարդը տիեզերք թռաւ:

1961 թուականի ապրիլի 12-ին, Մոսկվայի ժամանակով՝ ժամը 9-ն անց 7 րոպէին "Վոստոկ" տիեզերանաւը, որի մէջ մարդ կար, բարձրացաւ տիեզերք եւ, երկրագնդի շուրջը թռիչք գործելուց յետոյ, բարեյաջող կերպով վերադարձաւ մեր Հայրենիքի՝Սովետների երկրի սրբազան հողը:

Դա բնութեան ուժերի նկատմամբ մարդու անօրինակ յաղթանակն է,գիտութեան եւ տեխնիկայի մեծագոյն նուաճումը, մարդկային բանականութեան յաղթութիւնը: Մարդու՝ տիեզերական տարածութիւն թռիչքներ կատարելու սկիզբը դրուեց:

Անցեալում յետամնաց ցարական Ռուսաստանը չէր կարող անգամ երազել առաջադիմութեան պայքարում այդպիսի սխրանքներ կատարելու մասին,տեխնիկա-տնտեսական տեսակէտից առաւել զարգացած երկրների հետ մրցելու մասին:

Երբ բանւոր դասակարգը 1917 թուականին Հոկտեմբերին իշխանութիւնը վերցրեց իր ձեռքը, շատերը, նոյն իսկ ազնիւ մարդիկ՝ կասկածում էին, թէ, նա արդեօք կարո՞ղ է կառավարել երկիրը,պահպանել էկոնոմիկայի, գիտութեան եւ տեխնիկայի զարգացման թէկուզ նուաճուած մակարդակը:

Եւ ահա ... մեր երկիրն առաջ անցաւ միւս բոլոր պետութիւններից եւ առաջինը հարթեց տիեզերքի ուղին: Սովետական Միութիւնը առաջինն արձակեց միջմայրցամաքային բալիստիկ հրթիռը. առաջինը բաց թողեց երկրի արհեստական արբանեակը. առաջինը տիեզերանաւ ուղարկեց լուսին. ստեղծեց արեգակի առաջին արհեստական արբանեակը. իրագործեց տիեզերանաւի թռիչք վեներա մոլորակի ուղղութեամբ: Կենդանի էակներ վերցրած սովետական տիեզերանաւերը միմեանց յետեւից թռիչքներ էին գործում դէպի տիեզերք եւ վերադառնում երկիր:

...Տիեզերքի իւրացման յաղթանակները մենք համարում ենք ոչ միայն մեր ժողովրդի, այլեւ ամբողջ մարդկութեան նուաճումը։ Մենք ուրախութեամբ դրանք ի սպաս ենք դնում բոլոր ժողովուրդներին, երկրագնդի բոլոր մարդկանց առաջադիմութեան, երջանկութեանն ու բարեկեցութեանը։ Մեր նուաճումները եւ յայտնագործութիւնները մենք ի սպաս ենք դնում ոչ թէ պատերազմին, այլ ժողովուրդների խաղաղութեանն ու անվտանգութեանը։

Գիտութեան ու տեխնիկայի զարգացումը անսահման հնարաւորութիւններ է ստեղծում բնութեան ուժերին տիրելու եւ դրանք մարդու բարօրութեանը ծառայեցնելու համար. այդ նպատակով նախ եւ առաջ հարկաւոր է խաղաղութիւն ապահովել։

Այս հանդիսաւոր օրը մենք նորից բոլոր երկրների ժողովրդներին ու կառավարութիւններին ենք դիմում խաղաղութեան կոչող խօսքով։

Թող բոլոր մարդիկ, ռասսաներից եւ ազգերից, մաշկի գոյնից, դաւանանքից եւ սոցիալական պատկանութիւնից անկախ, բոլոր ուժերը գործադրեն ամբողջ աշխարհում կայուն խաղաղութեան ապահովման համար։ Վերջ տանք տպառազինութիւնների մրցավազքին։ Ընդհանուր եւ լրիւ զինաթափում կատարենք միջազգային խիստ վերահսկողութեան տակ։ Դա կը լինի վճռական ներդրում խաղաղութեան պաշտպանութեան սրբազան գործում։...

...Առա՜ջ, դէպի նոր յաղթանակներ յանուն մարդկութեան խաղաղութեան, առաջադիմութեան ու երջանկութեան։

Մոսկվա, Կրէմլ
1961 թուականի Ապրիլի 12

դիմում	address, appeal	միմեանց յետեւից	after each other
կատարել	to accomplish	իւրացում	appropriation
տիեզերք	universe	համարել	to consider
տիեզերանաւ	space-ship	ի սպաս դնել AA	to put in the service of
երկրագունդ	globe, Earth	առաջադիմութիւն	progress
թռիչք գործել	to fly	բարեկեցութիւն	welfare
բարեյաջող	successful	յայտնագործութիւն	reveleation: disclosure
սրբազան	holy, sacred	բարօրութիւն	welfare
անօրինակ	unmatched	նպատակ	aim; goal
նուաճում	conquest	ապահովել	to assure
բանականութիւն	reason, thinking	հանդիսաւոր	solemn
տարածութիւն	extension	ռասսա BW	race
յետամնաց	backward	մաշկի գոյն	color of skin
սխրանք	great deed, feat, exploit	դաւանանք	confession, belief, denomination
տեսակէտ	point of view	սոցիալական BW	social
մրցել	to compete	պատկանութիւն	pertaining
բանուոր դասակարգ	laboring class	անկախ	independent
մակարդակ	level	կայուն	stable
ուղի հարթել	to smooth the way; to prepare the ground	սպառազինութիւն	(re)armament
արձակել	to launch	մրցավազք	race, competition
միջմայրցամաքային	intercontinental	լրիւ	complete(ly)
բալիստիկ BW	ballistics	զինաթափում	disarmament
հրթիռ	rocket	վերահսկողութիւն	surveillance
արհեստական	artificial	ներդրում	investment
արբանեակ	satellite	յանուն AA	in the name of
մոլորակ	planet	խաղաղութիւն	peace

ԸՆԹԵՐՑԱՐԱՆ
Բ ՄԱՍ

SECOND PART

In the Second Part the explanations are given in Armenian, exceptionally in English.

ՄԱՅՐԸ

գրեց Յովհաննէս Թումանեան

Մի գարնան իրիկուն դռանը նստած զրոյց էինք անում, երբ այս դէպքը պատահեց: Այդ դէպքից յետոյ չեմ մոռանում այն գարնան իրիկունը:

Ծիծեռնակը բուն էր շինել մեր սրահի օճորքում: Ամէն տարի աշնանը գնում էր, գարնանը ետ գալիս, ու նրա բունը միշտ կպած էր մեր սրահի օճորքին:

Եւ գարունն էր բացւում, եւ մեր սրտերն էին բացւում, հէնց որ նա իր զւարթ ճիչերով յայտնւում էր մեր գիւղում ու մեր կտուրի տակ:

Եւ ինչ քաղցր էր, երբ առաւօտները նա ծլվլում էր մեր երդիկին, կամ երբ իրիկնապահին իր ընկերների հետ շարւում էին մի երկար ձողի վրայ ու երգում:

Եւ ահա նորից գարնան հետ վերադարձել էր իր բունը: Ձու էր ածել, ճուտ էր հանել ու ամբողջ օրը ուրախ ճչալով թռչում՝ կերակուր էր բերում իր ճուտերին:

Այն իրիկուն էլ, որ ասում եմ, եկաւ, կտցում կերակուր բերեց ճուտերի համար: Ճուտերը հրճւանքով բնից դուրս հանեցին դեղին կտուցները:

Այդ ժամանակ, ինչպէս եղաւ, նրանցից մինը, գուցէ ամենից անզգոյշը կամ ամենից սովածը, շտապեց, աւելի դուրս ձգւեց բնից ու ընկաւ ներքեւ:

Մայրը ճչաց ու ցած թռաւ ճուտի ետեւից: Բայց հենց այդ վայրկեանին, որտեղից որ էր, դուրս պրծաւ մեր կատուն, վեր թռցրեց փոքրիկ ճուտը:

"Փի̂շտ,փի̂շտ", վեր թռանք ամենքս, իսկ ծիծեռնակը սուր ծղրտալով ընկաւ կատւի ետեւից, նրա շուրջը թռթռալով ու կտցահարելով, բայց չեղաւ: Կատուն փախաւ մտաւ ամբարի տակը: Եւ այս ամենն այնպէս արագ կատարւեց, որ անկարելի էր մի բան անել:

Ծիծեռնակը դեռ ծղրտալով պտտւում էր ամբարի շուրջը, իսկ մենք, երեխաներս, մի-մի փայտ առած, պտրտում էինք ամբարի տակ, մինչեւ կատուն դուրս եկաւ ու փախաւ դէպի մարագը, դունչը լիզելով:

Ծիծեռնակը դատարկ կատւին որ տեսաւ, մի զիլ ծղրտաց ու թռաւ, իջաւ դիմացի ծառի ճիւղին: Այնտեղ լուռ վէր կեցաւ:

Մին էլ տեսանք, յանկարծ ցած ընկաւ մի քարի կտորի նման: Վազեցինք, տեսանք՝ մեռած ընկած էր ծառի տակ:

Մի գարնան իրիկուն էր, որ այդ դէպքը պատահեց: Շատ տարիներ են անցել, բայց ես չեմ մոռանում այդ գարնան իրիկունը, երբ ես առաջին անգամ իմացայ, որ ծիծեռնակի մայրն էլ մայր է, ու սիրտն էլ սիրտ է, ինչպէս մերը:

զրոյց անել	- խօսակցել
բուն	-(գրական՝)բոյն, թռչունների բնակարանը
կպչել, կպած	-փակչել,փակած
գարունը բացւում է	- սկսում է
սիրտս բացւում է	- ուրախանում եմ
կտուր	- երդիք,տանիք
իրիկնապահին	- երեկոյեան
հրճւանք	- հաճոյք,ուրախութիւն
դուրս պրծաւ	- ելաւ,յայտնւեց
վեր թռցրեց	- փախցրեց
ետեւից ընկնել	- հալածել
կտցահարել	- կտուցով զարկել
բայց չեղաւ	- բայց չյաջողւեց
ամբար	- շտեմարան
վէր գալ	- իջնել,թառել
պտրտել (պտռտել)	- փնտռել,փնտռտել
մարագ	- յարդի շտեմարան
օճորք	- առաստաղ

ՆԱՄԱԿ ՅՈՎՀ. ԹՈՒՄԱՆԵԱՆԻՆ

Ամենասիրելի Յովհաննէս Թումանեանին

Խորապէս ցաւում եմ, որ հնարաւորութիւն չունեմ անցնել Ձեզ մօտ եւ ամենախորին յարգանքներս բերել Ձեզ, մեր խօսքի ամենամեծ վարպետին, մեր ամենասիրելի պոետին: Այսօր ժամը չորսին ես Ալեքսանդր Ֆեոդորովիչի հետ մեկնում եմ Երեւան, գնում եմ մեր երկիրը, խորապէս համոզւած լինելով, որ միմիայն այնտեղ, մեր հայրենի եզերքում մենք պիտի հնարաւորութիւն ունենանք ստեղծելու մեր կուլտուրան, մեր գրական կուլտուրան, որը պէտք է բխի ձեր ստեղծագործութեան՝ որպէս տեղական ստեղծագործութեան, տրադիցիաներից:

Դառը սրտով գնում եմ այստեղից, ցաւելով որ հնարաւորութիւն չունեմ Ձեզ մօտ լինելու եւ հետեւելու Ձեր ամոքմանը, նաիրեան խօսքի աւագ նահապետի ամոքմանը, որից դեռ այնքան իմաստուն եւ այնքան լիքը սպասումներ ունի հայրենի եզերքը:

Սիրելի Թումանեան, ես խորապէս հաւատում եմ, որ Դուք կ’առողջանաք, կը կազդուրւէք եւ կը նւիրէք մեզ Ձեր ’’ Հազարան բլբուլը’’, որի մասին լսել եմ ես մանկութիւնից եւ սրտատրոփ սպասում եմ կատարմանը: Ընդունեցէք իմ՝ Ձեր կրտսերագոյն աշակերտի ամենաջերմ յարգանքները, հաւատացած եղէք, որ ես Երեւանում սրտատրոփ պիտի սպասեմ Ձեր վերադառնալուն եւ պիտի գամ Թիֆլիս՝ իմ անհուն ակնածանքը բերելու Ձեր վաստակած եւ իմաստուն կեանքին, որ նւիրել է հայրենի եզերքին այնքան ”շռայլ” ձեռքով հոգեկան բարիքներ ու գանձեր:

Նորից եւ նորից ցանկանում եմ Ձեզ լիակատար առողջութիւն:

Համբուրում եմ Ձեր վաստակած ձեռքը:

Ձեր՝ Եղիշէ Չարենց

Մոսկվա, 1 Յունւարի 1928 թ.

տրադիցիա	- աւանդութիւն	ամոքել	- մխիթարել,սփոփել
գանձ	- հարստութիւն	նաիրեան	- հայկական. Նաիրի՝ հին Հայաստանի հարաւ-արեւմտեան մասը.
հնարաւորութիւն	- կարելիութիւն		
անցնել ձեզ մօտ	- ձեզ հանդիպել	աւագ	- մեծ
պոետ	-բանաստեղծ	կրտսեր	- երիտասարդ, փոքր
կուլտուրա	- մշակոյթ	սրտատրոփ	- անհանգիստ,անհամբեր
ստեղծագործութիւն	- արւեստի գործ		

ԵՕԹՆ ԵՂԲՕՐ ԱՐԻՒՆԸ

գրեց Վ.Անանեան

Կարծես ծիածանի բոլոր գոյներն էլ արտացոլւած էին Գիժ սարի լանջին փռւած եւ աչք հմայող ընդարձակ ու ծաղկանկար գորգի վրայ։

Բնասէր տղաների խումբը, ծերունի որսկան Ասատուր պապի հետ, կանգ առաւ եւ լուռ հիացմունքով նայում էին կանաչի մէջ վառ կարմրին տւող լեռնային խոշոր կակաչներին։ Հեզ հարսների նման իրենց երկար թարթիչները խոնարհել էին նարգիզները, որ կարծես չէին համարձակում գլուխները բարձրացնել ու նայել իրենց մօտեցող մարդկանց։ Նարնջագոյն "խնկի ծաղիկները" արբեցուցիչ խնկաբոյր էին տարածել։ Նրանց մօտ, բարակ, երկար ցօղունների վրայ, իրենց գլուխներն էին խոնարհել "եղածաղիկները", որոնց ծաղկաթերթիկները պսպղում էին հեռուից, կարծես օծւած լինէին Մայիսի դեղին իւղով։ Հնում՝ սնահաւատ սարւոր պառաւները այդ ծաղկից դնում էին խնոցու վրայ, որ սերից շատ իւղ ստացւի։ ճերմակ "լուի ծաղիկները" աճել էին խմբերով, խոտերի մէջ համեստօրէն թաքնւել էին չափազանց փոքրիկ եւ նրբագեղ թերթիկներով կիտրոնագոյն ծաղիկներ, որոնց բոյրը տղաները զգում էին դեռ հեռուից։ Իսկ "զանգակների" լազուր տեսքից՝ լանջը հեռուից կապտին էր տալիս։

Շոգն սկսւելու հետ ծաղկոտ լանջերը լցւել էին ամեն տեսակի մեղուների եւ միջատների միալար ժխորով։ Արեւի շողերից ջերմացած խոտերն ու ծաղիկները հազար տեսակի բոյր էին արձակել եւ օդը լցրել այնպիսի անուշահոտութեամբ, որ մարդուս արբեցնում էր եւ դարձնում երազկոտ։ Անջրդի եւ արեւոտ այդ լանջին բուրում են ոչ միայն ծաղիկները, այլ եւ խոտերը։ Այնտեղ, սովորական կանաչն անգամ անուշահոտ բոյր ունի, որովհետեւ նրան հիւսւած աճել են համեմների բոլոր վայրի տեսակները՝ ուրցը, թերը,գինձը, սամիթը։ Այդ ծաղիկների մէջ, այդ բուրմունքներից արբեցած, դէպի վեր էին գնում պատանիները եւ նրանց համար ողջ աշխարհը ծաղիկ էր ու թիթեռ։

- Կամօ, Արմէն, մի տեսէք՝ ինչ գոյներ են...Սարի կակաչներ եմ գտել. տեսէք, իսկի մեր գիւղի կակաչներին նման չեն,- կանչում էր Յասմիկը մի փոքրիկ ձորակից, ուր կարծես լեռնային ծաղիկների մի ցուցահանդէս էր։- Սպասեցէք, ես հիմա վազելով կը հասնեմ ձեզ։

Եւ կօշիկներն ու գուլպաները հանելով՝ նա ոտաբոպիկ վազեց դէպի տղաները։

-Պապի, Գիլլիի ափերին էլ ծաղիկներ շատ կան. ինչի՞ էսպէս նուրբ հոտ չունեն,- հարցրեց նա նարգիզների փունջը հոտոտելով։

- Էնտեղ խոնաւ է, աղջիկ ջան։ Որտեղ ջուրը քիչ է, արեւը շատ՝ էնտեղ խոտն էլ, ծաղիկն էլ անուշ հոտ ունեն,- բացատրեց ծերունի ։ Տե՛ս, էս խոտն ու ծաղիկն ուտող կովի կաթն ու իւղն էլ է համով լինում։ Բա, աղջիկ ջան, էդ բանը կենդանիներն էլ գիտեն, որ դաշտերի ծով խոտը թողած, միշտ գնում են խոտից աղքատ ղրերը։ Էս խոտի համը ուրիշ է։ Գիտե՞ս, թէ էս ծաղիկները քանի՛ քանի՛ մարդի կեանք են ազատել։ Տես, էդ դեղին մեծ ծաղիկները տեսնո՞ւմ ես, դրանց մենք "ղանթափի" ենք ասում։ Մի տարի որսկան Կարօն գիշերը մնացել էր սարում, ձիւնի մէջ, սպանուած պախրի կողքին։ Էնպէս էր մրսել, որ թոքերը բռնւել էին, շունչը կտրւում էր։ Անպայման կը մեռնէր եթէ էդ ծաղիկը չլինէր։ Եփեցին, ջուրը խմցրին, մարդը քրտնեց, փրկւեց։

"Ա՜յ, էն երկար տերեւներին մենք "եզան լեզու" ենք ասում. ինչ վէրքի վրայ դրիր՝ կը լաւացնի։ Մի տարի քարափից վէր ընկայ. թեւս կոտրւեց, էդ խոտով լաւացրին։ Չիբանի վրայ դրիր՝ կը հասցնի, կը պատռի. եփեցիր, ջուրը խմեցիր՝ հազը կը կտրի, ոնց որ դանակով կտրես։ Իմ լուսահոգի քաւոր Մուքէլը ասում էր. "մեր սարերում ծաղիկ կայ, որ եփես ջուրը խմես՝ քսան տարով կը ջահելանաս"։

Ապա քիչ լռելուց յետոյ՝ իմաստնալից աւելացրեց.

- Արեւից է ... բոլորը արեւից է..։

Եւ իրօք, այդ լանջերին իշխում էր հարաւի հզօր արեւը, սկզբնաղբիւրը այդ բոլոր հմայիչ գոյների եւ արբեցնող անուշահոտութեան։

Աչք հրապուրող այդ անձեռագործ գոյների մէջ արեան նման կարմիր, կարմի՜ր մի ծաղիկ հեռւից գրաւեց պատանիների ուշադրութիւնը։ Կամօն զւարթ ոստումներով վազեց դէպի այդ անսովոր ծաղիկը։

- Ես պիտի պոկեմ,- ճչաց Յասմիկը եւ այծեամի նման թեթեւ սուրաց նրա ետեւից։ Արմէնը վազքով հետեւեց նրան։

- Սպասիր, ձեռք չտաս, Կամօ... ես դա իր հողով պիտի տանեմ, տանը պահեմ։

Աղջիկը չոքեց, խնամքով արմատից հանեց երկար ցօղունով, շլացուցիչ ալ-կարմիր ծաղիկը եւ հպեց իր կրծքին։

- Ի՞նչ լաւն է... Սա ի՞նչ ծաղիկ է, պապի, ես կեանքումս էսպէս սիրուն ծաղիկ չեմ տեսել,- հարցրեց նա ծաղիկը գուրգուրելով։

- Օխտն աղբօր արին են ասում դրան..։ Ասում են, արնից է դուրս եկել...համա, հազար մարդից մէկը էդ ծաղիկը չի տեսնում իր կեանքում, երեխէք ջան։ Հհա վաթսուն տարի է պտտում եմ էս սարերում, երկու անգամ եմ պատահել էդ ծաղկին. մէկը ջահել վախտս գտայ, տարայ փէշքէշ տւի մեր նարգիզին (իմ խելքով սիրահարուած էի վրէն)․ մէկն էլ, միտս չի,Նապոնի կուին էր, երբ էր...Աղջիկ ջան, էդ ծաղիկը տանը չի ապրիլ, դրան սարի մաքուր օդ է հարկաւոր։ Դա օտար հողում կը մեռնի..։

Իսկապէս աննման էր այդ ծաղիկը։ Ո՞ր նկարիչը կարող էր կտաւի վրայ տալ այն նրբին ու ներդաշնակ, հազիւ նկատելի նրբերանգները, որ ունի այդ ծաղիկը։ Յասմիկը հոտոտում էր, այտում քսում քնքուշութեամբ ու խնդրում․

- Պապի, ի՞նչ կը լինի պատմես էս ծաղկի մասին, ի՞նչի են "Եօթն եղբօր արիւն" անւանում նրան։

- Ինչ պատմեմ,աղջիկ ջան․ ասում են՝ հին ժամանակ սարերում երկու քրդի ցեղ է եղել իրար թշնամի,- սկսեց ծերունին մի քարի նստելով եւ ծխամորճը լցնելով։ Պատանիները նստոտեցին նրա շուրջը եւ ամբողջովին դարձան լսողութիւն։

- Էդ ցեղերից մէկի մէջ եօթն եղբայր են լինում, եօթն իգիթ, բոլորն էլ ձիերի վրայ մեծացած, բոլորն էլ զէնքի մէջ կորած, բոլորն էլ սիրուն ու քաջ։ Դրանք մի քոյր են ունենում, որ արեւին ասում է՝ դուրս մի գալ, ես լոյս կը տամ աշխարհին, իսկ լուսնեակը նրա սիրուն տեսքից՝ ամօթից դուրս չէր գալիս ամպի տակից։ Թշերը՝ ոնց որ ձիւն ու արիւն իրար խառնած, աչքերը՝ սիրոյ, բարութեան կրակով լիքը, ունքերը՝ ծիծեռնակի թեւեր, հասակը՝ չինար։ Ջէյրանի նման անհոգ, թռվռալով մեծանում է էդ աղջիկը սարերում, ծաղիկների մէջ ու նրա քաջ եղբայրների ահից ոչ ոք սիրտ չի անում մօտենալ նրան։

Հարեւան թշնամի ցեղի պետը՝ Աւղալ բէկը մարդիկ է ուղարկում եօթն եղբօր մօտ, թէ՝ ձեր քրոջը տուէք ինձ կնութեան, դիմացը կը տամ իմ նախիրների եւ ձիերի կէսը եւ մէկ էլ իմ բարեկամութիւնը։

Ցեղով խորհուրդի են նստում ու որոշում են աղջկանը տալ, քանի որ Աւղալ բէկը իր ցեղով ուժեղ էր եւ եթէ մերժէին՝ մեծ վնասներ կը հասցնէր իրենց։

Աղջիկն ասում է․"Ես էդ մարդին չեմ սիրում․ ես իմ արիւնակիցների արիւն թափող բէկին սիրել չեմ կարող։ Բայց կը գնամ, եթէ իմ եղբայրները ուզում են։ Ես մեր ցեղը փրկելու համար կը գնամ... կը գնամ ինչպէս զոհ։"

Էդ ժամանակ փոքր եղբայրը, որ բոլորից էլ տաքարիւն է լինում,իրեն թուրը հանում է՝ խփում քարերին ու ասում․

- Ես իմ քրոջ զոհ չեմ տալ։Ես աշխարհքի տակին մի քոյր ունենամ, էն էլ իմ թշնամուն տամ։

Մեծ եղբայրը աւելի հեռատես, կեանք տեսած, զգոյշ մարդ, ուզում է համոզել, բայց միւսներն անցնում են ամենափոքրի կողմը ու որոշում են իրենց քրոջը չտալ իրենց ատելի մարդուն:

Էն ժամանակ Աւդալ բէկը իր մարդկանցով գալիս է աղջկան ուժով տանելու: Գալիս է, ձիուցն իջնում ու ոնց որ էն ժամանակւայ աղաթն էր պահանջում, օխտն ախպօրը մէկ մէկ կուի է կանչում:

Պապենական կարգը էն էր, որ առաջ մեծ եղբայրը պէտք է կուի դուրս գար. բայց մեծ եղբայրը զգոյշ, փորձւած մարդ է լինում ու ինքն էլ մեծ ընտանիքի տէր, չի ուզում սպանւի ու մնում է մոլորւած,կանգնած: Մանաւանդ որ իրենք բաց դաշտում են լինում, իսկ Աւդալ բէկը քարերի մէջ դիրք մտած:

Էն ժամանակ քոյրը վերցնում է աւագ եղբօր կարաբինը ու երգով ասում իրեն խօսքը:-

Ու Միրուք Ասատուրը, իր հին,խանձւած, բայց զգացմունքով լի ձայնով երգեց աղջկայ նախատինք-երգը ուղղւած իր մեծ եղբօրը:

- Քրդերէնից դժւար է թարգմանել,- ասաց նա,- բայց էս երգի միտքը կարճ էս է, որ եթէ ես աւագ եղբայր չունեմ, եթէ իմ եղբօր գլխին քուլոզ չկայ,լաչակ է կապած, ես ինքս իմ արիւնով կը պաշտպանեմ իմ պատիւը:

Լսում է էդ ծանր խօսքերը մեծ եղբայրը, կարաբինն առնում է քրոջ ձեռքից, քուլոզը հանում է դնում քարին ու դիրք մտնում: Սկսւում է կռիւը ու մեծ եղբայրը սպանւում է էդ կուում:

Էն ժամանակ քոյրը իր մազերից պոկում է մի փունջ, դնում եղբօր դիակի վրայ ու երգով գովում է նրա խելքն ու հեռատեսութիւնը: Երգում է աղջիկը իր ողբը, վերցնում է եղբօր նկած կարաբինը ու շարունակում է նրա կիսատ թողած կռիւը:

Էն ժամանակ առաջ է գալիս երկրորդ եղբայրը, համբուրում է քրոջ մարմար ճակատը, նրան հեռացնում է կուի տեղից ու կանչում թշնամուն.

- Է՞յ, նամարդ, դու մեր արիւնը կը տեսնես, բայց մեր քրոջը չես տեսնի քո կեղտոտ յարկի տակ..:

Ու քուլոզը հանում է,դնում քարին ու շարունակում է մեծ եղբօր կիսատ թողած կռիւը:

Հակառակորդ ցեղապետը անւանի կրակող էր եւ դուշ էր վէր բերում երկնքից իր գնդակով: Ու հէնց առաջին կրակոցով նա երկրորդ եղբօրն էլ է սպանում:

Քոյրը մի փունջ մազ էլ է պոկում իր գլխից, դնում է եղբօր դիակի վրայ ու էլի երգում:

Ու էդպէս մէկ մէկ սպանւում են բոլոր եղբայրները: Ամէն սպանւողի վրայ աղջիկը մի երգ է ասում ու ամեն եղբօր դիակի վրայ իր մազերից մի փունջ է դնում:

Ու երբ սպանւում է վերջին եղբայրը, քոյրը իր մազերի վերջին փունջը դնում է իր վերջին եղբօր վրայ ու երգում իր վերջին երգը: Ու էդ երգը ողբ չի լինում, այլ կուի հրաւէր: Վերցնում է նա ամենափոքր եղբօր կարաբինը, կապում է նրա պատրոնտաշը, դնում է նրա մետաքսով փաթաթւած քոլոզը ու շարունակում է իր եղբայրների կիսատ թողած կուիւը՝ իրենց օջախի պատւի համար:

Աւղալ բէկը տապ է անում քարերի ետեւը, բայց աղջկայ արծւի աչքը գտնում է նամարդ թշնամուն, ու նրա ուղարկած արդար գնդակը կէս է անում իր եղբայրների արիւնը թափողի սեւ սիրտը..:

Ահա էդ իգիթ եղբայրների արիւնը ջրում է մայր հողը ու հողից դուրս է գալիս նրանց արեան նման կարմիր ու արդար էս ծաղիկը:-

Ծերունին վերջացրեց "Եօթն եղբօր արիւն" կամ "Աղբրանց արիւն" կոչւող ծաղկի հեքեաթը եւ լուռ ու յուզւած շարունակեց ծխել իր հնամենի ծխամորճը:

Լռութիւնը տեւեց բաւական երկար:

Վերջապէս Ցասմիկը սրբեց իր աչքերը, վեր կացաւ, մօտեցաւ Կամոյին եւ տխուր ժպտալով ասաց.

- Թող, այս ծաղիկն ամրացնեմ կրծքիդ: Ինձ թւում է՝ դու էլ ասպետաբար կը պաշտպանէիր քրոջդ պատիւը, այնպէս չէ՞,- հարցրեց նա աչքերը չարաճճիօրէն փայլեցնելով:

Կամօն գլուխը կախ գցեց.

- Ես քոյր չունեմ. բայց թէ քեզ նամարդ մարդ մօտենայ՝ կտոր կտոր կանեմ:

Ասաց ու կարմրելով ծիծաղեց:

- Հաւատում եմ,- ժպտալով պատասխանեց աղջիկը:

- Է՞հ, մարդ մի քոյր էլ չունի, որ նրա համար սպանւի,սիրտը հովանայ,- կատակեց Գրիգորը, թէեւ Միրուք Ասատուրի պատմութեան ազդեցութեան տակ նրա սիրտն էլ էր լցւել:

Գրիգորի կատակը ցրեց պատանիներին համակած տխրութիւնը: Նրանք վեր կացան եւ ծաղիկներ քաղելով, խնդալով ու թռվռալով շարունակեցին իրենց ճանապարհը դէպի ժանճաքար:

Ծեր որսորդը լսում էր նրանց զւարթ կատակները ու յիշում իր անցած,գնացած ջահելութիւնը.-"Սրանք էլ են ծաղիկներ, էլի",- մտածում էր նա, հայեացքով գուրգուրելով լեռնալանջին թռվռացող պատանիներին:

Բայց, աւելի ճիշդ, նրանք թիթեռների էին նման, որ ծաղկից ծաղիկ էին թռչում, հմայւած ու երջանիկ այն լիառատ գեղեցկութեամբ, որ Սեւանայ աշխարհի բնութիւնը շռայլօրէն սփռել էր նրանց համար:

եօթն եղբօր արիւնը, կամ   օխտն աղբօր արին (գաւառա-
աղբրանց արիւն - Հայաստանի յատուկ   կան)=եօթն եղբօր արիւն
մի ծաղիկ է (anaplanthus Tournefortii)   երեխէք - երեխաներ
ծիածան - ծիրանի գօտի   ջահել վախտս (օտ.) - երիտասարդ
փուել - տարածւել   ժամանակս
հմայել - դիւթել, հրապուրել / փէշքէշ (օտ.) - պարգեւ
ծաղկանկար - ծաղիկներով նկարւած/միտս չի - մոռացել եմ
բնասէր - բնութեան բարեկամ   նրբերանգ - նուրբ երանգ, գոյն
պսպղալ - փայլել   այտ - թուշ
սնահաւատ - աւելորդապաշտ   իգիթ - երիտասարդ մարդ
սարւոր - սար, լեռ գնացող, ապրող / ունք - յօնք
խնոցի - կարագ շինելու անօթ   սիրտ անել - համարձակւել
նրբագեղ - նուրբ ու գեղեցիկ   հարեւան - դրացի
կապտին տալ -կապոյտ գոյնի մօտենալ   թուր - սուր
շոգ -տաքութիւն, տօթ   կեանք տեսած - փորձառու
ծաղկոտ - ծաղիկներով լիքը   ադաթ (օտ.) - սովորութիւն
միալար - միակերպ, միապաղաղ   քոլոզ - քրդական գլխարկ
ջերմանալ - տաքանալ   կիսատ - կէս, անկատար
երազկոտ - երազող   մարմար - ողորկ, փափուկ
անջրդի - չոր   յարկ - տանիք, տուն
ողջ - ամբողջ, համակ   դուշ (օտ.) - թռչուն
մի տեսէք - միանգամ նայէք   պատրոնտաշ(օտ.)- փամփշտակալ
հոտ - բոյր, բուրմունք   հնամենի - հին (ամ - տարի)
ղըր (օտար)- անջրդի, անապատ   սփռել - փռել
չիբան (օտ.)- ուռոյցք
ջահելանալ - երիտասարդ դառնալ
հզօր - զօրաւոր, ուժեղ
լուսահոգի - հանգուցեալ, մեռած

ՊԱՊՆ ՈՒ ԹՈՌԸ

Իդիլլիա

Գրեց Ստեփան Զորեան

Եփրեմ պապը շա՜տ ծեր էր։

Վաղուց նրա աչքերը չէին տեսնում, ականջները ծանր էին լսում, իսկ գլուխը շարունակ դողում էր հասած արեւածաղկի պէս։ Դողում էին եւ նրա սառը, չոր ձեռները, այնպէս որ երբ նա թանով ապուր էր ուտում կամ շորվա, կերակուրը միշտ կաթում էր նրա սպիտակ, մի քիչ էլ կանաչած միրքի վրայ։

Բացի դրանից, Եփրեմ պապը չէր կարողանում երկար ման գալ, հեռու տեղ չէր գնում եւ միայն արեւ օրերին, երբ սիրտն ուզում էր զբօսնել տան առաջի պարտիզում, կանչում էր թոռան-Աստղիկին եւ նրա առաջնորդութեամբ, ձեռնափայտը ձեռին, կամաց-կամաց ման էր գալիս ծառերի տակ։ Յետոյ Եփրեմ պապի ատամներից շատերը թափւել էին, դրա համար էլ ոչ միս էր կարողանում ուտել, ոչ չոր հաց։

Շա՜տ ծեր էր Եփրեմ պապը։ Տանը նրան այնքան էլ չէին սիրում եւ ամեն բան չէին տալիս ուտելու։ Բայց նա սիրում էր ամենքին. եւ ամենից շատ փոքրիկ Աստղիկին. պատմում էր նրան հէքիաթներ, առակներ, պատմում էր ուրիշ տղաների, աղջիկների մասին եւ այն մասին, թէ ինչո՞ւ են ընկնում աստղերը երկնքից։ Երբեմն՝ կոպէկներ էր բախշում նրան, որ կանֆետ առնի... Եւ դրա համար Աստղիկը պապին շատ էր սիրում. ամեն անգամ բռնում էր պապի ձեռից եւ առաջն ընկած ման ածում ծառերի արանքում ու բացատրում, թէ որ ծառը որքան է բռնել եւ թէ ինչպէս է ծաղկել մասրի թուփը... Բայց Աստղիկը շատ էր ափսոսում, որ պապը չի տեսնում այդ բոլորը, եւ որովհետեւ պապը չէր տեսնում, Աստղիկը խղճում էր նրան եւ աւելի սիրում։

Մի բան, սակայն, դուր չէր գալիս Աստղիկին,- որ պապը հիւանդանում էր շուտ-շուտ։

Այժմ էլ՝ երեք շաբաթ էր ահա պապը հիւանդ էր։ Երբ նա հազում էր, Աստղիկին թւում էր, թէ չոր տերեւներ են խշխշում նրա կրծքի տակ, իսկ քնած տեղը այնպէս էր խռխռացնում, մէկը կարծես խեղդում էր նրան... Քանի օր էր պապն ուզում էր դուրս գալ արեւի տակ զբօսնելու, բայց տատը չէր թողնում. ասում էր՝ կը մրսի...Եւ Աստղիկը զարմանում էր տատի վրայ, թէ ի՛նչու է նա այդպէս անխիղճ մերժում պապին։ Ի՛նչ կայ որ, մտածում էր նա, թող պապը դուրս գայ, էլի տուն կը գայ... Բայց տատը եւ մայրիկը չէին թողնում։ Եւ քանի նրանք չէին թողնում, պապն աւելի էր ցանկանում դուրս գալ...

Եւ ահա մի օր պապն անսպասելի վեր կացաւ անկողնից։ Աստղիկն այդ օրը շատ լաւ է յիշում։- Կիրակի էր. տատն ու մայրիկը գնացել էին ժամ, իսկ հայրիկը քաղաքումն էր։ Երբ ինքը՝ Աստղիկը փողոցից եկաւ տուն, տեսաւ պապը նստել է անկողնում եւ ձեռքերով բան է փընտռում կողքին։

-Ի՞նչ ես ուզում, պապի,- հարցրեց Աստղիկը։

-Շորերս,-ասաց պապը դողալով։

Աստղիկը տւեց նրան կապան, չուխան, ոտնամանները եւ գդակը։ Պապը դողդողալով հագնւեց եւ փայտը ձեռին դուրս եկաւ պատշգամ ու նստեց այնտեղ՝ թախտի վրայ, արեւի դիմաց։

Այդ օրը պապի դէմքը շատ տարօրինակ էր։ Աստղիկը նայում էր նրան եւ զարմանում, թէ ինչու այդպէս մտամոլոր է պապը եւ ինչի է ականջ դնում նա։

Պապն իսկապէս ինչ-որ բանի ականջ էր դնում. գլուխը բարձր բռնած, աչքերը խուփ, նա կարծես կամենում էր լսել, թէ ինչ է կատարւում գիւղում եւ գիւղից դուրս...Քանի ժամանակ էր դուրս չէր եկել տնից եւ դրա համար, խորը շունչ քաշելով, ուզում էր լսել կարծես դրսի կեանքը... Մի քանի տարւայ կուրութիւնը սրել էր նրա լսողութիւնը, ուստի եւ նա պարզ լսում էր մեղուների երգը օդի մէջ, քարդիների տերեւների ուրախ ճքճքոցը եւ երեխաների զւարթ աղմուկը մի հեռաւոր տան բակից։ Նրա ականջին էր հասնում եւ եկեղեցու տօնական զանգահարութիւնը որը կարծես թրթռում, խաղում էր օդի մէջ եւ, շունչը կտրած, ընկնում գետնին։

Զանգերի ղօղանջը Եփրեմ պապի հոգում զարթեցնում էր անցած-մեռած յիշողութիւններ, եւ նա իրեն տեսնում էր երեխայ, որ Զատկին հօր հետ գնում էր եկեղեցի, ու զանգերը ղօղանջում էին այդպէս հանգիստ ու միալար... Յետոյ նա իրեն տեսնում էր ջահել ու առողջ,որ նոյնպէս ջահել մի աղջկայ հետ, թեւ-թեւի տւած պսակի է գնում, ու զանգերն էլ ղօղանջում էին այդպէս թրթռալով... Վերջապէս, նա տեսնում էր իրեն հասակն առած տղամարդ, որ գերանդին ձեռքին խոտ էր հնձում դաշտի մէջ... Զնգում էր գերանդին, լորերը թռչում էին խոտի միջից, խոտը լաս-լաս դարսւում էր շարքով եւ այսօրւայ պէս դարձեալ ղօղանջում էին ժամի զանգերը...

Այս բոլորը յիշելով, Եփրեմ պապը յանկարծ զգաց հնձած խոտի բոյր եւ, բերանը բանալով, խորը շունչ քաշեց:

Աստղիկը, որ բոլոր ժամանակ նայում էր հիւանդ պապին, յանկարծ զարմացաւ տեսնելով պապի դէմքը պայծառացած:

Պապը նորից խորը, երկար շունչ քաշեց:

-Աստղիկ:

-Ի՞նչ է, պապի:

-Ինձ տար բաղը:

-Բա որ մրսես, պապի,- ասաց Աստղիկը, տարակուսանքով նայելով պապի կոյր աչքերին:

-Չեմ մրսի, աղջիկս, գնանք...

Եւ պապ ու թոռ ձեռք-ձեռքի տւած՝ մտան պարտէզ: Ծերունին ձեռը թոռանը տւած, քայլում էր նրա ետեւից եւ հարցնում, թէ ի՞նչպէս են ծառերը, բոլորն էլ ծաղկե՞լ են արդեօք. ծաղիկները թափւե՞լ են, թէ ոչ:

-Թափւել են, պապի, թափւել են,- ասում է Աստղիկը:

-Պտուղներ երեւո՞ւմ են ծառերի վրայ:

-Այո, պապի, շա՞տ...

-Էդ լաւ է,- ասաց պապը,- էդ լաւ է:

Խօսելով հասան փոքրիկ պարտէզի ծայրը, որտեղից մի փոքրիկ դըռնակ էր բացւում փողոցի վրայ: Պապն այդտեղ կանգ առաւ եւ նորից շունչ քաշեց:

-Գնանք տուն, պապի,- ասաց Աստղիկը,-կը մրսես, տատը կը բարկանայ...

-Չէ, բալիկս, չեմ մրսի,- հանգստացրեց պապը եւ շարունակեց շունչ քաշել:

Մի փոքր այդպէս կանգնելուց յետոյ պապը հարցրեց.

-Հանդն էստեղից մօտիկ է, չէ՞, Աստղիկ:

-Հա, պապի, իհարկէ, մօտիկ է:

-Դէ որ մօտիկ է, աղջիկս,-ասաց պապը,-ինձ տար հանդը, դու էլ քեզ համար ծաղիկ կը քաղես:

Աստղիկն ուրախացաւ:

-Հա, պապի. էնքա՞ն ծաղիկ կայ հանդում...

Մի քանի րոպէ անց արդէն՝ գիւղացիները զարմանքով տեսան իրանց բակերից, թէ ինչպէս հիւանդ Եփրեմ պապը Թոռան ձեռից բռնած գնում էր դէպի դաշտը: Նրանք գնում էին դաշտ եւ մոռացել էին, որ տանը մարդ չկայ եւ դռները բաց են հաւերի ու մուրացկանների առջեւ:

Փոքր յետոյ Նրանք դուրս եկան դաշտը եւ երկար ժամանակ գնում էին խոտերի միջով: Պապը քայլում էր կռացած եւ հեւում ամեն մի քայլ անելիս, բայց կարծես չէր յոգնում. իսկ Աստղիկը պապի Ձեռը բռնած առաջնորդում էր Նրան եւ շարունակ խօսում. '' պապի, դէսն արի ", "պապի, առաջիդ քար կայ '', "պապի, լոք տուր...": Եւ ծեր պապը, Թոռան ձայնին հնազանդ, կատարում էր Նրա բոլոր պահանջները. լոք էր տալիս ջրի վրայից, Թեքւում էր այն կողմը, ուր քաշում էր իրեն փոքրիկ աղջիկը:

Բաւական տեղ գնալով՝ պապը կանգնեց, շունչ քաշեց բերանով եւ հարցրեց Աստղիկին, Թէ ի՞նչ տեղ են գտնւում իրենք:

-Լաւ տեղ ենք, պապի,- պատասխանեց Աստղիկը:-Էնքան ծաղիկ կա՞յ...

Պապը շունչ քաշեց դարձեալ եւ հարցրեց.

-Անտառը մօտիկ է, հա՞...

-Հա, պապի, հրէս մօտիկ: Դու տեսնո՞ւմ ես որ...

Պապն առանց պատասխանելու, կոյր աչքերը բարձրացրեց եւ ականջ դրեց: Այս անգամ նա ուզում էր լսել անտառի ձայնը: Եւ ահա պարզ Նրա ականջին էր հասնում հրնաւուրց անտառի խշշոցը, որ Նմանում էր գետի շառաչիւնի: Անտառը խշշում էր այնպէս, կարծես բոլոր ծառերը միասին երգ էին ասում: Ի՞նչ լաւ է խշշում անտառը, մտածեց պապը: Այդ խշշոցը նոյնն էր, ինչ որ շատ-շատ տարիներ առաջ: Այդպէս էր խշշում նա, երբ ինքը երիտասարդ էր. այդպէս էր խշշում մէրին, երբ նա հասակն առած տղամարդ էր... Այդ խշշոցը նոյնն է, առաջւանը, նոյնը կը լինի եւ միշտ...

Ու Եփրեմ պապը տխուր հառաչանքով Նստեց կանաչների վրայ հանգըստանալու, իսկ Աստղիկն սկսեց ծաղիկներ քաղել եւ վազել Թիթեռների ետեւից:

Նստած տեղը, բոլոր ժամանակ, Եփրեմ պապը շարունակում էր ականջ դնել:

Այժմ անտառի խշշոցի հետ Նրա ականջին էր հասնում առւի քչքչոցը... նա ճանաչում էր այդ առուն. հնձի ժամանակ քանի՜անգամ էր հաց կերել նրա մօտ... Առուի քչքչոցի հետ Եփրեմ պապի ականջին էին հասնում եւ թռչունների երգը-այդ արտոյտներն էին երգում,-եւ խոտերի շրշիւնը եւ հովից օրօրուող թփերի շշունջը, իսկ հեռուից գալիս էր դարձեալ եկեղեցու զանգերի ձայնը ու խառնւում անտառի խշշոցին:

Ի՜նչ լաւ է խշշում անտառը...

Այսպէս էր մտածում պապն իր սրտի խորքում, եւ նրա շրթունքները դողում էին յուզմունքից. ուզում էր աղօթել, բայց միտքն էլ ականջ դնելով այդ ծանօթ, հարազատ ձայներին, պապը յանկարծ կռացաւ եւ գլուխը խոնարհեց գետնին...

Երկար համբուրում էր նա կանաչով ծածկուած հողը եւ անզուսպ արցունքներն առատօրէն թափւում էին նրա աչքերից... Մի փոքր էլ, մի փոքր էլ, եւ նա ուժասպառ ընկաւ կանաչների վրայ...

Քիչ յետոյ, երբ Աստղիկը ծաղիկներ գրկած վերադարձաւ պապի մօտ, զարմացաւ, որ պապը պառկել է...

„Պապն ինչո՞ւ է քնել էսպէս ”,-մտածեց նա եւ ձայն տւեց:

Բայց պապը նրան չպատասխանեց:

Այդ ժամանակ Աստղիկն աւելի մօտեցաւ նրան եւ շարժեց ձեռը:

-Պապի, այ պապի,- կրկնում էր ձեռքը քսելով պապի երեսին, գըլխին:- Վեր կաց, գնանք... Դէ, պապի, վեր կաց, տատը կը բարկանայ...

Պապը դարձեալ չէր զարթնում: իսկ Աստղիկը շարունակում էր շարժել նրա ձեռը, գլուխը, աղերսում էր, որ զարթնի:Բայց պապը չէր շարժւում...

Այդ տեսնելով, վերջապէս, Աստղիկը որոշեց եւ վազեց տուն՝ յայտնելու, որ պապը քնել է դաշտում ու չի զարթնում...

Բայց պապը չէր քնել...

Գնացին տեսան պապը մեռել էր դաշտում:

Երբ Աստղիկն այդ իմացաւ, նա չէր կարողանում հաւատալ, որ պապը մեռած լինի. նա չէր հաւատում եւ նրան, թէ պապին կը տանեն իրենց տնից եւ նա էլ ետ չի գայ...

„ Հապա էլ ո՞վ կը պառկի նրա անկողնում,- մտածում էր նա,- ո՞վ կը հագնի նրա չուխան...”:

Եւ երբ միւս օրը տէրտէրները պապին տարան ժամ, Աստղիկն սպասում էր, թէ պապը կը վերադառնայ. բայց մութն էլ ընկաւ, նա չեկաւ... իսկ երբ տան դռները փակեցին, որ քնեն, Աստղիկը սաստիկ տխրեց ու լաց եղաւ վերմակի տակ:

Նա լաց էր լինում ու մտածում, թէ ինչո՞ւ տան դռները փակեցին, չէ՞որ պապը կարող է գալ. գուցէ հենց հիմա էլ եկել ու կանգնել է դռան առաջ...

Լաց լինելով մտածում էր, թէ ով պէտք է այնտեղ ման ածի պապին, չէ՞որ նա չի տեսնում, կարող է քարի դէմ առնել կամ ոտքը ջուրը քցել...

Ա՜խ, տեսնես կը լինի մէկը,- մտածում էր Աստղիկը,- մի քարի տղայ կամ մի քարի աղջիկ, որ խեղճ պապին ման ածի այնտեղ...

շարունակ	անընդհատ, միօրինակ
դողալ	տատանուել, երերալ, սարսռալ
սառ	ցուրտ
միրուք,(գրական՝)	մօրուք
ման գալ	պտտել, պտուել
(ատամները) թափուել	ընկել էին
բախշել	բաշխել , տալ
առաջն ընկած	առաջից գնալով, առաջնորդելով
ծառը բռնել է	տերեւ, ծաղիկ է հանել
ափսոսալ	ցաւել
դուր գալ	սիրել
ցանկանալ	բաղձալ , ուզել
անսպասելի	անակնկալ
ժամ	եկեղեցի
ոտնաման	կօշիկ
գդակ	գլխարկ
մտամոլոր	մտքով մոլորած, մտածկոտ
զանգահարութիւն	զանգակների ձայն
միալար	միակերպ, միապաղաղ
հասակ առած	մեծացած, տարիք առած
(խոտ) հնձել	կտրել
դէմքը պայծառացած	փայլուն
քաղ (օտար)	այգի
ի հարկէ	անշուշտ, անտարակոյս
մէրի (գաւառական)	մայրի ծառը
հինաւուրց	հին, անցած օրերի
արցունք թափել	լալ
աղերսել	խնդրել, թախանձել
դէսը	այս կողմ
դէնը	այն կողմ
լոք տալ	ցատկել
հրէս	ահա
լաս լաս	շերտով
թրթռալ	դողալ
կանֆէտ (օտար)	անուշեղէն
ուժասպառ	ուժը հատած

ԳՐԲԱՑԸ

Գրեց Հայաստան Գէորգեան

Մի օր, կիրակնամուտին, տատս խնդրեց մօրիցս որ զարդարւի եւ եկեղեց գնայ: Մայրս զարդ չէր սիրում, նոյն իսկ մատանի չէր դնում մատը եւ տատս շատ անգամ նեղանում էր նրա վերայ այդ պատճառով:’’Օդուլ, ջահէլ ես, դեռ սիրուն ես, ինչո՞ւ չզարդարւես, աշխարհի օրէնք է, կինը առանց զարդի նոյնն է ինչ հացը առանց աղի. տեսնողն էլ կը մտածի թէ պատի տակից ես դուրս եկել, կամ բոշայ ես: Ոսկիներդ կապիր, օղերը անցրու ականջներդ, մարգարիտները շարիր վիզդ, որ տեսնողը հմայւի, կանգնի սէյրան անի, ասի "Երանի քո տիրոջը": Մայրս որ ամէն բանում հնազանդւում էր տատիս, բացեց զարդերի արկղը եւ սառած մնաց. արկղը դատարկ էր: ’’ Լուսս քոռանայ, ասաց տատս, տեսա՞ր, էնքան ուշք չտարար որ գողացնել տւեցիր. դէ՞հ, հիմայ գնա, գողին գտի’’: Եւ իրապէս հեշտ բան չէր գողին գտնելը. հօրս պատճառով չէինք կարող ոստիկանութեան դիմել, իսկ սրա նրա վրայ կարծիք տանելը չէր օգնում:

Կարծիքը ընկաւ մեր հօտաղ Դանէլի վերայ, որը Ռուբէնի հիւանդութեան պատճառով մի քանի շաբաթ մեզ մօտ էր եղել: Դանէլը ուրացաւ եւ նրա հայրը նոյն իսկ երդւեց որդու համար: Տատիկս ուզեց գըրբացի գնալ, ամէն օր համոզում էր մօրս որ նա քաղաք գնար,ուր մի նոր գրբաց էր եկել, որը ’’ Սողոմոն’’ունէր:

Պատմում էին նրա մասին, որ նա ամէն ինչ գիտէ եւ արդէն շատերին է օգնել: Մայրս, որպէս հօրս լաւ աշակերտուհին՝ մերժում էր, նա չէր հաւատում գրբացներին: Բայց վերջ ի վերջոյ տեղի տւեց տատիկիս թախանձանքներին եւ ինձ հետը վերցնելով քաղաք գնաց: Մեր կառքը կանգնեց մի ցածլիկ, պարզ տան առաջ: Երբ ներս մտանք, մի փոքրիկ սենեակ լիքն էր բազմութեամբ, մեծ մասամբ կանանցով:Սենեակի վերեւի մասում, թախտի վերայ բազմած էր մի ծերունի, լայն դէմքով, կնճռոտ ճակատով եւ երկար, սպիտակ մօրուքով: Նրա մօտ նըստած էր մի տարիքաւոր կին, վշտոտ դէմքով, սեւ հագուստներով. Նրա աչքերը կարմրել էին շատ լաց լինելուց եւ նա յուսահատ խփում էր ծնկներին եւ կոտրատում ձեռքերի մատները: Ծերունին իր մօտ կանչեց մի փոքրիկ տղայի եւ նրա աջ ձեռքի բթամատին թանաք քսելով, հրամայեց մէջը նայել: Երեխան կը լինէր մօտ տասը, տասնմէկ տարեկան:

’’ Ի՞նչ ես տեսնում եղունգիդ մէջ’’ հարցրեց նրան ծերունին:

’’ Ոչինչ’’:

’’ Դու լուսին կամ մարդու գլուխ չե՞ս տեսնում. լաւ նայիր’’:

Երեխան անընդհատ նայում էր մատին եւ յանկարծ ճչաց.

” Հա, լուսինը եկաւ, հետն էլ մի կտրած գլուխ’’:

Գրբացը գոհ ժպտաց. ’’լաւ, միշտ նայիր’’ ու ինքը մի գիրք վերցնելով սկսեց կարդալ, ժամանակ առ ժամանակ բացագանչելով՝ ” կարմիր միրուքաւոր արի, սեւ միրուքաւոր արի, ճերմակ միրուքաւոր արի”:

’’ Ի՞նչ ես տեսնում’’, հարցրեց նա նորից տղային, որի աչքերը անընդհատ մի կէտի նայելուց արտասաւում էին:

” Հիմայ եկան, ասեց տղան ցած ձայնով. մէկը կարմիր, միւսը սեւ, երրորդը սպիտակ միրուք ունի’’:

’’ Լաւ, ասա բարի են եկել, սուրճ հրամցրու, թող նստին խմեն”:

Տղան կրկնեց գրբացի պահանջը, անթարթ եղունգին նայելով:

” Նստեցի՞ն’’:

” Այո, նստեցին, սուրճ են խմում’’:

” Հիմայ հարցրու նրանց, թէ էս խեղճ մօր տղէն, որ Անդրանիկի մօտ զինուոր էր, որտե՞ղ է այժմ”:

Երեխան կրկնեց հարցը եւ յանկարծ մեռելի գոյն ստացած՝ լաց եղաւ:

’’ Ի՞նչ ես տեսնում’’:

” Չեմ ասի’’:

” Ես ես...տեսնում եմ Սանդրոյին. բայց նա չի ապրում, մեռած է. պառկած է մի բարձր սարի լանջին, Արագածի նման բարձր. Սանդրոյի մօտ աղբիւր է հոսում, ինքը արիւնլւայ է’’:

Սեւ հագուստներով կինը անձայն նւաղեց. երբ նրան ուշքի բերեցին, սիրտ կտրատող ձայնով կանչեց. ’’ վա՜յ, ջէյրան ջան, հողը գլխիս բերեցիր. կարօտով մեռար, բալա ջան. էլ էս արեւը ի՞նչ եմ անում, օրս սեւացաւ, հոգի ջան”, եւ նա խփում էր ձեռքերով իր երեսին եւ գլխին, փետտում մազերը: Բոլորս լաց էինք լինում նրա հետ:

” Լացը չի օգնի, քոյրիկ ջան, ասաց գրբացը, հիմայ գիտես տղիդ ուր լինելը, գնա տուն, սուգը աւելորդ է. գնացէք քոյրիկներ, գնացէք, հերթը ուրիշներինն է’’: Երկու կին անցան խեղճ մօր թեւերի տակ եւ լացով դուրս տարան նրան:

Մայրս առաջ անցաւ եւ պատմեց գրբացին իր կորուստի մասին։ Գրբացը քննեց բթամատս, հարցրեց թէ հինայ դրե՞լ եմ ձեռքիս․ բացասական պատասխան ստանալով, քսեց թանաքը մատիս եւ նոյն ձեւով ինչպէս արել էր տղայի հետ՝ խօսեց ինձ հետ։ Երբ որ նա սկսեց կարմիր եւ սեւ միրուքաւորներին կանչել, ես յանկարծ չկարողացայ զսպել ծիծաղս եւ մօրս նայելով փռթկացի։ Նա էլ ծիծաղեց։ Ես ինքս էլ չէի կարող բացատրել ծիծաղիս պատճառը, բայց ծերունին բարկացած վեր կացաւ․ ” դուրս գնացէք․ հոգիները վիրաւորւեցին ձեր վարմունքից, այլեւս ոչ մի պատասխան չեն տայ․ ասեցի, որ ոչ ոք չպէտք է ծիծաղի, ով չի հաւատում թող չգայ”։ Մայրս շփոթւած էր։ Ծիծաղը դէմքերիս դուրս եկանք։ Մայրս հարցրեց ինձ իմ վարմունքի պատճառը․ բայց ես ոչինչ չէի կարող պատասխանել։ Մի ջղաձգական քրքիջ խեղդում էր ինձ։ Դատարկ ձեռքերով վերադարձանք տուն։ Տատս շատ վրդովւեց․ բայց ի՞նչ կարելի էր անել։ Նոյն օրը մօրս մօտ եկաւ Խեչանենց հօտաղը եւ պատմեց, որ գարնանը կովերը արածացնելիս նա Դանէլի մօտ մի ոսկի ժամացոյց է տեսել, երկար ոսկի շղթայով, թանկագին քարերով զարդարւած։ Մայրս իսկոյն կանչել տւեց Դանէլին եւ իր հօրը․ Նորէն երկուսն էլ ուրացան։ Բայց Սօսին, մի խելացի երիտասարդ, հօրս կողմնակիցներից, ասեց․ ”Քոյրիկ ջան, թոյլ տուր քո անունով գիւղի հօտաղներին կանչեմ Դանէլի հետ, ես գողը իսկոյն կը բռնեմ, ոչ գրբացի պէտք ունենք, ոչ էլ սատանի”։ Մի ժամ յետոյ գիւղի հօտաղները հաւաքւեցին մեր տանը։ Սօսին գրպանից դուրս հանեց մի քանի կլորւած թղթեր եւ ասեց․ ”այս թղթերը թլսում են եւ թոյն ունեն իրանց մէջ․ Թող ամէն մէկը մի հատ կուլ տայ սրանցից․ ով որ արդար է՝ թլսումը նրան թոյնից կ’ազատի, իսկ գողը անմիջապէս կը մեռնի”։ Բոլոր տղաները վերցրին թղթերը եւ զւարճացած, կուլ տւեցին․ միայն Դանէլը տատանւում էր։ ” Դանէլ, ինչո՞ւ չես վերցնում”։ Ամբողջ մարմնով դողալով նա կըմկմաց․ ” Ես... ես չեմ ուզում մեռնել, արէք ինչ ուզում էք, ես եմ գողացել...մեղաւոր եմ”։ ”Տեսա՞ր, քոյրիկ ջան, գողը այդպէս կը բռնեն” ասեց Սօսին ծիծաղելով եւ մի ապտակ կպցրեց Դանէլին։

Դանէլը ամէն ինչ խոստովանւեց․ բայց նրա հայրը ծախել էր իրերի կէս մասը։ Նա պէտք է այդ պակասի համար դրամ վճարէր, բայց յուսահատ, նա ընկաւ մօրս ոտքերը աղաչեց, որ ների, աղքատութիւնն է նրան գող շինել, սատանէն է նրան փորձութեան մէջ գցել։ Եւ որովհետեւ մայրս միշտ բարի էր, հրաժարւեց դրամից եւ դատից։

գրբաց - կախարդ,գուշակ

օղուլ (օտար)- զաւակ,աղջիկ. խօսակցին կոչ

պատի տակից դուրս ես եկել - մի անծանօթ տեղից --

բոշայ - գնչու

ոսկի - ոսկեդրամ

սէյրան անել (օտ.) - դիտել,հիանալ

արկղ - սնդուկ

սառած մնաց - անշարժ մնաց

լուսս (լոյսս) քոռանայ - աչքերս չտեսնէին

ուշք տանել - ուշադիր լինել, հոգս տանել

Թախանձանք - խնդրանք,աղերսանք

ցածլիկ - սովորականից ցած

կնճռոտ - խորշոմած

վշտոտ - ցաւով, տառապած

կոտրատել (ծեռքի մատները) - գալարել

հինայ - ներկ

բացասական - ժխտական

քրքիջ - ուժեղ ծիծաղ

վրդովւել - խռովւել

հաւաքւել - ժողովւել, խմբւել

կմկմալ - մրմնջել

մեղաւոր - յանցաւոր

(ապտակ) կպցրեց - զարկեց

ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ԹՈՒՄԱՆԵԱՆ

1869 - 1923

Հանճարեղ բանաստեղծ Յովհաննէս Թումանեանը, իւրացնելով այն մեծ նուաճումները, որին հասել էր հայ դարաւոր պոեզիան, իր վիթխարի անհատականութեամբ մի նոր աստիճանի բարձրացրեց մեր բանաստեղծական խօսքը: Մինչեւ Թումանեանը մենք ունեցել ենք խոշոր տաղանդով օժտուած շատ բանաստեղծներ,բայց Թումանեանի ստեղծագործութեան նշանակութիւնն անհամեմատ բարձր է: Այստեղ կարելի է օգտագործել Բելինսկու նշանաւոր խօսքը, թէ բոլոր նախորդ բանաստեղծները այնպիսի յարաբերութեան մէջ են գտնւում Պուշկինի հետ, ինչպէս մեծ եւ փոքր գետերը ծովի հետ: Այդպէս էլ Թումանեանը: իր նախորդներից նա աւելի լաւ է տեսել հայրենի ժողովրդի հոգեկան գանձերը եւ աւելի մեծ ուժով արտացոլել նրա հոգեբանութիւնը, քաղաքական ու սոցիալական կեանքը: Բանաստեղծի կոչման մասին Թումանեանը շատ խոր եւ իմաստալից մտքեր է յայտնել. ’’Բոլորը հաստատ միայն մի բան գիտեն, որ ունեն մի թշւառ հայրենիք, բայց թէ ի՞նչ բան է այդ հայրենիքը, ինչի՞ մէջն է նրա թշւառութիւնը, ինչպէ՞ս են ապրում, ինչպէ՞ս են խօսում, լալիս, ուրախանում եւ այլն, եւ այլն, նրա ժողովուրդը, ահա, այդ է հարկաւոր, այդ առաւելութիւնները, այդ յատկութիւնները միայն կարող են նրան ձեռնադրել հայոց բանաստեղծ...”:

Թումանեանը եղաւ հայոց այդ բանաստեղծը, որը մեծ բովանդակութիւնն արտայայտեց բանաստեղծական կախարդիչ ձեւերով եւ արտակարգ վարպետութեամբ:

Թումանեանի հանճարի ձեւաւորմանը մեծապէս նպաստել են նաեւ ռուսական եւ համաշխարհային առաջաւոր պոեզիան ու գրականութիւնը. Նա զուգակցել է ազգային եւ համաշխարհային խոշորագոյն պոետների տրադիցիաները: Բանաստեղծական մի շարք ժանրերում ընդգրկման ուժով ու ձեւի կատարելութեամբ նա դուրս է եկել համաշխարհային գրականութեան ասպարէզ, դարձել աշխարհի խոշորագոյն բանաստեղծներից մէկը: Թումանեանի ստեղծագործութիւնը հայ դասական գրականութեան, մասնաւորապէսհայ պոեզիայի բարձրագոյն էտապն է:

Յովհաննէս Թումանեանի մանկութիւնն անցել է աշխատաւոր գիւղացիութեան շրջանում: Նա ծնւել է 1869 թւականին Լոռու Դսեղ գիւղում, քահանայի ընտանիքում: Թումանեանն ապրել է գեղջուկ մանկան բոլոր հետաքրքրութիւններով: Անհոգ ու ուրախ խաղերը՝ ամռան օրերին, հովւական պարզ ու գեղեցիկ կենցաղը՝ հայրենի չքնաղ բնութեան մէջ եւ հէքիաթների կախարդիչ աշխարհը,- այս է եղել գեղջուկ մանուկների առօրեան: Այդ օրերի յիշատակների մասին նա գեղեցիկ, գունագեղ պատկերներ է ստեղծել ”Մարօ’’ պոեմում եւ ’’ Իմ ընկեր Նեսօն’’ պատմուածքում:

Տկլոր, աշխոյժ խմբակով,
Աղաղակով, աղմուկով
Խաղում էինք, վազվզում
Գոյն-գոյն մանրիկ աւազում:
Կամ հետեւում հեւիհեւ
Թիթեռնիկին ոսկեթեւ ...

Մանկական օրերի պայծառ, կենդանի պատկերն է գծուած ”Իմ ընկեր Նեսօն” պատմուածքում. ”Ոչ ուսումնարան կար, ոչ դաս, ոչ դաստիարակութիւն. ազատ էինք միանգամայն ու խաղում էինք. ինչքա՜ն էինք խաղում: Ու ո՜նց էինք իրար սիրում: Ո՜նց էինք իրար սովորել: Սոված ժամանակներս էլ վազում էինք հացի տաշտիցը մի կտոր հաց առնում, պանրի կարասիցը մի կտոր պանիր ու էլ ետ շտապում իրար մօտ: Իրիկուններն էլ հաւաքւում էինք, ծիծաղ բաներ ասում, կամ հէքիաթ պատմում”:

Բայց շուտով անհոգ խաղերի,հէքիաթների աշխարհից արտակարգ ընդունակ եւ դիտող երեխայի հայեացքը կանգ է առնում կեանքի դառնութիւնների վրայ:Նա տեսնում է անհասկանալի տարբերութիւններ ու հակասութիւններ հենց մանուկների աշխարհում, լսում է մանուկ Նեսոյի՝ աղքատ ընկերոջ մղկտոցը դպրոցի պատերի տակ, տեսնում Մարոյի գերեզմանաքարը: Նրա մանկական եւ պատանեկան տարիների կեանքը սերտօրէն միահիւսւում է հարազատ ժողովրդի ուրախութեան եւ տխրութեան հետ, նրա երազանքն ու երեւակայութիւնը խառնւում են իր տառապող ժողովրդի երազանքին ու երեւակայութեանը, ժողովուրդ, որը մխիթարութիւն էր գտնում միայն իր պայծառ բանաւոր ստեղծագործութեան եւ շրջապատող բնութեան մէջ: Ժողովուրդն էլ դառնում է Թումանեանի առաջին, անփոխարինելի ուսուցիչը:

Հայրը՝ գիւղի քահանայ Տէր Թադէոսը, սիրում էր երգ ու երաժըշտութիւն, ժողովրդական տխուր մեղեդիներ, հէքիաթներ, լեգենդներ ու առասպելներ. Նրա ընտանեկան յարկը դառնում է աշուղների ու ասացողների հիւրընկալ վայր: Փոքրիկ Յովհաննէսը խոր եւ անջնջելի տպաւորութիւններ է ստանում ժողովրդական երգի ու խօսքի գանձերից, որոնք հետագայում մեծ չափով նպաստում են նրա շատ ու շատ լաւագոյն երկերի ստեղծմանը: Գրել-կարդալ սովորում է հօր, ապա հօրեղբօր մօտ, յետոյ տեղափոխւում է Սահակ վարժապետի դպրոցը, որտեղ վարժապետի երկաթէ գաւազանի սարսափի տակ ցրտահար ծառերի նման դողում էին գիւղի կիսամերկ երեխաները: Հայրը որդուն ցանկանում է տեղափոխել Գէորգեան ճեմարան, բայց տեսնելով սաների գունատ ու մեռելատիպ դէմքերը, երեխային բերում է Ջալալօղլի Ստեփանաւան: 1879 թւականի աշնանը Թումանեանն ընդունւում է Տիգրան Տէր Դաւթեանի երկսեռ չորսդասեայ դըպրոցը:

Ջալալօղլու երկսեռ դպրոցը մեծ նշանակութիւն ունեցաւ Թումանեանի կեանքում: Այնտեղ նա սովորում է պատմութիւն, գրականութիւն, հայոց եւ ռուսաց լեզուներ, ֆիզիկա, ընդհանուր պատմութիւն, ֆրանսերէն, երգեցողութիւն: Ուսուցչի օգնութեամբ նա սկսում է ծանօթանալ գեղարուեստական գրականութեանը, ընթերցում եւրոպական, ռուս եւ հայ գրողների մի շարք երկեր: Տեսչի տանը մի քանի առաջադէմ աշակերտներ կոլեկտիւ ընթերցանութեամբ ծանօթանում են ”Հիւսիսափայլ”, ”Կռունկ”, ”Փորձ” ամսագրերին, հայ պոեզիային: Դպրոցում Թումանեանը սկսում է իր գրական փորձերը, գրում է երգիծական, հայրենասիրական ու սիրային ոտանաւորները:

1883 թւականին ցարական կառավարութեան հրամանով փակւում են հայկական դպրոցները: Նոյն թւականի աշնանը Թումանեանը տեղափոխւում է Թիֆլիս:

1883 թւականի աշնանը Թումանեանը ընդունւում է Ներսիսեան դըպրոցը: Երեք տարի սովորելուց յետոյ, հնարաւորութիւն չունենալով կրթութիւնը շարունակել, նա ծառայութեան է մտնում Թիֆլիսի հայկական կոնսիստորիայում: Գրագրի տխուր, ձանձրալի եւ հոգեմաշ պաշտօնը ծանր ազդեցութիւն է թողնում պատանու վրայ: Հինգ տարուայ դժոխային աշխատանքի շրջանում նա մխիթարութիւն է գտնում միայն գրքերի աշխարհում. գիւղական պատանին անյագ ծարաւով սկսում է կարդալ ռուս, եւրոպական եւ հայ կլասիկներին: Նրա մտաւոր զարգացման վրայ անջնջելի հետք են թողնում հայ առաջաւոր մամուլը, հրապարակախօսներն ու գրողները՝ Խաչատուր Աբովեանը, Ղազարոս Աղայեանը, Միքայէլ Նալբանդեանը, Պերճ Պռօշեանը, Գաբրիէլ Սունդուկեանը եւ միւսները: Այդ տարիների մասին այսպէս է գրում Յովհաննէս Թումանեանը:

”...Էսպէս էլ իմ կարդացած ու սիրած գրքերից մէկը եղաւ ”Հիւսիսափայլը’’։ Սրանով պէտք է բացատրել էն երեւոյթը, որ իմ էն ժամանակներում գրած ու 1890-1892 թւականներին Մոսկւայում տպւած ոտանաւորների մէջ պատահում են ’’Հիւսիսափայլի’’ ոչ միայն ոճերն ու դարձւածքները, այլ մինչեւ անգամ բառերն ու բառերի ձեւերը...’’։

Այս ազդեցութիւնը եղաւ այն արահետը, որ հետագայում լայնացաւ, մեծացաւ եւ Թումանեանին դուրս բերեց համաշխարհային գրականութեան ու կուլտուրայի ուսումնասիրութեան մեծ ճանապարհը։ Նա ուսումնասիրում է Պուշկինին, Լերմոնտովին, Նեկրասովին, հոգեկան հարազատութեամբ կապւում նրանց հետ, ընթերցում եւ խորապէս սիրում համաշխարհային գրականութեան ’’Երկու հսկայական արեգակներին’’՝ Շեքսպիրին ու Սերվանտէսին, ինչպէս նաեւ Գէօթէին, Հայնէին, Բերանժէին։

1886 թւականին լոյս են տեսնում նրա երկու նշանաւոր լեգենդները՝ ’’Շունն ու կատուն’’ եւ ’’ Անբախտ վաճառականները’’, 1887 թւականին՝ ”Գութանի երգը”, ’’Հին օրհնութիւն” բանաստեղծութիւնները եւ ” Մարօ” պոեմը։ Այս գործերում արդէն ընդգծւում է բանաստեղծի խոշոր անհատականութիւնը։ 1890 թւականին Մոսկվայում տպագրւում է նրա բանաստեղծութիւնների առաջին գիրքը, 1892 թւականին՝ երկրորդ գիրքը։ Այնուհետեւ մի շարք ժանրերով լայնօրէն զարգանում է Թումանեանի ստեղծագործութիւնը։ Շուտով նա դառնում է հայ գրական աշխարհի կենտրոնական դէմքերից մէկը, որը վիթխարի ազդեցութիւն է թողնում գրական-հասարակական կեանքի վրայ։

1892 թւականից մինչեւ 1902-1903 թւականները Թումանեանն ապրեց ստեղծագործական վերելքի բուռն շրջան, ստեղծելով իր անմահ պոեմները, բալլադներն ու բանաստեղծութիւնները, ինչպէս եւ արձակի լաւագոյն մասը։ Նա գրում է ’’Լոռեցի Սաքօն’’ 1889 թ. , ”Հառաչանք” 1890 թ. ,”Դէպի անհունը’’ 1894 թ. , ’’Սասունցի Դաւիթը’’ 1902 թ., ”Թմկաբերդի առումը’’ 1902 թ., 1901-1902 թւականներին Թումանեանը մշակեց, կատարելութեան հասցրեց հռչակաւոր ’’Անուշ’’ պոեմը։ Ուշագրաւ երեւոյթ են նրա փիլիսոփայական քառեակները, որոնք գերազանցապէս ստեղծւել են առաջին համաշխարհային պատերազմի տարիներին։1917 թւականին Թումանեանը գրում է ”Թագաւորն ու չարչին’’ նշանաւոր լեգենդը, այնուհետեւ ծրագրում է իր երկու մեծ երկերը՝ ’’Հազարան բլբուլը” եւ ”Սասունցի Դաւիթ’’ էպոսի մշակումը ամբողջութեամբ, բայց, դժբախտաբար, չի կարողանում աւարտել։

Յովհաննէս Թումանեանը իր ստեղծագործութիւններով նպաստեց հայ կուլտուրայի զարգացմանը, գրականութեան ժողովրդայնութեանն ու դեմոկրատացմանը: Անմրցելի հանճարով նա կարողացաւ արտացոլել հայ ժողովրդի կեանքն ու հոգեբանութիւնը՝ հսկայաքայլ առաջ մղելով հայրենական գրականութիւնը:Նա պոեզիայի մէջ հասաւ անհասանելի բարձրութեան, ստեղծելով երկեր, որոնք իր իսկ բնորոշմամբ աչքի պէս պարզ են եւ աչքի պէս բարդ: Նրա ստեղծագործութիւնը նպաստեց նաեւ միւս արուեստների զարգացմանը, նրա պոեմները երաժշտական հիանալի երկերի նիւթ եղան: Թումանեանի արուեստը ստեղծեց մեծ դպրոց,որի ներկայացուցիչները դարձան հայ նորագոյն գրականութեան խոշոր դէմքերը:

Օգտագործել - օգտակար կերպով գործ ածել:
Զուգակցել - միացնել:
Ժանր - տեսակ:
Տկլոր - մերկ:
Կարաս - կաւէ աման:
Սերտօրէն - մօտիկ, սեղմ:
Անփոխարինելի- միակ, հատը չունեցող:
Ցրտահար - ցուրտը տարած:
Գունատ - տժգոյն, գոյնը նետած:
Մեռելատիպ - մեռելի տեսք:
Կոլեկտիւ - հաւաքական:
Ձանձրալի - տխուր:
Հոգեմաշ - հոգին մաշող:
Անջնջելի - չջնջուող:
Անհուն - անսահման:
Ուշագրաւ - ուշքը գրաւող:
Գերազանցապէս- մեծապէս:
Կուլտուրա - մշակոյթ:
Արտացոլել - դուրս ցոլացնել, դրսեւորել:

ՊԱՊՍ

գրեց Հայաստան Գէորգեան

Էն օրերին մեր միակ մխիթարութիւնը Սարիբեկ պապս էր ։ Նա մօրս շատ նման էր. բարձրահասակ,բարակ, խորը կապոյտ աչքերով եւ խարտեաշ մազերով։ Նա միշտ հայկական տարազով էր-սեւ արխալուղ, լայն շալւար, վրայից սեւ մահուդ չուխայ, մէջքին ոսկէ գօտի, գլխին աստրախանի գտակ։Դեռ հեռուից տեսնում էինք նրան եւ ուրախացած բոլորս միասին ընդառաջ վազում։ Մեզ նկատելիս, նա իսկոյն ձիուց ցած էր իջնում, փաթաթւում, համբուրում մեզ եւ հերթով իր հրաշալի կարմիր ձիուն-Ջոհրաբին նստեցնելով, քաշում էր նրան իր յետեւից եւ աշխոյժ հարց ու փորձով տուն էինք գալիս։ Նրա գոյնզգոյն խուրջինի մէջ ինչե՞ր ասես չկային մեզ համար. գաթայ, հալւայ, տեսակ-տեսակ անուշեղէններ, պատրաստւած մեծ մօրս-Սոփի խաթունի ձեռքերով։ Բայց իմ ամբողջ ուշադրութիւնը գրաւում էր պապիս ձին։ Այդ ձին դեռ այսօր յիշողութեանս մէջ անբաժան է իմ պապից։ Մարդը եւ կենդանին այնպէս էին ներդաշնակում միմեանց որ ես մէկին առանց միւսին չեմ կարող երեւակայել։ Ջոհրաբը մի հպարտ կենդանի, աշխէտ, բարձր վզով եւ մեծ, խելացի աչքերով։ Այդ աչքերը այնքա՜ն հասկացող էին։ Ջոհրաբը շատ էր կապւած պապիս եւ բացի նրանից ոչ ոքի չէր հնազանդւում։ Երբ պապս բարակ եւ ուղիղ նրա վրայ նըստած անցնում էր գիւղի միջով, բոլորի աչքերը հետեւում էին նըրանց հիացմունքով եւ զարմանքով։ Հպարտ Ջոհրաբը անհամբեր օտարների հանդէպ, թոյլ էր տալիս մեզ ժամերով խաղալ իրա հետ։ Ես բարձրանում էի նրա մսուրը, ցած քաշում կենդանու հպարտ գըլուխը եւ փորձում պարանոցի վրայով նրա մէջքին նստել։ Մեծ պապըս շատ անգամ զարմանում էր, որ Ջոհրաբը երբեք չէր փորձում ազատւելու. բայց խելացի կենդանին կարծես հասկանում էր որ երեխաների հետ գործ ունի։ Եւ երբ պապս մեզ նրա մէջքին էր նստեցնում, ձին դանդաղ եւ զգոյշ քայլերով էր շարժւում, կարծես վախենում էր մեզ ցած գցել։

Ամենամեծ երջանկութիւնը ինձ համար նրան ջրելու տանելն էր։ Սանձից ամուր բռնած, ես քաշում էի կենդանուն իմ յետեւից, իջնում բլուրից ներքեւ, հասնում ջրաղացի առուն։ Ես աշխատում էի պապիս նման շւացնել եւ զւարճացած նայում էի, թէ որպիսի՜ ագահութեամբ Ջոհրաբը ջուր էր խմում։ Բայց մի օր նա գլխիս մի խաղ խաղաց։ Երբ հպարտ հպարտ մեր տան դարն էի բարձրանում, յանկարծ նա պոկւեց ինձանից եւ թռչկոտելով ու ուրախ ուրախ խրխընջալով վազեց դէպի դաշտերը։ Սարսափած, իսկոյն հարայ հրոց գըցեցի, մարդիկ օգնութեան վազեցին, ընկան նրա յետեւից,բայց Ջոհրաբը սլանում էր քամու նման եւ շուտով անհետացաւ բլուրի յետեւը։ Շնչասպառ վազեցի պապիս մօտ, բայց նա միայն ծիծաղեց։’’Մի վախենա, քէֆ է անում, յետ կը գայ’’ ասեց նա։ ”Սարօ ջան, ձին քամի է առել պնչները, կը գնայ, կը կորչի, էլ նրան որտեղի՞ց ես գտնելու”, միջամտեց տատս։ Պապս դուրս եկաւ մեզ հետ, չորս կողմը նայեց։ Ջոհրաբը չկար։ Պապս շարունակեց գնալ, մի քանի րոպէից յետոյ սկսեց բարձր շւացնել։ Ջոհրաբը չերեւաց։ Պապս սկսեց վազել. մի արտաշափ անցնելուց յետոյ կանգնեց եւ երգեց հնչուն ու սրտանց։ Հեռուից լըսւեց ուրախ խրխնջոց եւ մի վայրկեանում Ջոհրապը կանգնեց նրա առաջ, քրտնած, կրակոտ աչքերով։ Գլուխը դէպի պապս թեքեց, սպասեց։ ’’ Խելառ ձիս, էդ ի՞նչ խաղեր ես անում’’, ասեց պապս, փաղաքշելով կենդանու վիզը եւ աչքերը։ ’’Իր մօր տիպարն է, իր մայրն էլ խենթ էր, բայց մի օր նրա խենթութիւնը փրկեց կեանքիս երջանկութիւնը,իմ ամենաթանկագին գանձը’’, ասեց պապս մեղմօրէն։Ես ականջներս սրեցի. ’’Ե՞րբ պապի ջան’’. ’’Ախ,սրանից շատ տարիներ առաջ, երբ մեծանաս,քեզ ամբողջը կը պատմեմ, հիմա չես հասկանայ’’։ ”Պապիկ, հիմա պատմիր”, պահանջեցի ես. այնքան ատում էի մեծերից յաճախ կրկնւած նախադասութիւնը. ’’Երբ մեծանաս’’։ ’’Ոչ սիրելի’’, ասեց պապս վճռական եւ տուն գնաց։ Տատիկս էր, որ մի լուսնեակ երեկոյ, մեր պարտէզում,մեզ հետ քարի վրայ նստած, պատմեց մեզ պապիս եւ Ջոհրաբի մօր մասին։ Եւ նրա պատմածը հէքիաթի նման էր։

’’Հարուստ էր պապիդ ընտանիքը, սկսեց տատս, բայց Զարփաստ Ներսէսը իր սիրուն քրոջը Արփիին, որի վրայ պապդ աչք ունէր, չէր ուզում նրան կնութեան տալ։ Ոչ մի լուրջ պատճառ չունէր մերժելու, ինքը աղքատ էր եւ դրա համար էլ մեծ պատիւ էր, որ Սարիբեկը ուզում էր իր քրոջը. բայց հակառակւում էր, պարզապէս կամակորութիւնից։ Որպէս զի քոյրը ծածուկ յարաբերութիւն չանի պապիդ հետ, օրերով փակում էր նրան տանը եւ նոյն իսկ չէր թողնում որ աղբիւրից ջուր բերէ։ Իսկ պապդ հալւում, մաշւում էր սիրուց։ Մի օր էլ, ամօթը մի տեղ նետած, գալիս կանգնում է իր մօր առաջ եւ ասում. ’’Մէրիկ ջան, ճար արա, վառայ, անցայ ներսի կրակից. կամ Արփին իմ կինն է լինելու,կամ գլուխս կ’առնեմ, կը կորչեմ, կը գնամ սար ու ձոր, չոլ ու դուրան,էլ ինձ չես տեսնի’’։Մայրը շատ էր սիրում պապիդ, է՞հ, ո՞ր մայրը չէ սիրում իր որդուն.տղի խօսքերը վրդովեցնում են նրան, մի պահ միտք է անում ու կանչում. ’’Բալամ, կորչելու ի՞նչ կարիք կայ, քեզ նման ջիւանը ուրիշ ճամբայ չունի՞. աղջիկը կամքով քեզ չեն տալիս, վերցրու զօռով, կարօտդ առ. ես քեզ կ’օգնեմ ինչով որ կարող եմ, իմ էլ աչքս կպել է աղջկան”: Խորհուրդ են անում մայր եւ որդի, պայմանաւորւում: Ու մի օր, արեւամուտին, Սարիբեկ պապիդ մայրը գնում է Չարփաստ Ներսէսի տան մօտերքը, որը գերեզմանոցին կից էր գտնւում եւ սկսում է բարձր խօսել. ” Ամա՜ն, հորթերս չկան.մէկն էլ չի երեւում որ ինձ օգնի, աչքերս լաւ չեն տեսնում”: Արփին լըսում է այդ խօսքերը, գլուխը դռնից դուրս է հանում. ”ի՞նչ կայ, նանի ջան, ի՞նչ ես փնտռում":"Ա՜խ, արեւիդ մեռնեմ,հորթեւս փախել են, ասեցին էս կողմերն են եկել, վախենամ էս ձորն են ընկել, ու մէկը չկայ որ ինձ հետ փնտռի, գտնեմ”: Հայ աղջիկը կարո՞ղ է մի ծեր կնոջ չօգնել: Արփին իսկոյն դուրս է գալիս տանից եւ սկսում է գերեզմանոցում հորթերը փնտռել. երբ մօտենում են Արփաչայի ձորին, պապդ որ կազմ ու պատրաստ քարափի յետեւը սպասում էր, իսկոյն վրայ է պրծնում, գրկում ապշած աղջկան, գցում ձիու վերայ եւ ինքն էլ թռչում թամքին, Արփիի երկար շէկ հիւսերը ձեռքին է փաթթում եւ սաստում՝ ”որ ծպտուն հանես, ծամերդ կը պոկեմ". եւ դառնալով մօրը՝ ”Մնաս բարով, նանի ջան” ասում եւ մտրակում է ձին, էն է որ տեսար: Իսկ մայրը յետեւից խաչ է հանում, օրհնում է նրանց ճանապարհը: Այն ժամանակ Ռուսները կուի մէջ էին Թուրքերի հետ եւ Ղօշաւանքը դեռ Թուրքերի երկիր էր: Հազիւ էր մի քանի րոպէ անցել, երբ Չարփաստ Ներսէսը գլխի է ընկում, գիւղը իրար է անցնում եւ մի քանի մարդկանց հետը վերցնելով, հարայ հրոցով, զէնք ու զրահով ընկընում է փախստականների յետեւից: Բայց Ջոհրաբի մայրը, արագավազ եւ հաւատարիմ, գնդակների տարափի տակ-Ներսօն վճռել էր սպանել պապիդ- լողալով ճեղքում է Արփաչայը անանցանելի եւ ամենավտանգաւոր տեղից, եւ դուրս է հանում ձիաւորին իր թանկագին որսի հետ գետի միւս ափը: Այն ժամանակ Արփաչայը սահմանն էր: Հիմայ պապդ ռսի հողի վերայ էր: Այնտեղ մի գիւղում պապդ պսակւեց Արփիի հետ. եւ երբ մի տարուց յետոյ մայրդ ծնւեց, նա վերադարձաւ հայրենի տունը: Ներսէսը էլ ոչինչ չէր կարող անել նրան: Երեխան հաշտեցրեց թըշնամիներին: Բայց Չարփաստ Ներսօն Ներքուստ երբէք չհաշտւեց պապիդ հետ. քանդեց իր տունը, որպէս զի նրա հետ բարեկամութիւն եւ հարեւանութիւն չանի եւ գնաց հաստատւեց գիւղից դուրս, դաշտերի մէջ: Այնտեղ էլ ապրում է մենակ եւ բոլորից հեռու: Բնաւորութիւնը այդպէս է ”:

Իմ առաջ պատկերանում է Արփի մամիս անոյշ դէմքը: Ես էլ կը փախցնէի նրան: Եւ պապս ու մամս աւելի փարելի, աւելի սիրելի են դառնում ինձ։

Շալւար - տաքատ
Չուխայ - վերնազգեստ
Աստրախանի գդակ-մորթէ գլխարկ
Մսուր - խոտի օթեակ
Դար - բարձունք
Խրխինջ - ձիու ձայն
Պնչները, պինչ - քիթ, ռունգ
Չոլ ու դուրան-անապատ
Ջօռ-ոյժ
Շէկ-կարմրադեղին

ՆԱՒԱՍԱՐԴԵԱՆ ՏՕՆԵՐԸ ՀԻՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆՈՒՄ

Հատուած

Գրեց Րաֆֆի

Տարօ՜ն, բնազաւառ Հայոց աստուածների եւ աստուածուհիների։ Ահա կրկին երեւաց վեհափառ Արածանին, Հայոց սրբազան Գանգէսը։ Եօթանասուն տարի առաջ՝ այդ գետի ափերի մօտ դեռ ազատ ու համարձակ արածում էին սպիտակ արջառները, որ նուիրուած էին Անահտայ տաճարին։ Եօթանասուն տարի առաջ՝ այդ գետի ափերի մօտ դեռ վազվզում էին Հայոց դիցուհու եղջերուները, որոնց պարանոցները զարդարուած էին ոսկեայ օղամանեակներով։ Այդ գետի ափերի մօտ մի ժամանակ տեսաւ նրանց Լուկուլլոս հռոմէացին եւ սքանչացաւ։

Սամուէլի աչքի առջեւն էր այդ գետը։ Սամուէլն անցնում էր Քարքէ լեռան վրայով։ Դեռ վաղեմի դիցանուէր անտառները հովանաւորում էին այդ լեռան գեղեցիկ բարձրաւանդակները։ Եւ Սամուէլի տխուր յիշողութիւնները թռչում էին դէպի անցեալը, դէպի ոչ այնքան հեռաւոր անցեալը։ Այդ անտառների մթութեան մէջ, այդ սքանչելի բարձրաւանդակների վրայ կանգնած էին Հայոց յաշտից տաճարները։ Այնտեղ Հայաստանը հաշտութեան զոհեր էր մատուցանում իր աստուածներին։ Կարծես Սամուէլը հէնց այդ րոպէին տեսնում էր ”Վիշապաքաղ” Վահագնի տաճարը–քաջութեան աստուծոյ տաճարը, որ լցուած էր Հայոց թագաւորների զանձերով։ Նրա մօտ բարձրանում էր ’’Վահագնի սենեակը”, որի մէջ կանգնած էր Հայոց անպարտելի դիւցազնի գեղեցկուհին՝ ’’ոսկեծոյլ” Աստղիկը։ Տեսնում էր եւ ’’ոսկեմայր”, ”ոսկեծին’’ Անահտի տաճարը, որի մայրական խնամակալութեան ներքոյ Հայաստանը մի ժամանակ վայելում էր փառք եւ կենդանութիւն։ Այդ երեք մեծազանձ տաճարների խումբը ներկայացնում էր Հայոց ’’յաշտից տեղերը”։

Այդտեղ Հայոց տարեմուտին, Նաւասարդ ամսի սկզբում, կատարւում էր ընդհանրական աշխարհախումբ տօնախմբութիւնը։Յայտնւում էր Հայոց արքան, յայտնւում էր Հայոց մեծ քրմապետը, յայտնւում էին եւ Հայոց նախարարները։ Արքան իր ձեռքով բաց էր անում զոհաբերութեան մեծ հանդէսը, հարիւր սպիտակ ցուլ՝ ոսկեզօծ եղջիւրներով՝ զոհ մատուցանելով իր աստուածներին։ Նրա օրինակին հետեւում էին բոլոր մեծամեծները։ Նոր տարին բերում էր իր հետ եւ նոր կեանք։ Հայաստանն այդ տօնախմբութեան ժամանակ պէտք է ցոյց տար իր աստուածներին իր անցեալ տարուայ յառաջադիմութեան պտուղները։ Վահագնը քաջութիւն էր պահանջում, Անահիտը՝ արհեստ, իսկ Աստղիկը՝ սէր եւ բանաստեղծութիւն։

Կատարւում էին հանճարի եւ քաջութեան մրցութիւններ։ Բանաստեղծն իր յօրինած երգն էր երգում, երաժիշտն ածում էր բամբիռը, ըմբիշը իր բազուկների ոյժն էր ցոյց տալիս, իսկ վարպետը՝ իր արւեստի արդիւնքը։ Լինում էին զինախաղեր, լինում էին մենամարտութիւններ, քաջը քաջի հետ եւ մարդը՝ կատաղի ցուլի կամ գազանի հետ։ Լինում էին արշաւներ՝ ձիերով, կառքերով կամ ոտով, արագավազ եղջերուների հետ։ Յաղթողը ստանում էր այն վարդեայ պսակներից մէկը, որոնցով զարդարւած էր լինում Աստղկան՝ վարդերով վառւած տաճարը։ Այդ պատճառով այդ տօնախմբութիւնը կոչւում էր Վարդավառի տօնախմբութիւն։

Նոր տարին բերում էր իր հետ եւ նոր կեանք։ Հին տարին անցնում էր։ Պէտք էր քաւել հին մեղքերը եւ նորոգւած մաքրութեամբ մտնել նոր կեանքի մէջ։Կատարւում էր ընդհանրական մկրտութիւնը։ Մեծ քրմապետն առնում էր Արածանիի ալիքներից սուրբ ջուրը եւ ոսկեայ ցընցուղով արձակում էր բազմութեան վրայ։ Նրա օրինակին հետեւում էին բոլոր ուխտաւորները, ամենքը միմեանց վրայ ջուր էին սրսկում։ Այդ միջոցին օդը լցւում էր սպիտակ աղաւնիների բազմութեամբ։ Իւրաքանչիւր ուխտաւոր մի աղաւնի էր թռցնում։ Եւ սիրոյ աստւածուհու՝ Աստղկան նուիրական թռչունները, մաքուր ու ամբիծ որպէս անարատ ոգիներ, սաւառնում էին, սլանում էին ու ճախր առնում նրա սպիտակ, մարմարեայ տաճարի շուրջը։

Զո՜հ, ջո՜ւր եւ աղաւնի՜, որքան մեծ խորհուրդ կայ ձեր մէջ -հաշտութեան, քաւութեան եւ սիրոյ սուրբ խորհուրդը։ Ամեն տարեմուտի սկզբում, Նաւասարդ ամսին, Հայաստանը այդ հաշտութիւնը կընքում էր իր աշխարհախումբ զոհաբերութեան արիւնով՝ ’’յաշտից’’ տեղերում, Քարքէ լեռան բարձրութիւնների վրայ։ Բայց այդ աւանդութիւնը շատ հին էր, աւելի հին՝ քան ժամանակների սկիզբը, քան ջրհեղեղը։ Այդ համաշխարհային մկրտութիւնից յետոյ՝ Նոյ նահապետն առաջինն եղաւ, որ Նաւասարդի սկզբին Արարատ լեռան գագաթից թռցրեց աստւածային սիրոյ աւետաբեր աղաւնին։ Յետոյ դուրս գալով տապանից՝ Նա նոյն լեռան ստորոտում մատոյց հաշտութեան առաջին զոհը։

Անցան դարեր, երկա՜ր դարեր։ Եւ այդ աւանդութիւնը դարձեալ կատարւում էր Հայոց աշխարհում, մինչեւ նոյն աղաւնին յայտնւեցաւ

Յորդանանի ջրերի վրայ։ Նոյն այդ աւանդութիւնը սրբագործեց եւ քրիստոնեայ Հայաստանը, դարձեալ Վարդավառի տօնախմբութեամբ։ Հեթանոսական տաճարների տեղում՝ Լուսաւորիչ հիմնեց Հայաստանի առաջին Մայր Եկեղեցին, որ պահպանելով իր հին անունը՝ կոչւում էր Աշտիշատի վանք։ Վարդավառի նախնական սովորութիւնները մնացին։ Ոսկին, արծաթը, մարմարիոնը հեշտ էր կործանել, բայց այն զգացմունքը, որ միացած էր ժողովուրդի սրտի եւ հոգու հետ, այն հաւատը,որ նա ունէր դէպի իր հայրենական աստւածները–դրանք դեռ մնում էին եւ մնացին շատ դարեր, այդ կործանումից յետոյ։ Սուրը եւ հուրը չկարողացան ոչնչացնել նրանց։ Կրօնը փոխւեցաւ, բայց ժողովրդի վաղեմի սովորութիւնները մնացին։

Դարձեալ տարին եօթն անգամ յայտնւում էր այնտեղ Հայոց քրիստոնեայ թագաւորն իր նախարարների եւ Հայոց մեծ քահանայապետի հետ եւ բաց անում Աշտիշատի վանքի աշխարհախումբ տօնախմբութեան հանդէսը։ Դարձեալ զոհեր էին մատուցանում, աղաւնիներ էին թռցնում եւ ջուր սրսկում միմեանց վրայ։ Դարձեալ կատարւում էին նոյն խաղերը,նոյն մրցութիւնները եւ նոյն պարգեւաբաշխութիւնները, որ լինում էին հեթանոսական դարերում։ Նոյն վարդերը, որ մի ժամանակ զարդարում էին Աստղկան տաճարը, յետոյ զարդարում էին Աշտիշատի վանքի սուրբ սեղանը։ Եւ այդ տօնը դարձեալ կատարւում էր Նաւասարդ ամսի սկզբում ու կոչւում էր Վարդավառի տօնախմբութիւն։

"ՆԱ ԻՄ ՈՐԴԻՆ Է"

գրեց Շիրվանզադէ

Հալածանքների ծանր օրեր էին:

Կովկասը հեծեծում էր Պետերբուրգից եկող հրահանգների ներքոյ: Տեղական իշխանութիւնները այդ հրահանգները գործադրում էին ստրկական դաժանութեամբ, առանձնապէս հայերի վերաբերմամբ:

Ճիշտ այդ օրերին մի խումբ տաքարիւն երիտասարդներ աշխատում էին կազմել մի խոշոր յեղափոխական կուսակցութիւն ցիրուցան հայ ոյժերից: Վտանգի ենթարկելով իրանց ապահովութիւնը, նոյնիսկ կեանքը, նրանք գործում էին աւելի եռանդով, քան ոստիկանութիւնը: Սակայն, ամեն ինչ կատարւում էր խուլ անկիւններում. կարելւոյն չափ զգոյշ: Երկիւղը չէր պահանջում այդ, այլ գործի լրջութիւնը եւ գաղափարը, որ սրբութիւն էր ամենքի համար:

Միայն մի անկիւն կար, ուր կուսակցութեան հիմնադիրները համեմատաբար ազատ էին զգում իրանց: Եւ, զարմանալի երեւոյթ, ճիշտ այդ անկիւնն էր ամենից աւելի աչքի զարնողը, հետեւաբար եւ աւելի վտանգաւորը: Դա մի համեստ տուն էր, հնաշէն, գրեթէ կիսախարխուլ. գտնւում էր Փոխարքայի պալատի կռնակում, այն է՝ Թիֆլիսի կենտրոնական փողոցներից մէկի վրայ, որ կրում էր Պետրոս Մեծի անունը: Տան առջեւ կար մի բաւական ընդարձակ պարտէզ, որ կից էր պալատի պարտէզին եւ որ նրանից բաժանւած էր մարդու հասակի բարձրութեամբ մի պարսպով: Իսկ փողոցի կողմից, տան ճիշտ դէմ ու դէմ Թիֆլիսի նահանգապետ իշխանը ազգով վրացի էր եւ երդւեալ թշնամի ամեն մի յեղափոխական շարժման:

Յաճախ այդ տան մէջ էին տեղի ունենում կազմակերպւող կուսակցութեան ժողովները: Այստեղ հիմնադիրները խօսում ու վիճաբանում էին աւելի ազատ ու համարձակ, քան ուրեւէ եւ ոչ ոք չէր վախենում, որ մի օր ոստիկանները կարող էին ներս խուժել եւ ամենքին ձերբակալել:

Տանտէրը մի փոքրահասակ մարդ էր, միջին տարիքի, ամրակազմ, վերին աստիճանի խոհուն դէմքով: Ազգով հայ էր նա, դիրքով ռուս »չինովնիկ» պաշտօնեայ : Նա վարում էր Կովկասի վարչական կարեւոր պաշտօններից մէկը: Աստիճանով քաղաքացիական ժեներալ էր: Բազմանդամ ընտանիքի հայր էր, բարձրակիրթ, պարկեշտ, մի քիչ նահապետական, բայց ազատամիտ: Նա յարգւած էր ամբողջ քաղաքից առանց ազգերի եւ կրօնների խտրութեան: Ունէր շատ բարեկամներ երկրի բարձր շրջաններում: Մէկն էր այդ բարեկամներից իշխան Շիրվաշիձէն:

Յետոյ, շատ յետոյ իմացւեց, որ բարեսիրտ վրացի իշխանը հայ ժենրալին մի քանի անգամ ասել է.

-Պատուիրեցէք ձեր որդուն, որ ժողովների ժամանակ գոնէ փողոցի կողմի լուսամուտները փակէ: Չէ՞որ ես ամեն գիշեր անցնում եմ նրանց առջեւով եւ ակամայ լսում այդ անվերջ վիճաբանութիւնները:

Այն էլ ասեմ, որ այդ տանը մէջ ապրող ընտանիքի սովորական լեզուն ռուսերէնն էր: Այդ լեզւով էին, շատ քիչ բացառութեամբ, խօսում եւ վիճաբանում եւ ժողովների մէջ:

Ժողովները լինում էին բացառապէս երեկոները եւ երբեմն տեւում էին մինչեւ լոյս:

Ցերեկը ուրիշ գործ էր կատարւում այնտեղ: Ամեն օր, առաւօտից սկսած պարտէզին նայող ընդարձակ եւ երկայն պատշգամի վրայ կարելի էր տեսնել մօտ 24-25 տարեկան միջահասակ, ամրակազմ, եռանդուն դէմքով, սեւաթոյր, վառվռուն աչքերով մի երիտասարդ, շրջապատւած տարօրինակ պղնձեայ կաթսաներով,ափսէներով եւ այլ ու այլ պարագաներով: Ինչպէս մի միջնադարեան ալքիմիկոս, նա շարունակ ինչ-որ հեղուկներ ու փոշիներ խառնում էր իրարու, կանխապէս կարդալով սեղանի վրայ դրած ինչ-որ գիրք: Նա միշտ խորասուզւած էր անհասկանալի աշխատանքի մէջ եւ այնքան յափշտակւած իր գործով, որ ոչ մի ձայն, ոչ մի աղմուկ չէր գրաւում նրա ուշադրութիւնը: Մերթ ընդ մերթ պատշգամի վրայ երեւում էր ալեխառը մազերով մի ոչ բարձրահասակ կին համեստ հագնւած եւ, լօռնէտը մօտեցնելով իր կարճատես աչքերին, նայում էր երիտասարդին,նայում էր տարօրինակ ափսէներին եւ գլուխը տարակուսանքով շարժելով, ասում էր.

-Բաւական է որդի, թող այդ վտանգաւոր գործը, դու կարող ես քեզ եւ մեզ փորձանքի մէջ ձգել:

Երիտասարդը չէր պատասխանում նրան, որովհետեւ նրա լսելիքը փակ էր դրսի աշխարհի համար: Բայց երբ կինը մօտենում էր նրան, ձեռը դնում էր նրա ուսի վրայ ուշադրութիւնը գրաւելու համար, այն ժամանակ նա ասում էր.

-Մայր, թող ինձ հանգիստ, մի խանգարիր, գնա ներս:

Եւ մայրը, ցածր հառաչելով հեռանում էր, վասնզի, ճանաչելով իր որդու յամառ ու կրակոտ բնոյթը, չէր համարձակւում գրգռել նրան: Նա միայն մտածում էր.

-Ով գիտէ, գուցէ նա իրաւացի է:

Շաբաթներ տեւեց երիտասարդի աշխատութիւնը:

Մի օր նա իջաւ պատշգամից պարտէզ եւ սկսեց այստեղ գործել։ Նա փորեց հողի մէջ մի փոքրիկ,բայց բաւական խորը փոս։ Այնտեղ նա սրբազան զգուշութեամբ տեղաւորեց մատնաչափ մի բան։ Այդ բանին նա միացրեց մի պղնձեայ բարակ ու երկայն պարան, փոսը ծածկեց հողով եւ պարանի միւս ծայրը բերեց պատշգամ ու այնտեղ միացրեց նրան մի ինչ-որ առարկայի հետ։ Այնուհետեւ նա մի քանի վայրկեան կանգ առաւ, մտածեց, տատանւեց, նայեց աջ ու ձախ, փակեց տան պատշգամ նայող դռները, նորէն մօտեցաւ պարանին, նորէն նայեց աջ ու ձախ։ Վերջապէս, նա մի վճռական շարժում անելով, աջ ձեռի ցուցամատը սեղմեց պարանի ծայրին միացրած կոճակի վրայ։

Լսւեց մի սոսկալի թնդիւն։ Այնտեղ, ուր փոսն էր,երկրից պոկւելով մի խոշոր հողակոյտ, օդը լցրեց թանձր փոշիով։ Պատշգամի վրայ գտնւած իրերը իրարու զարնւելով, թափւեցին պարտէզի մէջ։ Տան լուսամուտների ապակիները ջարդուփշուր եղան, եւ թռան դէպի պարտէզ. սենեակներից դուրս նետւեցին մի շարք սարսափահար դէմքեր, որոնց թւում եւ երկու փոքրիկներ։ Թնդիւնն այնքան զօրեղ էր, որ փողոցի հեռաւոր բնակիչներն անգամ դուրս վազեցին իրանց տներից։

Երբ փոշին նօսրացաւ, եւ օդը պարզւեց, պատշգամի վրայ, ջարդւած առարկաների բեկորների մէջ երեւաց երիտասարդը արձանի պէս անշարժ։ Նա սպրդնած էր թղթի պէս եւ հայեացքը յառել էր այն կողմ, ուր փոսն էր։ Նրա դէմքն արտայայտում էր մի տեսակ դիւային հրճուանք։ Թւում էր, որ նա գոհ էր իր կատարած գործից։

-Տեսա՞ր, տեսա՞ր,- գոչեց նրա մայրը, երբ ուշքի գալով իմացաւ թէ ինչ է պատահել,- դու մեզ կործանեցիր։

-Ոչ, մայր, այսուհետեւ պիտի կործանւեն մեր ազգի թշնամիները,- ասաց երիտասարդը ուրախութիւնից յուզւած ձայնով,- փործը սպասածիցս աւելի յաջող եղաւ։ Ի՜նչ ոյժ, ի՜նչ զօրութիւն։

Պարտէզի մէջ երեւացին մի խումբ շփոթւած ոստիկաններ։

-Այստե՞ղ, Նորին Պայծառափայլութեան պալատի քո՞վ,- գոչեց նրանցից մէկը, որ գլխաւորն էր,- ձերբակալեցէք այդ մարդուն։

Ոստիկանները յարձակւեցին երիտասարդի վրայ։

Այդ վայրկեանին պատշգամի վրայ երեւաց ժեներալը, հանգիստ, անվրդով։

-Թողէք նրան ազատ,- ասաց նա հանդարտ ձայնով,- նա իմ որդին է։

Գլխաւոր ոստիկանը, աջ ձեռը մօտեցնելով իր գլխարկին իբրեւ պատուի նշան, արտասանեց.

-Լսում եմ, ձերդ գերազանցութիւն։

Ապա, դառնալով իր ընկերներին, հրամայեց.

-Գնանք, այս տան մէջ չարագործ չի կարող լինել։

Կոնստանդին Խատիսեանն էր երիտասարդը։

Նա որոշել էր Հ. Յ. Դաշնակցութեան պէտքերի համար Պարսկաստանում հաստատել ռումբերի գործարան եւ կանխաւ փորձում էր, թէ որքան զօրեղ պիտի լինի իր պատրաստելիք ռումբերի ոյժը։

Փորձը յաջողեցաւ, եւ նա երջանիկ էր։

Լօրնէտ-ակնոց
Սպրդնած-տժգոյն, գոյնը նետած

ԳԻՔՈՐԸ

գրեց Յովհաննէս Թումանեան

Գիւղացի Համբօի տունը կռիւ էր ընկել: Համբօն ուզում էր իր տասներկու տարեկան Գիքորին քաղաք տանել եւ գործի տալ, որ մարդ դառնայ, աշխատանք անի: Կինը չէր համաձայնում: ”Չեմ ուզում, իմ մատաղ երեխին էն կրակ աշխարհքը մի գցի, չեմ ուզում”, լալիս էր կինը: Բայց Համբօն չլսեց:

Մի խաղաղ, գեղեցիկ առաւօտ էր. մի տխուր առաւօտ: Տանեցիք ու հարեւանները եկան մինչեւ գիւղի ծայրը, Գիքորի Թշերը պաչեցին ու ճամբայ դրին:

Առաջին իրիկունը հիւր եղան մի գիւղում: Տանտէրը Համբօի հին ծանօթն էր: Միւս օրը քաղաք մտան, իջան բազար:

”Էտ երեխին ծառայ ես տալո՞ւ”, խանութի ներսից հարցրեց մի վաճառական: ”Հրամանք ես”,ասաւ Համբօն ու Գրիքորին մի կողմը հրրեց:

-Բեր, ինձ տուր, ես կը բռնեմ, առաջարկեց վաճառականը:

Նրան ասում էին բազազ Արտեմ: ”Հինգ տարի դեռ փող չեմ տայ’’, ասաւ բազազը պայմանը կապելիս: ’’Թէ ճիշտը կ’ուզես, դեռ դու պէտք է տաս, որ քո որդին բան է սովորելու: Ախր իսկի բան չգիտի...”

-Ո՞րտեղից գիտենայ, աղայ ջան, պատասխանեց Համբօն, որ գիտենար, էլ ո՞ւր կը բերէի: Ես էլ բերել եմ, որ բան սովորի...

-Կը սովորի, ամեն բան կը սովորի:

-Իմ հոգն էն է, աղա ջան, որ մարդ դառնայ, լեզու սովորի, գրել-կարդալ սովորի, նստել-վեր կենալ սովորի, մարդ ճանաչի, որ աշխարհքումն ինձ նման խեղճ ու զուրկ չմնայ ..:

Բազազը Համբօին միամտացրեց ու դուրս գնաց, բարձր- բարձր հրամայելով. ’’Թէյ բերէք, հաց բերէք սրանց համար...”

Եւ հայր ու որդի նստած էին բազազ Արտեմի խոհանոցում: ”Դէ, հիմի դու գիտես, Գիքոր ջան, տեսնեմ՝ ինչ տեսակ տղայ ես դուրս գալի... Հէնց պէտք է անես, որ... ես ինչ գիտեմ... ո՞վ Տէր Աստւած...”, մռնչաց Համբօն ու չիբուխը լցրեց:

Խանութում Գիքորին ապրանք կը տային՝ յաճախորդների հետ տանելու, յետոյ չիթ կը ծալէր, խանութը կը սրբէր, իսկ պարապ ժամանակը յաճախորդ կը կանչէր: Եւ ահա մի օր էլ Գիքորը հաց է տանում խանութը: Կերակրամանը ձեռքին, մաշւած ու տժգոյն մեծ-մեծ ոտնամանները քաշ տալով անց է կենում կամուրջով: Նայեց ներքեւ: Քարվանսարանների բարձր պատերին զարկելով ծառս էր լինում Քուռը, ոլորւում, պտտւում ու ճնշւելով խեղդւում, խուլ թշշում կամուրջի տակին:

Ափին մօտիկ պտտւում էր մի կանաչ նաւակ: Երկու հոգի կային նըրա մէջ. մինը ուռկան էր ձգում, միւսը նաւն էր կառավարում: ” Այ, հիմի կը հանի”, ասաւ Գիքորն ու կանգնած նայում էր ձկներին: Ուռկանը դատարկ դուրս եկաւ:

-Էս մինն էլ...

Բայց այդ ժամանակ մօտիկ քարվանսարայի դռանը աղմուկ բարձրացաւ: Մի պարսիկ կապիկ էր պար ածում երգելով:Ժողովուրդը հաւաքւել էր գլխին ու չորս կողմից վազում էին մարդիկ: Գիքորն էլ վազեց: Աշխատեց կանգնած ժողովրդի արանքը մտնել, առաջ անցնել, չկարողացաւ: Վիզը ձգեց, պճեղների վրայ կանգնեց ու ճգնում էր անպատճառ տեսնել, թէ ինչ է կատարւում մէջտեղը:

-Ի՞նչ ես ներս խցկւում, գնա՛ քու բանին, ասաւ մի կինտօ ու զարկեց Գիքորի գլխին: Գիքորը յանկարծ սթափւեց ու վազեց դէպի խանութ ...

Իրիկունը Գիքորը կուչ էր եկել խոհանոցում: Դեռ արտասուքը չէր ցամաքել նրա երեսին, դեռ այրւում էին գործատիրոջ ապտակների տեղերը:

Իսկ առաւօտը նա կրկին կանգնած էր խանութի դռանը ու կանչում է շարունակ. ’Էստի համեցէք, էստի համեցէ՛ք’’ ... Ձմեռ է: Բուքը, Վզզալով մտնում է անկիւնները, աղքատի ու տկլորի է ման գալիս, պանդուխտ ու անտէր երեխայ է որոնում: Ահա գտաւ Գիքորին: Մի բարակ բլուզ հագին, խանութի դռանը կանգնած՝ ձայն էր տալիս նա. ” Էստի համեցէք, էստի համեցէք":

Հրէ՞սս-շարախինդ սուլելով ցուրտը, աներեւոյթ թրի նման զարկեց անցաւ ոսկորները. ու Գիքորը դողաց: Առանց այն էլ նա շատ էր մաշւած, այդքանն էլ հերիք էր նրան: Ու անկողին ընկաւ: Հիւանդ պառկած էր Գիքորը խոհանոցում: Բազազ Արտեմի մայրը օրը մի քանի անգամ ներս էր մտնում, իրեն-իրեն խօսելով. ” Ի՞նչ կ’ուզես, որդի Գիքոր ”: ” Ջո՞ւր ...”

Ծեր կինը շուտ-շուտ ջուր էր տալիս: Հիւանդը դողդոջուն ձեռներով բռնում, ագահ խմում էր ու կրկին ուզում: ’Էս սիրտս հովացընում չի, մայրիկ... ես մեր աղբիւրի սառը ջրիցն եմ ուզում... ես մեր տունն եմ գնում... ես իմ նանին եմ ուզում...”

Բազազ Արտեմը ցաւի մէջ էր ընկել։ Նա դէս-դէն ընկաւ, նրանց կողմերից մարդ գտաւ, ապսպրեց որ Համբօն գայ, իսկ Գիքորին տարաւ քաղաքային հիւանդանոց։ Էստեղ շատ հիւանդներ կային, շարքերով պառկած։ Տխուր տնքում էին ու իրար նայում անզօր հայեացքներով։ Գիքորին էլ պառկեցրին նրանց շարքում։

Էստեղ գտաւ նրան հայրը։ ''Էտ ի՞նչ ես եղել, Գիքոր ջան'' , մղկտալով վրայ ընկաւ Համբօն։ Գիքորը տաքութեան մէջ չիմացաւ հօր գալը։

" Գիքոր ջան, տես, եկել եմ, Գիքոր ջան... ես քո ապին եմ է...'' Հիւանդը ոչինչ չհասկացաւ։ Նա զառանցում էր ու զառանցանքների մէջ կանչում էր. '' Ապի՞, նանի՞...''

-Էստեղ եմ, Գիքոր ջան. Նանը ղրկել է, որ քեզ տանեմ մեր տունը... գալիս չե՞ս... Միկիչն ու Ջանին հրէն կտերը կանգնած քեզ ճամբայ են պահում։ Ի՞նչ ես ասում, դէ խօսի է՞, Գիքոր ջան։

-Էստի համեցէք, էստի համեցէք, բացագանչեց հիւանդը եւ զանազան անկապ, կցկտուր խօսքեր ասաւ։ Ու ծիծաղում էր տաքութեան մէջ ...

Մի երկու օր յետոյ Համբօն գնում էր իրենց գիւղը։ Նա թողել էր Գիքորին ու գնում էր։ Կռան տակին տանում էր նրա հագուստները, որ մայրը լաց լինի վրան։ Գրպաններում մի քուռն փայլուն կոճակներ, նախշուն թղթեր, չթի կտորներ ու մի քանի քորոց գտան։ Այն էլ, երեւի, քրոջ համար էր հաւաքել ու պահել։

Գնում էր Համբօն ու մտածում։ Շատ ժամանակ չէր անցել, որ այդ միեւնոյն ճամբով քաղաք եկաւ իր Գիքորի հետ։ Ահա այստեղ էր, որ նա ասաւ. " Ապի, ոտներս ցաւում են...'' Եւ ահա այն ծառը, որի տակ նստեցին հանգստանալու...

Ահա այնտեղ էր, որ ասաւ. "Ապի, ծարաւ եմ..." Ահա այն աղբիւրն էր, ուր ջուր խմեցին... Ամե՞նը, ամե՞նը կան, մենակ նա չկայ...

Միւս օրը, երբ Համբօն անցնում էր լեռները, հեռուն երեւաց իրենց գիւղը։ Գիւղից դուրս կանգնած սպասում էին նանը, քոյրը՝ Ջանին, եղբայրները՝ Միկիչը, Մօսին, իսկ փոքրիկ Գալօն էլ մօր գրկից կանչում էր.

-Արի՛, արի՛, հէ Գիքոլ ...

Բազար - շուկայ

Բազազ - կերպասավաճառ

Աղա - պարոն

Չիբուխ - ծխամորճ

Չիթ - կերպաս

Հիմի - հիմա, այժմ

Քարվանսարայ-ճամբորդների օթեւան

Պճեղ - ոտքի մատների ծայրը

Էստի - այստեղ, այս կողմ

Բլուզ - վերնաշապիկ

Չարախինդ-չար ծիծաղ

Դէս-դէն-այս ու այն կողմ

Ապսպրել-յանձնարարել

Կտեր - կտուր

ԳԻՇԵՐԻԱՅ ՍԱՐՍԱՓԸ

Գրեց Ա. Շիրվանզադէ

1905 թուականի ամառն էր: Հայ-Թրքական ընդհարումները տակաւին չէին դադարել եւ ընդհակառակը սպառնում էին աւելի ու աւելի տարածուել Կովկասում: Թիֆլիսում գործում էր մի միջազգային ’’Հաշտարար Յանձնաժողով", որի անդամներից մէկն էլ ես էի:

Մի օր իրիկնադէմին ինձ մօտ եկաւ Մելիք-Ասլանով անունով մի Թուրք ինժինեօր, որ յանձնաժողովի անդամներից մէկն էր: Նա յուզւած էր ու գունատ: Դա մի շատ խելացի եւ հայ-Թրքական հաշտութեան ու փոխադարձ բարեկամութեան ամենաանկեղծ կողմնակիցն էր բոլոր Թուրքերի մէջ:

-Ի՞նչ է պատահել,- հարցրի ես, նկատելով նրա անսովոր դրութիւնը:

-Շտապեցէք հագնուել ու դուրս գալ, ճամբին կ'ասեմ:

-Բայց ո՞ւր պիտի գնանք:

-Շտապեցէք, ժամանակ չկայ: Կառքը դրսում սպասում է:

Դուրս եկանք միասին, կառք նստեցինք:

-Դէպի Թրքական արուարձանը,-պատուիրեց Մելիք-Ասլանովը կառապանին:

Ապա, դառնալով ինձ, պատմեց, որ Թուրքերի մէջ լուր է տարածուել, թէ Դաշնակցականները որոշել են մի տեսակ Բարդողիմէոսական գիշերի ենթարկել տեղական Թուրքերին, այսինքն՝ բոլորին կոտորել:

-Ես համոզւած եմ, որ այս լուրը հնարովի է, աւելացրեց Մելիք-Ասլանովը,- սակայն Թուրք ազգաբնակութիւնը խորապէս յուզւած է եւ պէտք է նրան հանգստացնել:

-Ես ի՞նչ կարող եմ անել,- հարցրի ես:

-Շատ բան: Թուրքերը մեծ հաւատ ունին դէպի ձեզ եւ ձեր խօսքը կարող է ազդել նրանց վրայ: Այս րոպէիս մենք գնում ենք Շէյխ-ուլ-Իսլամի տունը: Ինքը՝ Շէյխն այստեղ չէ, գնացել է այս երեկոյ Սալեան: Եթէ նրանք գնան, ամբողջ Թուրք ազգաբնակութիւնը հետեւելու է նրանց: Իսկ դուք գիտէք, թէ ի՞նչ կը նշանակէ խուճապը 20-25 հազար մարդկանց: Պէտք է համոզէք Շէյխի ընտանիքին, որ տեղից չշարժուէ:

Կառքը կանգ առաւ քաղաքի արեւելեան ծայրում եւ մենք իջանք գրեթէ վերջին տան առջեւ: Այստեղ էր կենում Շէյխի ընտանիքը: Մելիք-Ասլանովն ինձ առաջնորդեց մի ընդարձակ սրահ, որ մի վարագոյրով բաժանուած էր երկու մասերի:

-Դուք պէտք է ներողամիտ լինէք դէպի մեր աւանդութիւնները: Թըրքուհին չունի իրաւունք օտար տղամարդի ցոյց տալու իր դէմքը: Խօսեցէք այստեղից, տիկինը վարազոյրի ետեւումն է:

Ես սկսեցի գիտցածիս չափ թուրքերէն լեզուով համոզել տիկնոջը,որ երկիւղի ոչ մի տեղի չկայ, որ հայերը բնաւ չունին որեւէ տրամադրութիւն կուելու իրանց դարաւոր հարեւանների հետ, մանաւանդ գիշերը տմարդաբար կոտորելու անմեղ մարդկանց:

-Բայց ասում են հայերը չեն, այլ ֆեդայիները, Դաշնակցականները:

-Տիկին, Դաշնակցականներն էլ ինձ պէս հայեր են: Երդւում եմ,որ նրանք այդպիսի չար մտադրութիւն չունին եւ չեն կարող ունենալ:

Վերջ ի վերջոյ, ես կարողացայ համոզել տիկնոջը, որ չհեռանայ քաղաքից:

-Օրհնւիս դու,-ասաց թրքուհին,-հաւատում ենք քեզ. գնա, կը մնամ տեղս:

Մենք հեռացանք:

-Այժմ գնանք պտտելու տներն ու խանութները: Պէտք է գոնէ ազդեցիկներին տեսնել ու նոյնպէս համոզել, որ չփախչեն:

Արդէն մութն էր: Բոլոր թրքական խանութները փակ էին: Մեր կառքը կանգ էր առնում իւրաքանչիւրի առջեւ, Մելիք-Ասլանովը զարկում էր դռներին եւ իր անունն ասում: Դռները կամացուկ բացւում էին եւ ես իւրաքանչիւր խանութի ներսում տեսնում էի խումբ խումբ մարդիկ, գունատ, սարսափահար: Մեծ ջանք էր հարկաւոր այդ մարդկանց հանգստացնելու համար: Յետոյ ես իմացայ, որ լուրը տարածել էր արուարձանի ոստիկանապետ, նշանաւոր պրովակատոր Գլեբովը:

Խղճալի էր տեսնել թուրքերին այդ ողբալի վիճակում. եւ ես խղճացի, մոռնալով հայ լինելս:

-Մի վախնաք, ”տին այրի” հաւատով զատ եղբայրներ, ոչինչ չպիտի պատահի այս գիշեր,-ասում էի ես ամէն տեղ, թէեւ միեւնոյն ժամանակ ինքս էլ արդէն սկսել էի կասկածել, որ գուցէ մի բան սպառնում է այդ մարդկանց:

Մենք այցելեցինք այդպիսով 40-50 խանութներ ու տներ, ամենուրեք կրկնելով միեւնոյնը:

-Այժմ գնանք գլխաւորի մօտ, ասաց Մելիք-Ասլանովը եւ մեր կառքը կանգ առաւ մի առանձնակի տան առջեւ: Այստեղ էր կենում Հաշտարար Յանձնաժողովի թուրք անդամներից ամենաազդեցիկը, Լոռուայ յայտնի կալուածատէր Եղիզարովը: Մի աւազակաբարոյ արարած, ռուս սպայի համազգեստով: Յետոյ իմացուեց, որ նա է մէկը Թուրքերի հայասպան շարժման գըլխաւոր պարագլուխներից Լոռուայ շրջանում: Առանց այս գիտնալու, ես բնազդմամբ ատում էի այդ մարդուն եւ հազիւ կարողանում էի թագցնել նրանից իմ ատելութիւնն ու արհամարհանքը: Ինձ տեսնելով, նա մի փոքր շփոթուեց:

-Բէգ,-դարձաւ նրան Մելիք-Ասլանովը,-ահա պարոն Շիրվանզադէն կարող է ձեզ համոզել, որ այս գիշերւայ մասին տարածուած լուրերը սուտ են:

Բէգը նստած էր թախտի վրայ եւ նարգիլէ էր ծխում: Նրա առջեւ ոտքի կանգնած էին երկու յաղթանդամ երիտասարդ Թուրքեր, ձեռները ըստ պարսկական սովորութեան իրանց կրծքի վրայ դրած:

Բէգը արհամարհանքով ժպտալով, արտասանեց,-

-Ես ուրախ եմ, որ այդ լուրերը ճիշտ չեն, ապա թէ ոչ մեծ գլխացաւ պիտի պատճառէին ինձ: Այսօր Լոռուից մարդիկ էին եկել ինձ հարցնելու, արդեօք, ժամանա՞կ է, որ զինուած խմբերը քաղաք մտնեն: Ես նրանց յետ ուղարկեցի, ասելով, որ ժամանակին ես ինքս կը յայտնեմ:

Ապա, դառնալով իր ծառաներից մէկին, ասաց

-Աղա, Մութալիմ, բեր այստեղ նոր գնած ատրճանակս:

Ծառան չքացաւ եւ իսկոյն յետ եկաւ զէնքը ձեռքին: Բէգը ատրճանակը վերցնելով, դարձաւ Մելիք-Ասլանովին:

-Գիտե՞ս, սրա գնդակը անցնում է բազկիս հաստութեամբ հինգ տախտակի միջով:

Այս ասելիս, նա ատրճանակի խողովակն ուղղեց դէպի ինձ:

Յետոյ նա, ատրճանակը մի կողմ դնելով, վերցրեց քովը պատի դէմ դրած հրացանը եւ նրա խողովակն էլ դէպի ինձ ուղղելով, ասաց.

-Իսկ սրա գնդակը հազար քայլից դէն է անցնում:

Այս կոմեդիան ինձ թւաց թէ ծիծաղելի եւ թէ զզւելի: Ես վճռեցի պարծենկոտ բէգին մի քիչ խրատել:

-Պարոն,- ասացի ես ամենայն սառնասրտութեամբ,- եթէ ձեր այդ ցոյցերով ուզում էք ինձ վախեցնել, կարիք չկայ: Ես կէս գիշերին մէն մենակ մի հայ եմ այստեղ, այն էլ անզէն, իսկ դուք չորս Թուրքեր էք իմ դէմ ամենքդ զինուած: Ես ոչ մի երկիւղ չունիմ ձեզնից: Դուք այստեղ կարող էք ինձ սպանել, բայց լաւ գիտցէք, որ վաղն եւ եթ ամենքդ կը կոտորուէք շատ ու շատ ձեր հայրենակիցների հետ: Ես չեմ, որ պիտի վախենամ ձեզնից, այլ դուք: Ես անցայ մի քանի տասնեակ Թուրք տներ ու խանութներ եւ ամենուրեք տեսայ սարսափահար դէմքեր: Դաշնակցութեան անունը միայն ահ ու սարսափ է ներշնչում Թուրքերին եւ նրանք պատրաստւում են փախչել քաղաքից: Ի՞նչ կը լինէր, եթէ փախչէին, դուք գիտէ՞ք...Բարեկամս պարոն Մելիք-Ասլանովը թող ասէ, թէ ես ի՞նչ նպատակով եմ եկել այստեղ: Չէ՞որ դուք եւս, պարոն, ինձ նման Հաշտարար Յանձնաժողովի անդամ էք: Արդ, դրէք մի կողմ ձեր զէնքերը եւ խօսենք մեր անելիքի մասին: Ասացէք, կարճ ու կտրական, կամենո՞ւմ էք խաղաղութիւն ձգել ձեր յուզուած ամբոխի մէջ, թէ ոչ:

Բէգը կակղեց եւ շփոթուեց:

-Ի հարկէ, յարգելի պարոն, ի հարկէ:Պէտք է հաշտուենք, կուելը տխմարութիւն է:Ես բնաւ մտադիր չէի ձեզ վախեցնելու, կատակ էի անում, հաւատացէք:

Եւ, դառնալով ծառաներին, աւելացրեց.-

-Աղա, թէյ բերէք:

Հարկաւ, հրաժարուեցի այդ մարդու հիւրասիրութիւնից եւ շտապեցի դուրս Մելիք-Ասլանովի հետ, որ իր հայրենակցի արարքից շփոթուել էր:

-Յիմար է եւ տգէտ,- ասաց նա,- այդպիսիներն են, որ դրդում են մեր գռեհիկ ամբոխը:

Արդէն ուշ գիշերը էր, երբ տուն վերադարձայ: Չափազանց անհանգիստ էի, քնել չէի կարող: Ես Դաշնակցութեան հետ ոչ մի կապ եւ ոչ մի յարաբերութիւն չունէի եւ ոչ էլ տեղեակ էի նրա գործերին ու տրամադրութիւններին:Սկսեցի մտածել, թէ մի գուցէ նա իրաւ վճռել է գիշերը դարձընել Թուրքերի համար Բարդողիմէոսական, այն ինչ ես վստահութեամբ համոզեցի մարդկանց, թէ այդպիսի բան չի կարող լինել եւ չկայ:

Հանուած էի, նորէն հագնուեցի ու դուրս եկայ: Այդ օրերը Թիֆլիսի Դաշնակցականները գիշեր ցերեկ փողոցներումն էին, պտտում էին, հսկում կարգադրութիւններ անում, մի տեղ հայերին հանգստացնելով, միւս տեղ խրախուսելով: Գրեթէ ամենքը զինուած էին:

Ես համոզուած էի, որ փողոցում որեւէ մէկին կը հանդիպեմ եւ կը գիտնամ իրողութիւնը: Արդարեւ ես պատահեցի մէկին, գուցէ այդ օրերի համար ամենակարեւորին եւ ամենաազդեցիկին, Գարօ Բաստրմաճեանին:

Ես պատմեցի նրան եղելութիւնը:

-Թուրքերի երկիւղը,-ասաց իր սովորական մեղմ ժպիտով,-այնքան էլ անտեղի չէ: Մեր տղերքը բռնած ունին Թուրք արուարձանի բոլոր կարեւոր դիրքերը, որոշ տեղերում դրուած են նաւթով լեցուն տակառներ: Եթէ մի հատիկ հայի արիւն թափւի, վճռուած է ամբողջ արուարձանը կրակի ենթարկել եւ մեծ ու պզտիկ բոլոր Թուրքերին կոտորել:

Ասաց Գարօն եւ շտապով հեռացաւ։

Բարեբախտաբար, այդ գիշեր Թուրքերը անզօր էին որեւէ հայի արիւն թափելու։ Եւ գիշերն անցաւ առանց արկածների...

Ինժինեօր - ճարտարագէտ.
Արուարձան - քաղաքի դրսի բնակավայր
Երկիւղ - վախ

ՏԷՐ ԹՈԴԻԿԻ ԴՊՐՈՑԸ

գրեց Րաֆֆի

Մայրս իմ փոքր հասակից հոգս էր տանում, որ գիր-կարդալ սովորեմ եւ "մարդ"դառնամ: Տաս տարեկան էի, երբ ինձ մեր թաղի քահանայի մօտ տարաւ: Այն օր Հոգեգալստեան տօնն էր."Հոգեգալուստը լաւ օր է,- ասում էր մայրս ,- եթէ երեխան այդ օրը վարժարան տանես, շատ բան կը սովորի, նրա համար որ Հոգին Սուրբ այսօր առաքեալներին լեզու տւաւ":

Մայրս ինձ վարժապետին յանձնելու ժամանակ ասաց. "Տէր հայր,ծառայ լինեմ սուրբ աջիդ, որդիս քեզ համար ծառայ եմ բերել, միսը քեզ, ոսկորն ինձ, ինչ ուզում ես՝ արա, միայն թէ երեխաս մի բան սովորի":

Տէր Թոդիկ էր վարժապետիս անունը. նա մեծ համարում ունէր ոչ միայն մեր քաղաքի մէջ, այլ մեր ամբողջ գաւառում: Ով մի երազ էր տեսնում, նրա մօտն էր վազում եւ մեկնութիւն խնդրում: Ում երեխան հիւանդանում էր, նրան Նարեկ կամ Աւետարան էր կարդացնել տալիս որ առողջանայ: Ով մի գործ էր կամենում սկսել, նրա "Տէր ողորմեա"-ի վրայ էր փորձում իր բախտը: Մի խօսքով նա մեր գաւառի մարգարէն էր. ամէն մարդ նրա խորհրդին էր դիմում, ամէն մարդ նրանից խրատ էր ընդունում:

Աստւած իմ, ինչեր էին պատմում նրա մասին: Ասում էին՝ տէր հայրն իր եղունգի վրայ մի բան է գրում կամ մի աղօթք է կարդում եւ զարու հատիկները մրջիւնի նման բարձրանում են տան սիւնի վրայով, եւ ընդհակառակը, նրա խօսքով արագաշարժ կարիճը քարացած կանգնում է եւ բնաւ չի շարժւում: Ասում էին ծտերի բերանը աղօթքով կապում է եւ նրանք չեն կարողանում արտերի ցորենն ուտել: Ասում էին՝ դեւերին, սատանաներին բռնում է, լցնում ապակէ սրւակների մէջ եւ այնպէս պահում է, որ մարդկանց վնաս չտան:

Մեր դպրոցը տէր Թոդիկի աւելորդ սենեակներից մէկն էր, անասունների ախոռին շատ մօտ,համարեա կպած: Այն նեղ եւ խեղդւած խուցի մէջ լցւած էր թւով մինչեւ քառասուն աշակերտ: Բացի աշակերտներից այնտեղ կապած էին լինում տէր հօր նորածին հորթերը: Ձմեռը շատ լաւ էր, թէեւ վառելիք չունէինք, բայց ախոռը դասարանի հետ միացնող պատուհանները բաց էինք անում եւ անասունների գոլորշին մառախուղի պէս ներս էր թափւում եւ մեր դասարանը տաքանում էր բաղնիսի պէս:

Ամբողջ դպրոցը բաղկացած էր մէկ դասարանից, նրա մէջ էին աւանդւում թէ բարձր եւ թէ տարրական գիտութիւնները, սկսած այբբենարանից մինչեւ այն ահագին գիրքը, որ ես հազիւ էի կարողանում բարձրացնել եւ որը ”Յայսմաւուրք” էր կոչւում:

Մեր դասարանը բոլորովին մերկ էր, նստարան, աթոռ, սեղան կոչւած բաներ այնտեղ չկային: Աշակերտները ծալապատիկ նստում էին խոնաւ յատակի վրայ, առանց տախտակամածի, որը ծածկւած էր խսիրներով: Վարժապետն իր տակին փռած ունէր այծի մորթի. մի քանի հարուստների որդիները նոյնպէս ունէին փոքրիկ օթոցներ, որ բերում էին իրենց տներից:

Միակ առարկաները, որոնք յիշեցնում էին թէ այդ մթին ու խոնաւ սենեակը դպրոց է, դա ֆալախկան էր եւ մի խուրձ դալար ճիպոտներ:

Աշակերտների մերկ ոտները դնում էին այդ պատժական մեքենայի մէջ, պտտացնելով վեր բարձրացնում, յետոյ դալար ճիպոտներով այնքան հարւածում, մինչեւ ողորմելի զոհը բոլորովին թուլանում եւ ուշաթափ էր լինում: Պատժւող աշակերտին ծեծել էին տալիս նրա բարեկամի կամ ամենասիրելի ընկերի ձեռքով: Եթէ սա հարւածները թուլացնում էր կամ հրաժարւում ծեծելուց, սրան եւս ենթարկում էին միեւնոյն զանահարութեան:

Առաւօտեան վաղ սկսում էր դասատւութիւնը: Վարժապետն իր անկիւնում նստած էր լինում, նրա առջեւ դրւած էր փոքրիկ գրակալ: Աշակերտները հերթով մօտենում էին, վարժապետի աջը համբուրում, չոքում էին նրա առջեւ եւ դասագրքերը դնելով գրակալի վրայ՝ սկսում էին ”համար տալ”: Սովորաբար ամէն մի սխալի համար աշակերտն ընդունում էր ’’խըրատ”ի մի-մի սաստիկ զարկ իր ափին: Իսկ եթէ դասը բոլորովին սերտած չէր լինում,նրա համար պատրաստ էր անիծւած ֆալախկան..:

Այդ ’’խրատ’’ կոչւածը Աստծու մի առանձին պատիժ էր. շինւած էր ամենաամուր փայտից եւ փոքրիկ թիակի ձեւ ունէր: Հին գրքերի մէջ գըտնւած բոլոր ասացւածքները, որոնք վերաբերում էին ծեծելու, զանահարութեան, փորագրւած էին նրա վրայ:

Պատիժների մէջ մինչեւ այսօր չեմ մոռացել մէկը, որը որքան ծիծաղելի, նոյնքան էլ սարսափելի էր: Աշակերտին կանգնեցնում էին ոտքի վրայ եւ երկու ձեռքով բռնել էին տալիս մի աղիւս կամ ահագին Յայսմաւուրքը: Տղան ժամերով այդ ծանր գիրքը պէտք է պահէր գլխից բարձր, երկու ձեռքով: Թեւերը յոգնում էին, ջղերը թուլանում, բայց ոչինչ:

Գլխաւոր տանջանքը նրանումն էր, որ յանցաւորը պէտք է կանգնէր մէկ ոտի վրայ. սովորաբար ընտրում էին ձախ ոտը։ Մի աշակերտ էլ մտրակը ձեռքին, կանգնած նրա մօտ՝ հսկում էր այդ անտանելի մարմնամարզութեան։ Երբ յանցաւորը ոտը գետին էր դնում, ընկերն իսկոյն մտրակով զարկում էր ոտին։ Այդ սատանայական պատժին ես այն աստիճան սովորած էի, որ կարողանում էի սագի նման մէկ ոտի վրայ երկար կանգնած մնալ։

Մեր դպրոցն ունէր նաեւ իր ուրիշ խստութիւնները։ Առաւօտները պէտք է դպրոց գնայինք բոլորովին անօթի։ Թէյի կամ սուրճի գործածութիւնը այն ժամանակ դեռ մեր երկրում մտած չէր։ Իսկ եթէ թանից կամ մածունից նախաճաշիկ անէինք, սաստիկ պատժւում էինք։ Վարժապետն ասում էր."Կուշտ փորով չի կարելի դաս սովորել. երբ մարդ մի բան ուտում է, խելքը պակասում է"։ Եւ նա օրինակ էր բերում ճգնաւորներին, վարդապետներին, որոնք ոչինչ չէին ուտում, բայց իրանցից գրքեր էին շարադրում։

Յիշեալ պատուէրների դէմ զեղծումներ անել անկարելի էր. վարժապետն իսկոյն իմանում էր, երբ աշակերտը մի բան կերած էր լինում։Նախ քան ուսման սկսելը, որ աշակերտի վրայ կասկածում էր, սկսում էր նրա լեզուն քննել, որ տեսնի. արդեօք ծոմը լուծել է, թէ ոչ։ Յայտնի բան է, անսուաղ մարդու լեզուն աւելի սպիտակ է լինում, նրա մակերեւոյթի վրայ ճերմակ փառ է նստած լինում. իսկ երբ մի բան ուտում եւ խմում է, լեզուն մաքրւում է եւ աւելի կարմիր գոյն է ստանում։Այդ պատճառով մենք ամէն առաւօտ ոչ միայն ոչինչ չէինք ուտում, այլ մինչեւ անգամ վախենում էինք երեսներս լւանալու ժամանակ բերաններս մաքրել,որ չլինի թէ մեր լեզւի ճերմակութիւնը սրբւի եւ վարժապետն ասի թէ ծոմը լուծել ենք։ Եւ այդպէս մինչեւ կէսօր մենք պարապում էինք բոլորովին սոված փորով, գլուխներս պտտում էր, աչքներիս առջեւը սեւանում էր սովածութիւնից, դարձեալ ոչինչ չէինք կարողանում սովորել։

Մեր ժամացոյցը պատի ստւերն էր. երբ գետնի վրայ նշանակւած խաչին էր հասնում, գիտէինք որ կէսօր է։ Այն ժամանակ միայն թոյլտւութիւն էինք ստանում ճաշելու։ Բայց ի՜նչ անհամբերութեամբ սպասում էինք, որ ստւերը հասնի խաչին։ Կարծես արեւն էլ մեր վարժապետի նման սիրտ չունէր։

Ճաշն ուտում էինք դասարանի մէջ։ Աշակերտներն իրենց հետ էին բերում բոլոր պաշարը եւ անուշ պատառներից բաժին էին հանում տէր հօրը, այնպէս որ, Նրա մասն աւելի ճոխ էր լինում եւ բազմատեսակ,մինչեւ անգամ երէցկինն ու Նրա որդիներն էլ կերակրւում էին տէր հօր սեղանից։

Ճաշից յետոյ թէեւ մենք մի քանի ժամ հանգիստ ունէինք, բայց խաղերը սաստիկ արգելւած էին։ Խաղը համարւում էր մի տեսակ չարութիւն որ ընդդէմ էր համեստութեան կանոններին։ Աշակերտը պէտք է լինէր լուռ, անշարժ, ամօթխած եւ խոնարհ։Այդ պատճառով սաստիկ պատժւում էր աշակերտը, երբ Նրան Նկատում էին խաղալիս․ աւելի վատ, երբ Նրա մօտ գտնւում էին խաղալիքներ։ Երբեմն մեր դպրոցում անակնկալ խուզարկութիւններ էին լինում, աշակերտների գրպաններն որոնում էին։

Ես աղքատ էի, մայրս դժւարութեամբ էր կարողանում վճարել իմ ամսականը․ դրա փոխարէն կատարում էի վարժապետիս տնային գործերը։ Առաւօտից մինչեւ երեկոյ հանգստութիւն չունէի,աղբիւրից խմելու ջուր էի բերում, կովերի համար խոտ էի քաղում դաշտից, հորթերը բռնում էի,մինչեւ երէցկինը կովերը կթում էր, եւ եթէ ուրիշ գործ չէր լինում, ճաշից յետոյ Նստում էի վարժապետիս կողքին, ճանճերն էի քշում, որ Նա անուշ քնի...

Երբ մեր թաղում մկրտութիւն էր լինում կամ թաղում, այն օրը վարժապետիս համար հարսանիք էր, իսկ մեզ համար մահ։ Աշակերտներից մի քանիսը, որոնք հասակով մեծ էին եւ տիրացութիւն անել գիտէին, վերցնում էին տէր հօր փիլոնը, Մաշտոցը, բուրվառը ու քահանայական այլ սպասներ եւ գնում էին խորհրդի տեղը։ Իսկ մեզ Նստեցնում էր միմեանցից հեռու, մեր հագուստի փէշերը տարածում գետնին, Նրանց վրայ ածում էր մանր աւազ, յետոյ աւազը դրոշմում էր փայտէ կնիքով, որ յատկապէս դրա համար պատրաստւած էր։ Երեւակայեցէք մեր դրութիւնը․ ամբողջ ժամերով պէտք է մեխւած մնաս գետնին, մի շարժում անել կարող չես, որովհետեւ իսկոյն աւազը կը խառնւի, կնիքը կը լուծւի եւ վարժապետը հոգիդ կառնի։

Այսպիսի պատիժների խիստ յաճախ ենթարկւում էի ես։ Հօ մեռել չէ՞ի, որ անշարժ մնայի։Վարժապետը դառնում էր տուն մի փոքր տաքացած գլխով, գտնում էր կնիքը լուծւած, այն ժամանակ պատրաստ էր կամ անիծւած փալախկան կամ մերկ ծնկներով չոքելը՝ աղիւսի մանրած կտորների կամ թէ աւազի խոշոր հատիկների վրայ։ Դարձեալ պէտք է անշարժ մնայի։

Լինում էին օրեր, որ պատիժն ընդհանուր էր դառնում․ աշակերտները բոլորը միասին պատժւում էին։ Տարւայ մէջ մի քանի անգամ մենք արձակուրդ էինք ունենում: Մեծ արձակուրդները լինում էին Զատկի եւ Ծննդեան տօներին՝ մի-մի շաբաթ: Երբ տօներից յետոյ աշակերտները նորից հաւաքւում էին դպրոց, մեր վարժապետն առանց խտրութեան աշակերտների ոտները դնում էր ֆալախկայի մէջ եւ բոլորին հաւասարապէս ծեծում: Ինչո՞ւ համար: Այդ նրա համար էր, որ գուցէ աշակերտներն արձակուրդներին իրենց տներում կամ դրսում որեւէ անկարգութիւն արած լինէին: Այդ կարծեցեալ անկարգութիւնն ստուգել անհնարին էր, ուրեմն պէտք էր թէ մեղաւորին եւ թէ անմեղին հաւասարապէս պատժել: Այս բարբարոսութեան մէջ մի ուրիշ միտք էլ կար: Ինչպէս լաւ ձիաւորը, ձին նստածին պէս, տալիս է մի քանի մտրակի զարկ, որ թմրած անասունը զգաստանայ, զրգուի, այնպէս էլ մեր վարժապետը հանգիստ օրերից յետոյ լարում էր մեր մտաւոր ուժերը ճիպոտներով, որ սթափւէինք, որ վայրենացած կեանքից կրկին ընտելանայինք դպրոցական կեանքին:

Մեր վարժապետը չարասիրտ մարդ չէր, ընդհակառակը, նա շատ բարի էր: Այս բոլոր խստութիւնները, այս բոլոր անհանգստութիւններն առաջ էին գալիս նրա հասկացողութիւնից:Նա համոզւած էր որ առանց ծեծի, առանց տանջանքի աշակերտը ոչինչ չի սովորի: Նա այնքան հաւատում էր իր ֆալախկային, որքան հաւատում էր թալիսմաններին եւ կախարդական արարողութիւններին, որոնցով հրաշքներ էր գործում:

Առաջին անգամ վարժապետը ձեռս տւաւ այբբենարանը: Կարծես այս րոպէին էլ աչքիս առջեւն է այն խոշոր տառերով տպւած փոքրիկ տետրակը: Ճակատին նկարած էր մի մեծ խաչ, խաչի տակ գրւած. ’’Խաչ օգնեա ինձ”: Մի քանի ամիս երեսս խաչակնքելով, կրկնում էի այդ երեք բառը: Վարժապետս ասում էր. ’’Եթէ ամէն դասի սկզբում խաչի օգնութիւնը չխնդրես, ոչինչ չես կարող սովորել’’: Բայց երեւում էր, որ խաչն էլ խռովել էր իմ գլխին:

Ես մինչեւ այսօր չեմ կարող ազատւել այն ծանր եւ անախորժ տպաւորութիւնից, որ թողել էր ինձ վրայ այբբենարանը: Նրա ամէն մի տառը կարծես թէ ուզում էր վիշապի նման ինձ կուլ տայ: Գիշերներն անգամ հանգիստ քուն չունէի.երազիս մէջ նոյնքան տանջւում էի, որքան դպրոցում: Ինձ թւում էր թէ՝ Նուն կապիկի նման առջեւս պպզած՝ իր ռեխը ծռելով ուզում էր ինձ վախեցնել. Ռան մի մեծ մողէս դարձած՝ վազում էր, որ ծոցս մտնի: Ամէնից աւելի ես ատում էի Մէն, նա միշտ երեւում էր ինձ վիզը ծռած ուղտի պէս, իսկ ես շատ էի վախենում ուղտից:

Այս դպրոցի մէջ ես անցկացրի ամբողջ եօթը տարի:Այս եօթը տարւայ ընթացքում ես անցայ գիտութեան բոլոր աստիճանները, այսինքն սովորեցի այնքան, որքան կարող էր սովորել այն ժամանակ մի բարձր ուսում ստացող աշակերտ: Կարդացել էի բոլոր գրքերը, որ յայտնի էին մեր երկրում: Սաղմոս,Ժամագիրք, Աւետարան, Հին Կտակարան, Նարեկ եւ մինչեւ անգամ այն ահագին գիրքը, որ ես փոքր հասակումս դժւարութեամբ կարողանում էի վերցնել: Ես կարողանում էի գրել եւ գրածս կարդալ: Ես գիտէի նաեւ մի քանի կանոններ գրաբառ լեզւի քերականութիւնից: Բայց մի բան, որ ես չկարողացայ ձեռք բերել, դա վարժապետիս ունեցած խորին գիտութիւնն էր ոգիների կախարդութիւնների մասին: Այդ գիտութիւնը վարժապետը պահում էր որպէս մի գաղտնիք, որին մասնակից լինելու համար պէտք էր տասը-քսան տարի ծառայել նրան:

Հոգեգալուստ Pentecost

Հոգին Սուրբ Holy Ghost

ծառայ լինեմ սուրբ աջիդ - ծառայ լինեմ քեզ

սուրբ Աջ Holy Right Hand (of St. Gregory, in A-n Church)

վարժապետ - տարրական դպրոցի ուսուցիչ

Նարեկ, Աւետարան կարդալ հիւանդի վրայ, որ առողջանայ (A-n folk usage)

Նարեկ - Գրիգոր Նարեկացու աղօթագիրք (10th century)

Տէր ողորմեա AA Lord have pity!

կարիճ scorpion

խեղդուած խուց, որի օդը անբաւարար է:

տախտակամած - տախտակով ծածկուած յատակ

գրակալ, գրքակալ - գիրք դնելու սեղան

տէր հայր - ամուսնացած քահանայ

երէցկին - տէր հօր կինը

օգնեա (գրաբար) - օգնիր

ռեխ - անասունների բերան

բուրվառ - censer

փիլոն - քահանայի վերնոց

սպաս - sacred service (in church)

համարում ունենալ - յարգել

"ՍԱՄՈՒԷԼ" ՎԷՊԸ ԵՒ ՆՐԱ ԳԵՂԱՐՈՒԵՍՏԱԿԱՆ ԱՐԺԱՆԻՔՆԵՐԸ

Սովետական վերլուծութիւն

Րաֆֆին իր ծրագրային-քաղաքական վէպերից յետոյ պատմավէպին անցնելով՝ գեղարւեստական զարգացման տեսակէտից նոր խոշոր քայլ է անում դէպի առաջ: Յատկապէս ” Սամւէլի” մասին կարելի է ասել, որ այն, առհասարակ, հայ վիպասանութեան լաւագոյն նմուշներից մէկն է, որն իր արժանիքներով մտնում է համաշխարհային կուլտուրայի շրջանակները:

Վէպի թեման Րաֆֆին վերցրել է 4-րդ դարի հայոց պատմութեան անցքերից: Նա իր վէպի սիւժետային զարգացման հիմքում դրել է պատմական այն մոմենտը, երբ պարսից Շապուհ արքան հայոց Արշակունի թագաւոր Արշակ երկրորդին իր մօտ բանակցութիւնների կանչելով՝ դաւադրաբար բանտարկել էր Անյուշ բերդում: Պարսկական բանակները ներխուժել էին Հայաստան՝ դաւաճան իշխաններ Վահան Մամիկոնեանի եւ Մեհրուժան Արծրունու գլխաւորութեամբ: Երկրում բորբոքւում է ազատագրական պայքարը՝ պետականութիւնն ու անկախութիւնը պահպանելու համար: Այդ պայքարը պսակւում է յաղթանակով եւ Արշակի որդու՝ Պապի թագաւորելով: Այս վերջին իրադարձութիւնը, որը ” Սամւէլում” չկայ, հեղինակը, հաւանաբար, պէտք է պատկերէր վէպի վերջին 4-րդ մասում, որը սակայն, նա չհասցրեց գրել: Այսուհանդերձ, ” Սամւէլը” գեղարւեստական տեսակէտից Րաֆֆու ամենաամբողջական երկն է, չնայած սիւժետային մի քանի անցքերի լուծումը մնում է առկախ, օրինակ՝ ծանր վիրաւոր Մեհրուժանի հետագայ վիճակը, Դրաստամատի՝ Արշակի մօտ գնալուց յետոյ Արշակի վիճակը, բայց քանի որ գլխաւոր հերոսը՝ Սամւէլը սիւժետային զարգացման մէջ կարելի է ասել սպառիչ կերպով ցուցադրւում է եւ վէպի վերջին մասում նա արդէն հանդէս է գալիս այնպիսի կարեւորագոյն դէպքերի մէջ, որպիսիք են հօր եւ մօր սպանելու դէպքերը, ապա վէպը բոլորովին կիսատ մնացած գործի տպաւորութիւն չի թողնում:

Եւ իրօք, վէպի վերջում, երբ Սամւէլը մօրն սպանելու ժամանակ ասում է իր նշանաւոր խօսքերը եւ բազմութեան միջից լսւում է ”Արժանի՛ էր” բացագանչութիւնը, դրանից յետոյ, ընթերցողը լիովին բաւարարւած՝ բնաւ չի զգում էլի որեւէ բանի շարունակելու անհրաժեշտութիւն:

Րաֆֆին վէպի առաջաբանում իրաւամբ զանգատւում է, որ հայ անցեալի պատմութեան թեմաներով վէպ գրելու համար հեղինակի առաջ շատ դըժւարութիւններ են ծառանում: Նա ճիշտ կերպով նշում է, որ մեր հին պատմագիրները չեն նկատել, որ բացի թագաւորներից, իշխաններից, հոգեւորականներից Հայաստանում կար եւ ժողովուրդ, որն իր հոգեկան եւ բարոյական հակումներն ունէր, նրանք մոռացել են ժողովրդի մի նշանաւոր տարրը՝ կինը: Նրանք մեզ տեղեկութիւններ չեն թողել մեր հասարակութեան զանազան խաւերի կենցաղի, ընտանեկան կեանքի, ապրած տների մասին, այն մասին, թէ նրանք ինչպէս.էին ապրում ’’իբրեւ մարդ’’:’’Բայց վէպի համար հարկաւոր է ընթացիկ, շարժուն կեանքը իւր բոլոր երեւոյթներով եւ ոչ թագաւորների կամ իշխանների աշխարհակալութեան կամ պարտութեան չոր ու ցամաք տարեգրութիւնը’’,-գրում է հեղինակը: Չնայած ստեղծագործութեան համար այսպիսի անհրաժեշտ տւեալների պակասութեանը, Րաֆֆին, այնուամենայնիւ, հայ եւ օտար աղբիւրների մանրակրկիտ ու նըրբանկատ ուսումնասիրութիւններ կատարելով, ինչպէս եւ իր ստեղծագործական երեւակայութեան ուժով կարողացել է անհրաժեշտ չափով պակասը լըրացնել եւ ստեղծել իր պատմական հերոսների համար կոնկրետ, կենդանի սոցիալական եւ կենցաղային միջավայր ու սքանչելի կերպով պահպանել պատմական կոլորիտը:

Րաֆֆին վէպի մէջ ծաւալւող պատմական դէպքերի համար իբր աղբիւր օգտագործել է գլխաւորապէս Փավստոս Բիւզանդի եւ Մովսէս Խորենացու ’’Հայոց պատմութիւն’’-ները, որոնց մէջ նոյն ժամանակաշրջանի բազմաթիւ տարբերութիւններ կան: Պէտք է ասել, որ իր վէպի գաղափարական մտայղացման համապատասխան սիւժետային զարգացում ստեղծելու եւ իր ընտրած գլխաւոր հերոսին ցուցադրելու ու բնութագրելու համար Րաֆֆին բաւական ազատ է վարւել պատմական որոշ դէպքերի բուն յաջորդականութեան եւ իսկութեան վերաբերմամբ ու ժամանակաշրջանի ոգուն համապատասխան ստեղծել է նաեւ նոր անցքեր: Այսպէս, օրինակ, Մուշեղ Մամիկոնեանը Շապուհի վրայ յարձակւում է Թաւրիզի մօտ, Պապի Հայաստանում թագաւորելուց յետոյ, մինչդեռ վէպում այդ պատմական եղելութիւնը նկարագրւած է Մուշեղի՝ Պապին Հայաստան բերելու նպատակով Բիւզանդիա գնալուց առաջ:

Սակայն այս եւ ուրիշ դէպքերում հեղինակի թոյլ տւած ազատութիւնը բնաւ չի անդրադարձել վէպի պատմականութեան, հետեւաբար եւ գեղարուեստական արժէքի վրայ: Կարեւորն այն է, որ Րաֆֆին հայ ժողովըրդի պատմութեան այդ ժամանակաշրջանի անցքերի պատմական էութիւնը, ներքին պատճառականութիւնը հիմնականում ճիշտ է ըմբռնել: Պէտք է ասել, որ այդ տեսակէտից՝ իրադարձութիւնների էութեան ճիշտ գնահատման տեսակէտից, վիպասանը շատ բարձր է կանգնած իրեն ժամանակակից բուրժուական պատմագիրներից: Այսպէս՝ նա գլխաւոր հերոսներից շատերի գործողութեան շարժառիթներին չի տալիս նեղ անձնական բնոյթ, այլ այդ հերոսներին ներկայացնում է որպէս ժամանակի հայ ֆէոդալական հասարակութեան ներսում եղած քաղաքական որոշ տենդենցների, ուղղութիւնների կրողներ ու ներկայացուցիչներ: Ճիշտ է, օրինակ, Մեհրուժան Արծրունու ապստամբութեան շարժառիթների հիմքում Րաֆֆին անձնական պատճառներ է տեսնում՝ սէրը Որմիզդուխտի նկատմամբ , բայց Վահան Մամիկոնեանին մի կողմից, Մուշեղ եւ Սամուէլ Մամիկոնեաններին միւս կողմից, ներկայացնում է որպէս տարբեր ու հակառակ քաղաքական ուղղութիւնների պարագլուխներ եւ ներկայացուցիչներ: Այլ խօսքով ասած, Րաֆֆին ընդհանրապէս իր կերպարների միջոցով հիանալի բացայայտում է այն կոնկրետ քաղաքական եւ սոցիալական հանգամանքները,որոնց հետեւանքով երկրում ստեղծուել է այդպիսի ծանր դրութիւն: Վէպի պատմականութեան խորութիւնը նախ եւ առաջ պայմանաւորում է նրա գեղարուեստական մեծ արժէքը:

Րաֆֆին մեծ վարպետութիւն է հանդէս բերել դէպքերով հարուստ մեր անցեալի այդ բարդ ժամանակաշրջանը՝ սիւժետային կոնկրետ զարգացման մէջ ներկայացնելու իմաստով: Հասկանալի է, որ հեղինակը չէր կարող իր վերցրած ժամանակաշրջանի բոլոր անցքերն ընդգրկել վէպում, այդ դէպքում գործը կը դառնար սխեմատիկ եւ, թերեւս,կը վերածուէր պատմական դէպքերի ժամանակագրութեան: Նա իբրեւ սկիզբ ընտրում է այն մոմենտը, երբ երկրի եւ գլխաւոր հերոսի՝ Սամուէլի համար սկսում է մի տագնապալից շրջան: Սամուէլը Պարսկաստանից ուղարկուած հայ սուրհանդակի միջոցով իմանում է Արշակ երկրորդի եւ Վասակ Մամիկոնեանի վերաբերմամբ պարսից արքունիքի ուխտադրուժ ու բարբարոսական վարմունքը, Պարսկաստանում իր հօր՝ Վահան Մամիկոնեանի եւ մօրեղբօր՝ Մեհրուժան Արծրունու կրօնափոխութեան եւ դաւաճանութեան լուրը: Արդէն դրանից մինչեւ վերջին դրուագը, երբ Սամուէլը սպանում է իր մօրը, ընկած ժամանակամիջոցի անցքերը ընդգրկուած են վէպում իրենց ողջ հարստութեամբ եւ խոր դրամատիկ բնոյթով:

Վէպի սիւժետային վերին աստիճանի կուռ կառուցուածքի արտայայտութիւնը պէտք է համարել այն, որ դէպքերի լայն ընդգրկումը մի կողմից լիակատար կերպով ներկայացնում է պատմական իրադրութիւնը, միւս կողմից՝ դառնում է մանաւանդ գլխաւոր հերոսի՝ Սամուէլի հոգեկան ապրումների եւ նրա գործողութիւնների պատճառաբանուածութեան ամուր հիմքը:

Սամուէլի կերպարը մեր անցեալի կլասիկ գրականութեան ստեղծած ամենայաջող գրական կերպարներից մէկն է: Այդ կերպարը վէպի գեղարուեստական մեծ արժանիքները պայմանաւորող էական հանգամանքներից է: Րաֆֆին յաջողութեամբ խուսափել է գլխաւոր հերոսին արդիականացնելու եւ իր խօսափողը դարձնելու ռոմանտիկական մեթոդին յատուկ թերութիւնից: Սամուէլն օժտուած է հերոսական բնաւորութեան կոնկրետ-անհատական գծերով, որոնք հարուստ են սոցիալական պատմական երանգներով: Սակայն Սամուէլի կերպարի գեղարուեստական յաջողուածութեան էական կողմը եւ լաւագոյն ապացոյցն այն է, որ Րաֆֆին հոգեբանօրէն լրիւ պատճառաբանել է Սամուէլի՝ իր հարազատ հօրը եւ մօրը սպանելու դէպքերը: Սամուէլը մինչեւ այդ քայլերին դիմելը ապրում է հոգեկան ուժեղ դրամա: Նրա ներքնաշխարհում սկիզբ է առնում պայքար ծնողասէր որդու եւ հայրենասէր հերոսի միջեւ,անձնական ապրումների եւ հասարակական-քաղաքական հայեացքների միջեւ: Այդ դրաման Րաֆֆին լուծում է միանգամայն համոզիչ կերպով՝ կապելով այն պատմական դէպքերի զարգացման ընթացքի հետ:

Երբ սուրհանդակ Սուրէնը Սամուէլին զուժում է հայոց թագաւորի ու սպարապետի հետ Պարսկաստանում պատահած ողբերգական դէպքերը եւ նրա հօր ուրացութիւնն ու դաւաճանութիւնը, նա բուռն յուզումներ ու զայրոյթ է ապրում: Կատարուած դէպքերը, ասում է հեղինակը, սարսափեցնում էին երիտասարդին. բայց միեւնոյն ժամանակ նրա սիրտը լցնում էին մի անբացատրելի կատաղութեամբ. ’Մոգերով ու մոգպետներով է գալիս պարսկացնելու մեզ’’, բայց ահա ’’ մի աղօտ միտք ծագում է նրա մէջ” : Սամուէլը սիրում է իր հօրը, բայց եւ սիրում է իր հայրենիքը. Նրա կրթութիւնն այնպիսի մարդկանց կողմից էր տրուել, որով պատրաստուել է մի անձնուէր որդի նախ՝ հայրենիքի, ապա՝ծնողների համար: Սամուէլը խորհրդածելով պատմական անցքերի շուրջը՝ ինքն իրեն ասում է. ” Մամիկոնեանը ծնում է դաւաճաններ... Մամիկոնեանը ծնում է եւ հերոսներ’’: Եւ նրա մէջ ծագում է իր դաւաճան հօրը պատժելու հերոսական միտքը:

Սամուէլի մէջ ծագած հայրենասիրութեան միտքը, այնուհետեւ, կապակցւած իրադարձութիւնների ծաւալման հետ՝ հետզհետէ խորանում եւ ամրապընդւում է, վերջապէս վերածւելով վճռական գործողութեան: Հեղինակը վէպի սիւժէն այնպէս է կառուցել, որ Սամուէլը Ողական ամրոցից իր հօրը դիմաւորելու նպատակով դուրս գալուց յետոյ անմիջապէս չի հանդիպում նրան: Նա ծանր հիւանդանում է եւ բաւական ժամանակ է անցնում, մինչեւ նա նորից կը մտնէր գործողութեան մէջ: Այդ միջոցում տեղի են ունենում երկրի եւ ժողովրդի համար աղէտալի իրադարձութիւններ: Վահան Մամիկոնեանը եւ Մեհրուժան Արծրունին պարսկական զօրքի գլուխն անցած հրի ու սրի են մատնում բազմաթիւ քաղաքներ եւ գիւղեր: Սամուէլը հօրը հանդիպելու համար իր անցած ողջ ճանապարհին տեսնում է հայրենիքին դաւաճանած իշխանների արարքների՝ ժողովրդի համար ունեցած ծանր հետեւանքները: Հայաստանի բերքառատ եւ խիստ բնակութեամբ գեղեցիկ վայրերը սոսկալի պատկեր են ներկայացնում աւերւած ու ծխացող գիւղերով եւ ամայութեամբ: Հասկանալի է, որ այդ բոլորը պէտք է հայրենասէր հերոսի մէջ ամրապնդէին հօրը պատժելու վաղուց կայացած որոշումը եւ դրա իրականացման համար վճռական քայլերի մղէին:

Սամուէլի կերպարը, անշուշտ, միակողմանի կը լինէր, եթէ հեղինակը նրա մէջ չպատկերէր ” բարոյական պատերազմը”,պայքարը իր խղճի եւ իր սրտի հետ, որը եւ նրա ծանր հիւանդութեան պատճառն է դառնում, բայց եւ այդ ” պատերազմը” պիտի վերջանար կողմերից մէկի յաղթանակով: Դա տեղի է ունենում Իշխանաց կղզում՝ որսորդութեան ժամանակ: Այն դրւագը, երբ Սամուէլը սպանում է իր հօրը, գեղարւեստական ամբողջականութիւն ունի: Դէպքը կատարւում է քաղաքական-գաղափարական բուռն վէճից յետոյ եւ այդ վէճի հետեւանքով: Կողմերից ոչ մէկը չի զիջում իր դիրքերը, հօր եւ որդու միջեւ բորբոքւում է այնպիսի փոխադարձ ատելութիւն, որը պիտի վերջանար մէկն ու մէկի կործանումով:

” Ուրեմն,դու իմ որդին չես,- ասում է Վահան Մամիկոնեանը Սամուէլին,- ով մեզ հակառակ է, մեզանից չէ: Մենք անխնայ պատժել գիտենք այնպիսիին:

-Եւ ոչ դու իմ հայրն ես:

-Սամուէ՞լ...

-Ի՞նչ է, դաւաճա՞ն...” :

Որդին աւելի արագ է մերկացնում իր սուրը... եւ գալարափողը գուժում է Վահան Մամիկոնեանի մահը. Հէնց այդ ժամանակ խելագարի նման մռընչալով բարձրանում է կարմիր քամին: Վէպում նոյնպիսի գեղարւեստական տպաւորիչ միջոցներով պատկերուած է եւ Սամուէլի՝ մօրը սպանելու դրուագը:

Սամուէլի կերպարը, նրա գործողութիւնները համոզիչ դարձնելու համար Րաֆֆին վիպասանի իր մեծ կարողութեամբ ստեղծագործական է , որովհետեւ վէպի գաղափարական բովանդակութիւնը՝ դրական գլխաւոր հերոսի կերպարի գեղարւեստական թուլութեան դէպքում, չէր կարող ընթերցողին ուժգնօրէն համակել:

Այսպէս, հեղինակն իր հերոսի ներքին աշխարհը ու գործողութիւնը բովանդակաւորել է սերտօրէն կապուած նաեւ նրա անձնական կեանքի հանգամանքների հետ: Նա իր հերոսի նկարագիրը սխեմատիզմից զերծ պահելու համար մեծ ուշադրութիւն է դարձրել պատկերելու նրան այնպիսի կենցաղային սովորոյթներով, որոնք միաժամանակ թողնէին նաեւ պատմականութեան տպաւորութիւն: Վէպում հիւթեղ կերպով նկարագրուած են Սամուէլի հագուստների, զէնքերի, նիստուկացի եւ այլն մանրամասները: Բացի դրանից, առհասարակ եւ Ողական ամրոցի ներքին կեանքի, եւ ռշտունցիների կեանքի, միւս իշխանների պալատների արարողութիւնների գունագեղ նկարագրութիւնները ստեղծում են բոլոր հերոսների համար կենդանի կենցաղային միջավայր:

Սակայն, իհարկէ, երբ խօսքը վերաբերում է Սամուէլի անձնական կեանքի հանգամանքներին, այստեղ էականը նրա սիրոյ պատմութիւնն է: Սամուէլը բուռն կերպով սիրում է Ռշտունեաց լեռնաշխարհի իշխանուհի Աշխէնին:Րաֆֆին իր ստեղծագործութիւնների մէջ ինչպէս, օրինակ," Խենթ" վէպում յաճախ է դրական հերոսին կանգնեցնում այսպիսի հարցի առաջ՝ ուժերը նուիրել նախ սիրած աղջկայ կեանքի, թէ հայրենիքի փրկութեան գործին: Երբ ճանապարհի մեծ դժուարութիւնները յաղթահարելով Սամուէլը հասնում է Աշխէնի գտնուած վայրը եւ նրա հետ տեսակցում Արտասուքի աղբիւրի մօտ, այդ ժամանակ նա ասում է. "Երկու սիրելիներ դրած են իմ առջեւ. մէկը՝ վտանգի մէջ գտնուող հայրենիքը, միւսը՝ վտանգի մէջ գտնուող կինը՝ դու: Երկուսն էլ ինձ համար հաւասար չափով պաշտելի են..." Նա դիմում է Աշխէնին եւ ասում. " Ցոյց տուր ինձ ճանապարհ. դէպի ո՞ր գնամ":- Դէպի հայրենիքի փրկութեան գործը,- պատասխանում է օրիորդը ոգեւորուած ձայնով եւ ապա շարունակում. " Դու ինձ արժանի չես լինի, եթէ քո արիւնը չխառնես թափուող հեղեղների հետ":Եւ Սամուէլը գնում է դէպի վտանգի մէջ գտնուող հայրենիքը: Ուրեմն եւ Սամուէլի, եւ Աշխէնի մէջ անձնականը,անձնալ ին երջանկութեան ձգտումն ու գաղափարը ստորադասւում է հայրենիքի պաշտպանութեան գաղափարին, անձնականը զոհաբերւում է ընդհանուրին:

Րաֆֆին ոչ միայն ’’ Սամւէլ” վէպում, այլեւ առհասարակ իր ստեղծագործութիւններում մարդու մէջ մարդկայնօրէն դրականը ու գեղեցիկը նախ եւ առաջ համարում է իր անձը հայրենիքի եւ ժողովրդի ազատագրման գործին նւիրելու եւ հերոսաբար զոհաբերելու պատրաստակամութիւնը: Այսպիսով, հեղինակի դրական հերոսների կերպարների էութեան ինքնատիպութիւնը սերտօրէն կապւում է նրա վէպի գաղափարական նպատակադրման հետ:

” Սամւէլ’’ վէպի գեղարւեստական մեծ արժանիքները պայմանաւորող հանգամանքներից է գլխաւոր հերոսի կերպարի յաջողւածութեան հետ միաժամանակ նաեւ միւս դրական թէ բացասական հերոսների կերպարների յաջողւածութիւնը: Հերոսների բնաւորութիւնների շօշափելի պատկերման գործում Րաֆֆին հասել է հիացմունքի արժանի վարպետութեան: Վէպի հերոսներից շատերին, ինչպէս, օրինակ, Հայր Մարդպետին, Արշակ երկրորդին, Համազասպուհուն, Որմիզդուխտին նոյնիսկ մէկ դրւագում հանդէս բերելով՝ նրանց կերպարները կերտում է հմուտ քանդակագործի չափի զգացումով: Պէտք է ասել, որ Րաֆֆու մօտ թէ հերոսների գործողութեան եւ թէ նրանց հոգեբանութիւնը նկարագրելու արւեստը շատ մօտ է ժողովրդական էպիկական ստեղծագործութիւններին բնորոշ արւեստին ու կուլտուրային: Հեղինակը, սովորաբար, ինչ նկարագրում է, ստացւում է ամբողջական հոյակապ պատկեր, ամբողջական, որովհետեւ վէպում միշտ, արտաքին հանգամանքների հետ զուգակցւած՝ խոր դատողութիւններ են արւում հերոսների հոգեկան աշխարհի, նրանց ապրումների եւ խոհերի մասին: Այսպէս, անջնջելի տպաւորութիւն են թողնում Անյուշ բերդի եւ նրա քարեղէն խցերից մէկում շղթայւած Արշակ Երկրորդի պատկերը. Հայր Մարդպետի՝ գիշերով ամայացած Արտագերսը մտնելու եւ թագուհի Փառանձեմին Թունոտ հեգնանքի ենթարկելու պատկերը եւ այլն:

Նայեցէք Արշակին, կարծես թէ շղթայւած առասպելական Արտաւազդը կամ Պրոմեթէոսը լինի: ” Այդ դրութեան մէջ նա նման էր մի առիւծի, որ փակւած էր երկաթեայ գառազեղի մէջ”, ասում է հեղինակը: Բայց պատկերի ողբերգականութիւնը միայն արտաքին ծանր իրադրութեան նկարագրից չէ, որ բխում է: Արշակի աչքի առաջ քարեղէն պատւանդանի վրայ դրւած է մորթազերծ արւած նրա սպարապետի՝ Վասակ Մամիկոնեանի պաճուճապատանքը, իսկ պարսիկ բանտապետը անվերջ խոցում է թագաւորի հոգին իր լկտի ծաղրական արտայայտութիւններով: Թագաւորը տանջալից ապրումների մէջ երբեմն մեկնում է ձեռքերը՝ գրկելու իր այնքան սիրելի սպարապետի անշարժ պաճուճապատանքը, բայց կարճ շղթաները թոյլ չեն տալիս:

Վէպում հերոսների կերպարների կերտման արւեստի ամենաբնորոշ եւ արժէքաւոր գծերից մէկն այն է, որ հեղինակը մեծ ուշադրութիւն է դարձրել իրական հանգամանքներով պայմանաւորուած միանգամայն համոզիչ ներքին դրամատիկ վիճակներով նրանց ներկայացնելուն: Այդպէս, հոգեկան խոր դրամա է ապրում ոչ միայն Սամուէլը,այլեւ հերոսներից շատերը: Իրենց իւրայատուկ խռովայոյզ դրութիւնների մէջ են ընկնում, օրինակ՝ Սամուէլի խորթ մայրը՝ Որմիզդուխտը, Մեհրուժան Արծրունու մայրը, ինքը՝ Մեհրուժան Արծրունին եւ ուրիշ հերոսներ: Այնուհետեւ, վէպի կերպարների գեղարուեստական յաջողուածութեան էական հանգամանքներից է այն, որ պահպանուած են նրանց բնաւորութեան պատմական երանգաւորումները: Այդ առումով շատ հետաքրքրական է Վահան Մամիկոնեանի կերպարը: Վահան Մամիկոնեանը հանդէս է բերւած որպէս Հայաստանում ֆէոդալական մասնատուածութեան կողմնակիցների պարագլուխ: Այս կերպարի բովանդակաւորմամբ Րաֆֆին դարաշրջանի անցքերի պատճառականութեան խոր ըմբռնման լաւագոյն ապացոյց է տւել: Վահան Մամիկոնեանը համոզւած է, որ ինքը իրաւացի է օտար զօրութեամբ Արշակունիների թագաւորութեան տապալելու նպատակով սկսած պայքարով: Նա ամէն կերպ աշխատում է արդարացնել հայրենիքի համար աղէտաբեր իր դաւաճանական գործողութիւնները: Վէպը պատմականութեան, հետեւաբար եւ գեղարուեստական տեսակէտից շատ է շահում այն բանից, որ հեղինակը երկրի ֆէոդալական մասնատուածութեան դէմ Արշակունիների մղած պայքարը ճիշտ կերպով դիտում է իբրեւ առաջադիմական երեւոյթ, դատապարտում է վահանների եւ մեհրուժանների քաղաքական վարքագիծը եւ բացայայտում նրանց մտադրութիւնների ու գործողութիւնների հակաժողովրդական էութիւնը:

”Սամուէլ’’ վէպում առանձին հետաքրքրութիւն են ներկայացնում ժողովրդի մարդկանց կերպարները: Յուսիկը, Մալխասը եւ ուրիշ հերոսները, որոնք չեն պատկանում ազնուական դասակարգին, մարմնաւորում են աշխատաւորական միջավայրի մարդկանց յատուկ բնաւորութեան գծերը՝ անկաշառ նուիրուածութիւնը իրենց հայրենիքին, հերոսականութիւնը, սրամտութիւնը եւ այլն: Այս բոլորով հանդերձ, այնուամենայնիւ, չի կարելի իբրեւ թերութիւն չնշել, որ աշխարհայեացքային որոշ սահմանափակութիւնների հետեւանքով հեղինակը թէպէտ խօսում է ֆէոդալական Հայաստանում ազնուականութեան եւ գիւղացիութեան միջեւ եղած հակամարտութեան մասին, բայց որեւէ դրւագում չի պատկերում այն:

Վէպի գեղարուեստական խոշոր արժանիքներից առանձնապէս պէտք է յիշատակել նաեւ մասսայական, յատկապէս ռազմի տեսարանների եւ բնութեան վարպետ նկարագրութիւնները:

Ռազմի տեսարանների յաջողւածութեան գաղտնիքը կապւած է մի կողմից այն հանգամանքի հետ, որ հեղինակը, յատկապէս ուսումնասիրած լինելով՝ հրաշալի կերպով պահպանում է ժամանակաշրջանի ռազմական արւեստի ինքնատիպ երանգները. միւս կողմից այն բանի հետ, որ այդ տեսարաններում, որոնք անչափ հեռու են դեկորատիւ լինելուց, շատ բան է բացայայտւում մասնակից հերոսների ներքնաշխարհից, այսինքն, այլ խօսքով ասած՝ ռազմի գործողութիւններում մասսայական հոգեբանութեան դրսեւորման հետ միաժամանակ լայնօրէն ցուցադրւում են եւ գլխաւոր հերոսները՝ իրենց բնորոշ բնաւորութեան ու գաղափարական գծերով:

Ինչ վերաբերում է բնութեան սքանչելի նկարագրութիւններին, որոնցով այնքան հարուստ է վէպը, պէտք է ասել հետեւեալը: Ամէնից առաջ Րաֆֆին այստեղ ինչպէս իր միւս գործերում երբեք բնութիւնը չի պատկերել ինքնանպատակ կերպով, որպէս զբաղեցնող զարդարանք: ” Սամւէլ” վէպում այդ նկարագրութիւնները խորիմաստ են եւ կատարւել են հիմնականում երկու առումով: Նախ՝ բնութեան եւ աշխարհագրական միջավայրի նկարագրութիւնները նրա վէպի կոմպոզիցիայի առանձնայատուկ կողմերից մէկն են: Սովորաբար վէպի առանձին գլուխները սկսւում են բնութեան որեւէ պատկերով: Օրինակ՝ հէնց առաջին գլուխը. ”Լուսնի եղջիւրը ծածկւեցաւ Քարքէ լեռան ետեւում, եւ Տարօնը ընկղմեցաւ գիշերային խաւարի մէջ: Ոչ մի աստղ այդ գիշեր չէր երեւում: Երկինքը պատած էր մոխրագոյն ամպերով, որոնք մեղմ հոսանքով լողում էին դէպի Նրկուռ ու Նեմրութ լեռների կողմերը եւ, այնտեղ կուտակւելով, թանձրանալով, միգային-սեւ կերպարանք էին ստանում: Այդ կողմից երբեմն փայլատակում էր կայծակը, եւ լսելի էր լինում որոտման խուլ դղրդիւն, որ գուշակում էր յորդ անձրեւ”:

Այս, ինչպէս եւ բազմաթիւ այլ դէպքերում բնութեան նկարագրութեամբ հեղինակը ոչ միայն նպատակ է հետապնդում ծանօթացնել հայրենի աշխարհին, ոչ միայն որոշ տրամադրութեամբ համակում է ընթերցողին եւ նախապատրաստում է նրան յաջորդող դէպքերի գեղարւեստական ընկալմանը տւեալ դէպքում՝ երկու սուրհանդակների Ողական ամրոց գալուց յետոյ ստեղծւած ծանր եւ լարւած իրադրութիւնը այլեւ մեծապէս հարստացնում է պատմական երանգաւորումը: Նա շատ նուրբ ճաշակով եւ հմտութեամբ այդ նկարագրութիւնների ժամանակ անւանում է լեռները, գետերը եւ այլն իրենց պատմական անուններով, յիշատակում է տեղի հետ կապւած հին աւանդութիւններ եւ լեգենդներ ու այդպիսով վէպը յագեցնում գործողութեան ժամանակաշրջանի զգացողութեամբ: Օրինակ՝ ’’Տարօնի առաւօտը” գլխում Տարօնի առաւօտը նկարագրելու կապակցութեամբ յիշատակում է հեթանոսական ժամանակների մարդկանց դիցաբանական պատկերացումներից մէկը: ”Այդ գեղեցիկ առաւօտը յիշեցնում էր այն վաղեմի հանդիսաւոր առաւօտներից մէկը, երբ Աստղիկը, Տարօնի Դիցուհին, դուրս էր գալիս Աշտիշատի տաճարներից եւ, շրջապատուած իւր անթառամ նաժիշտներով, իջնում էր Քարքէ լեռան բարձրութիւններից, Արածանիի արծաթափայլ ալիքների մէջ լողանալու”:

Բնութեան նկարագրութիւնները ’’ Սամուէլ’’-ում, այնուհետեւ, յաճախ ունեն փոխաբերական իմաստ եւ արտայայտում են պատմական անցեալի վերաբերմամբ հեղինակի որոշ պատկերացումները, օրինակ՝ Արաքսի նկարագրութիւնը ’’ Արաքսի որոգայթները’’ գլխի սկզբում:

Ընդհանրապէս մեծ է Րաֆֆու դերը մեր աշխարհաբար գրական լեզուի զարգացման գործում: Աբովեանից ու 50-60-ական թւականների գրողներից յետոյ Րաֆֆու ստեղծագործութիւնների լեզուն զարգացման մի նոր բարձր փուլ հանդիսացաւ աշխարհաբարի պատմութեան մէջ:

Րաֆֆու երկերից իր լեզուով առանձնապէս աչքի է ընկնում ’’ Սամուէլ” վէպը: Վէպի լեզուն ամէնից առաջ աչքի է ընկնում իր մաքրութեամբ եւ փայլով: Գործի գեղարուեստական բարձր արժանաւորութեան իմաստով կարեւոր է յիշատակել, որ հեղինակը լեզուով եւս պատմական երանգաւորումը ուժեղացնելու նպատակով չի գնացել հեշտ եւ սովորաբար կիրառուող ճանապարհով՝ առատօրէն արխայիկ գրաբար բառեր եւ արտայայտութիւններ օգտագործելու ճանապարհով: Նա լեզուով եւս պատմականութիւն ստեղծելու համար դիմել է մանաւանդ հերոսների խօսքի յատուկ ոճաւորման: Վէպի բոլոր հերոսներն էլ խօսում են նոյն մաքուր գրական լեզուով, բայց տարբեր ոճերով, ըստ որում ոճաւորման արուեստի մէջ խոշոր տեղ է յատկացւում հերոսների ներքին աշխարհի էական գծերի հետ կապուած արտայայտութիւններին: Օրինակ, երբ խօսում են Յուսիկն ու Սամուէլը, նրանց լեզւական ոճը շօշափելի կերպով դրսեւորում է նրանց վիճակի եւ փոխյարաբերութեան տարբերութեան հետ կապուած հոգեբանութիւնը: Վէպի լեզուն,ըստ բովանդակութեան, համապատասխան տեղերում աչքի է ընկնում նաեւ էմոցիոնալ յագեցւածութեամբ ու հռետորական փայլով:

Ոչ միայն ” Սամուէլ’’ վէպը, այլեւ առհասարակ Րաֆֆու ստեղծագործութիւնը եւ նրա արուեստն ու կուլտուրան անցեալի հայ գրականութեան խոշորագոյն նուաճումներից մէկն է: Րաֆֆու լաւագոյն երկերը թարգմանուած են ռուսերէն եւ ուրիշ շատ լեզուներով:

պատմավէպ - պատմական վէպ
նմուշ - օրինակ
համաշխարհային - ամբողջ աշխարհի
անցք - դէպք
սիւժետ (օտար) - նիւթ
մոմենտ (օտ.)- վայրկեան.ժամանակ
ներխուժել - յարձակել(մի երկիր)
հանդէս գալ - երեւել
կիսատ - ոչ ամբողջական
բաւարարուած - գոհ
թեմա (օտար) - բնաբան
ծառանալ - բարձրանալ,ցցուել
մանրակրկիտ - մանրամասն քննած
կոնկրէտ (օտ.) - թանձրացեալ
սոցիալական (օտ.) - ընկերական
տենդենց (օտ.) - ձգտում
ուխտադրուժ - ուխտին դրժող, անհաւատարիմ
դրուագ - դէպք,միջադէպք
բուռն - սաստիկ
հոյակապ - վսեմ
խուց - փոքր սենեակ
հեզնանք - ծաղրանք
պաճուճապատանք, խրտուիլակ - scare-crow
մորթազերծ - մորթը հանած
լկտի - լիրբ, կեղտոտ
խռովայոյզ - խռովիչ, յուզիչ
մասնատուածութիւն - հատուած,fraction
հակաժողովրդական - ժողովրդի հակառակ
պատկանել - վերաբերել
անկաշառ - կաշառք չընդունող, առանց կաշառքի
մասսայական (օտ.) - զանգուածային
կոմպոզիցիա (օտ.) - կազմութիւն
անթառամ - միշտ կանաչ,միշտ երիտասարդ

փուլ - շրջան
արխայիկ (օտ.) - հին
փոխյարաբերութիւն - փոխադարձ յարաբերութիւն, կապ
էմոցիոնալ (օտ.) - զգացմային
յագեցնել - կշտացնել,to saturate

ԵՐԿՈՒ ՍՈՒՐՀԱՆԴԱԿՆԵՐ

Հատուած ’’ Սամուէլ”ից

Գրեց Րաֆֆի

Լուսնի եղջիւրը ծածկւեցաւ Քարքէ լեռան ետեւում եւ Տարօնն ընկղմեցաւ գիշերային խաւարի մէջ։ Ոչ մի աստղ գիշերը չէր երեւում։ Երկինքը պատած էր մոխրագոյն ամպերով, որոնք մեղմ հոսանքով լողում էին դէպի Կրկուռ եւ Նեմրութ լեռների կողմերը եւ այնտեղ կուտակւելով, թանձրանալով միգային-սեւ կերպարանք էին ստանում։ Այդ կողմից երբեմն փայլատակում էր կայծակը եւ լսելի էր լինում որոտման խուլ դղրդիւն, որ գուշակում էր յորդ անձրեւ։

Գիշերային այդ տագնապալի պահուն երկու ձիաւորներ անցնում էին Մուշի դաշտով։ Նրանք գալիս էին հեռուից, շատ հեռուից։ Մի ամիս առաջ դուրս եկան Տիգրոնի երկաթեայ քաղաքադռնից, անցան Խուժիստանի անապատները, անցան արեւակէզ Ասորեստանը, անցան հայկական Միջագետքը եւ մի օր առաջ ոտք դրեցին Մուշի դաշտի վրայ։ Դրանք երկու սուրհանդակներ էին։

Երկու սուրհանդակներից մէկի ձին սեւագոյն էր, միւսինը կապուտակ։ Կապուտակ ձիաւորն առաջինի ուղեւորութեան մասին տեղեկութիւն ունէր, ամենայն զգուշութեամբ հետեւում էր նրան եւ երբէք իր նկատողութիւնից բաց չէր թողնում։ Իսկ առաջինը չգիտէր, որ իրեն հետեւում են։ Այդ էր պատճառը, որ նրանք, երկու մոլորակների նման թէեւ գնում էին միեւնոյն ուղղութեամբ, բայց այնպիսի զուգահեռական գծերով, որ բնաւ միմեանց չէին հանդիպում։ Երկուսն էլ ճանաչում էին միմեանց։

Նրանք արդէն հասել էին Արածանիի ափերին։

Կապուտակ ձիաւորն այստեղ կանգ առաւ։ Նա նայեց դէպի երկինքը, նայեց դէպի իր շուրջը։ Կամենում էր գիտենալ, թէ որքան ժամանակ էր մնացել մինչեւ լոյսի բացւելը։ Ոչ մի աստղ ցոյց չտւեց նրան գիշերային ժամը։ Ամէն ինչ խորասուզւած էր անվերծանելի մթութեան մէջ։

Բայց պէտք էր շտապել ...

Երկու մտածութիւններ մի քանի րոպէ պահեցին նրան անվճռականութեան մէջ· գետո՞վ անցնել, թէ կամուրջով գնալ։ Կամուրջով-դա շատ հեռու կը տանէր եւ գուցէ կը հանդիպէր ՆՐԱՆ... եւ գուցէ կը բռնւէր կամուրջի գիշերային պահակներից...Վճռեց անցնել գետով։

Հեզ եւ արծաթափայլ Արածանին զարնանային հեղեղներից կատաղել էր եւ պղտոր յորձանքներով ծածկել էր իւր ափերը։ Բայց մեր ուղեւորը ծանօթ էր նրա ծանծաղուտների հետ։ Նա ցած իջաւ ձիուց, ձեռքով փայփայեց իւր կապուտակի գեղեցիկ բաշը, փոքրիկ գլուխը, ասելով․ ''Դու քաջութեամբ կտրեցիր Տիգրիսի ահռելի ալիքները, այժմ հայրենի երկրի Արածանին ինչո՞ւ պէտք է վախեցնէ քեզ''։ Նա ձիու սանձը հանեց բերանից որ լողալու միջոցին ազատ շունչ առնէ․ Նստեց եւ, երեսը խաչակնքելով, քշեց դէպի գետը։

Գետը, մի ահարկու վիշապի նման, գոռում էր, գոչում էր։ Գիշերային մթութեան մէջ՝ նրա պղտոր հոսանքը աւելի մռայլ կերպարանք էր ստացել։ Ձին, ամբողջ մարմնով խորասուզուած ջրի մէջ, միայն գլուխը վեր բարձրացած, մռնչելով եւ փռնչալով, պատերազմում էր ալիքների հետ; Նրա ոտները յատակին չէին դիպչում, անցնում էին լողալով։ Ձիաւորը, սանձի փոխարէն բռնած ունէր նրա բաշից եւ ձեռքերով ուղղութիւն էր տալիս ընթացքին։ Մի քանի պտոյտների մէջ՝ թէ ձին եւ թէ ձիաւորը սկեցին ջրի տակ, կրկին դուրս յայտնուեցան։ Երբեմն անցնում էին նրանց մօտով ծառի կոճղեր, որ ծփալով տարւում էին կոհակների հետ։ Ձիաւորը շտապում էր խոյս տալ դրանցից։ Բայց ահա հեռուից մի ինչ-որ որոտում էր։ Տագնապը մօտենում էր։ Ձիաւորը չկորցրեց իւր սառնասրտութիւնը եւ խորին ուշադրութեամբ նայեց դէպի այն կողմը։ Մի մթին, անորոշ կոյտ լողում էր ջրի երեսին։ Որքան մերձենում էր, այնքան աճում էր նա․ այնքան սոսկալի ձեւ էր ստանում։ Կարծես մի ամբողջ բլուր դանդաղ ընթացքով շրջում էր գետի վրայ, մերթ անյայտանում էր նա, մերթ երեւան էր գալիս աւելի ահարկու կերպարանքով։ Ձիաւորը հասկացաւ նրա ինչ լինելը։ Նա մի ակնթարթում ձիու թամբից սողաց դէպի գաւակը, որ նրա բեռը թեթեւացնէ։ Բռնեց ագիից, սկսեց շտապեցնել նրան։ Օրհասական ժամը մօտենում էր, քանի որ թանձր, այլանդակ հրէշի նման մօտենում էր մթին կոյտը։ Նրա որոտը խլացնում էր ամէն ձայն։ Պէտք էր փախչել նրանից, եթէ ոչ մի թեթեւ տաշեղի նման իւր հետ կը տանէր թէ ձիուն, թէ ձիաւորին։ Ձին անգամ զգաց մօտալուտ վտանգը եւ կրկնապատկեց իւր ուժերը։ Անհնարին արագութեամբ կտրում էր նա կոհակները։ Հրէշն անցաւ։ Դա ուրիշ ոչինչ չէր, եթէ ոչ մերձակայ անտառների մի մասը, որ հեղեղը արմատախիլ անելով, իւր պտոյտների մէջ կծկել էր, գալարել էր, եւ մի այնպիսի գունդի այլանդակ ձեւ էր տուել։

Ձիաւորը կրկին անգամ գոհութեամբ երեսը խաչակնքեց, երբ ոտք դրեց ցամաքի վրայ։

Նա իր հագուստը քամեց, ցամաքացրեց, յետոյ սանձը դրեց ձիու բերանը եւ շարունակեց ճանապարհը, ինքը գնալով ոտով, իսկ ձիուն իր ետեւից քարշ տալով, որ փոքր ինչ հանգստանայ։ Բայց ձին դժուարութեամբ էր հետեւում նրան։ Որքան նա ջրի մէջ արագընթաց էր, այնքան ցամաքի վրայ դանդաղկոտ դարձաւ։ Տէրը վերագրում էր այդ նրա յոգնածութեանը։

Գետեզերքից բաւական հեռանալով, այժմ մօտեցաւ նա Քարքէ լեռան բարձրաւանդակներին։ Ճանապարհը զառիվեր էր, ոլորւում էր սարերի լանջաց վրայով, իջնում էր խորին ձորերի, փապարների մէջ եւ դարձեալ բարձրանում էր բլուրների վրայ։ Նա ծանօթ էր այդ անտառապատ լեռների հետ, գիտէր նրանց դժւարին անցքերն ու շաւիղները, երեխայութիւնից սնւել ու մեծացել էր այդ խոնաւ ծմակների մթութեան մէջ, ուր ցերեկի լոյսը երբեք չէր թափանցում։ Նա ապառաժների ու անտառների որդի էր։

Կայծակը շանթեց մօտակայ ծառերի կատարներին եւ մերձակայքը լուսաւորւեցաւ բաց-վարդագոյն փայլով։ Որոտի ձայնը ահեղ դղրդիւնով տարածւեցաւ մթին ձորերի մէջ։ Ուղեւորը նայեց դէպի ամպամած երկինքը եւ շտապեցրեց իր քայլերը։ Նա չվախեցաւ գետից, բայց վախենում էր փոթորիկից։ Փոթորիկը մեծ արհաւիրք է գործում այդ կուսական անտառների մէջ, մանաւանդ գիշերային պահուն։ Ժայռերի բարձրութիւնից խըլում է նա ողողւած, մերկարմատ ծառերը եւ նետում է ճանապարհի վրայ։ Ծառերի հետ փուլ են գալիս եւ քարերի ահագին բեկորները։ Ամէն մի ճանապարհորդ կ'անհետանար այդ փլատակների տակ, եթէ դժբախտութիւն ունենար հանդիպելու։

Կրկին լսելի եղաւ որոտման ահեղ դղրդիւնը եւ նրա հետ անձրեւի խոշոր կաթիլներն սկսեցին մաղւել երկնքից։ Քամին մռնչում էր եւ անձրեւային տարափը, կարկուտի գնդակների նման, զարկում էր նրա բորբոքւած երեսին։ Բայց նա ոչինչ չէր զգում։ Նրա միտքը, նրա զգացմունքները լարւած էին դէպի մի նպատակ, որ կլանել էր նրա ամբողջ գոյութիւնը, որ ամենայն եռանդով առաջ էր մղում նրան, որպէս մի մարմնացած փութաջանութիւն։ Նա շտապում էր մի քանի ժամ առաջ տեղ հասնել, քան կը հասնէր սեւ ձիաւորը։

Բայց ձին դժւարութեամբ էր հետեւում նրան։ Այժմ միայն նկատեց, որ ետեւի ոտքից կաղում էր նա։ Անշուշտ գետի հոսանքի հետ տարւող կոճղերից մէկը դիպչելով, վնասել էր նրան։ Այդ դէպքը սաստիկ վըրդովեցրեց անվեհեր ուղեւորին։ Նա շտապում էր, իսկ այժմ զրկւեցաւ իւր սրընթաց երիվարից։Ի՞նչ պէտք էր անել։ Թողնե՞լ նրան եւ այնպէս ոտքով շարունակել ճանապարհը։ Բայց ինչպէ՞ս թողնել այն սիրելի նժոյգին, որն այնքան տարիներ թէ պատերազմի դաշտում, թէ իւր ճանապարհորդութիւնների ժամանակ, լաւ ընկեր էր եղել նրա հետ։ Մի քանի րոպէ մընաց նա մտածութեան մէջ։ Յետոյ թողեց մեծ ճանապարհը, բռնեց մի շաւիղ, որ տանում էր դէպի Աշտիշատի վանքը։

Վանքը շատ հեռու չէր այնտեղից. մէկ ժամից յետոյ հասաւ նա։ Դարեւոր, նւիրական ծառաստանի խորքում, վաղեմի սրբազան բարձրութիւնների վրայ, հանգչում էր Տարօնի այդ հին սրբավայրը իւր վսեմ, մեծափառ վեհութեան մէջ։ Պատսպարւած բարձր շրջապարիսպներով եւ բրգաձեւ աշտարակներով, գիշերային մթութեան մէջ ներկայանում էր նա մի անմատչելի ամրոց։ Կատաղի մրրիկը, քամու մռնչիւնը, անձրեւի տարափը չէր վրդովեցնում նրա խաղաղ բարեպաշտական նիրհը։

Շրջապարիսպներից դուրս, մի առանձին շինւածքի նեղ լուսամուտներից լոյս էր երեւում։ Ուղեւորը դիմեց դէպի այն կողմը, մօտեցաւ փակ դռներին։ Այստեղ դռան մի կողմում փայտեայ սիւնից քարշ էր ընկած մի տախտակ, իսկ սիւնի պատւանդանի մօտ դրած էր նոյնպէս փայտեայ փոքրիկ օթակ։ Ուղեւորը վեր առաւ օթակը, երեք անգամ զարկեց տախտակի վրայ։ Կոչնակի ձայնից լուսամուտը բացւեցաւ, մէկը ներսից քնաթաթախ գլուխը դուրս մեկնեց եւ վերեւից հարցրեց.

-Ո՞վ ես։

-ճանապարհորդ եմ,- եղաւ պատասխանը։

Վանքի պարիսպներից դուրս, այդ շինւածքը տարաժամ ճանապարհորդների, օտարականների եւ պանդուխտների օթեւան էր։ Դռնապանը բաւականացաւ ուղեւորի պատասխանով, բաց արեց դռները եւ ճրագը ձեռին յայտնըւեցաւ սեմի վրայ։

-Դու բոլորովին թրջւած ես,- ասաց նա մի առանձին հոգատարութեամբ,- ներս համեցի՛ր, ես իսկոյն կրակ կը վառեմ,քո հագուստը չորացրու։

-Շատ շնորհակալ եմ քո բարեսրտութեան համար,- պատասխանեց ուղեւորը,- բայց ես կը խնդրէի քեզանից ընդունել ձեզ մօտ, որպէս հիւր, իմ ձիուն միայն:

-Ինչո՞ւ քո ձիուն միայն,- հարցրեց դռնապանը զարմանալով:

-Նա կաղում է, վնասւել է ոտքը, իսկ ես պէտք է շարունակեմ իմ ճանապարհը:

-Գոնէ ներս մտիր, մի փոքր տաքացիր. ես իսկոյն կրակ կը վառեմ:

-Չեմ կարող...ես շտապում եմ...պատասխանեց ուղեւորը եւ մօտեցաւ ճրագին:

Նա ծոցից հանեց իւր սանրը, որ կիսալուսնի ձեւ ունէր, շինւած էր զմէշի եղջիւրից, եւ ցոյց տալով դռնապանին ասաց.

-Ճանաչիր այդ սանրը, մի կողմի երկու ատամները կոտրած են. եթէ ես չվերադարձայ, ով որ քեզ ցոյց տալու լինի, ձին նրան կը յանձնես:

-Իսկ դու ո՞վ ես,- հարցրեց դռնապանը, փոքր ինչ կասկածելով:

-Ես զինւոր եմ...պատասխանեց ուղեւորը:

Դռնապանը բաւականացաւ ուղեւորի անորոշ պատասխանով,որովհետեւ այդ տագնապալի ժամանակներում զինւորի հետ շատ հեռուն գնալ՝ փոքր ինչ դժւար էր:

Ուղեւորը բաց արեց ձիու թամբին կապած ճանապարհորդական թեթեւ խուրջինը, ձգեց իւր ուսին, եւ " բարի գիշեր" ասելով, հեռացաւ:

Դռնապանը, ճրագը ձեռին, դեռ կանգնած սեամի վրայ,ապշութեամբ նայում էր նրա ետեւից՝ մինչեւ անյայտացաւ գիշերային խաւարի մէջ: Քամու մռնչիւնը խլացրեց նրա վերջին քայլերի ձայնը:

Հեռանալով վանքից, ուղեւորը բռնեց այն ճանապարհը, որ տանում էր դէպի Ողական ամրոցը:

Կոճղ - ծառի հաստ արմատ
Ագի - պոչ
Կոհակ - փոքր ալիք
Փապար - ճեղք
Ծմակ - խոնաւ անտառ
Բեկոր - կտոր
Երիվար,նժոյգ-Ձի
Սրընթաց-արագընթաց
Վսեմ,վեհ-բարձր
Անմատչելի-անհասանելի

Նիրհ-թեթեւ քուն,նինջ
Կոչնակ-փայտէ զանգ
Սեամ-շէմք

ՎԱՐԴԱՆԱՆՔ

գրեց Դերենիկ Դեմիրճեան

Բուռն կոչնահարութիւնը իր չարագուշակ եւ հանդիսաւոր ձայնով իրարանցման մէջ գցեց ոչ միայն նախարարներին եւ Վասակին, այլեւ բոլոր մայրաքաղաքին բնակիչներին: Փողոցները լցուեց ժողովրդի խուռն բազմութեամբ: Արդէն վերջին օրերի լուրերը, նախարարների եւ հոգեւորականների ժողովւելը, պարսից մեծամեծների հաւաքը մայրաքաղաքում, գիշերային խորհրդակցութիւնները՝ ժողովրդին անհանգստացնում էին:

ժողովուրդը հասկանում էր, որ հաւատուրացութեան գործ կար եւ ճընշում էր արւում պարսից արքունիքից: Առանձնապէս ժողովրդին լարում էր կաթուղիկոսի եւ բոլոր հոգեւորականների անընդմէջ հսկումն ու ընթերցումները տաճարում: Եւ ահա այս կոչնահարումը: Ի՞նչ էր նշանակում սա:

- ծանապա՛րհ, ճանապա՛րհ,- գոչեց սուրհանդակը՝ ջլուտ եւ արագաշարժ մի երիտասարդ, գաւազանն օդում շարժելով եւ սրընթաց կտրելով բազմութիւնը,- ճանապարհ բաց արէք. նախարարները գալիս են:

ժողովուրդը ճեղքւեց եւ անկանոն միաշարք պատերի պէս ճօճւելով՝ իր հազարաւոր աչքերը դարձրեց դէպի արքունական տունը, որ տեղից պիտի երեւային նախարարները:

- Աստուած բարի միտք տայ մեր մեծերին՝ չմոլորւեն:
- Ասա՝պինդ մնան, չվախենան:
- Շապուհի օրերն են, անիծւեն...

Այսպիսի խօսքեր էին լսւում երկշարք կանգնած բազմութեան մէջ, որ նախարարները երեւացին: Նրանք գալիս էին հետեւակ, առանց թիկնապահների: Նրանք բոլորը հանդիսաւոր եւ մտահոգ արտայայտութիւն ունէին: Առջեւից գնում էին Ներշապուհ Արծրունին, Վարդան Մամիկոնեանը, Գադիշոյ Խոռխոռունին եւ ապա միւս իշխանները: Նրանց յետեւից միատեղ գալիս էին թիկնապահները: Ոչ մի հանդիսաւոր տեսք չունէր երթը, այլ բոլորը շտապ քայլում էին, որ շուտ հասնեն տաճար, ուր վճռւելու էր երկրին ճակատագիրը:

- Նախնեաց օրէնքո՛վ,- գոչեց բազմութեան միջից Աբրահամ պապիկը, երբ նախարարները հաւասարւեցին նրան:

- Յիշեցէք Շապուհի նահատակներին,- ձայն տւեց մէկ ուրիշը:

Բազմութիւնը մրմռաց, օրօրւեց եւ յանկարծ տեղահան եղաւ, գնաց նախարարներւ հետ: Տաճարի պարիսպների մօտ զօրականները փորձ արին յարձակւել ժողովրդի վրայ՝ արգելելու, սակայն նախարարները ձեռքով նշան արին չդպչել ժողովրդին, որով եւ սա մի փոքր հանդարտւեց: Բայց երբ նախարարները մտան տաճարը՝ ժողովուրդը գրոհեց եւ լցեց տաճարին մեծ բակը: Նախարարները մտնելով տաճար խտացրին առանց այդ էլ թանձրացած մթնոլորտը:

Տիրեց այն ծանր լռութիւնը, որ կարկամեցնում է սիրտը եւ լեզուն, երբ խօսքը դառնում է անզօր ասելու այն մեծ տագնապն ու յուզումը, որ տիրում է մարդկանց մի ճակատագրական գործ սկսելուց առաջ:

– Ո՞ւր է մարզպանը. պէ՞տք է որ հրաւիրենք նրան,– հարցրեց Յովսէփ կաթուղիկոսը նախարարներին:

– Մարզպանին ոչ է անկ մասնակցել այսպիսի ժողովի,– ասաց Գադիշոն մռայլ նայելով տաճարի յատակին:

Նախարարները լուռ մտածեցին այս պատասխանի մասին:

– Ինչո՞ւ,– հարցրեց մի փոքր զարմանքով Վահան Ամատունին:

– Մարզպանը երկրի իշխանութիւնն է:

– Իսկ նախարարներս ի՞նչ ենք:

– Մենք իշխանութիւն ենք մեր երկրի առաջ, իսկ մարզպանը՝ արեաց արքայի,– դարձեալ յատակին նայելով, նոյն անբարեացակամ, տրամաբանող եւ ներհակ եղանակով պատասխանեց Գադիշոն:

Դարձեալ լռեցին:

– Հրաւէր ուղարկենք, թող ինքն յայտնի իր կամքը,– ասաց մեղմաձայն Վարդանը:

Սուրհանդակ ուղարկեցին մարզպանի յետեւից:

Ու մինչ կը գար պատասխանը՝ իշխանները նստեցին յատուկ աթոռակների վրայ եւ շրջապատեցին կաթուղիկոսին: Վերջինս մաշուել էր եւ դեղնել անքուն գիշերների հսկումներից եւ մտահոգութիւնից: Պակաս չէին եւ միւսները: Միայն Ղեւոնդ Երէցն էր, որի վերասլաց եւ ներշնչուած դէմքին խաղում էր անսպառ եռանդն ու կամքի ուժը: Նա ջլուտ էր եւ երկաթի պէս ամուր: Կոճղի նման պինդ չոքել էր քարերին Եզնիկ Կողբացին՝ պատրաստ ընդունելու մարտը:

Եղիշէ վարդապետը ստեղծագործական մտքերի մէջ կորած՝ այրւում էր անհատնում մոմի պէս եւ անհանգիստ նայում իշխաններին, մէկ մէկ զննելով նրանց, ջանալով գուշակել նրանց մտադրութիւնները: Անքուն գիշերների հսկումները դրել էին իրենց դրոշմը նաեւ ժողովին հաւաքուած եպիսկոպոսների դէմքերին: Նրանք եկել էին Այրարատի, Տուրուբերանի, Վասպուրականի, Մոկաց, Սիւնեաց, Տայոց եւ Բարձր Հայոց գաւառներից՝ վճռելու ճակատագրական խնդիրը, որը նրանց քաշել հանել էր կեանքի ծովի խաղաղ ափերից եւ տանում էր դէպի ալեկոծուող յորձանքներ եւ նաւաբեկութիւն:

Եկաւ սուրհանդակը եւ բերեց Վասակ Սիւնու հրաժարականը ժողովին մասնակցելուց:

- Տէր մարզպանը խնդրեց պատասխանը գրելուց յետոյ՝ նախարարները ներկայացնեն իրան,- ասաց սուրհանդակը:

- Այն ժամանակ մնացինք մենք ու մեր խիղճը,- ասաց Վարդանը սրտմտութեամբ,- սկսեցէք, սրբազան հայրեր:

Կաթուղիկոսը վեր կացաւ եւ դառնալով Եզնիկ Կողբացուն ասաց հանդիսաւոր ձայնով.

- Վերցրու արքայի հրովարտակը:

Բոլորը ոտքի ելան:

Եզնիկը վերցրեց ձեռքէ ձեռք անցնելուց ոլորձուն դարձած հրովարտակը եւ սպասեց կաթուղիկոսին:

- Դարձէք արեւմուտք,- հրամայեց կաթուղիկոսը:

Բոլորը երեսները դարձրին դէպի արեւմուտք: Կաթուղիկոսը դարձաւ ժողովականներին.

- Սրբազան հայրեր, նախարարներ Հայոց աշխարհին: Վերջին ժամն է խորհելու եւ պատասխանը գրելու: Մի անգամ եւս կարդան հրովարտակը: Կարդա, սրբազան հայր:

Եզնիկ Կողբացին հնչեղ ձայնով կարդաց.

"Միհրներսեհ, վզուրկ հրամանատար Երան ու Աներան, հայոց մեծաց ողջոյն շատ:

"Գիտցէք, ամէն մարդ որ բնակւում է երկնքի տակ եւ չունի օրէնքը դէնիմազդէզի, նա խուլ է եւ կոյր եւ Հարամանի դեւերից խաբւած:"

Հրովարտակը պատմում էր այն մասին թէ ինչպէս Զրուանը (ժամանակը) ստեղծեց Որմիզդին եւ Արհմնին:

Քանի դեռ չկային երկինքն ու երկիրը՝ Զրուանը զոհ էր անում հազար տարի եւ ասում էր."Թերեւս ես մի որդի ունենամ Որմիզդ անունով, որ ստեղծի երկինքն ու երկիրը: Եւ յղացաւ երկու զաւակ իր որովայնին մէջ, մէկը զոհ անելու, միւսը կասկած տանելու պատճառով (այստեղ Եզնիկը հեգնաբար ժպտաց): Երբ իմացաւ որ երկուսն են որովայնի մէջ՝ասաց, որը որ վաղ ծնի՝ նրան կը տամ թագաւորութիւնը: Եվ նա, որ թերահաւատութիւնից էր յղացած՝ պատռեց որովայնը եւ դուրս եկաւ: Ասում է նրան Զրուանը. "Ով ես դու": Ասում է,"Քո որդին՝ Որմիզդը":Զրուանը ասում է նրան."Իմ որդին լուսաւոր է եւ անուշահոտ, իսկ դու խաւարային ես եւ չարասէր": Եւ երբ սա խիստ դառնապէս լացեց՝ նրան տուեց թագաւորութիւնը հազար տարի:

Այնուհետեւ գալիս էր բուն մասը՝ քրիստոնէութեան ծաղրը. մոլորութիւն էր համարում այն, որ քրիստոնեաները հաւատում են, որ Աստուած է ստեղծել բարին ու չարը, ինչպէս եւ մահը:

"Եթէ Հոռոմոց աշխարհը (Յունաստանը) իր շատ յիմարութեան պատճառով մոլորուել է եւ զրկուել մեր կատարեալ հաւատից` անձամբ կը զգայ իր վնասը, ապա դո՞ւք ինչու Նրա մոլորութեան յետեւից գնում էք:Ինչ հաւատ որ ունի ձեր տէրը` դուք էլ նոյնը ընդունեցէք":

Եզնիկը հասաւ հրովարտակի վերջաւորութեան."Արդ երկու բան կայ ձեր առաջ. կամ բառ առ բառ պատասխան տուէք, կամ եկէք Դուռը եւ կանգնեցէք մեծ ատեանի առաջ":

- Դարձէք աղօթարան,- ասաց կաթուղիկոսը:

Բոլորը երեսները դարձրին արեւելք: Ոչ ոք չխօսեց: Այն ժամանակ կաթուղիկոսը դարձաւ նախարարներին.

- Տեարք, մենք հոգեւորներս պատրաստ ենք մահուան: Պատրա՞ստ էք նոյնը եւ դուք:

- Պատրաստ ենք,- ասաց Վարդանը:

Կաթուղիկոսը նայեց միւս նախարարներին.

- Պատրաստ ենք,- լսեց նաեւ միւսների մեծամասնութեան ձայնը:

- Ես մի բան պիտի դիտողութիւն անեմ, տեարք,- ասաց Գաղիշոն իր սովորութեան համաձայն աչքերը գցելով յատակին եւ մռայլ դէմքին տալով անթափանց արտայայտութիւն,- նամակն ուղղուած է "հայոց մեծաց". ի՞նչպէս է նա ընկել հոգեւորների ձեռը եւ ինչո՞ւ էք հոգեւորներդ մասնակցում պատասխանին:

Վրդովմունքի մի ալիք անցաւ բոլոր ժողովականների միջով: Հարցը թւաց սրամիտ եւ ուժեղ:

- Ինչու ես այդպէս մտածում, տէր Խոռխոռունեաց,- հարցրեց Վահան Ամատունի:

- Որովհետեւ հրովարտակում ասւում է."Մի հաւատաք ձեր առաջնորդներին, որովհետեւ շատ են խաբեբայ. ինչ որ խօսքով ուսուցանում են ` գործով չեն կարող յանձն առնել": Պարզ է, որ դիմումը նախարարներիս է արւում, ընդդէմ հոգեւորների:

Կաթուղիկոսը յանկարծ ցնցւեց եւ դարձաւ Գաղիշոյին.

- Տէր Խոռխոռունեաց. հայոց մեծերը բոլոր նրանք են, որոնք այսպիսի մեծ աղէտների ժամանակ արիւն են թափել հաւատի համար եւ հիմա էլ պիտի թափեն: Մենք պիտի թափենք:

- Թողէք վէճը, տէր հոգեւոր, եւ դու, տէր Խոռխոռունեաց,- ասաց հանդարտ բայց ներշունչ շեշտով Վարդան Մամիկոնեանը,- եւ այն ժամանակ երբ ազգովին կանգնած ենք կենաց-մահու առաջ՝ այլ եւս չկայ ոչ հայոց մեծ, ոչ հայոց փոքր: Ազգովին պիտի պատասխանենք:

Գաղիշոն լռեց մի պահ եւ ապա խօսեց.

– Ես մնում եմ իմ կարծիքին, տէր Մամիկոնէից, եւ թող ով կամենում է ազգի եւ հոգեւորականների կողմից՝ կանգնի արքայի առաջ: Ես կը պատասխանեմ իմ կողմից:

– Ճշմարիտ է, ամէն մէկս պատասխան ենք տալիս նաեւ մեր անձի կողմից:

– Իրաւո՞ւնք է խօսելու,– հարցրեց Ղեւոնդ Երէց կաթուղիկոսին:

– Խօսիր,– ասաց կաթուղիկոսը արդէն համբերութիւնից ելած:

– Մահու սարսուռն է կարկամեցրեց ձեզ, տեարք. անզգայութեան մշուշը պատել է ձեր հոգուն: Շրջում էք իբրեւ լուսնոտներ եւ չէք տեսնում, խօսում էք եւ չէք խորհում: Ի՞նչ է պահանջում մեզանից դժոխքի ոգին, չարութեան վահանը, սատանայի գործիքը...

– Զգոյշ, տէր հայր,– ասաց Գաղիշոն:

– Սանդարամետը դժոխոց, մի՞թէ երկիւղ ունիմ նրանից,– չլսելով նրան՝ բարձրացրեց ձայնը Ղեւոնդ Երէց,– եւ նա պահանջում է թողնել մեր նախնեաց լոյս հաւատը եւ ընդունել Մազդեզանց սուտ եւ զազիր կրօնը: Ահա ժողովուրդն հայոց տաճարի շուրջը եւ ողջ մեր աշխարհում: Չենք հնազանդի բռնակալին:

Բազմութիւնը, որ տաճարի բակումն էր եւ մերձակայ փողոցներում, հետզհետէ ճնշելով թիկնապահներին՝ սկսեց մտնել տաճար:...

Վարդանը մի ընդհանուր շարժում արեց եւ ձեռքը բարձրացնելով սպասեց որ լռութիւն տիրի: Բազմութիւնը շունչը իրան պահեց:

– Շատ խորհեցինք, շատ վիճեցինք: Ջանք արինք գտնել արքայի համար խաղաղութեան խօսք: Խաղաղութեան խօսքը ուրացումն է: Ո՞վ կ'ուրանայ: Ոչ ով: Չենք ուրանայ մեր լոյս հաւատը. չենք հնազանդի բռնաւորին: Հա՞րկ կը լինի մեռնել՝ կը մեռնենք: Եւ Աստուած մեզ օգնական:

– Աստուած օգնական,– թնդաց բազմութիւնը:

Վարդանը յափշտակւեց.

– Մեր նախնիները մեզ կտակեցին հաւատ, պատիւ եւ ազգ: Արեամբ պահպանեցին նրանք մեր ազատութիւնը, լեզուն եւ մեզ հրաման թողին անքասիր պահել այդ սրբութիւնները: Պաշտպանենք մեզ կտակած գանձերը: Մեռնենք՝ չտանք թշնամու ոչինչ:

– Կը մեռնենք, չենք տայ,– թնդաց բազմութեան թանձր, զանգւածային ձայնը:...Բազմութիւնը տանում էր իրհետ, շարժում դէպի սխրագործութիւն, ապստամբութիւն: Ցնդեցին խօսքն ու հակաճառութիւնը, մեքենայութիւնն ու քանսարկու ձեւերը: Երկիրը շարժւեց. Եւ շարժւեց այնպէս անդիմադրելի ու անդառնալի, որ զուր էր մտածել նրան կանգնեցնել: Վարդանը զգաց, որ ժամը հնչեց: Այլեւս յապաղելը վտանգաւոր էր:

– Եղբայրներ,– բարձրացրեց նա ձայնը,– հրովարտակը պատասխան է պահանջում մեզանից. տանք մեզ արժանի պատասխանը:

– Ճշմարիտը խօսեցիր... այլեւս բաւ... տանք պատասխանը... գրեցէք,– գոչեցին Արտակը, Ատոմը, Արշաւիր Արշարունին, Վահան Ամատունին:...

– Տէր հոգեւոր,– դիմեց Վարդանը կաթուղիկոսին,– այլեւս ժամ է. գրել տուր պատասխանը:

– Ժամ է ահեղ եւ օրհասական: Թող սրբութիւնն ու խիղճը իմաստութիւն տան մեզ,– գոչեց կաթուղիկոսը,– գրենք...

Ամբողջ տաճարի բազմութիւնը՝ հոգեւորականները, ժողովուրդը եւ զօրքը ալեկոծւեցին՝ ինչպէս լցւած գետ: Հազարաւոր գլուխներ բարձրացան:

Երբ վերջապէս ալեկոծումն ու մոլտոցը դադարեց՝ կաթուղիկոսը դարձաւ դէպի Եզնիկ Կողբացին, Ղեւոնդ Երէցն ու Եղիշէն:

– Հրաման քեզ, դու տէր Եզնիկ, եւ քեզ, տէր Ղեւոնդ, նաեւ քեզ, տէր Եղիշէ: Գրեցէք ներշնչմամբ սուրբ Հոգուն՝ պատասխանը փորձիչին: Աստւած եւ ժողովուրդն հայոց զօրաւիգ ձեզ:

– Ամէն, ամէն, ամէն,– լսւեց բազմութեան քաջալերիչ խօսքի զանգւածային ձայնը:

Ապա յանկարծ լռութիւնը սրի պէս կտրեց մոլտոցն ու շարժումների խուլ հոսանքը:

– Գրեցէք պատասխանը, մերժեցէք Մազդեզանց կրօնը: Գրեցէք, որ ընդունում ենք մահը:

Յետոյ դարձաւ իշխաններին.

– Իրաւունք էք տալիս, տեարք:

– Իրաւունք է,– ասաց Վարդանը եւ նայեց բոլոր նախարարներին:

Նախարարները շարժեցին գլուխները հաւանութեան նշաններով:

– Դէ՛, ի գործ,– հրամայեց կաթուղիկոսը:

Տիրեց այն հանգստութիւնը, որ յատուկ է մարդկանց, երբ նրանք անցնում են մահւան գիծը՝ հեղեղի կատաղի յորձանքի միջով, գազանի երախի առջեւից, թշնամու սրերի արանքով: Ամենալարւած վայրկեանը, որ միաժամ եւ ամենահանգիստն է:....

Յանկարծ Եղիշէն բարձրացրեց ձեռը, եւ բոլորը նայեցին նրան: Նա յափշտակութեան մէջ էր.աչքերը ցոլում էին եւ նայում տարածութեան մէջ:

Նա ոգեց.

- Եթէ անմահ իսկ լինէինք եւ պէտք էր մեզ մեռնել Քրիստոսի սիրուն՝ արժանի էր մեռնել, քանի որ Նա էլ անմահ էր եւ այնչափ սիրեց մեզ, որ մինչեւ անգամ մահը յանձն առաւ, որպէսզի մենք եւս Նրա մահով յաւիտենական մահից ազատուենք:

- ճշմարի՜տ, Ճշմարի՜տ,- ձայն տւին զանազան կողմերից ժողովականները:

Եղիշէն շարունակեց գրել:....

- Կարդա,- հրամայեց կաթուղիկոսը Ղեւոնդ Երէցին:

Ղեւոնդ Երէցը սթափւած էր այլեւս: Նրան տիրում էր այժմ գիտակցական մի ոգեւորութիւն: Նա այժմ հասկանալի էր թէ ինքն իրեն եւ թէ բազմութեան: Վերցնելով պատասխանը նա խրոխտ ձայնով ոգեց.

"Յովսէփ կաթուղիկոսը՝մեծամեծներից մինչեւ փոքրերը, միաբաններովս հանդերձ, մեծ Հազարապետիդ Արեաց եւ Անարեաց, Միհրներսէհիդ, շատ խաղաղասէր մտքով ողջոյն է յղում ամենամեծ սպարապետիդ Արեաց:...

"Եթէ դու տգիտութեանդ մէջ մոլորել ես,- կարդաց Ղեւոնդ Երէցը,- ես որ հաստատ գիտեմ այդ՝ չեմ կարող քո մոլորութեան յետեւից գալ:...

"Այս հաւատից չի կարող խախտել մեզ ոչ հրեշտակ, ոչ մարդիկ, ոչ սուր, ոչ հուր, ոչ ջուր, ոչ ամէն տեսակ դառն հարւածներ: Մեր բոլոր ինչքն ու ստացւածքը քո ձեռը, եւ մեր մարմինը քո առջեւ: Քո կամքը՝ արա ինչ կամենում ես: Քեզանից տանջանք, մեզանից յանձնառութիւն. քո սուրը, մեր պարանոցը...

- Յօժար ենք, յօժար,- թնդացին ձայներ բազմութեան խորքից:

"Այլեւս դու այս ամէն բանի մասին մեզ մի հարցնիր, որովհետեւ ոչ թէ մարդու հետ է մեր հաւատի ուխտը, որ խաբւենք իբրեւ երեխաներ, այլ անխզելի է Աստծոյ հետ, որ չի կարելի քանդել եւ հեռու նետել ոչ այժմ եւ ոչ ապա եւ ոչ յաւիտեանս եւ ոչ յաւիտենից յաւիտեան":

Ղեւոնդ Երէցը աւարտեց ընթերցումը տենդային շարժումներով, արագ մօտեցաւ կաթուղիկոսին եւ դողդոջուն ձեռքով Նրան մեկնեց մագաղաթը:

Յանկարծ թնդաց հոգեւոր երգը: Բոլորի աչքերը բոցավառւեցին: Թեթեւցաւ թանձրացած մթնոլորտը: Ինչոր չէր կարելի ասել մի օր առաջ՝ այսօր ահա ասւեց: Ուրեմն կարելի էր ասել...: Եւ ի՜նչ լաւ եղաւ որ ասւեց:

(Հատւած)

չարագուշակ - չարիք գուշակող, ominous

հանդիսաւոր, հանդիսական , ոչ սովորական, solemn

իրարանցում՝ իրար անցնել, շփոթութիւն, խառնաշփոթութիւն, confusion,turmoil

նախարար՝ հայ հին իշխանական տների պետերը.

Վասակ՝ Սիւնեաց նախարարութեան գլուխը, որը Հայաստանի մարզպանն էր 450 թ.։Վարդանանց խմբից բաժանւեց եւ մատնեց Հայոց ապստամբութեան գործը պարսից արքունիքին. դրա համար Վասակ անունը գործ է ածւում իբր"դաւաճան"։

խուռն՝ մեծ բազմութիւն կուտակւած, crowded

հոգեւորական՝եկեղեցու պաշտօնեայ.եկեղեցական դասու անդամ. clergyman

պարսիկ, սեռական՝ պարսից, Պարսկաստանի բնակիչները. Persian

հաւաք՝ ժողով.council, gathering

խորհրդակցութիւն՝ խորհուրդ հարցնել,խորհուրդ անել. consultation

անհանգստացնել՝անհանգիստ անել, հանգիստ չթողնել, խռովել, to disturb

հաւատուրացութիւն< հաւատ(ք) religion + ուրանալ to deny

ճնշում անել՝ ճնշել, ստիպել,բռնութիւն անել, to make pressure

արքունիք՝ թագաւորի պալատը, թագաւորական տունը, court,royal ~

լարել՝ աղեղը լարել to bend the bow թակարդ լարել to set a trap
ժամացոյցը լարել wind up watch ուշադրութիւն - to attract attention;to be all ears
ժողովուրդը լարւած է people are under tension, taut

հսկում՝ հսկել,գիշերն անքուն անցկացնել,դիտմամբ չքնել , vigil

ճանապարհ՝ ճամբայ (ճամփայ), ուղի, way,route

սուրհանդակ՝ որի ձեռքով ուղարկում են նամակ, գրութիւն.courier

ջլուտ՝ ջղուտ՝ որի ջիղերը ուժեղ են,muscular ջիղ muscle;nerve

ճեղքել՝երկու մասի բաժանել, իրարից բաժանել, to split

միաշարք՝ մի շարքի վրայ, in one row

երկշարք՝ երկու շարքի վրայ. in two rows

հետեւակ՝ոտով գնացող,(որի հակառակ՝ ձիաւոր,ձիով գնացող) ,on foot;infantry

թիկնապահ՝անձնապահ զինւոր(թագաւորի, իշխանի),bodyguard;lifeguards

մտահոգ՝ անհանգիստ,հոգսերով զբաղւած,sorrowful,worried

նախնիք, սեռական՝ նախնեաց, ազգի,ժողովրդի հին սերունդները, ancestors

մարզպան՝ Հայաստանի կառավարիչը պարսից տիրապետութեան ժամանակ,428թւից մինչեւ արաբների իշխանութիւնը Հայաստանի մէջ.

Տէր՝ իշխանների, եպիսկոպոսների տիտղոս.

Միհրներսեհի հրովարտակը՝ M's edict, an important document showing what the Christian subjects of Persian Empire knew about the State religion of the Sassanians.The text is kept in Եղիշէ, Վասն

Վարդանայ եւ Հայոց Պատերազմին,Երեւան 1957,էջ 24-27:

ՅԱԿՈԲ ՊԱՐՈՆԵԱՆ

1842-1891

Սովետական վերլուծութիւն

Յակոբ Պարոնեանը հայ երգիծական գրականութեան խոշորագոյն ներկայացուցիչն է, ռէալիստական արձակի սկընաւորողը արեւմտահայերի մօտ: Նա հայ կլասիկ գրականութիւնը հարստացրել է արժէքաւոր այնպիսի երկերով, որոնցից մի քանիսը, շնորհիւ իրենց գաղափարական-գեղարւեստական խոշոր արժէքների, իրաւամբ կարող են մտնել համամարդկային կուլտուրայի հարուստ գանձարանը:

Յակոբ Պարոնեանը ծնւել է 1842 թ. Թուրքիայի Ադրիանապոլիս քաղաքում: Նախնական կրթութիւնն ստացել է ծննդավայրի հայկական Արշակունեան դպրոցում, որը հիմնաւոր որեւէ դաստիարակութիւն չի տւել ուսումնատենչ, սրամիտ եւ մեծ ընդունակութիւնների տէր պատանուն: Արշակունեան վարժարանն աւարտելուց յետոյ, 1857 թ. ընդունւում է յունական դպրոց, որտեղ, ինչպէս ինքն է ասում, մի տարի ”յոյն լեզուին դրժւարութիւնները” սովորելով՝ թողնում հեռանում է: Այլեւս հնարաւորութիւն չի ունենում շարունակելու ուսումը: Մօտ մէկ տարի աշխատում է Անդրիանապոլսի դեղատնում, որպէս աշակերտ, ապա զբաղւում հաշւապահութեամբ: Պարոնեանը իր կրթութիւնը ձեռք է բերել ինքնազարգացմամբ, յամառ ընթերցանութեամբ: Նա սովորել եւ տիրապետել է մի քանի լեզւի ֆրանսերէն, յունարէն,թուրքերէն եւ այլն: Բնագրերով կարդացել է ինչպէս հին յունական գրականութեան ու փիլիսոփայութեան ականաւոր ներներկայացուցիչների երկերը, այնպէս էլ ֆրանսիական կլասիկ եւ ժամանակակից գրականութեան լաւագոյն նմուշները:

1864 թ. Պարոնեանը տեղափոխւում է Կ. Պոլիս, որը հանդիսանում էր արեւմտահայ մտաւորական կեանքի կենտրոնը:Մայրաքաղաքի հասարակական-քաղաքական կեանքը, դասակարգային ուժեղ հակամարտութիւններով, հարուստ նիւթ է տալիս գրական որոշակի հակումներով հասարակական ասպարէզ մտած Պարոնեանին: Կ. Պոլիս գալու յաջորդ տարին, 1865 թւին նա գրում է երգիծական իր անդրանիկ գործը՝ ”Երկու տէրով ծառայ մը’’ կատակերգութիւնը: Նիւթական դժւարութիւնների պատճառով հեղինակը հնարաւորութիւն չի ունենում հրատարակել այն, իսկ նորաստեղծ հայ բեմը զգուշանում է բեմադրելուց: Պարոնեանը առաջին անյաջողութիւնից չի յուսահատւում:1868 թ. նա լոյս է ընծայում ’Ատամնաբոյժն արեւելեան” կատակերգութիւնը, որի մէջ արդէն որոշակիօրէն երեւում է հեղինակի երգիծական տաղանդը:

Հէնց այդ թւականներից Պարոնեանը սկսում է իր խմբագրական, հրապարակախօսական եռուն գործունէութիւնը, լոյս է ընծայում մի շարք երգիծաթերթեր կամ աշխատակցում միւսներին ”Փող առաւօտեան”, ”Մեղու”, ” Թատրոն”, ” Խիկար”, ”Լոյս” եւ այլն, որոնց էջերում լոյս են տեսնում նրա լաւագոյն ստեղծագործութիւններից շատերը:

Վերոյիշեալ պարբերականներից՝ առաջին շրջանում, համեմատաբար երկար կեանք են ունենում ” Մեղուն” 1872-74 եւ ”Թատրոնը” 1874-77:Այս երգիծաթերթերում Պարոնեանը սուր յօղւածներով եւ ուշագրաւ ծաղրանկարներով մերկացնում է պոլսահայ հասարակական կեանքի թերութիւնները, ժողովրդի հաշւին ապրող մակաբոյծ հոգեւորականներին, լիբերալ գործիչներին եւ սուլթանական կառավարութեանը, որը անտանելի պայմաններ էր ստեղծել հայերի համար՝ Թուրքիայում: Ռէակցիոն խաւերի մատնութիւնների պատճառով 1877 թ. սուլթանական կառավարութիւնը փակում է Պարոնեանի ”Թատրոնը”: Մի քանի տարի Պարոնեանը հնարաւորութիւն չի ունենում հրատարակելու որեւէ թերթ: ”Մասիս” պարբերականում փորձում է շարունակել քաղաքական մերկացումները սուլթանական կառավարութեան դէմ ”Կսմիթներ” ընդհանուր վերնագրով, որտեղ տալիս է նաեւ հայ ժողովրդի ճակատագիրը իրենց շահերին ծառայեցնող եւրոպական դիւանագիտութեան ոչնչացնող քննադատութիւնը: ”Մասիսի” լիբերալ խմագիրը փակում է իր էջերը նրա առաջ: Նա միաժամանակ աշխատակցում է Թիֆլիսում հրատարակւող ” Փորձ” հանդէսին, շարունակելով իր ” Կսմիթները”՝ ”Հոսոսի ձեռատետրը” վերնագրի տակ: Կարճ ժամանակից ”Փորձի” դռներն էլ փակւում են Պարոնեանի առաջ:

Հնարաւորութիւն չունենալով ոչ սեփական թերթ հրատարակելու եւ ոչ էլ աշխատակցելու որեւէ պարբերականի, նա 1879-80 թթ. զբաղւում է մամուլում լոյս տեսած ”Ազգային ջոջերը” առանձին գրքով հրատարակելու գործով:

1886 թ. լոյս է ընծայում հայ երգիծական գրականութեան գլուխգործոցներից մէկը հանդիսացող ” Մեծապատիւ մուրացկաններ” ստեղծագործութիւնը:

1884-88 թթ. Պարոնեանը հրատարակում է ”Խիկար” երգիծական հանդէսը, որի էջերում լոյս են տեսնում նրա մի շարք կարեւոր երկերը, ինչպէս ” Պաղտասար աղբար” կատակերգութիւնը, ” Պտոյտ մը Պոլսոյ թաղերուն մէջ”, Քաղաքավարութեան վնասները” եւ այլն:

Սուլթանական կառավարութիւնը 1888 թւին վերջնականապէս փակում է նաեւ ” Խիկարը”: Այնուհետեւ Պարոնեանը օրէցօր խստացող համիդեան բռնապետական ռեժիմի պայմաններում այլեւս չի կարողանում զբաղւել գրական աշխատանքով, հարկադրւած է լինում իր ապրուստը ճարել հաշւապահութեամբ: Նա ընկնում է թշւառ ու անմխիթար վիճակի մէջ, այն աստիճան, որ բժշկի նշանակած դեղերն անգամ գնելու հնարաւորութիւն չի ունենում: Մի քանի տարի թոքախտով տառապելուց յետոյ մեծ երգիծաբանը մեռնում է 1891 թ. ամենաչքաւոր վիճակում:

Յ. Պարոնեանը գրական ասպարէզ էր մտնում այնպիսի մի ժամանակաշրջանում, երբ Պոլսում սկսւել էր թատերական նշանակալից շարժում, գործում էր ’’ Արեւելեան թատրոնի’’ խումբը, որի խաղացանկում մեծ տեղ էին բռնում արեւմտաեւրոպական հեղինակներից կատարւած թարգմանական պիեսները եւ ինքնուրոյն պատմական ողբերգութիւնները:

Անհրաժեշտ էր ստեղծել իրական կեանքը իր դասակարգային հակամարտութիւններով ցուցադրող դրամատուրգիա:

Պարոնեանի դրամատուրգիան հետապնդում էր այդպիսի նպատակ: Նրա պիեսները թւով շատ չեն՝ ’’ Երկու տէրով ծառայ մը”, ’’ Ատամնաբոյժն արեւելեան ”, ”Շողոքորթը”, ” Պոոյգ” եւ ’’Պաղտասար աղբար”: Սրանցից աւարտուն վիճակի հասցւած են միայն ’’ Ատամնաբոյժն արեւելեանը’’ եւ ”Պաղտասար աղբարը”: Մնացածներն անաւարտ են: Թէ գաղափարական տեսակէտից եւ թէ գեղարւեստական արժանիքներով նոր որակի գործեր են ’’ Ատամնաբոյժն արեւելեանը”եւ ’’ Շողոքորթը”: Դրանք հանդիսանում են քննադատական ռէալիզմի առաջին փորձերը արեւմտահայ իրականութեան մէջ: Այդ երկու կատակերգութիւններում առաջին անգամ գրականութեան նիւթ էին դառնում Պոլսի քաղքենիական ընտանիքի առօրեայի մի շարք բնորոշ կողմերը, որոնք հետագայում աւելի լայն կտաւի վրայ գծագրւեցին հեղինակի այլ երկերում:

” Ատամնաբոյժն արեւելեան’’ կատակերգութիւնում ցուցադրւած են փողի համար կատարւած անհամապատասխան ամուսնութեան հետեւանքները, փոխադարձ անհաւատարմութիւնն ու անվստահութիւնը ընտանեկան կեանքում, արտաքին շքեղութիւնների, շռայլութիւնների տակ թաքնւած երիտասարդների մտաւոր ու հոգեկան աղքատութիւնը եւ այլն: Կատակերգութեան հերոսների վարքագիծը ցոյց է տալիս, որ այդ հասարակարգում գիտութիւնը, ուսումը, ազնւութիւնը եւ արդար աշխատանքը չէ, որ ճանապարհ են հարթում կեանքում, այլ կեղծիքը, խաբեբայութիւնը:

Բուրժուական ընտանիքներում տիրող այլանդակ բարքերը շատ աւելի լայն կտաւի վրայ ցուցադրուած են Պարոնեանի ”Պաղտասար աղբար’’ կատակերգութիւնում, որը գեղարւեստական տեսակէտից մի աւարտուն ու կլասիկ գործ է։ Այնտեղ երգիծանքի ամբողջ ուժով մերկացւում են եւրոպական քաղաքակրթութեան քողի տակ կատարւող այլանդակութիւնները։

Կատակերգութիւնում զուգահեռ ընդգծուած է երկու գաղափար՝ մի կողմից բուրժուական բարքերի ցուցադրումը, միւս կողմից լիբերալ ինտելիգենցիայի խօսքի ու գործի հակասութեան բացայայտումը։ Վառ պատկերներով գծուած է ժամանակի երիտասարդութեան վիճակը, երիտասարդութիւն,որի համար տիպական է իր եսասիրական հաշիւները թաքցնել ժողովրդի լուսաւորութեան, դաստիարակութեան եւ այլ հարցերի մասին արտասանւող դատարկ ֆրազների տակ։

”Պաղտասար աղբարում’’ շօշափւող հարցերից մէկն է կնոջ ազատագրութեան հարցի վերաբերեալ բուրժուական ըմբռնման բացայայտումը։ Այնտեղ անբարոյականութիւնը, կենցաղային այլանդակութիւններն ու այլասերւած բարքերը փաստաբան Օգսէնի ու Կիպարի կողմից ներկայացւում են որպէս կանանց ազատագրութեան յատկանիշներ։

Պարոնեանը այդ կատակերգութեան մէջ սուր քննադատութեան է ենթարկում նաեւ բուրժուական արդարադատութիւնը։ Այդ բնագաւառում աշխատող մարդիկ արդարութիւնը տեսնում են այնտեղ, որտեղ կաշառք կայ. Նրանց մազաչափ անգամ չի հետաքրքրում կողմերի իրական վիճակը,այն հարցը,թէ ով է իսկապէս մեղաւորը։

’’Պաղտասար աղբար” կատակերգութիւնը որպէս դրամատիկական ստեղծագործութիւն համարեա զերծ է այն թերութիւններից, որոնք առկայ են նրա նախորդ շրջանի պիեսներում։ Այն կուռ է, միաձոյլ, գործող անձերը տիպականացւած են իրենց արարքներով եւ բնաւորութեան գծերով։ Դրամատիկական իր այդ խոշոր արժանիքների շնորհիւ այդ կատակերգութիւնը մեր օրերում էլ յաջողութեամբ բեմադրւում է։

8. Պարոնեանի քաղաքական սատիրայի համար բնորոշ է եւրոպական դիւանագիտութեան ու սուլթանական կարգերի, հայ լիբերալիզմի ու հոգեւորականութեան քննադատութիւնը։

Հայ լիբերալիզմի եւ հոգեւորականութեան ոչնչացնող քննադատութիւնը նա տուել է իր ’’ Ազգային ջոջեր’’ նշանաւոր երկում, որտեղ երգիծական բազմազան միջոցներով ծաղրել է ժամանակի ղեկավար բոլոր հայ գործիչների ։Ոմանց , յատկապէս արւեստի բնագաւառի աշխատողների նկատմամբ երգիծաբանը կիրառում է հումորը, ինչպէս դերասան-ռեժիսորներ Յակոբ Վարդովեանի, Թովմաս ֆուսուլաճեանի, դերասանուհի Նրանուհի Գարագաշեանի եւ ուրիշների, սակայն լիբերալ բուրժուազիայի ականաւոր բոլոր դէմքերը Գրիգոր Արծրունի, Նահապետ Ռուսինեան, Կարապետ Ութուճեան եւ այլն, ինչպէս եւ հայ հոգեւորական ղեկավարները Խորէն Նար պէյ,Անտոն Հասունեան ծաղրուած են խստագոյն սատիրայով:

Քննադատելով հայ լիբերալիզմը, Պարոնեանը ցոյց է տալիս լիբերալ գործիչների խօսքի եւ գործի հակասութիւնը, այն որ նրանք հայ ժողովուրդի շահերի մասին շաղակրատելով՝ իրականում հեռու էին կանգնած բուն աշխատաւոր ժողովրդից: Այդ փաստը Պարոնեանը մեծ տաղանդով արձանագրում է ականաւոր լիբերալ գործիչ Ռուսինեանի մասին գրած երգիծական պորտրէտում, որտեղ նա ցոյց է տալիս, թէ ինչպէս Փարիզում սովորած եւ դաստիարակուած, ֆրանսիական քաղաքական վարչաձեւին ծանօթ այդ անձնաւորութիւնը, առանց հաշուի առնելու տնտեսական եւ քաղաքական այն պայմանները, որոնց մէջ գտնւում էր Թուրքիայում ապրող հայ ժողովուրդը, ցանկանում էր Պոլսում հաստատել սահմանադրական նոյնպիսի կարգեր հայերի համար, կատարել լեզուական եւ ուղղագրակաս ռեֆորմներ: Ծաղրելով Ռուսինեանի այդ փորձերը, Պարոնեանը գրում է. ” Նահապետ գրիչը ձեռքէն չէր ձգեր, կը նմանէր այն դերձակին, որ փոխանակ կերպասը մարմնոյն համար ձեւելու, մարմինը իր շինած զգեստին յարմարեցնել կ'աշխատի”:

Առաջադիմութեան, լուսաւորութեան անունից խօսող հայ լիբերալների հաշտւողական քաղաքականութիւնն է ծաղրում Պարոնեանը բազմաթիւ առիթներով. ”Առաջադիմութիւն կը պոռանք, ետ ետ կ'երթանք,- գրում է նա,-լոյս կը պոռանք, դէպի խաւար կ'երթանք, ապագայ կ'ըսենք եւ դէպի անցեալը կը վազենք”:

Նա դիպուկ տողերով բնութագրել է պահպանողականների եւ լիբերալ որոշ գործիչների անսկզբունքայնութիւնը, խստօրէն ծաղրել է այն խմբագիրներին, որոնք եթէ փող ստանան, հաճոյքով ”երկու անգամ երկուքը հինգ կը ներկայացնեն, վսեմափայլ, բարձրապատիւ ածականներով կը կոչեն,երբ մէկը հաճի կէս մետր կտոր նուիրել իրենց”:

Լիբերալ խմբագիրներից մէկի անսկզբունքայնութիւնը Պարոնեանը ծաղրել է հետեւեալ բնորոշ տողերով. ’Այսօրուան պաշտպանած սկզբունքը հետեւեալ օրը կը հարուածէր եւ վաղուան պաշտպանելիք սկզբունքը օր մը առաջ կը հարուածէր...Այնքան շուտ սկսաւ փոխել իւր կարծիքները, որ ընթերցողն ալ ետեւէն չկրցաւ հասնիլ: Անօթի ըլլար նէ՝ ժողովրդական էր, պատառ մը հաց ուտելուն պէս՝ միապետական կը դառնար”:

Պարոնեանը միանգամայն ժխտողական վերաբերմունք է հանդէս բերել հայ բարձրաստիճան հոգեւորականութեան նկատմամբ, որը ” միայն որովայնի կը ծառայէ եւ ազգասիրութիւնը միշտ իւր կոկորդին մէջ կը փնտրէ”: Նա այն կարծիքն է յայտնել, որ հոգեւորականութիւնը որեւէ հանրօգուտ գործ չի կատարում, ապրում է ժողովրդի հաշուին: Բոլոր վարդապետներն ու եպիսկոպոսները՝ օգտագործելով ժողովրդի նախապաշարումներն ու տգիտութիւնը, իրենց ներկայացնելով որպէս հոգու փրկիչներ, ” կ’ելլեն իրենց ժողովրդեան վրայ կը նստին եւ անոնց անտանելի բեռ մը կ’ըլլան”:

Այս տեսակէտից ուշագրաւ է Պարոնեանի մի դիպուկ արտայայտութիւնը Հայաստանում ծայր առած սովը վերացնելու, սովեալներին օգնելու մասին: ” Սովեալներուն օգնելու համար ճամփայ մ’ալ ես կ’առաջարկեմ,- գրում է նա,- այն է՝ սովեալ գաւառներէն հեռացնել այն մարդերը, որ շատ կ’ուտեն, հետեւաբար կ’առաջարկեմ, որ վանահայրերը Պոլիս կանչուին, մանաւանդ Մամբրէ եպիսկոպոսը, որ Մշոյ վանքը ամբողջ կերաւ”:

” Ազգային ջոջերի” այն հատուածները, որոնց մէջ առաւել մեծ տաղանդով քննադատուած են հայ յետադիմականները, նուիրուած են Խորէն Նար Պէյին եւ Տէրոյենցին, որոնք երկուսն էլ ժամանակին ժխտական քննադատութեան են ենթարկուել նաեւ ռեւոլիւցիոն-դեմոկրատ Միքայէլ Նալբանդեանի կողմից:

1877-78 թթ. ռուս-թուրքական պատերազմի տարիներին եւրոպական պետութիւնները ուժեղացրին իրենց ճնշումը Թուրքիայի նկատմամբ, նպատակ ունենալով զաղութացնել Թուրքիան: Նրանք իրենց այդ նպատակը կենսագործելու համար օգտագործում էին սուլթանական կառավարութեան ճիրաններում տառապող քրիստոնեայ ժողովուրդների ազատագրական ձգտումները, հանդէս գալով որպէս այդ ժողովուրդների ”պաշտպան” պետութիւններ: Յատկապէս Անգլիան եւ Գերմանիան, ինչպէս եւ ցարական Ռուսաստանը մրցում էին միմեանց հետ՝ իրենց ներկայացնելով որպէս հայ ժողովրդի պաշտպաններ:

Հայ լիբերալ բուրժուազիան՝ խաբուելով եւրոպական դիւանագէտների ” հայրենասիրական” ճառերից, պարբերական մամուլում եւ առանձին գրքերով հայասէր էր հռչակում այդ դիւանագէտներին, մեծ յոյսեր կապելով նրանց հետ, մի հանգամանք, որ վնասում էր Թուրքիայի գերիշխանութեան տակ գտնուող ճնշուած ժողովուրդների ազատագրական պայքարի միասնական կազմակերպմանը:

Արեւմտահայ գրականութեան մէջ Յ. Պարոնեանը միակն էր, որ արտայայտելով բազմահազար աշխատաւորութեան ձգտումները, վճռական պայքար մղեց եւրոպական դիւանագիտութեան դէմ, ցոյց տալով, որ հայ ժողովրդի անունից ճառող այդ բոլոր պետական գործիչների նպատակը իրենց գաղութարարական ծրագրերի կենսագործումն է: Այն օրերին, երբ Կ. Պոլսի եւրոպական դեսպանները գումարում էին ժողովները, որպէս զի իբր թէ զբաղուեն հայկական հարցով, Պարոնեանը գրում է. ” Կ’ըսէի,ըսի, կ’ըսեմ եւ պիտի ըսեմ,- ամէն մարդ իր շահը կը նայի’’, ” Անցեալ օր մայրաքաղաքիս դեսպանները դարձեալ ժողով ըրին: Ի՞նչ խօսեցան դեսպանները յայտնի է, իւրաքանչիւրը իւր շահուն վրայ խօսեցաւ”:

Հայ բուրժուազիան մեծ յոյսեր էր կապում յատկապէս Անգլիայի հետ, թմբկահարելով այն սխալ տեսակէտը, թէ Անգլիան, չցանկանալով կուլտուրական մի ժողովրդի ստրկական վիճակը Թուրքիայում, ազատագրելու է նրան:

Պարոնեանը անգլիական դիւանագէտներից մէկի ձայնի եւ նրա արձագանքի դիպուկ մի դիալոգով ցոյց է տուել անգլիական կառավարութեան բուն նպատակը հայկական հարցում:

” Մինչեւ վերջը իմ դատս պիտի պաշտպանեմ,- ասում է անգլիացի դիւանագէտի ձայնը:- Պաշտպանեմ,- լսւում է արձագանքը”: ’’ Եթէ հարկ ըլլայ՝ պիտի պատերազմիմ...-Պիտի պատերազմիմ,-պատասխանում է արձագանքը”:” Արդարութեան համար,-ասում է դիւանագէտը:-Շահուդ համար,- պատասխանում է արձագանքը”:

Մերկացնելով հայ ռէակցիոն մամուլի աղմուկ աղաղակը, թէ Անգլիայում հասարակական կարծիք է ստեղծւել ի նպաստ հայերի, Պարոնեանը գըտնում էր, որ այդ հասարակական կարծիքը առաջին հերթին արտայայտում է անգլիական կառավարութեան շահերը, որովհետեւ հայերի հարցով հանդէս էին գալիս հիմնականում պաշտօնական շրջաններին մօտ կանգնած մարդիկ, որոնք հեշտութեամբ կարող էին փոխել վերաբերմունքը, եթէ Անգլիայի գաղութարարական շահերը այլ բան պահանջէին: Այդ բանը երգիծաբանը պատկերաւոր ձեւով արտայայտել է հետեւեալ տողերի մէջ. ’’ Անգլիայի հասարակական կարծիքը իմ հովանոցիս կը նմանի, հովը քիչ մը սաստիկ փչելուն պէս, միւս կողմը կը դառնայ”, ’’որ դիէն որ շահ տեսնայ՝ ան կողմը կը դառնայ’’:

Պարոնեանը ոչնչացնող քննադատութեան է ենթարկել նաեւ սուլթանական կառավարութեան ներքին ու արտաքին քաղաքականութիւնը: Նա մերկացրել է այն մարդկանց,որոնք պաշտպանում էին Թուրքական կառավարութեանը, գտնելով որ հայ ժողովուրդը պէտք է հլու հնազանդ լինի սուլթանական կարգերին եւ նրանից սպասի տնտեսական ու քաղաքական որոշ արտօնութիւններ, այլ խօսքով` կողմ էին հայ ժողովրդի ստրկական վիճակի պահպանմանը Թուրքիայում։

Պարոնեանի գրական-հրապարակախօսական քսանամեայ գործունէութիւնը մի պայքար է ընդդէմ սուլթանական բռնապետութեան, պայքար, որի ընթացքում յաճախ է կառավարութիւնը խափանել, փակել նրա թերթերը, բայց միշտ երգիծաբանը գտել է պայքարի որեւէ ձեւ ու շարունակել իր մերկացումները, գրել է համարձակ, կրքոտ ու սկզբունքային դիրքերից։

Սուլթանական Թուրքիայի ներքին քաղաքականութեան քննադատութիւնը յստակ կերպով երեւում է Պարոնեանի այն երկերում, որոնք մերկացնում են այսպէս կոչուած օսմանեան առաջին սահմանադրութիւնը։ Այդ սահմանադրութիւնը հռչակուեց 1876 թ. եւ նպատակ ունէր խաբել առաջին հերթին թուրք բուրժուազիային, որպէս զի չդիմէ ռեւոլիւցիայի ֆէոդալական կարգերի տապալման համար, միաժամանակ նպատակ ունէր խաբելու Թուրքիայի հպատակ ժողովուրդներին, այդ թւում հայերին, որպէսզի նրանք չդիմեն զինուած ապստամբութեան` իրենց ազատութիւնը ձեռք բերելու համար։

Սահմանադրութիւնը պարունակում էր յօդուածներ ազատութեան,կեանքի եւ ինչքի անձեռնմխելիութեան եւ այլ իրաւունքների մասին, որոնցից եւ ոչ մէկը չէր կենսագործւում։ Պարոնեանը ցոյց էր տալիս այդ սահմանադրութեան խաբեբայական էութիւնը։ Նա, օրինակ, խօսելով խղճի ազատութեան մասին, բերում էր մի օրինակ, թէ ինչպէս Սեբաստիայում Թուրքերը ”Թմբուկով եկեղեցի կը մտնեն ու պատարագիչ քահանային մօրուքը ածիլելով եկեղեցւոյն մէջտեղը կը խաղցնեն։ Ահա դէպք մը, որուն հարստահարութիւն անունը չենք կրնար տալ, որովհետեւ գործին մէջ ոչ զանակոծութիւն կայ, ոչ ալ սպանութիւն, այլ խնդութիւն եւ ցնծութիւն”։

Չնայած Օսմանեան այդ սահմանադրութեամբ Թուրքիայում ապրող ժողովուրդները հռչակւում էին հաւասար, նրանց սեփականութիւնը համարւում էր անձեռնմխելի, իրականում մոլեգնութեամբ շարունակւում էր հալածանքը հայերի դէմ, իսկ գաւառներում հայ անզէն աշխատաւորութեան նկատմամբ կիրառւում էին բարբարոսական մեթոդները` թալան, խոշտանգում, սպանութիւններ։ Սահմանադրութեան հռչակումից ընդամէնը մէկ ամիս անց Վանում Թուրքերը յարձակւում են հայերի վրայ, թալանում բոլոր խանութները, սպանում մարդկանց։ Թուրքական թերթերը` թաքցնելով իրական փաստը, գրում են, թէ հրդեհն է ոչնչացրել այդ հարստութիւնը։ Պարոնեանը, *ծաղրելով Թուրք Թերթերին, գրում է. "Իմացաք սա բարբարոս կրակին Վանայ մէջ գործած անիրաւութիւնները, ամբողջ շուկան մոխիր դարձնելէն ետքը՝ շատ մը ապրանքներ առեր փախեր է... Բայց ինչ որ ըլլայ, վստահ ենք, որ Վանայ բարեխնամ կառավարութիւնը ասանկ չարաբարոյ կրակները պիտի ձերբակալէ... ձեռքով ալ չի բռնուիր, որ ձերբակալէ... ասանկ չարաբարոյ կրակները պիտի...պիտի բանտարկէ":*

Թուրքիայում տիրում էր կատարեալ անիշխանութիւն: Գողերն ու աւազակները համարձակ գործում էին, պետութեան պաշտօնեաները փոխանակ նրանց դէմ պայքարելու, գործակցում էին գողերին: Հայ աշխատաւոր ժողովուրդը մատնւել էր ծայր աստիճան աղքատութեան:

Ցոյց տալու համար, թէ Թուրքական կառավարութիւնը որքան անտարբեր է բնակչութեան վիճակի նկատմամբ, Պարոնեանը, Հայաստանում սկսւած սովի մասին խօսելիս գրում է.

"Փառք տալու ենք, որ Թուրքական բարեխնամ կառավարութիւնը շատ տարիներէ յետէ նախատեսած լինելով այս սովը, ազդու միջոցներ ձեռք առած է իր հաւատարիմ հպատակները անօթութեան վարժեցնելու":

Տնտեսական ու քաղաքական նոյնպիսի դրութիւն էր տիրում մայրաքաղաքում, որտեղ այդ ժամանակաշրջանում ապրում էին երկու հարիւր հազարից աւելի հայեր: Այստեղ էլ տիրապետում էր նոյն կամայականութիւնը, աշխատաւորական հոծ մասսաների ծայրաստիճան աղքատութիւնը: Օսմանեան կառավարութիւնը տնտեսապէս եւ քաղաքականապէս ամբողջովին ենթարկւած էր եւրոպական պետութիւններին, նրանցից ստրկական կախման մէջ էր գըտնւում: Քննադատելով Թուրքական կառավարութեան ստորաքարշ եւ լաքէյական քաղաքականութիւնը եւրոպական պետութիւնների նկատմամբ, այդ կառավարութեան անճարակութիւնը, նրա պաշտօնեաների տգիտութիւնը, որի հետեւանքով ամեն ինչի համար դիմում էին Գերմանիայի կամ Անգլիայի օգնութեանը, Պարոնեանը գրում է."Փոխանակ այսպէս պաշտօնեաներ բերելու Գերմանիայէն, աւելի լաւ չի՞ լինիր, որ մեր գործերը Բիսմարկ իշխանին յանձնենք":

Ակնարկելով Թուրքական բռնապետութեան ռեժիմի ահաւորութիւնը, մի ռեժիմ, որտեղ մարդ արարածը ապրում էր վանդակի մէջ բանտարկւած, Պարոնեանը այդ երկիրը բնութագրում է որպէս մի մեծ բանտ:

Ի՞նչ ելք էր տեսնում մեծ երգիծաբանը, այդ վիճակից: Միակ ելքը նա համարում էր սուլթանական կարգերի վերացումը: Խօսելով սնանկացող վաճառականների թւի օրէցօր մեծանալու, մայրաքաղաքում ամենուրեք խանութների վրայ լիկվիդացիա բառի երեւալու մասին, Պարոնեանը գրում է. „Կարող եմ ըսել, թէ միայն Բ.Դռան վրայ լիկվիդասիոն չէ գրւած: Լաւագոյն չէ՞ր լինի, եթէ քաղաքապետութիւնը այդ լաթերը ժողվել տար եւ մի մեծ լաթ կարել տալով վրան ոսկեզօծ տառերով լիկվիդասիոն դնէր եւ այդ լաթը իբրեւ դրօշակ մայրաքաղաքիս դռներուն վրայ պարզէր”:

Պարոնեանի վճիռը որոշակի է. բռնապետական կարգերի լիկվիդացիա: Բայց ի՞նչ ճանապարհով: Այստեղ է, որ նա կանգ է առնում: Նրա ապրած էպոխայի հասարակական-քաղաքական կեանքի բարդ պայմանները, սուլթանական բռնապետական ռեժիմի ահաւոր խստութիւնները նրան հնարաւորութիւն չեն տւել որոշակի պատասխան տալ դրան:

Շահագործող դասակարգի ներկայացուցիչներին Պարոնեանը ծաղրել է բազմաթիւ առիթներով, նրանց նկատմամբ կիրառելով իր սատիրայի ամբողջ ուժը: Այդ բանը առաւել ցայտունութեամբ երեւում է սուլթանական կառավարութեան հետ սերտօրէն համագործակցող հայ հարուստների՝ ամիրաների նկատմամբ նրա ունեցած վերաբերմունքում: բնութագրական է „Ազգային ջոջերի” այն հատւածը, որը վերաբերում է Կարապետ Երամեան ամիրային:Հեղինակն իր ժխտողական վերաբերմունքը դէպի այդ հարուստը արտայայտել է ոչ միայն պորտրէի գաղափարական բովանդակութեամբ, այլ ձեւի մէջ: Նա Երամեանի մասին խօսում է ընդամէնը երեք տողով, որից մէկը նւիրւած է նրա հասարակական գործունէութեանը՝ հետեւեալն է.

„Մզկիթ մը շինել տւած է”.

Այս մի տողի մէջ երեւում է այլասերւած, օտարացած ամիրայի սերտ կապը թուրքական ռէակցիայի հետ:

Պարոնեանը ցոյց է տւել, որ Պոլսի հայ հարուստները աւելի շատ մտածում են „ իրենց ձիերուն համար բարեկարգ ախոռներ” կառուցելու, քան "իրենց երեխաներուն համար դպրոցներ" շինելու մասին: Նրանց միակ ձգտումը եղել է բարձրանալ դէպի պետական պաշտօնները եւ բարձրանալ՝ հայ ժողովրդին դաւաճանելով, շահագործելով: "Եթէ աստիճան մը բարձրանան,- հայերէն խօսողը ականջէն պատի մը վրայ գամելու չափ առաջ կ'երթան եւ եթէ քիչ մ'ալ բարձրանան, ազգային իրաւունքները աճուրդի կը հանեն, կարծելով թէ այս ընթացքով աւելի բարձր աստիճաններու կը հասնին":

Պարոնեանը ցոյց է տալիս, թէ ինչպէս են հարստացել Պոլսի հայ էֆենդիներն ու ամիրաները, ինչպիսի ստոր ճանապարհով մասսաներին կեղեքելով, շահագործելով: Խօսելով մի ամիրայի մասին, որն իր ամբողջ կեանքում որեւէ օգտակար աշխատանք չի կատարել, բայց Պոլսում կառուցել է հոյակապ սեփական շէնքեր, երգիծաբանը հարցնում է. ” Ինչպէ՞ս կառուցած է անոնք, մի հարցներ՝ յափշտակութեամբ կառուցւած է”: Ապա շարունակում է. ”Այս գողերը մեծ յարգ ու պատիւ կը վայելեն հասարակութեան մէջ, որ կ’ըսէ անոնց համար,շատ խելացի, շատ ճարպիկ մարդեր են, կանխաւ պատրաստած են իրենց ապազան”:

Պարոնեանը ” Մեղու” պարբերականում տպագրել է մի երգիծական ակնարկ ” Հարուստ ըլլալու միջոցները” վերնագրով: Այնտեղ նա ցոյց է տւել այն ճանապարհը, որով հարստանում են մարդիկ: Օգտակար որեւէ աշխատանք չեն կատարում Նրանք՝ ոչ ֆիզիկական եւ ոչ մտաւոր:

” Հարուստ ըլլալու համար,- գրում է Պարոնեանը,-արհեստաւորներուն քերնէն հացը յափշտակելու ես, գործաւորները անօթութենէ մեռցնելու ես...խեղճ գործաւորաց շաբաթականներն կտրելով՝ ստակ հաւաքելու ես եւ այդ հաւաքած ստակովդ շէնք մը շինել տալու ես, վրան ալ շինեցւաւ արդեամբ յափշտակութեան գրելու տեղ՝ քու անունդ գրել տալու ես... հարուստ ըլլալու միջոցներէն մէկն ալ խարդախութիւնն է, եթէ պզտիկ խարդախ ըլլաս, պզտիկ հարուստ կ’ըլլաս, եթէ մեծ խարդախ ըլլաս, մեծ հարուստ կ’ըլլաս...Երանի անոնց, որ մեծ խարդախ են, զի նոցա է արքայութիւն երկրիս...”:

Պարոնեանի սոցիալական սատիրայի համար յատկանշական է ”Պտոյտ մը Պոլսոյ թաղերուն մէջ” ստեղծագործութիւնը: Հեղինակի ռէալիզմը այնտեղ հանդէս է եկել իր ամբողջ ուժով: Առանձին թաղամասերի տեղագրական,աշխարհագրական նկարագրութիւնը, բնակիչների կենցաղային մանրամասնութիւնները, սովորութիւնները, այդ թաղամասերի բնակչութեան կրթական վիճակը,հասարակական հիմնարկների իրական պատկերը տրւած է հարազատութեամբ, հիւթեղ ոճով ու համոզիչ փաստերով: Նա հանդէս չի գալիս որպէս սովորական մի նկարագրող: Մեծ կրքով միջամտում է ամէն քայլափոխում եւ կայացնում իր դատավճիռը: Նա շօշափում է հասարակական յուզող հարցեր, հրապարակի վրայ դնում ազգային հիմնարկութիւնների, զանազան ընկերութիւնների իրական պատկերը բոլոր մանրամասնութիւններով:

Ինչպէս միւս երկերում, այստեղ էլ երգիծականը մերթ օգտագործում է հումորը, մերթ սատիրան, նայած թէ հասարակական որ խաւերի կեանքն ու կենցաղն է նկարագրում։

Տարբեր դասակարգերի նկատմամբ երգիծաբանի վերաբերմունքը յստակ երեւում է Պոլսի հարուստ դասի կենտրոն հանդիսացող Պերա թաղամասի եւ աշխատաւորական Սամաթիա թաղամասի նկարագրութեան մէջ։ Ահա թէ ինչպէս է նկարագրում նա Պերան։ Պերայի ”սահմանն է արեւելքէն՝ խաղամոլութիւն, արեւմուտքէն՝ պճնասիրութիւն, հարաւէն՝ շռայլութիւն եւ հիւսիսէն՝ խարդախութիւն”։

Այդ թաղամասում անհաւատարմութիւնը, փոխադարձ անվստահութիւնը, բամբասանքը, վրէժխնդրութիւնը բնորոշ յատկանիշներ են։ Պերայի բնակիչները, հետեւելով ֆրանսիական կենցաղին, կորցրել են իրենց ազգային յատկանիշները, չեն խօսում մայրենի լեզուով։ Նրանք ոչինչ չունեն հայ ժողովրդի հետ. ”Ընդհանրապէս կամչնան ազգային զգացում կրելու, ինչպէս որ դու կ՚ամչնաս տունդ ջուր կրելու”։

Պարոնեանը Պերային հակադրում է Սամաթիա թաղամասը՝ որտեղ ապրում էին գերազանցապէս արհեստաւորական խաւերը, կօշկակարները, ատաղձագործները, ծկնորսները, երկաթագործները եւ այլն։ Այս թաղի նկարագրութեան մէջ երեւում է երգիծաբանի խոր համակրանքը դէպի սեփական աշխատանքով ապրող մարդիկ։ Սամաթիայի բնակիչների կեանքը համեստ է ու պարզ։ Նրանք աշխատասէր են, օժտուած են ազնիւ գծերով, ունեն արժանապատւութեան գիտակցութիւն,փողի համար չեն օծնում, շողոքորթում։

Պարոնեանը Պերա թաղամասին հակառակ տողերով է սկսում Սամաթիայի նկարագրութիւնը. ”Բաժանւին մեզմէ նախ անոնք, որք սորված են ծառայեմ-ի. հոս ամէն մարդ տէր է, վասնզի ամէնքն ալ իրենց աշխատութեամբ եւ արհեստովը կ՚ապրին, եւ հետեւաբար՝ պէյերու, էֆէնդիներու ոտները լզելու պարտաւոր չեն”։

Պարոնեանի ուշագրաւ ստեղծագործութիւններից է ”Քաղաքավարութեան վնասները” շարքը, որ բաղկացած է երգիծական փոքրիկ նովելներից ու պատկերներից։ Այդ շարքը երգիծաբանը գրել է իր ստեղծագործական կեանքի վերջին տարիներին, համիդեան բռնապետութեան ամենախստագոյն շրջանում, երբ նա հնարաւորութիւն չունէր ոչ քաղաքական եւ ոչ էլ սոցիալական հարցերի մասին ազատ գրելու։ Նա հարկադրուած էր ”Խիկարի” հրատարակման այդ տարիներին դուրս չգալ ընտանեկան կենցաղային հարցերի ոլորտից։ Վերոյիշեալ նովելները արտաքուստ ունեն կենցաղագրական բընոյթ,շօշափում են առտնին յարաբերութիւններ, սակայն, նրանց մէջ ի յայտ է եկել Պարոնեանի համակրութիւնն ու հակակրութիւնը այս կամ այն դասի նկատմամբ, եւ, որ առաւել կարեւոր է, ի յայտ է եկել երգիծական խոշոր տաղանդը։

Պարոնեանը իր երգիծական դիպուկ բնութագրումներով ժխտել է շահագործող դասակարգերին։ Բայց ո՞րն է նրա իդէալ հասարակարգը։ Ինչպէս 18-19-րդ դարի շատ առաջադիմական մտածողներ, նա իր իդէալ հասարակարգը ներկայացրել է ուտոպիական ձեւով, իր երկերում այն պատկերելով հազար տարի յետոյ կամ լուսնի վրայ։ Նրա երեւակայական մոլորակը տարբեր է մեր երկրագնդից, այնտեղի մարդկանց կեանքը ամենեւին չի յիշեցնում այն վիճակը, որի մէջ ապրել է մեծ երգիծաբանը։ Նրա երազած հասարակարգում բացակայում է բռնութիւնը, շահագործումը, չարքաշ ու հարկադիր աշխատանքը, այնտեղ մէկի քմահաճոյքը չի որոշում միլիոնաւոր մարդկանց բախտը։ Մարդիկ ապրում են հանրապետական կարգերում։ Պարոնեանի բառերով ասած՝ ” Ամբողջ մարդիկ հասարակապետութեան” մէջ են, չկայ հարուստ դասակարգի տիրապետութիւն աղքատների վրայ։ Այնտեղ չկան մարդկանց բնաջնջող պատերազմներ։ Մտաւոր աշխատողները գիտութիւնը չեն ծառայեցնում կեանքը ոչնչացնելու համար, այլ ի սպաս են դնում մարդու բարօրութեան։Նրանք ”ամբողջ միտքերնին, բոլոր հոգերնին ալ աւելի առաջ երթալու համար” են ի սպաս դնում։ Պարոնեանի պատկերացրած ապագայ հասարակարգում ”ստակ ըսուած բանը պիտի վերնայ”, ”փողոցներուն մէջ մուրացկան չպիտի լինի”։ Նկարագրելով այս բոլորը, Պարոնեանը բացագանչում է. ” Այդ ի՜նչ աղուոր բան է”։

Պարոնեանը լաւատես է հայ ժողովրդի ապագայի նկատմամբ եւ կոչ է անում տոկունութեան, համբերութեան ու պայքարի։ Նրան յատուկ չէ յոռետեսութիւնն ու լալկանութիւնը. ” Թերութիւններու վրայ լալը՝ թերութիւններու մեծագոյնն է, խեղճութեան վրայ արտասուք թափելը՝ ապացուցանել է, թէ արիւն չունինք թափելու”,- գրում է նա.

” ՄԵԾԱՊԱՏԻՒ ՄՈՒՐԱՑԿԱՆՆԵՐ”

Հասարակական տարբեր խաւերի նկատմամբ Պարոնեանի վերաբերմունքը, նրա խոր դեմոկրատիզմը եւ ռէալիստական խոշոր տաղանդը առաւել յստակութեամբ հանդէս է եկել ” Մեծապատիւ մուրացկաններ” նշանաւոր ստեղծագործութեան մէջ։

վիպակի սիւժէն հետեւեալն է։ Տրապիզոնի մի հարուստ վաճառական՝ Աբիսողոմ աղան, ամուսնանալու նպատակով գալիս է մայրաքաղաք։ Նրան ներկայանում են հասարակական տարբեր խաւերի ներկայացուցիչներ՝ խմբագիր, քանաստեղծ, լուսանկարիչ, սափրիչ, քահանայ, տպարանատէր, դերասան եւ այլն։ Դրանց բոլորի նպատակն է օգտագործել Աբիսողոմ աղայի փառասիրութիւնը, խաբել ու փող կորզել նրանից։ Աբիսողոմ աղան, կարծելով, որ իր տուած ոսկիները նպաստելու են ամուսնական նպատակի կենսագործմանը, առատօրէն շռայլում է փողերը, բաւարարում գրեթէ բոլորին. միայն վերջում, երբ տեսնում է, որ իրեն դիմողների թիւը գնալով շատանում է, թողնում փախչում է։

Այս պարզ սիւժէն զարգացնելիս Պարոնեանը երգիծական բազմաթիւ հնարներով, զուգահեռ էպիզոդներով կարողացել է մեծ տաղանդով պատկերել 19-րդ դարի երկրորդ կէսի պոլսահայ հասարակական կեանքն ու կենցաղը իր բնորոշ գծերով։

” Մեծապատիւ մուրացկաններ” վիպակում հանդէս են բերուած հասարակական կեանքում իշխող դեր կատարող խաւերն իրենց ներկայացուցիչներով։ Այնտեղ առկայ է առեւտրա-վաշխառուական կապիտալի ներկայացուցիչ, խոշոր վաճառական Աբիսողոմ աղան։ Ցուցադրուած են մանր բուրժուական մտաւորականութեան տարբեր ներկայացուցիչները։ Այնտեղ պատկերուած են իրենց ֆիզիքական աշխատանքով ապրող մարդիկ՝ յանձինս բեռնակիրների։

Պարոնեանի մօտեցումը միանգամայն տարբեր է հասարակական այս խաւերի ներկայացուցիչների նկատմամբ։

Խոշոր բուրժուազիայի, վաճառականութեան նկատմամբ նա գրաւում է ժխտողական դիրք, կիրառում է ոչնչացնող սատիրա։

3. Պարոնեանի ստեղծած բազմաթիւ կերպարների մէջ բացառիկ տեղ է գրաւում Աբիսողոմ աղան։ Նա հասարակական մի ամբողջ խաւի՝ բուրժուականացող կալուածատիրութեան ներկայացուցիչն է. նա շահագործելով աշխատաւորներին, կուտակել է նիւթական հարստութիւն, տէր է դարձել կալուածքների, ագարակների։

Աբիսողոմ աղայի մօտ տգիտութիւնը միացուած է զարմանալի մեծամտութեան, ինքնավստահութեան, փառասիրութեան ու ցուցամոլութեան հետ։ Նա համոզուած է, որ փողը ամենազօր ուժ է, ով փող ունի՝ իմաստուն է, եւ քանի որ ինքը հարուստ է, հետեւաբար իր հասցէին շռայլուած գովեստները բնական են եւ օրինական.” Ես ալ պատուական ազգային մ’եմ,- ասում է նա եւ դրա համար փաստ բերում հետեւեալը,- մեր քաղաքին մէջ արտերու, եզներու, կովերու եւ ագարակներու տէր եմ’’։ Նիւթական հարստութիւնը նրան իրաւունք է տուել արհամարհանքով խօսելու մտաւոր աշխատողների հետ։

Չնայած այն բանին, որ ուսում չունի, Աբիսողոմ աղան հմուտ է վաճառականական հաշիւների մէջ, գիտէ լաւ սակարկել։ Նրա ”Նւիրատւութիւն” վարծատրութիւնները հետապնդում են որոշակի նպատակ՝ ”հարուստ աղջիկ մը” ձեռք գցելով՝ այդ բոլորի փոխարէն հարիւրապատիկ աւելի ստանալու եւ վաճառականական հրապարակի վրայ հուշակ ձեռք բերելու նպատակը։

Իր բարոյական նկարագրով էլ Աբիսողոմ աղան հարազատ է իր հասարակական համոզմունքներին։ Նա իւրօրինակ կարծիք ունի ամուսնութեան մասին։ Նրա ընբռնումով՝ աղջիկը պէտք է ունենայ երկու յատկանիշ՝ պէտք է լինի գեղեցիկ, փոքրիկ եւ ստրկական կախման մէջ լինի ամուսնուց, միաժամանակ պէտք է ունենայ փող։ Աղջիկը, ըստ Աբիսողոմ աղայի, առուծախի ենթակայ սովորական մի ապրանք է, նա միջնորդ կնոջ պատւէր տալու ժամանակ ասում է. ”Ես շատ աժան չեմ ուզեր”։

Աբիսողոմ աղայի դասակարգային պատկանելութեան համար աւելի բնորոշ է նրա թունոտ ատելութիւնը աշխատաւորների նկատմամբ։ Եթէ աղքատների անուններն էլ թերթերում տպելու սովորութիւն լինի, ապա ինքը չի ցանկանայ, որ իր անունը տպւի։ Եթէ լուսանկարւելու սովորութիւնը յատուկ է նաեւ աղքատներին, չի լուսանկարւի։ Նա իրեն համարում է բարձր կանգնած՝ ծառաներից ու մշակներից, իր կալւածում աշխատող գիւղացիներից։ Նրա համար գերագոյն հաճոյք է ծառաներին ծեծելը, նրանց գլխիկոր իր առաջ կանգնած տեսնելը։

Նա ուսման, կրթութեան մասին գաղափար չունի, նրա համար կեանքի գերագոյն նպատակը լաւ ուտելն ու լաւ քնելն է. սիրում է դատողութիւններ անել ճաշերի տեսակների, նրանց մէջ օգտագործւող մթերքի մասին։ Նրա միտքը անընդհատ զբաղւած է ուտելով։ Խմբագրի այն հարցին, թէ նաւի մէջ Աբիսողոմ աղան ինչպէս է անցկացրել, վերջինս պատասխանում է. ” Շատ հանգիստ էի, պատւականապէս կերայ, խմեցի եւ պառկեցի”։ Մանուկ աղայի տանն էլ նա ճաշելուց յետոյ իսկոյն ասում է. ”Փառք քեզ աստւած, այս գիշեր ալ կշտացանք”։

Մանուկ աղան շատ կողմերով տարբեր է Աբիսողոմ աղայից։ Նա բուրժուական այն խաւի ներկայացուցիչն է, որի բնորոշ յատկանիշը ուրիշների հաշւին ապրելն է։ Մանուկ աղան լաւ իւրացրել է մայրաքաղաքի եռուն կեանքի մեխանիզմը, ապրում է այն մարդկանց հաշւին, որոնք կարիք ունեն իր նման ճարպիկ ու գործիմաց միջնորդի օգնութեանը։ Նա ճանաչում է տարբեր պրոֆեսիայի շատ մարդկանց, սերտ կերպով կապւած է ազգային հիմնարկութիւններում ծառայող պաշտօնեանների հետ։

Մանուկ աղային յատուկ է արտակարգ շատախօսութիւնը, շաղակրատանքը, դատարկաբանութիւնը, միաժամանակ մոլութեան հասնող արագաշարժութիւնն ու արագախօսութիւնը։

Նրա բնաւորութեան բնորոշ գծերից մէկն էլ հետաքրքրութիւնն է դէպի թաղականների, այսինքն՝ թաղային լիազօրների ընտրութեան գործը։ Դա նրա տարերքն է։ Ով պէտք է լինի թաղական, ում պէտք է քուէ տալ, սրանք հարցեր են, որոնց մասին սիրում է պատմել մեծ եռանդով։ Ինչպէս կալուածատէրը ծանօթ է իր կալուածի ամէն մի մանրամասին, այնպէս էլ Մանուկ աղան գիտի, ճանաչում է իր շրջապատի բոլոր մարդկանց, նրանց բարեկամներին, վերջիններիս ազգականներին, գիտէ նրանց բնաւորութեան գծերը, նախասիրութիւնները։

"Անմուսայ բանաստեղծ”-ը մտել է գրականութեան պատմութեան մէջ որպէս թեթեւսոլիկ, անտաղանդ, շաղակրատ մի մարդ, որի բնորոշ գծերն են իրական կեանքի հետ ոչ մի առնչութիւն չունեցող վերացական հարցերի մասին սնամէջ ճառեր արտասանելը, հայ լիբերալիզմի թմբկահարած գաղափարների կրկնումը։ Պէտք է ասել, որ Պարոնեանը այս տիպը կերտելիս՝ ընգծելով հանդերձ այն միտքը, որ կապիտալիստական կարգերում բանաստեղծի վիճակը այսքան ողբալի է, միաժամանակ պայքարում է այն մարդկանց դէմ, որոնք չունենալով բանաստեղծական շնորհք, նւիրւում են այդ ասպարէզին։ Պարոնեանի ապրած ժամանակաշրջանում դա մի տեսակ հասարակական չարիք էր։ Ամէն մի գրագէտ մարդ փորձում էր բանաստեղծութիւններ գրել եւ անպայման տպագրել,գրում էին խրթին գրաբարով, անհասկանալի եւ անըմբռնելի պատկերներով, գրում էին այնպիսի բանաստեղծութիւններ, որոնք ընթերցողի ոչ սրտի հետ էին խօսում, ոչ մտքի։ Եւ այդ բոլորը նրանք տպագրում էին մեկենասներ գտնելով, սրանից նրանից փող խնդրելով։ Պարոնեանը, ահա, յանձին անմուսայ բանաստեղծի՝ սուր կերպով ծաղրում է ինտելինգենցիայի այդ խաւին։ Եթէ խմբագիրը ծգտում է Աբիսողոմ աղայի վրայ ազդել հարկադրանքով, ապա բանաստեղծը դրա համար օգտագործում է զգացմունքային գրոհը։ Նա մերթ խեղճանում է, ծայնը ցածրացնում, աղաչում, մերթ լաց լինում եւ կիսահիստերիկ հոգեվիճակով փորձում ազդել Աբիսողոմ աղայի վրայ. ”Մի կոտրեր սիրտս, որ ազգին համար կը բաքախէ, սիրտս լեցւած է, հիմա կը սկսիմ լալ”,-ասում է նա։

Հասարակական միակ խաւը, որ "Մեծապատիւ մուրացկանների" մէջ բոլորովին չի քննադատւած ու ծաղրւած, այդ աշխատաւոր խաւն է, յանձինս բեռնակիրների: Բեռնակիրները ներկայացւած են նահապետական հայ գիւղացուն յատուկ մի շարք ազնիւ գծերով: Նրանք վեհանձն են, ազնիւ, աշխատասէր: Ընթերցողը համոզւում է, թէ ծայրաստիճան չքաւոր վիճակում գտնւող այդ մարդիկ որքան բարձր են կանգնած հարուստ խաւերից: Բեռնակիրները նոյնիսկ իրենց ֆիզիկական ծանր աշխատանքի փոխարէն ստանալիք գումարը պահանջում են վեհանձնօրէն, առանց արժանապատւութեան որեւէ վիրաւորանք թոյլ տալու իրենց նկատմամբ: Նրանք Աբիսողոմ աղայի իրերը տանում են ծաղկի փողոց՝ առանց տիրոջ ուղեկցութեան, առանց որեւէ մէկի հսկողութեան:

Պարոնեանը իր բազմաժանր ստեղծագործութեամբ տւել է ռէալիզմի ամենափայլուն օրինակը: Ռեալիզմը նրա երկերի հիմնական յատկանիշն է: Նա ամենափոքր՝ անգամ երկտողանի մի արտայայտութեան կամ դիալոգի մէջ դրսեւորում է հասարակական կեանքի ու յարաբերութիւնների ճանաչման արտասովոր մեծ կարողութիւն: Նրա ոճին անհարազատ է աւելորդ շաղակրատանքը, գրական պճնանքը: Միաժամանակ նրա բնութագրումները ունեն մեծ ընդհանրացումներ բուրժուական հասարակարգի վերաբերեալ:

Այս տեսակէտից բնորոշ են երգիծաբանի աֆորիզմները, որոնք սեղմ տողերում ընդհանրացումներ կատարելու փայլուն նմուշներ են: Օրինակ՝ "Տաճկաստանի մէջ բանտ, բանտի մէջ բա՞նտ":

Պարոնեանի ստեղծագործութեան հիմնական արժանիքներից մէկը անմիջական ծիծաղն է, որով պարուրւած է նրա գրեթէ իւրաքանչիւր արտայայտութիւնը: Այդ ծիծաղը առաջանում է երգիծական այն բազմապիսի ու իւրօրինակ հնարներից, որոնց դիմում է հեղինակը ամէն անգամ, միշտ գտնելով նորանոր սրամիտ ձեւեր:

Պարոնեանի ծիծաղը մեծ մասամբ առաջանում է կոմիկական այն հոգեվիճակներից ու դրութիւնից, որոնց մէջ դիմում է նա իր հերոսներին եւ կամ խօսքի այն կոմիզմից, որին դիմում է նա յաճախ:

Դրութեան կոմիզմի հիանալի օրինակ է "Մեծապատիւ մուրացկանների" այն հատւածը, որտեղ անմուսայ բանաստեղծը՝ ցատկելով սեղանի վրայ, բարձր ձայնով աղաչում է Աբիսողոմ աղային խղճալ իրեն եւ փող տալ, մինչդեռ վերջինիս թւում է, թէ սպառնում է իրեն. "Միտքդ ի՞նչ է, եղբայր, ես ի՞նչ ըրի քեզի":

Խօսքի կոմիզմի լաւ օրինակ է "Մեծապատիւ մուրացկանների" այն տեսարանը, որտեղ բանաստեղծը խօսում է իր մուսայի գալու մասին, իսկ Աբիսողոմ աղան, կարծելով, թէ մուսան մարդ է, առաջարկում է փող՝ խոստանալով արագ հրաւիրել նրան, կամ այն հատւածը, որտեղ բանաստեղծը ասում է Աբիսողոմին.

”Վսեմափայլ տէր, ձեր գալուստն լսելով փութացի հոս գալ իմ խորին մեծարանացս հաւաստին ձեր ոտքերուն տակը դնել”:

Աբիսողոմ աղան չհասկանալով այդ ճոռոմ լեզուն եւ կարծելով, որ նա մի զոյգ կօշիկ է բերել, որպէսզի իր ոտքերի տակը դնի, հանգիստ պատասխանում է. ’’Ոտքերուս տա՞կը, շատ աղեկ, դիր”:

Նոյնքան բնորոշ է դերասանի եւ Աբիսողոմի զրոյցի այն մասը, որտեղ դերասանը ասում է. ”Տասը տարի է, որ թատերական բեմի վրայ կը քալեմ”: Աբիսողոմը քալել բառը ըմբռնելով ուղիղ իմաստով, ասում է.”Թող նստէիր”:

Պարոնեանը սիրում է կատարել զուգահեռ գաղափար արտայայտող համեմատութիւններ: Օրինակ՝ նկարագրելով Պոլսի գիւղերից մէկի անպլան կառուցւածքը, գրում է. ” Այս գիւղը մտնելու համար քանի մը դժւարութիւններ կան...իսկ անկէ ելլելու համար դժւարութիւնները աւելի մեծ են... Արեւելեան խնդրոյն ձեւով շինւած գիւղ մը’’: Այստեղ նա քննադատում է եւ տւեալ գիւղի փողոցները, եւ խճճւած հայկական հարցը, որից դուրս գալու դժւարութիւնը Պարոնեանը համեմատում է վերոյիշեալ գիւղի փողոցներից դուրս գալու հետ:

Պարոնեանի ստեղծագործութիւնները անմահ են: Նրանք ամենալայն ժողովրդականութիւն են ձեռք բերել հայ ժողովրդի թէ արեւելահայ եւ թէ արեւմտահայ հատւածներում:

Ինտելիգենցիա - մտաւորականութիւն

Բնագաւառ - շրջանակ, միջավայր

Առկայ - գոյութիւն ունեցող, ներկայ եղող

Երկ - աշխատութիւն, գրական ստեղծագործութիւն

Բռնապետութիւն - բռնի իշխանութիւն

Հրապարակախօս - բեմերի վրայ խօսող

Հրապարակագիր - մամուլում գրող

Յափշտակել - հրապուրել, տարել

Կապիտալ - դրամագլուխ

Երգիծանք - ծաղր

Յոռետես - վատատես. հակառակը՝ լաւատես.

Ստակ - դրամ

Գործիմաց - գործ իմացող, հմուտ

Կալուածատէր - հողատէր

Հոգեվիճակ - հոգեկան վիճակ, դրութիւն

Դրսեւորել - արտայայտել, հրապարակ հանել

Կոմիկ - խեղկատակ

Անպլան - առանց պլանի, առանց ծրագրի, յատակագծի

Նահապետը գրիչը ձեռքէ չէր ձգեր. Կը նմանէր այն դերձակին, որ փոխանակ կերպասը մարմնոյն համար ձեւելու` մարմինը իր շինած զգեստին յարմարցնել կ'աշխատի:

Առաջադիմութիւն կը պոռանք` ետ ետ կ'երթանք. լոյս կը պոռանք` դէպի խաւար կ'երթանք. ապագայ կ'ըսենք եւ դէպի անցեալը կը վազենք:

Երկու անգամ երկու հինգ կը ներկայացնեն: Վսեմափառ, բարձրապատիւ ածականներով կը կոչեն, երբ մէկը հաճի կէս մետր կտոր նուիրել իրենց:

Այսօրուան պաշտպանած սկզբունքը` հետեւեալ օրը կը հարուածէր. եւ վաղուան պաշտպանելիք սկզբունքը` օր մը առաջ կը հարուածէր: Այնքան շուտ սկսաւ փոխել իր կարծիքները, որ ընթերցողն ալ ետեւէն չկրցաւ հասնիլ: Անօթի ըլլար նէ` ժողովրդական էր. պատառ մը հաց ուտելուն պէս` միապետական կը դառնար:

Սովեալներուն օգնելու ճամփայ մ'ալ ես կ'առաջարկեմ, այն է ` սովեալ գաւառներէն հեռացնել այն մարդերը, որ շատ կ'ուտեն. հետեւաբար կ'առաջարկեմ որ վանահայրերը Պոլիս կանչուին, մանաւանդ Մամբրէ եպիսկոպոսը, որ Մշոյ վանքը ամբողջապէս կերաւ:

Կ'ըսէի, ըսի, կ'ըսեմ եւ պիտի ըսեմ` ամեն մարդ իր շահը կը նայի: Անցեալ օր մայրաքաղաքիս դեսպանները դարձեալ ժողով ըրին: Ինչ խօսեցան դեսպանները` յայտնի է. իւրաքանչիւրը իր շահուն վրայ խօսեցաւ:

"Մինչեւ վերջը իմ դատս պիտի պաշտպանեմ," ասում է անգլիացի դիւանագէտը: "Պաշտպանեմ",- լսւում է արձագանքը:"Եթէ հարկ ըլլայ` պիտի պատերազմիմ", -"Պիտի պատերազմիմ",- պատասխանում է արձագանքը:-"Արդարութեան համար",- ասում է դիւանագէտը:"Շահուդ համար," պատասխանում է արձագանքը:

Անգլիայի հասարակական կարծիքը իմ հովանոցիս կը նմանի, հովը քիչ մը սաստիկ փչելուն պէս` միւս կողմը կը դառնայ,- որ դիէն որ շահ տեսնայ` ան կողմը կը դառնայ:

(Սեբաստիայում թուրքերը) Թմբուկով եկեղեցի կը մտնեն ու պատարագիչ քահանային մօրուքը ածիլելով եկեղեցւոյն մէջտեղը կը խաղցնեն: Ահա դէպք մը, որուն հարստահարութիւն անունը չենք կրնար տալ, որովհետեւ գործին

Translation of WA quotations.

Nahapet did not drop the pen from his hand; he was like the tailor who instead of shaping the material to the body, tries to fit the body to the suit he has manufactured.

We shout "progress" and we go backward; we shout "light" and we go to darkness; we say "future" and we run to the past.

They make twice two equal five; they call with "eminence; very honorable", the man who gives them one meter of stuff.

The principle (policy) he defended today, he attacked the next day, and the principle he was going to defend tomorrow, he attacked a day before. He started to change his mind so quickly that his readers could not follow. When he was hungry he was a 'populist'; when he ate a piece of bread he turned into a monarchist.

I suggest another way of helping starving people, that is, to take away from the famished regions those men who eat too much; consequently, I suggest to call the abbots back to Constantinople, especially Bishop Mambre who ate up the entire monastery of Mush.

I was saying, I said, I am saying and I will say that everyone is looking out for his own interest. Recently the ambassadors in our capital had another meeting. What the ambassadors have talked about is evident: each one of them spoke of his interest.

"I will defend my judgment to the end," says the English diplomat. "I will defend", repeats the echo. "If necessary I will wage a war."-"Wage a war." answers the echo."For justice", says the diplomat;"For your interest," answers the echo.

The public opinion of England is like my umbrella; when the wind is a little stronger, it turns inside down.- Where it sees its interests, in that direction it turns.

(The Turks in Sebastia) enter the church with a drum,shave the

մէջ ոչ զանակոծութիւն կայ, ոչ ալ սպանութիւն, այլ խնդութիւն եւ ցնծութիւն։

Իմացա՞ք սա բարբարոս կրակին Վանայ մէջ գործած անիրաւութիւնները. ամբողջ շուկան մոխիր դարձնելէ ետք՝ շատ մ’ապրանքներ առեր փախեր է։ Բայց ինչ որ ըլլայ, վստահ ենք, որ Վանայ բարեխնամ կառավարութիւնը ասանկ չարաբարոյ կրակներ պիտի ձերբակալէ...ձեռքով ալ չի բռնուիր, որ ձերբակալէ...ասանկ չարաբարոյ կրակներ պիտի ... պիտի բանտարկէ։

Փառք տալու ենք որ Թուրքական բարեխնամ կառավարութիւնը շատ տարիներէ յետէ նախատեսած լինելով այս սովը՝ ազդու միջոցներ ձեռք առած է իւր հպատակները անօթութեան վարժեցնելու։

Փոխանակ այսպէս պաշտօնեաներ բերելու Գերմանիայէն, աւելի լաւ չի՞ լինիր, որ մեր գործերը Բիսմարկ իշխանին յանձնենք։

Կարող եմ՞ ըսել թէ միայն Բարձր Դռան վրայ լիկվիդասիոն չէ գրւած։Լաւագոյն չէ՞ր լինի, եթէ քաղաքապետութիւնը այդ լաթերը ժողվել տար եւ մի մեծ լաթ կարել տալով՝ վրան ոսկեզօծ տառերով լիկվիդասիոն դնէր եւ այդ լաթը իբրեւ դրօշակ մայրաքաղաքիս դռներուն վրայ պարզէր։

Մզկիթ մը շինել տւած է։

(Պոլսի հայ հարուստները աւելի շատ մտածում են) իրենց ձիերուն համար բարեկարգ ախոռներ (կառուցելու,քան) իրենց երեխաներուն համար դպրոցներ (շինելու մասին)։

Եթէ աստիճան մը բարձրանան, հայերէն խօսողը ականջէն պատի մը զամելու չափ առաջ կ’երթան եւ եթէ քիչ մ’ալ բարձրանան, ազգային իրաւունքները աճուրդի կը հանեն, կարծելով թէ այս ընթացքով աւելի բարձր աստիճաններու կը հասնին։

Հարուստ ըլլալու միջոցները. հարուստ ըլլալու համար՝ արհեստաւորներուն բերնէն հաց յափշտակելու ես, գործաւորները անօթութենէ մեռցնելու ես... խեղճ գործաւորաց շաբաթականներն կտրելով՝ ստակ հաւաքելու ես եւ այդ հաւաքած ստակովդ շէնք մը շինել տալու ես, վրան ալ "շինեցաւ արդեամբ յափշտակութեան" գրելու տեղ՝ քու անունդ գրել տալու ես... Հարուստ

the priest's beard and make him dance in the church.- There is an event that we can't qualify as oppression, because in that act there was no scourge, no murder, but just amusement and jubilation.

Did you hear of the injustices done by the barbarous fire in Van?(satire,see text) After having burned down the market it took many goods and went away. We are confident, however, that the government of Van, caring for the welfare of its people, will arrest such mischievous fires...(unfortunately) they can't be caught and arrested...(finally) these mischievous fires will be jailed.

We have to thank that the Turkish Government, caring for its people, had foreseen the famine many years ago, and had taken effective measures to get its faithful subjects accustomed to hunger.

Instead of bringing employees from Germany, as we do, will it not be better to trust our affairs to Prince Bismark?

I can say that only on the Sublime Porte there is no bankruptcy written. Wouldn't it be better if the municipality (of Istambul) gathered all cloths (with bankruptcy advertisement),stitched them together into a larger cloth, and writing upon it "bankruptcy" in golden letters,hoisted it up on the gates of our capital as a (national) flag?

He has built a mosque.

(The rich Armenians of Constantinople are thinking more of building) reformed stables for their horses,(than) schools for their children.

If they advanced a grade, they dare to nail anyone speaking Armenian by his ears on the wall; if they advance a little more, they offer the rights of the nation for sale in an auction, thinking that they will reach higher grades that way.

How to become rich. In order to become rich you have to rob the artisans of their bread; let the workers starve...Cutting down the

Ըլլալու միջոցներէն մէկն ալ խարդախութիւնն է, եթէ պզտիկ խարդախ ըլլաս՝ պզտիկ հարուստ կ'ըլլաս, եթէ մեծ խարդախ ըլլաս՝ մեծ հարուստ կ'ըլլաս: Նրանի անոնց որ մեծ խարդախ են, զի նոցա է արքա ութիւն երկրիս:

Պերայի"սահմանն է արեւելքէն՝ խաղաղամոլութիւն, արեւմուտքէն՝ պճնասիրութիւն, հարաւէն՝ շռայլութիւն եւ հիւսիսէն՝ խարդախութիւն:"

Ընդհանրապէս կ'ամչնան ազգային զգացում կրելու, ինչպէս որ դուն կ'ամչնաս տունդ ջուր կրելու:

Նրանք "ամբողջ միտքերնին,բոլոր հոգերնին ալ աւելի առաջ երթալու համար" են ի սպաս դնում: Պարոնեանի պատկերացրած ապազայ հասարակարգում "ստակ ըսւած քանը պիտի վերնայ","փողոցներուն մէջ մուրացկան չպիտի լինի":...
"Այդ ի՞նչ աղուոր բան է":

Թերութիւններու վրայ լալը՝ թերութիւններու մեծագոյնն է. խեղճութեան վրայ արտասուք թափելը՝ ապացուցանել է, թէ արիւն չունինք թափելու:

Միտքդ ի՞նչ է, եղբայր. ես ի՞նչ ըրի քեզի:

Վսեմափայլ տէր, ձեր գալուստն լսելով՝ փութացի հոս գալ իմ խոնարհ մեծարանացս հաւաստին ձեր ոտքերուն տակը դնել:
Ոտքերուս տակը.շատ ալէկ, դիր:

Տասը տարի է, որ թատերական բեմի վրայ կը քալեմ:
Թող նստէիր:

Այս գիւղը մտնելու համար քանի մը դժւարութիւններ կան... իսկ անկէ ելլելու համար դժւարութիւնները աւելի մեծ են... Արեւելեան խնդրոյն ձեւով շինւած գիւղ մը:

weekly salaries of the poor workers, you have to gather money, and with that money you have to build a house, and on that house you write your name, instead of "built by benefits of robbery"(AA). Another means of becoming rich is fraud; if you are a small cheater, you will become a small rich man; if you are a big cheater, you will become a big rich man. Happy are those who are big cheaters, because the kingdom of Earth is theirs.

The frontiers (of Pera) are: gambling in the east, coquetry in the west, lavishness in the south, and fraud in the north.

In general they are ashamed of carrying national feelings, as you would be ashamed of carrying water to your home.

They have put "all their mind, their attention in the service of progress". In future social order that Baronian imagines "the thing called money will disappear","there will be no beggars on the streets"..."How nice is that!"

To lament own's own faults is the biggest of faults. To shed tears on our misery is a proof that we have no blood to shed.

What is in you mind, brother? What (wrong) did I do to you?

"Your eminence, having heard of your arrival I hurried to come here to put the assurance of my humble respects under you feet."
"Under my feet? All right, put them there!"

"For ten years I have been walking on the stage."
"You could sit down."

There are some difficulties to enter this village...but there are much more difficulties to come out of it...It is a village built in the shape of the 'Oriental Question' (political).

PRECEDING PAGE BLANK-NOT FILMED

ԲԱՌԱՐԱՆ

ՀԱՅԵՐԷՆ - ԱՆԳԼԻԵՐԷՆ

GLOSSARY

ARMENIAN - ENGLISH

Abreviations:

AA	Ancient Armenian
A-n	Armenian
EA	East Armenian
SA	Soviet Armenian
WA	West Armenian
BW	Borrowed words used in EA, specially in SA
LW	Loan words common in EA and WA
acc.	accusatice
adv.	adverb
d.	dative
gen.)	genitive
intrans(itive)	
lit.	literary
pl.	plural
p.p.	past participle
sing(ular)	
trans(itive)	
vr.	vernacular or dialect form
< / >	derived from

NOTE. This Glossary covers a large number of words not occurring in the actual reader. In exchange some forms and idioms indicated in the vocabulary accompanying the readings are not included here. The A-n words are given in their basic meanings. The semantic development and usage of English and Armenian are not always parallel. The students are supposed to look for the exact English equivalence of an A-n word in accordance with the context.

This GLOSSARY is in Mesropian (= traditional) spelling.

Soviet Reform I (March 3, 1922) created the following divergences from the Mesropian spelling:

Mesropian	Soviet Ref. I
է	ե (է is abandoned)
օ	ո (օ is abandoned)
ե when initial:	յե
ո when initial:	վո
եա	յա
եօ	յո
իւ + consonant	յու
ոյ + consonant	ույ
ու between consonant and vowel:	վ
ւ	վ (ւ is abandoned except in ու)
(ու vowel:	ու vowel kept)
յ when initial:	հ
-յ soundless at the end:	(-յ abandoned if soundless.)

Soviet Reform II (May 10, 1940):

Mesropian	Soviet
է	է when initial,
օ	օ when initial,

in all other positions է and օ are written with ե and ո.

Alternation.

In derivations and compositions note the changes of է >ի ,ոյ>ու,եա > ե, ի and ու> unwritten ə.

Examples: սէր> սիրել, բոյր> բուրել, սիրտ> սրտի, (մատեան+ ա+ դարան>) մատենադարան:

Final ի in compositions with ա element changes to -ե-
(գինի - ա - տուն >)գինետուն " wine+house = cabaret."

Common prefixes, all privative:
ան-: անգործ"jobless" , անշարժ"firm"(<գործ"job" , շարժել"to move")
ապ-: ապերախտ"ingrate" ապերջանիկ"unhappy"(երախտիք, երջանիկ)
դժ-: դժգոհ "discontent"դժգոյն "pale"(< գոհ"content",գոյն"color")
տ-: տձեւ"misshaped", տգեղ"ugly" (< ձեւ"shape", գեղ"beauty")
չ-: չբեր"unfertile", չհաս"unripe"(< բերել"bring",հասնել"to ripen".)

Some suffixes:
-աբար: քաջաբար < քաջ, ընկերաբար< ընկեր
-ական: հայկական <հայ, անգլիական< Անգլիա
-ային: մարդկային <մարդ, անձրեւային< անձրեւ
-ապէս: մեծապէս< մեծ, անմիջապէս(< ան-մէջ-)"im-mediate-ly"
-աւէտ: ծաղկաւէտ< ծաղիկ, հոտաւէտ <հոտ
-աւոր: բախտաւոր< բախտ, գրաւոր< գիր
-ացի: քաղաքացի< քաղաք, կանացի< կին, ամերիկացի< Ամերիկա
-եան: ամերիկեան< Ամերիկա, երեւանեան< Երեւան
-եայ: բրդեայ< բուրդ, գործունեայ< գործ
-ենի: մայրենի <մայր, հայրենի <հայր
-ի: աղի< աղ, ծիրանի< ծիրան
-ովի: ընտրովի< ընտրել, հնարովի < հնարել
-ուն: գիտուն< գիտենալ, զգայուն< զգալ

Ա	առաջին 1st
աբեղայ	monk
ագահ	avaricious
ագի	tail
ագռաւ	crow
ադ vr.f. այդ	that
ադաթ BW	custom,usage
ադվակատBW=փաստաբան	lawyer
ազատ	free
- արձակել	to set free
ազատագրական	of,for liberation
ազատագրել	to liberate,free
ազատագրում	emancipation
ազատամիտ	free-thinker, liberal
ազատել	to free
ազատութիւն	freedom
ազգ	nation
ազգաբնակ(չ)ութիւն	population
ազգական	relatives,kinsfolk
ազգակից	conational
ազգային	national
ազգանուն	family name,last name
ազգասէր	patriot(ic)
ազդ	warning,notice
ազդել	to influence,impress
ազդեցիկ	influential,impressive
ազդեցութիւն	influence,impression
ազդու	efficacious
ազդր	thigh

ազնիւ	noble, fine,gentle
- խօսք	word of honor
ազնուական	noble, noble man
աթար	cow dung (to burn)
աթենացի	Athenian
աթոռ	chair
աթոռակ	small chair, baby chair
աժան	cheap,inexpensive
աժդահայ	dragon, giant
ալ WA էլ EA	also
ալ	red
ալկոհոլ	alcohol
ալեզարդ	grey haired;ancient
ալեծածան	wavering
ալեկոծ	stormy
ալեկոծել	to beat the sea;to rise in wave
ալեկոծութիւն	sea storm
ալեհեր	grey haired;old man
ալեւոր	grey haired
ալիւր	flour
ալիք	wave
ալպեան	Alpine
ալվան BW	colorful;bright colored
ա՜խ	ah, alas
ախոյեան	champion;rival
ախոռ	stable
ախորժակ	appetite
ախորժահամ	tasty, agreeable

ախորժել	to like
ախպերանալ	vr. եղբայրանալ to freternize
ախտ	vice, disease
ախր	after all (+statement/ reproach)
ածել	to bring;to play (mus.)
ջուր -	to pour water
ձու -	to lay eggs
ածելի	razor
ածիլել	to shave
ածուխ	coal
ածխագործ	charcoal-burner
ակ , ակն	eye;precious stone; (water) source
ակամայ	involuntary,-ly
ականաւոր	distinguished,famous
ականջ	ear
ակն	eye;precious stone
ակնածանք	respect,consideration
ակնածութիւն	respect, regard
ակնատ	breach,gap
ակնարկել	to wink , to hint
ակներեւ	evident, obvious
ակնթարթ	moment
ակնկալել	to expect
ակնկալութիւն	expectation
ակնոց	eye glasses
ակումբ	club
ակունք	springs (of water)
ակօս	furrow;wrinkle

ա՜հ	ah,oh
ահ	fear, fearing
ահա	here it is! behold!
ահագին	tremendous;big
ահարկու	terrifying
ահաւասիկ	here it is! behold!
ահաւոր	horrible
ահեղ	frightful; huge
ահոելի	horrible
աղ	salt
- ու հաց	salt and bread = poor food; Lent
աղալ	to grind
աղախին	maid, servant
աղահանք	salt mine
աղաղակ	cry, scream
աղա LW	lord;sir
աղանդ	sect;denomination
աղանդաւոր	sectarian
աղաչել	to beg, to beseech
աղաւնի	dove,pigeon
աղբ	manure,rubbish
աղբար vr. եղբայր	brother
աղբիւր	fountain, source
աղեղ	arch, bow
աղերս	petition, request
աղերսել	to implore
աղէկ WA	good;well
աղէտ	misfortune;distress

աղի	salty
աղիտալի	disastrous
աղիւս	brick
աղիք	intestines,bowels
աղուէս	fox
աղուոր	WA nice,handsome
աղջիկ	(աղջի vr.) girl
աղջկերանց	(gen,coll.)of girls
աղջնակ	little girl
աղտ	dirt
աղտոտել	to make dirty
աղքատ	poor
աղքատահոտ	miserable
աղքատութիւն	poverty
աղօթարան	east
աղօթել	to pray
աղօթք	prayer
աղօտ	dim, obscure
աղօրիք	mill
աճապարել	to hurry
աճել	to grow
աճում	growth
աճուրդ	auction, public sale
ամ	year
ամայանալ	to become deserted
ամայի	deserted, empty
աման	vase, pot
- չաման	all kitchen vessels
ամաչել	to be ashamed
ամառ(ն)	summer
ամառային	summery,summer-like
ամառանոց	countryhouse,villa
ամբասիր անբասիր	irreprochable
ամբաստանել	to accuse
ամբաստանեալ	accused; defendant
ամբար	granary,store
ամբարիշտ	impious,ungodly person
ամբարտաւան	arrogant
-ութիւն	arrogance
ամբաւ անբաւ	immense
ամբիծ անբիծ	pure, immaculate
ամբոխ	crowd, mob
ամբողջ	whole, entire
-ութիւն	totality
ամեհի	wild,impetuous;huge
ամեն, ամէն	all;each, every
ամենա-	superlative prefix
ամենաբուռն	most vigorous
ամենազօր	most powerful,almighty
ամենախելօք	wisest, smartest
ամենակարող	almighty
ամենամօտ	closest
ամենայն	all;every
ամենեւին	totally, entirely
- ոչ	never at all
ամենիմաստ	all wise, most learned
ամենուր, ամենուրեք	allover,every - /where
ամէն,ամեն	all
ամիս	month
ամիրա	BW emir; rich A-ns in Istam- /bul (hist.)
ամուսին	husband
ամուսնանալ	to marry
ամուր	firm,tight

ամուրի	single, bachelor
ամոքել	to mitigate,to calm
*ամչնալ*WA *ամաչել*EA	to be ashamed
ամպ	cloud
ամպրոպ	storm;black clouds
ամսագիր	monthly paper,magazine
ամսավերջ	end of month
ամրակազմ	sound,solid, firm
ամրան	gen.of *ամառ* summer
ամրանալ	to be fortified;to retire in fortified place
ամրապնդել	to tighten;fortify
ամրացնել	to fortify, to
ամրոց	fortress, fort
ամփոփ	concentrated;short
ամօթ	shame
- *է*	it is a shame
ամօթխած	bashful
այ	oh! hey!
այբուբէն	alphabet
այգ	dawn
այգեշատ	full of vineyards
այգեստան	(coll.) vineyard
այգի	orchard ;garden
խաղողի այգի	vineyard
այդ	that
այդչափ	that much
այդպիսի	such
այդտեղ	there
այժմ	now
այժմեան	present
այժմէական	actual
այժմէն	from this moment on
այլ	other,another;but
այլազան	of different kind
այլանդակ	grotesque, odd
այլապէս	otherwise
այլասերում	degeneration
այլափոխել	to transform;disfigure
այլեւ	moreover
այլեւայլ	different , various
այլեւս	once more, still
- *ոչ* *(չ..)*	no more, no longer
այլուր	elsewhere
այծ	goat
այծեամ	roe, buck
այն	that; he, him;she,her (acc.)
այնուամենայնիւ	in spite of; nevertheless
այնուհետեւ	since then, hereafter
այնչափ	so much, that much
այնպէս	so, in that way
այնտեղ	there (farther)
այնքան	so much
այո	yes
այս	this

այսինքն	that is to say,i.e.
այսուհետեւ	hence forth
այսչափ	so much,this much
այսպէս	so, thus
այստեղ	here
այսքան=	այսչափ so much
այսօր	today
այտ	cheek
այր	man; cave
Այրարատ	Armenian province
այրել	to burn
այրի	widow,widower
այրիչ	caustic, burning
այց	visit
այցելել	to visit
ան	he, she, it
անալի	saltless
անակնկալ	surprise
անահ	fearless
Անահիտ	Armenian goddess
անայլայլ	unchanged,unalterable
անանաս	ananas, pine-apple
անանուն	anonymous, nameless
անաչառ	impartial
անապակ,անապական	pure;incorruptible
անապատ	desert;desolate;waste
անապատական	anchorite,recluse
անառակ	prodigal;frivolous
անառիկ	impregnable,fortified
անասուն	animal
անասնապահութիւն	cattle-breeding
անարգ	vile, abject,degrading
անարգանք	dishonor,contempt
անարգել	to scorn
անարգել	unrestrained, free
անարգութիւն	infamy,disgrace
անբաժան	inseparable
անբախտ	unfortunate
անբան	brute; irrational
անբասիր (ամբասիր)	innocent,inculpable
անբարոյականութիւն	immorality
անբաւ (ամբաւ)	immense
անբերրի	sterile
անբիծ (ամբիծ)	spotless,immaculate
անգամ	time(repetition), մի - once
անգէտ	ignorant
անգիտակ	unaware
անգիտակցութիւն	unconsciousness
անգղ	vulture
անդադար	unceasingly
անդամ	member, limb
անդառնալի	irrevocable
անդիմադրելի	irrestistible
անդունդ	abyss, precipice

անդրադառնալ	to reflect; to realize
անդրանիկ	first-born
անդրավարտիկ,անդրավարտիք	under-garment,trousers,pants
անդրերկրային	beyond Earth;transcendent
անել	inextricable
- փողոց	blind street
անել	to do
անելիք	(what is)to be done, business
աներ	father-in-law,wife's father
աներեւոյթ	invisible
անզգամ	insane; felonious
անզգայ	insensible
անզէն	unarmed
անզուսպ	unrestrained;indomitable
անզօր	powerless,weak
անէծք	curse,malediction
անընդհատ	uninterrupted
անընդմէջ	continuous
անթառամ	unfading
անթարթ	with fixed eyes /steadily
անթափանց	opaque
անիշխանութիւն	anarchy
անիծել	to curse
անիւ	wheel
անլուր	unheard of
անխաբ	undeceived
անխառն	unmixed, pure
անխելք	senseless
անխզելի	inseparable,infrangible
անխիղճ	unscrupulous
անխնայ	ruthless
անխորհուրդ	thoughtless
անխուսափելի	inevitable
անխուփ	open, with no cover
անխօս	speechless, mute
անծանօթ	unknown
անկախ	independent
անկանոն	irregular
անկատար	incomplete,imperfect
անկարելի	impossible
անկասկած	doubtless
անկեղծ	sincere
անկենդան	dead, lifeless
անկիւն	corner, angle
անկողին	bed
անկոչ	not invited;self-invited
անկում	fall
անհաղորդ	incommunicative; unapproachable
անհաճոյ	disagreeable
անհամար	countless
անհամբեր	impatient
անհամբոյր	harsh, unkind
անհանգիստ	restless
անհանգստացնել	to disturb,to worry
անհանգստութիւն	restlessness, trouble
անհաս	unreached,unattainable

անհաստատ	unstable,inconstant
անհատ	individual
անհատականութիւն	individuality
անհաւատ	infidel, faithless
անհաւատալի	incredible
անհատնում	inexhaustible
անհետ	trackless, with no trace
անհետանալ	to disappear
անհերքելի	irrefutable
անհնարին	impossible
անհոգ	careless
անհուն	immense
անհրաժեշտ	indispensable
անձ	person
անձամբ	himself, by himself
անձայն	voiceless
անձեռնմխելի	inviolable
անձեռնոց	napkin;towel
անձեւ	shapeless
անձկալ	to desire,to long for
անձկութիւն	anxiety, affliction
անձնազոհութիւն	self-sacrifice
անձնական	personal
անձնատուր	surrendered
անձնասիրութիւն	egotism, selfishness
անձնաւորութիւն	personality
անձնուրաց	devoted, self-denying
անձուկ	narrow

անձրեւ	rain
անձնուիրաբար	with devotion
անճար, անճարակ	unable; awkward
անճոռնի	monstrous, misshaped
անմահ	immortal
անմատչելի	inaccessible
անմար	unextinguished,ever-lighted
անմարդ	deserted; without a husband
անմեղ	innocent
անմիջապէս	immediately
անմիտ	fool, stupid
անմխիթար	inconsolable
անմուսայ	with no inspiration (=Muse
անյաղթ	invincible
անյայտ	unknown;uncertain
անյարմար	inconvenient,unfit
աննկարագիր	characterless
աննկարագրելի	indescribable
աննկուն	invincible,indomitable
աննման	unlike, matchless
աննշան	insignificant, obscure
անշահախնդրութիւն	unselfishness; lack of interest
անշարժ	motionless, immobile
անշնորհ(ք)	disgraceful
անշուշտ	certainly
անողոք	inexorable,implacable
անոյշ, անուշ	sweet
անորոշ	uncertain
անուանել	to name

անուանի	distinguished
անութ	arm-pit
անուն	name
յանուն	in the name of(AA)
անուշ	անոյշ lit.,sweet
անուշեղէն	sweets, candies
անպայման	unconditional;(R:) of course,certainly
անպատճառ	absolutely
անպատուել	to dishonor,disgrace
անպարիսպ	with no walls, unfortified
անպարտելի	invincible
անպիտան	useless; naughty
անջատ	separate,detached
անջատել	to separate
անջնջելի	indelible
անջրդի	dry, arid
անսալ	to obey
անսաՙման	unlimited
անսասան	firm,unshakable
անսկզբունք	frivolous, with no principles
անսպասելի	unexpected
անսուաղ	hungry
անվայել,-ուչ	unbecoming, indecent
անվեՙեր	intrepid
անվերջ	endless
անտակ	bottomless
անտանելի	intolerable
անտառ	wood, forest
անտառապատ	covered with forest
անտարակոյս	indubitable, doubtless
անտարբեր	indifferent
անտեղի	out of place, vain
անտէր, անտիրական	having no owner, abandoned
անտիկ BW	antique
անտուն	homeless
անտրտունջ	without complaint, patiently
անց կացնել	to pass
անցաւոր,անցւոր	transitory;vain
անցեալ	past
անցնել	to pass
շատ չանցած	soon
անցորդ	passenger
անցուկ	temporary;past;vain
անցք	passage; event
անփոյթ	careless
անքնութիւն	insomnia,sleeplessness
անօթ	vase, vessel, pot
անօթի	hungry
աշակերտ (-ուՙի)	student,pupil
աշխատակից	co-worker;collaborator
աշխատանք	work,labor
աշխատասէր	industrious, diligent
աշխատասիրել	to write out, compose
աշխատաւոր	worker
-ութիւն	labor force,class

աշխատել	to work
աշխատություն	work
աշխարհ	world
աշխարհաբար	modern Armenian
աշխարհագրություն	geography
աշխարհախումբ	crowd(ed)
աշխարհակալ	conqueror
աշխարհական	layman, secular
աշխարհայեցողություն	Weltanschauung, vision of life
աշխէտ	alezan, chestnut color
աշխույժ	lively, brisk
աշնանային	autumnal
աշուղ	troubadour
աշուն	autumn,fall
աշունենալ	to become autumn(-like)
աշտարակ	tower
աչառու	partial
աչ(ք)	eye
աչքի ընկնել	to be prominent, to strike the eye
ապա	then, later
- *թէ ոչ*	or else
- *ուրեմն*	then
ապաբախտ	unfortunate
ապագայ	future
ապադարձ (ապաթարց)	apostrophe
ապաժամ	untimely;inopportune
ապակի	glass
ապահով	sure, safe
ապահովել	to insure;to make safe
ապաշխարել	to make penance
ապաշխարություն	penance
ապառաժ	rock, cliff
ապառնի	future (tense)
ապաստան	refuge
ապաստանել	to take refuge
ապաստարան	shelter
ապարանջան	bracelet
ապարանք	palace
ապարդիւն	without result
ապարօշ	head-gear of crown
ապացոյց	proof
ապացուց(ան)ել	to prove
ապաւէն	refuge
ապաքինում	recovery
ապերախտ	ungrateful
ապուխտ	sundried meat
ապուշ	idiot, stupid
ապուր	soup
ապսպրանք	order
ապստամբ	rebel, rebellious
ապտակ	slap
ապրանք	merchandise,ware
ապրել	to live
Ապրիլ	April
**ապրի՜ս,ապրե՜ս*	hurra! long live!
ապրուշամ	silk
ապրուստ	livelihood,livings
-*ը ճարել*	to make one's livings

ապօրէն, ապօրինի	illegal
աջ	right, right hand
(յ)աջողութիւն	success
առ AA	to,near,by (pref.)
առագաստ	sail
առած	proverb
առակ	parable
առանձին	alone, single
առանձնակի	particularly
առանձնանալ	to seek privacy
առանձնաշէնք	special building
առանձնապէս	specially
առանց	without
առապար	rocky,stony plain
առաջ	forward, ahead
- բերել	to create, produce
- գալ	to come forward; to originate
- խաղալ	to go ahead, to move
առաջադէմ	progressive; industrious
առաջադիմութիւն	progress
առաջադրանք	proposition, purpose,goal
առաջապահ	vanguard
առաջարկ	proposition,motion
առաջացնել	to push ahead
առաջաւոր	anead,foremost; advanced
առաջին	first
առաջխաղաց	advancing, moving ahead
առաջնորդ	leader
առաջուց	
առասպել	legend; fable
առաստաղ	ceiling
առատ	abundant
առատաձեռն	generous
առարկայ	object
առարկել	to object
առաւել	more, plus
առաւօտ	morning
առաւօտեան	in the morning
առաւօտուց	morning- in,from morning
առաքեալ	apostle,missionary
առաքելութիւն	mission
առաքինի	virtuous
առղիր (R:)	enclosed
առեղծուած	enigma, riddle
առերես	external(ly), hypocrite
առեւտուր	trade, commerce
առեւտրական	trader;commercial
առժամ, մի -	for a while
առժամանակ	for a certain time
առիթ	occasion,opportunity
առիւծ	lion
առիւծադէմ	with the face of a lion
առկախ	pending, undecided
առկայ	present, at hand
առկայծեալ	vacillating, wavering
առհասարակ	generally
առհաւատչէ,-չեայ	pledge, token
առնել	to take
առնուազն	at least

առնչութիւն	relation, connection
առոգանութիւն	pronunciation
առողջ	healthy
առոյգ	vigorous, youthful
առու, -ակ	brook, rivulet
առում	acceptance
առջեւ	in front, before
առտնին	domestic
առօրեայ	daily,everyday life
առօք-փառօք	solemnly; ostentatiously
ասանկ WA	such, thus
ասացող	tale-teller
ասել	to say,to tell
ասեղ	needle
ասեղով ժանեակ	lace work
ասեղնագործ	needle work
ասորի	Syrian, Syriac
ասուլիս	chat
ասպարէզ	career
ասպետ	knight
աստիճան	grade; degree; stair
աստիճանաբար	gradually
աստղ	star
աստղաբաշխ	astrologer
աստղագէտ	astronomer
Աստուած,Աստւած	God
Աստուածածին	Mother of God
աստուածային	divine
աստուածուհի	goddess
ասֆալթ BW	asphalt
ատաղձագործ	carpenter
ատամ	tooth; gear
ատամնաբոյժ	dentist
ատեան	tribunal
ատել	to hate
ատելի	hated
ատլաս BW	atlas; map
ատոմ BW	atom
ատրճանակ	revolver
արաբ	Arab, Arabic
արաբերէն	Arabic language
արագ	quick, rapid
արագընթաց	quick running
արագահոս	swift running (water)
արագիլ	stork
արածել	to pasture, graze
արական	masculine
արանք	in, between
արասցէ,Աստուած մի -	God forbid
արատ	spot, stain
արարած	creature, beings
Արարատ	Armenian mountain
արարիչ	creator
արարողութիւն	ceremony
արարք	action,act
արբանեակ	satellite
արբենալ	to get drunk
արգասաւոր	fruitful
արգաւանդ	fertile

արգելք	obstacle
արդ	now
արդար	righteous, just
արդարադատ	correct, impartial
արդարասէր	loving justice
արդարեւ	indeed, certainly
արդեամբ	indeed; with the products of
արդեօք	"I wonder" (or so)
արդէն	already
արդի	modern
արդիւնաբեր	productive
արդիւնաբերութիւն	production; productiveness
արդիւնք	product, result, effect
արդուզարդ	decorations, ornaments
արեգ	sun
արեգական	sun-(in comp.); solar
արեւ	sun
արեւաբոյր	animating = smelling like sun
արեւածաղիկ	sun flower
արեւահամ	delicious=tasting like sun
արեւոտ	sunny
արեւելահայ	Eastern Armenian
արեւելեան	eastern
արեւելք	East
արեւմուտք	West
արեւմտահայ	Western Armenian
արեւմտեան	western
արթնանալ	to awake (intr.)
արժան	inexpensive
արժանանալ	to deserve
արժանապատուութիւն	dignity
արժանաւորութիւն	worthiness, merit
արժանի	worthy
- է	he deserves
արժանիք	merit
արժէք	value, price
արի	brave, valiant
արի	come! get up!
արիւն (vr.արին)	blood
արիւնարբու	blood thirsty
արիւն(ա)լուայ	covered with blood
արիւնահեղ	bloody, blood shedding
արիւնաքամ	bled to death, drained to death
արխալուղ BW	coat, over coat
Արիք (Արեաց gen.pl.AA)	Ancient Persians
արծաթ	silver
արծաթեղէն	silver work,-service
արծարծել	to stir up, to revive
արծիւ	eagle
արծուաքիթ	aquiline nose
արկած	accident
արկղ	chest, box
արհամարհական	scornful
արհամարհանք	contempt, disdain
արհամարհել	to despise, scorn
արհաւիրք	terror, dismay
արհեստ	trade, handicraft
արհեստաւոր	artisan; workman
արձագանկ (-նգ,-նք)	echo

արձակ	free; loose; prose
արձակագիր	prose-writer
արձակել	to free; to throw
արձակուրդ	holiday,vacation
արձան	statue
արձանագրութիւն	inscription; registration
արմատ	root, stem
արմատախիլ անել	to eradicate
արմատաւորւել	to take root
արմաւ	date (fruit)
արմաւենի	palm tree
արմուկ (vr.արմունկ)	elbow
արնախում	blood thirsty
արնանման	red, like blood
արշալոյս	dawn, day break
արշաւ,արշաւանք	campaign
արշաւել	to invade,to attack
արոս, արօս	bustard (zool.); ashberry (bot.)
արու	male
արուարձան	suburb
արուեստ,արւեստ	art
արջ	bear
արջառ	cattle
արջենի	bear skin
արտ	field
արտագրել	to copy
արտադրել	to produce
արտադրութիւն	production
արտածել	to export
արտակարգ	extraordinary
արտայայտել	to express
արտաշնչել	to exhale
արտասահման	abroad
արտասանել	to pronounce
արտասունք	tears
արտատէր	field-owner
արտացոլել	to reflect
արտաքին	exterior
արտաքուստ	outward:apparently
արտոյտ (vr. արտուտ)	lark
արտօնութիւն	permission; privilege
արփի	morning sun-light
արքայ	king
արքայական	royal
արքունական,արքունի	royal, court- (in compos.)
արքունիք	court
արօտ	pasture
արօտավայր	pasture
արօր	plough
աւագ	senior; eldest son
աւագանի	magnates (historical)
աւազ	sand
աւազակ	robber
աւազակաբարոյ	brigand-like
աւազան	basin, pool, pond
աւազոտ,աւազուտ	sandy

աւաղ	alas!
աւան	village
աւանդաբար	traditionally
աւանդել	to transmit (through generations)
դաս -	to teach
հոգին -	to breathe one's last, to die
աւանդութիւն	tradition
աւար	booty; pillage
աւարտել	to finish, terminate
աւարտում	completion, end
աւարտուն	finished, perfect
աւել	broom
աւելանալ	to increase (intr.)
աւելացնել	to increase (tr.)
աւելել	to sweep
աւելի	more
աւելորդ	superfluous
աւետաբեր	messenger of good news
աւետարան	Gospel
աւետիք, աւետիս	good news, message
աւետում	Annunciation
աւեր	ruin, ruined
աւերակ	ruin
աւերել	to ruin
աւերում	destruction
*աւտոբուս*BW *(= հանրակառք)*	autobus, bus
ափ	palm (of hand); shore
ափիոն, աֆիոն	opium
ափսէ	tray; bowl
ափսո^ս	what a pity! alas!
ափսոսալ	to regret
աքաղաղ, աքլոր	cock, roaster
աքսոր(ք)	exile
աքսորական	exiled, homeless
աքսորել	to exile
աֆորիզմ BW	aphorism, proverb

Բ	երկրորդ 2nd
Բ	in Բարձր Դուռ Sublime Porte
բա	sure;then;interj.f.surprise
բաբախել	to palpitate
բաբելոնեան	Babylonian
բագին	pagan temple
բադ	duck
բազա	BW base, basis
բազազ	BW merchant of textile
բազալտ	BW basalt
բազար	BW bazaar,oriental market
բազէ	falcon
բազկաթոռ	arm chair
բազմազան	various
բազմազանութիւն	variety
բազմազգ	compound of,involving many races, nations
բազմաթիւ	numerous
բազմական	guests;those who are sitting
բազմակողմանի	many-sided; versatile
բազմանդամ	having many members (family),numerous
բազմաչարչար	very tormented
բազմել	to sit down,to sit
բազմիցս	often,repeatedly
բազմոց	couch, sofa
բազմութիւն	crowd, multitude
բազուկ	arm; affluent (of a river)
բազում	many
բաժ	toll, tax
բաժակ	drinking glass, cup
բաժան բաժան	divided and scattered
բաժանել	to divide
բաժանորդ	subscriber
բաժին	share, part
բալա, բալիկ	child
բալիստիկ	BW ballistic
բալլադ	BW ballad
բալկոն	BW balcony
բալղամ	BW ointment
բալշեւիկ, բոլշեւիկ	bolshevik
բախել	to knock, strike
բախում	collision
բախտ,բաղտ	fortune, chance,fate
բախտաւոր	lucky
բախտորոշ	decisive
բակ	courtyard
բահ	spade
բաղ	BW = այգի vineyard
բաղադրել	to combine
բաղաձայն	consonant
բաղանիք	bath
բաղդատել	to compare
բաղդատմամբ	compared with
բաղկանալ	to consist
բաղձանք	wish
բաճկոն	waistcoat
բամբակ	cotton

բամբիռ	string-instrument
բայ	verb
բայց	but
բայց եւ այնպէս	in spite of
բան	thing;(speech,word AA)
բանը ինչումն է	what is the matter?
բանալ	to open
բանալի	key
բանակ	army
բանականութիւն	reason,rationality
բանակռիւ	discussion,polemic
բանակցութիւն	negotiation
բանահաւաք	folklorist
բանահիւսութիւն	poetry
բանասէր	philologist
բանաստեղծ	poet
բանաւոր	rational;reasonable; oral
բանկ BW	bank
բանմ for բան մի	something
բանջար	beet
բանջարեղէն	vegetable
բանսարկու	disturber, informer; devil
բանտ	prison, jail
բանտարկել	to jail
բանւոր	worker
բաշ	mane
բաշխել (vr.բախշել)	to distribute, to give
բառ	word
բառ առ բառ	word for word

բառագիրք	dictionary
բառապաշար	vocabulary
բառնալ	to bear; to lift
բարակ	thin; hound
բարբառ	dialect
բարդ	complicated
բարդել	to complicate
բարդի, բարդենի	poplar
բարդուղի	labyrinth
բարեացակամ	kind;favorable;willing
բարեխառն	temperate
բարեխնամ	careful, mindful
բարեկամ	friend
բարեկարգել	to put in order,reform, reorganize
բարեկարգութիւն	reform;order
բարեկենդան	carnival
բարենպաստ	benevolent;opportune
բարեյաջող	successful
բարեսրտութիւն	kindness;generosity
բարեւ	salute; greeting
բարի	good
բարիտոն BW	baritone
բարիք	good (n.),favor
բարկ	sour
բարկանալ	to get angry
բարկութիւն	anger
բարձ	pillow, cushion
բարձունք	hill, height

բարձր	high
Բարձր Դուռ	Sublime Porte
բարձրակիրթ	(man)with high education
բարձրաստիճան	of high rank
բարձրահասակ	tall
բարձրանալ	to rise, to ascend
բարձրացնել	to lift, elevate
բարձրաւանդակ	height;high plateau
բարձրորակ	of high quality
բարձրութիւն	height
բարոյալքում	demoralization
բարոյական	moral
բարոյք	morality
բարոնէս BW	baroness
բարութիւն	goodness,kindness
բարօրութիւն	well being, welfare
բարք	customs,habits, manners
բաց	open
- անել	to open
- թողնել	to free
- կապոյտ	light blue
բացագանչել	to exclaim
բացակայ	absent
բացայայտ	obvious,evident
բացայայտել	to show,express
բացառիկ	exceptional, unique
բացառութիւն	exception

բացասական	negative
բացէ ի բաց	openly, frankly
բացի	except
բացւել	to be opened;to clear up (sky)
լոյսը բացւում է	it is daybreak
ծաղիկը բացւում է	flower is opening
բաւ	enough
բաւական, բաւարար	sufficient
բաւիղ	labyrinth;maze
բեգ, բեկ BW	Turkish beg
բեկել, բեկանել	to break
բեկոր	fragments
բեղմնաւորել	to fecundate to impregnate
բեմ	stage
բեմադրել	to put on the stage, to show,perform
բեռ	burden, load, cargo
բեռնակիր	porter
բեռնաւոր	loaded, charged
բեռնաւորել	to load
բերան	mouth
բերանացի	orally
բերդ	fortress
բերդապահ	fortress garrison
բերդաքաղաք	fortified city
բերել	to bring
վրայ -	to add(in conversation)
բերկրանք	joy, delight

բերող	bearer, holder
բեմուրազ	BW unfortunate
բերրի	fruitful, fertile
բերք	fruit, product
բեւեռ	nail; pole
բզզոց	buzz, humming
բթամատ	thumb
բթամիտ	dull
բժիշկ	physician
բժշկել	to heal, cure
բժշկութիւն	medicine
բժշկուհի	woman physician
բիբ	pupil, apple of eye
բիծ	stain, spot
բիրտ	rustic, harsh ,rough
բիւզանդացի	Byzantine
բիւր	ten thousand
բուրաւոր	thousands of
բիւրեղ	crystal
բլուզ	BW blouse
բլուր	hill
բղաւել	to scream; to shout
բխել	to spring up, to emanate
բկլատ	sl. voracious
բնագաւառ	field,domain
բնագիր	text

բնազանցական	metaphysical
բնազդ	instinct
բնազդաբար	instinctively
բնական	natural
բնակարան, բնակավայր	home, residence
բնակիչ	inhabitant, tenant
բնակուել	to dwell, to live in
բնաջնջել	to exterminate, to eradicate
բնասէր	nature-lover
բնաւ	not at all
բնաւորութիւն	nature,character
բնիկ	native
բնոյթ	nature, character
բնորոշ	specific
բնորոշ	to specify
բնութագրել	to characterize
բնութիւն	nature
բոլոր	all, entire
բոլորել	to encircle, to turn
բոլորովին	entirely
բոլորք	environment;periphery
բոկոտն, բոբիկ	barefoot
բողբոջ	bud sprout
բողոք	protest, appeal
բոյն	nest
բոյս	plant

բոյր	scent, perfume
բոշայ	gipsy
բովանդակ	entire
բորակ	saltpeter
բորբոքել	to kindle
բորենի	hyena
բոց	flame
բոցավառել	to blaze
բութ	blunt
բուժել	to heal
բուժիչ	curative
բուխարի	chimney
բուն	stem; original
բուռն, բուռ	hand; fist
բուռն	violent
բուսականութիւն	flora
բուսնել	to grow, to shoot
բուրաստան	garden of flowers
բուրաւէտ	good smelling
բուրգ	pyramid
բրգաձեւ	pyramidal
բուրդ	wool
բուրժուազիա	BW bourgeoisie
բուրում, բուրմունք	perfume
բուք	snow-storm
- - բորան	snow-storm
բոքոն	loaf
բջիջ	cell

բռնադատել	to force, to oblige by force
բռնակալ	tyrant
բռնապետ	tyrant
բռնել	to hold; to seize, to catch; to hire
բռնկել	to kindle
բռնուել	to be held, arrested; be attacked (by sickness); /be surprised
բրդէ	woolen
բրդոտ	covered with wool; hairy
բրինձ	rice
բրոնզ	BW bronze
բօթ	sad news (of one's decease)

Գ	երրորդ 3rd
գագաթ	top, summit
գազան	beast
գազանանոց	zoological garden
գազոլին BW	gasoline
գաթա	A-n cake
գալ	to come
- տարի	next year
գալարափող	cornet
գալարել	to roll, to twist
գալուստ	arrival
գահ	throne
գահավիժել	to hurl, to precipitate
գահաւորակ	sofa
գաղափար	idea
գաղափարական	ideal
գաղել	to hide
գաղթ	migration
գաղթական	emigrant
գաղթել	to emigrate
գաղութ	colony
գաղութարար, գաղթարար	colonizator
գաղութացնել	to colonize
գաղտագողի	secretly, stealthily
գաղտնապահ	discreet
գաղտնի	secret; hidden
գաղտնիք	secret
գամ	nail
գամփռ	shepherd's dog

գայթակղւել	to be scandalized, seduced
գայլ	wolf
գայլաբար	like a wolf
գայմագամ BW	District chief
գանակոծել, գանահարել	to scourge
գանգ	skull
գանգատ	complaint
գանգատւել	to complain
գանգուր	curl; curled
գանգրահեր	(with)curled hair
գանձ	treasure
գանձարան	treasury
գառ(ն)	lamb
գառագեղ	cage in Zoo
գառնարած	shepherd of sheep
գաստրոնոմի BW	gastronomy
գարեհաց	barley bread
գարի	barley
գարնան (gen. գարուն)	in, of spring
գարնանամուտ	commencement of spring
գարնանային	spring-like, spring-
գնալ	to go
գաւազան	stick, rod
գաւաթ	cup, glass
գաւակ	croup
գաւառ	region, province
գաւառական	regional
գգւանք	caress
գդակ	cap, bonnet
գդալ vr. դգալ	spoon

գեղ vr. գիւղ	village
գեղ	beauty
գեղարւեստ	fine arts
գեղարքունի	kind of fish in Sevan
գեղացի vr. գիւղացի	peasant
գեղեցիկ	beautiful
գեղեցկութիւն	beauty
գեղեցկուհի	beautiful woman
գեղջուկ	peasant;rustic
գետ, (գետակ)	river,(creek)
գետին	soil,earth
գետնափոր	dug in the earth; underground
գերագոյն	supreme
գերադաս	superior; preferred
գերազանց	excellent
գերազանցել	to surpass
գերան	beam
գերանդի	scythe
(գեր-	prefix of superlative)
գերեզման	grave
գերեզմանատուն	graveyard, cemetery
գերի	captive,slave
գերիշխանութիւն	supremacy
գերիրական	superreal , surreal
գերմանացի	German
գերմարդ	superman
գերմարդկային	superhuman
գզել	to card (wool)
գէթ	at least
գէլ vr. գայլ	wolf
գէշ	bad
գէր	fat
գէրանալ vr. գիրանալ	to get fat
գթալ	to have pity
գթոտ	pitiful
գիժութիւն	madness
գիծ	line;feature
գին	price
գինետուն	wine-shop,tavern
գինի	wine
գինձ	coriander (plant)
գինով	drunk
գիշատիչ	rapacious
գիշեր	night
գիշերապահ	night watch
գիտական	scientific
գիտենալ	to know
գիտնական	scientist, scholar
գիտակցական	conscious
գիտակցել	to realize, to be conscious of
գիտութիւն	science;knowledge
գիր	letter; writing
գրի առնել	to write down
գիրանալ	to get fat
գիրկ	bosom
գիրք	book
գիւղ	village
գիւղապետ	chief of village
գիւղացի	peasant

գիւտ	invention
գլխաբաց	bare head(ed)
գլխակոր, գլխիկոր	(with)hanging head: sad
գլխաշոր	headcloth
գլխարկ	hat
գլխատել	to behead
գլխացաւ	headache
գլխաւոր	principal
գլխաւորութիւն	chiefdom; leadership
գլխաւորապէս	principally
գլորել	to roll; to tumble
գլուխ	head
- գործոց	master-piece
- տալ	to bow the head
-ի լինել	to realize, to understand
գծագրել	to draw
գմբեթ	dome, cupola
գնալ	to go
գնահատել	to appreciate
գնդակ	ball; bullet
գնացք	train
գնել	to buy
գոգ	bosom
գոգաւոր	concave
գոգնոց	apron
գոլորշի (գոլոշի vr.)	steam
գոհ, գոհունակ	satisfied, glad
գոհանալ	to thank; to be satisfied
գոհացնել	to satisfy
գոհունակութիւն	satisfaction
գող	thief
-է գող	stealthily
գողանալ	to steal
գոմ	stable
գոմէշ	buffalo
գոյական	substantive
գոյն	color
գոյնզգոյն	colorful, variegated
գոյութիւն	existence
գոնեայ, գոնէ	at least
գոչել	to shout; to exclaim
գոչիւն	shouting; roar
գոռ	loud
գոռալ	to shout, to roar
գոռգոռալ	to shout (redupl.)
գոռոզ	arrogant
գովաբանել	to praise
գովել	to laud
գովեստ, գովք	praise, laud
գորգ	rug
գործ	work
- ունենալ մէկի հետ	to have to do with some one
գործազուրկ	jobless
գործակատար	manager
գործավար	overseer, foreman
գործարան	factory

գործատէր	employer; owner
գործաւոր	workman, labor
գործել	to work
գործիմաց	expert
գործիչ	agent
գործիք	tool; instrument
գործնական	practical
գործողութիւն	operation
գործունեայ	active, industrious
գործունէութիւն (գործնէութիւն)	activity
գործօն	active
գորշ	gray
գորտ	frog
գոց	closed
գոցել	to close
գուդրոն BW	tar
գութ	pity, compassion
գութան	Armenian plough
գուլպայ	socks, stockings
գումար	sum; amount
գումարել	to add; gather; call
գունատ	colorless, pale
գունաւոր	colored, colorful
գունդ	globe; ball; troop
գուշակ	guesser; foreteller
գուսան	(love)singer; songster
գուրգուրալ, -ել	to fondle
գուրգուրանք	loving care

գուցէ, մի -	perhaps
գռեհիկ	vulgar
գտնել	to find
գտնուել	to be found; to be situated
գրաբար	Ancient Armenian language
գրագէտ	literate, writer
գրադարան	library
գրական	literary
գրականութիւն	literature
գրաշար	typist
գրավաճառ	bookseller
գրավաճառանոց	bookseller's
գրաւիչ	attractive; ravishing
գրաւել	to occupy; to seize; to interest
գրաւոր	written
գրբաց	sorcerer, fortune-teller
գրգիռ	irritation, excitement
գրգռել	to excite, irritate
գրդնակել	to knead
գրեթէ	almost
գրել	to write
գրիչ	pen; writer
գրիպ BW	flu, influenza
գրկել	to embrace
գրոհել	to attack; to invade
գրող	Armenian death-angel

գրուածք,գրւածք	writ;inscription; writing style
գրութիւն	writ; letter
գրչակից	co-writer; writer friend
գրպան	pocket
գրվանքա BW	Russian measure
գցել	to throw
գօտեմարտութիւն	wrestling
գօտի	belt,girdle; zone (geogr.)

Դ չորրորդ 4th

դա	that
դագաղ	coffin
դադար	rest, pause
դադարել	to stop;to rest
դաժան	rough,harsh, cruel,blunt
դալար	green
դահեկան	ancient currency, piaster
դահիճ	executioner; hangman
դահլիճ	hall;cabinet
դաղւել	to be buried; to be hurt
դայեակ	nurse; midwife
դանակ	knife
դանդաղ	slow
-աշարժ	moving slowly
դաշինք, դաշն	treaty;contract
դաշնակ	piano(forte)
դաշնակից	ally
դաշնակցական	pertaining to Dashnak party
դաշնակցել	to confederate, ally
դաշնակցութիւն	confederation;name of Armen.political party
դաշնամուր	piano
դաշոյն	sabre, dagger
դաշտ	field
դաշտավայր	plain
դառն	bitter
դառնագին	bitterly
դառնալ	to turn
դառնանալ	to become bitter, angry
դառնութիւն	bitterness
դաս	class, lesson
դասակարգ	(social)class;caste; rank;order
դասակարգային	pertaining to social classes
դասաւորել	to classify; to group
դասել	to classify
դասընթացք	course
դասընկեր	class mate
դաստիարակ	educator
դաստիարակել	to educate
դաստիարակութիւն	instruction; teaching
դատ	lawsuit
- բանալ	to sue
դատապարտել	to condemn
դատաստան	judgment
դատավարութիւն	trial
դատարան	court of justice
դատարկ	empty
դատարկաբանութիւն	gabble
դատաւոր	judge
դատել	to judge
դար	century;hill;slope
դարագլուխ	epoch
դարակ	drawer;shelf
դարաւոր	century-long
դարբին	smith
դարբնոց	smith's shop
դարդ BW	pain

դարձ	turn;return; conversion
դարձեալ	again
դարձնել	to turn
դարձուածք	expression; phrase
դարման	remedy; cure
դարպաս	gate
դարսել	to heap on
դաւ	plot,conspiracy
դաւադիր	plotter
դաւաճան	plotter,traitor
դաւաճանութիւն	plot,treason
դգալ	spoon
դդում	squash , pumpkin
դեբյուտ, BW դեբիւտ	début
դեգերել	to stroll
դելեգացիա BW	delegation
Դեկտեմբեր	December
դեղ	medicine,drugs
դեղատուն,դեղարան	pharmacy
դեղորայք	drugs (coll.)
դեղին	yellow
դեղձ	peach
դեղձենի	peach tree
դեռ	yet, still
դեռեւս	still
դեսերտ BW	dessert
դեսպան	ambassador
դեսպանատուն	embassy
դեր	rôle
- կատարել	to play a rôle
դերասան	actor
դերասանուհի	actress
դերձակ	tailor
դեւ	devil
դէ,դէհ	(interj.)
դէզ	heap, pile
դէմ	against
- առնել	to strike against
- կենալ	to resist
դէմք	face
դէպի	toward
դէպք	event
դէս-դէն	here and there
դժ-	negative prefix
դժբախտ	unhappy, unfortunate
դժբախտանալ	to become unhappy
դժբախտութիւն	misfortune
դժգոհ	unsatisfied
դժգոյն	colorless, pale
դժկամ	dissatisfied,unwilling
դժնդակ	painful;odious
դժոխային	infernal
դժոխք	hell
դժուար	uneasy,difficult
դժուարութիւն	difficulty
դի	corpse

դիակ	corpse
դիալոգ BW	dialogue
դիապազոն BW	tuning fork; concert pitch
դիզանել	to amass,to pile up
դիմագիծ	lineament, features
դիմադիր	opponent
դիմադրել	to oppose, to resist
դիմակ	mask
դիմանալ	to endure, to withstand
դիմաց	opposite; in exchange
դիմացի	opposite
դիմաւորել	to welcome,to go to meet
դիմել	to apply;to address himself
դիմում	address; application
դիպչել	to touch
դիպուկ	proper,suitable
դիպուած	event;lucky chance
դիտել	to observe; to consider
դիտմամբ	intentionally; willfully
դիրեկտոր BW	director
դիրք	position;site
դիցանուէր	dedicated to gods
դիցուհի	goddess
դիւական, դիւային	diabolic
դիւան	archives, record-office
դիւանագէտ	diplomat
դիւթել	to charm;to enchant
դիւր,դիւրին	easy
դիւցազն	hero
դիւցազնական	heroic
դիւցազներգութիւն	epics
դիք AA դից	gen. god, gods
դղեակ	castle
դղրդալ	to shake
դղրդիւն	shock,concussion
դմակ	tail of sheep
դնել	to put, to lay down
դոգմատիկ BW	dogmatic
դող	shivering, trembling
դողալ	to shiver
դողդողալ,դողդղալ	to shiver
դողդոջ,դողդոջուն	trembling
դու	you (sing.)
դունչ	muzzle, snout;chin
դուշման BW	enemy
դուռ	door
դուստր	daughter
դուր գալ	to be pleasant
դուրան, չոլ ու դուրան	desert
դուրեկան	pleasant
դուրս	out, outside ; beside
դուք	you (pl.)
դոփիւն	stamping
դպիր	scribe, clerk

դպրոց	school
դռնակ	small door
դռնապան, դռնապահ	door-keeper, porter, janitor
դրախտ	paradise
դրական	positive
դրամ	money
- կտրել	to coin
դրամատիրական	capitalist
դրամատուրգիա BW	drama(turgy)
դրացի	neighbor
դրդել	to incite, to instigate; to push
դրոյթ	investment; opinion
դրոշմ	seal; confirmation (rel.)
դրութիւն	system; theory; situation
դրսեւորել	to express; to reveal
դրուագ	section; chapter; plate
դրօշ, դրօշակ	flag
- պարզել	to run up the flag

Ե	հինգերորդ 5th
Եապոն(իա)	Japan
եասաման BW	jasmine
եար LW	friend;lower; darling
եարաբ BW	"O Lord", interj. for wishes
եափունչի BW	shepherd's overcoat
Եգիպտոս	Egypt
եղը vr. յետոյ	later
եզ pl. եզներ	ox
եզան լեզու	plantain
եզակի	singular
եզական	unique
եզերել	to border,to encircle
եզերք, եզր	shore;border; brim
եզրաբնակ,եզերաբնակ	living on shore,frontier
եզրակացնել	to conclude
եզրակացութիւն	conclusion
եթեր LW	ether
ելեւէջ	up and down; modulation
ելեւմուտք	finance
ելնել	to get up
ելք	exit,issue; result
եկ	come!
եկայ	I came
եկամուտ	income
եկեղեցական	ecclesiastical
եկեղեցի	church
եղածաղիկ	buttercup
եղանակ	season;melody; manner
եղբայր	brother
եղբայրանալ	to become brothers, intimate
եղեամ	frost
եղելութիւն	event;fact
եղեւնի	pine tree
եղէգ	reed, cane
եղէգնուտ	reed-bank; jungle
եղծ	corrupted; deformed
եղնիկ	hind, roe
եղունգ,եղունկ	nail
եղջերու	deer
եղջիւր	horn
եմ	I am
ենթադրել	to suppose,to assume
ենթակայ	subject
ենթակայական	subjective
ենթարկել	to subject,to expose; to submit
– պատժի	to punish
եռագոյն	tricolor
եռ գալ	to boil
եռալ	to boil
եռանդ	zeal; ardor
եռապատիկ	triple
եռուզեռ	animation
եռուն	boiling; lively
ես	I

ես, դու -	you are	երգ	song
եսամոլ	egotist,selfish	երգել	to sing
եսասիրութիւն	selfishness	երգիծաբան	satirist
ետ	back	երգիծական	satiric
ետեւ	back, behind	երգիծանք	satire
երազ	dream	երգիչ	singer
երազել	to dream	երդիկ,երդիք	roof;garret window
երազկոտ	dreamy (person)	երդում	oath
երաժիշտ	musician	երդուեալ	sworn
երաժշտութիւն	music	երդուել	to swear
երախ	mouth, jaws	երեխայ	child
երախակալ	scabbard; muzzle	երեխավարի	childish
երախտագէտ	grateful	երեկ	yesterday
երախտիք	favor	երեկոյ	evening
երակ	vein	երեկոյթ	evening party, performance
երամ, երամակ	flock, troop	երես	face
երանգ	color	-ի փարղէն պատռել է	vr.he has lost sense of shame
երանի	blessed! (int.)	երեսպաշտ	hypocrite
երաշխաւոր	guarantor	երեսուն	thirty
երաշխիք	guarantee	երեսփոխան	deputy
Երասխ,Արաքս	Armenian river	երեր գալ	to tremble
երբ	when	երերալ	to tremble
երբեմն	somtimes	երեւալ	to appear
երբեք	never	երեւակայել	to imagine
երբեւէ	any time	երեւակայութիւն	imagination; phantasy
երբեւիցէ	whenever	Երեւան	Erivan
երբւանից	since when	երեւելի	famous

երեւոյթ	appearance
ըստ երեւոյթին	apparently
երեք	three
երեքշաբթի	Tuesday
երեքօրեայ, եռօրեայ	of, in three days
երէց	elder(son); priest
երթ	departure
երթալ	to go
երթեւեկութիւն	traffic;coming and going
երիտասարդ	young
երիտասարդութիւն	youth
երիցուկ	camellia
երիցս	three times
երկ	literary work
երկաթ	iron
երկաթագործ	blacksmith
երկաթեայ, երկաթէ	made of iron
երկաթուղի	railway, railroad; train
երկայն, երկար	long
երկարատեւ	long-lasting
երկարել	to prolong
երկարութիւն	length
երկինք	sky; heaven
երկիր	Earth
երկիւղ	fear
երկյարկանի	two story (building)
երկնագոյն	sky color, blue
երկնակամար	celestial vault
երկնային	heavenly, celestial, sky-
երկնասլաց	sky high
երկունք	labor-pains, travail
երկրամաս	continent
երկու, -ս	two
երկուշաբթի	Monday
երկչոտ	fearful, timid
երկպառակութիւն	dissension
երկսեռ	mixed (school)
երկվայրկեան	second(of time)
երկրագործութիւն	agriculture
երկրագունդ	globe, Earth
երկշարք	in two rows
երնէկ	blessed!
երջանիկ	happy
երրորդ	third
եւ	and
Եւրոպա	Europe
եւրոպական	European
եօթանասուն	seventy
եօթ, -ն, -ը	seven
եօթնամեայ	seven years of age
եօթներորդ	seventh

Զ	*վեցերորդ* 6th
զազիր	sordid;ugly
զազրելի	disgusting
զամբիկ	mare
զամբիւղ	basket;waste basket
զայրոյթ	anger
զայրանալ	to get angry
զանազան	different
զանազանել	to distinguish, to tell apart
զանգ, զանգակ	bell
զանգահարել	to ring the bell
զանգուած	mass,bulk;dough
զառանցանք	delirium
զառանցել	to rave, to dote
զառիվայր	down hill;slope
զատ	apart
Զատիկ	Easter
զարգանալ	to progress, to develop
զարդ	ornament, decoration
զարդարել	to adorn
զարթնել	to awake (intr.)
զարթօնք	awakening
զարկ	stroke;impulse
զարկել	to strike, to beat
զարհուրել	to be frightened
զարհուրելի	frightening
զարմանալ	to wonder, to be astonished
զարմանահրաշ	wonderful, ravishing
զարմանք	amazement,admiration
զաւակ	child (son,daughter)
զաւթել	to occupy, to oppress
զբաղեցնել	to get busy; to entertain
զբաղում	occupation; job
զբաղուել	to be busy
զբօսանք	amusement
զբօսավայր	place for public entertainment
զբօսնել	to amuse oneself
զգալ	to feel
զգալի	sensible; tangible
զգաստ	judicious; prudent
զգացում,զգացմունք	feeling
զգեստ	dress,cloth
զգոյշ	heedful, cautious
զգուշանալ	to be cautious
զեղծում	embezzlement;transgression
զեղչ	discount
զերթ (իբրեւ)	like, alike
զերծ	exempt, free from
զզուանք	nausea, distaste, disgust
զզուելի	nauseous,disgusting
զէնք	weapon
զի AA	because
զիլ	sharp,high tone (voice)
զինախաղ	fencing
զինակից	ally
զինել	to arm
զինուոր	soldier

զինուորական	military
զկռտալ	to hiccup
զղջալ	to repent
զմայլել	to admire,to be charmed
զմրուխտ	emerald
զնգալ	to clink, to sound
զնդան	jail
զննել	to observe; to examine
զոհ	victim; sacrifice
- գնալ	to be sacrificed
զոհաբերութիւն	sacrifice
զոհել	to sacrifice
զոհողութիւն	sacrifice; self-denial
զոյգ	pair, couple
զոնա BW	zone
զոնտիկ BW	umbrella
զով	cool
զուգակցել	to match; to couple
զուգահեռ	parallel
զուգել	to pair,to couple;to unite
զուգընթաց	parallel; simultaneous
զուլում	disaster
զուր	vain
զուրկ	deprived
զոքանչ	mother-in-law (wife's mother)
զսպել	to tame,to master; to restrain
զրադաշտական	Zoroastrian (Persian religion)

զրահ	cuirass, armament
զրկանք	deprivation; misery
զրկել	to deprive
զրօ, զէրօ	zero
զրոյց	tale, chat;legend
զրուցել	to talk, to tell
զուարթ	joyful, gay
զուարճանալ	to enjoy, to have a good time
զօր	force
զօրական	military man
զօրանալ	to grow strong
զօրապետ,զօրավար	General (mil.)
զօրաւիգ	aid, support
զօրաւոր	strong,powerful
զօրեղ	robust,powerful
զօրութիւն	force, might
զօրք	army, troops

է եօթներորդ	7th
էակ	being
էական	essential
էապէս	essentially
էգ	female
էգուց	tomorrow
էդ vr. այդ	that
էդպէս vr.	that way
էդտեղ vr. այդտեղ	there
էժան vr.աժան,արժան	inexpensive
էլ	also,too
էլէկտրակայան	elæctric power station
էլլէկտրականութիւն	electricity
էլէկտրիկ BW	electric
էլէկտրիֆիկացուել	to be supplied with electric power
էծ vr.f.այծ	goat
էկոնոմիկ BW	economic
է՞	ah
էն vr. այն	that there
էներգի BW	energy
էնպէսvr. այնպէս	that way
էնտեղ vr. այնտեղ	there
էնքան vr. այնքան	that much
էշ	donkey
էութիւն	essence
ըստ էութեան	in essence
էպիզոդ BW	episode
էպոխա BW	epoch
էպոս BW	epics
էջ	page
էջնոց	of (so many) pages
էս vr. այս	this
էսթէտիկ BW	aethestic
էսպէս vr. այսպէս	this way
էտ vr. այդ	that
էտապ BW	stage,leg
էր	he,she,it was
էրիկ	husband
էքսպէդիտոր BW	expeditor
էֆէնտի,էֆէնդի	Turkish title

Ը *ութերորդ*	8th
ըլլալ WA *լինել* EA	to be; to become
ըղձալ	to desire,to wish
ըմբիշ	athlete,wrestler
ըմբոստ	rebellious; refractory
ըմբոստանալ	to rebel; to revolt
ըմբռնել	to understand, to realize
ըմպել	to drink
ընդ AA	with;under
- *ամէնը*	total
- *առաջ գնալ*	to go to meet
ընդարձակ	wide, vast
ընդգծել	to underline
ընդգրկել	to involve
ընդդէմ	against
ընդդիմանալ	to resist, to oppose
ընդեղէն	legume
ընդերք	intestines; underground
ընդհակառակն,ընդհակառակը	on the contrary
ընդհանուր	general
ընդհանրացում	generalization, abstraction
ընդհատել	to interrupt, to discontinue
ընդհարում	collision, shock
ընդհարւել	to collide, to clash
ընդմէջ	between; through
ընդմիջել	to interrupt
ընդունակ	receptive; capable
ընդունակութիւն	capability, capacity

ընդունարան	receptacle
ընդունել	to receive;to accept; to agree
ընդունելութիւն	reception
ընել WA *անել* EA	to do
ընթանալ	to run
ընթացիկ	current
ընթացք	course;conduct
ընթերցանութիւն	reading; lecture
ընթերցասէր	who loves reading, books
ընթերցարան	reading hall
ընթերցող	reader
ընթերցում	reading,lecture
ընթրել	to dine
ընթրիք	dinner
ընկեր	friend,companion
ընկերական	social
ընկերային	social (of society)
ընկերութիւն	company, society
ընկճել	to subdue,to subjugate
ընկնել	to fall
ընկոյզ	walnut
ընձի vr.f. *ինձ*	me, to me
ընչաքաղցութիւն	covetousness, avarice
ընտանեկան	domestic
ընտանի	tame
ընտանիք	family
ընտելանալ	to become tamed; to become used to
ընտիր	chosen, noble; exquisite

ընտրել	to choose, to elect
ընտրութիւն	election; selection
ըսել WA *ասել* EA	to say
ըսելիք WA *ասելիք* EA	something to say
ըստ	according
- *իս* (AA)	according to me

Թ	իններորդ 9th
թագ	crown
թագավոր	king
թագավորել	to rule, to reign
թագավորություն	kingdom
թագուհի	queen
թազա BW	new; fresh
թաթ	hand, paw
թաթախել	to dip, to duck
թալանել	to loot, plunder
թախանձանք	supplication
թախիծ	affliction, grief
թախտ BW	chair; throne
թակարդ	trap
թակել	to beat (with mallet)
թաղ	(town) quarter, district
թաղել	to bury; to plunge
թաղիք	felt; blanket
թամաշա անել BW	to look, to watch
թամբ	saddle
թան	buttermilk
թանապուր	soup made of buttermilk
թանաք	ink
թանգ, թանկ	expensive; dear
թանգարան	museum
թանձր	dense
թաշկինակ	handkerchief
թառել	to perch
թառամել	to fade, to wither
թաս BW	cup
թատերագիտություն	dramaturgy
թատերախումբ	cast of a theatre; ensemble
թատրոն	theatre
թատրոնասեր	theatre lover, fan
թարած-թափած	messy, untidy
թարգման	interpreter, translator
թարթիչ	eye lashes
թարմ	fresh
թաց	wet
թացան	snack, bit
թաւալել	to tumble; to rotate
թաւիշ	velvet
թափ	impetus, force
-ով	violently
թափահարել	to shake; to flap the wings
թափանցել	to penetrate
թափանցիկ	transparent, penetrating
թափառել	to wander, to rove
թափառում	stroll; aberration
թափել	to pour, to spill
թափթփել	to beat (wings, heart)
թափուր	empty
թափւել (ատամները)	to fall (teeth)
թաքնաթաքուր	hidden, very secret
թաքնւել	to hide himself
թաքուն	hidden
թաքցնել	to hide

թեթեւ	light(weight)
թեթեւանալ	to be relieved
թեժ	fresh; warm
թել	string; wire
թելադրել	to suggest
թելադրութիւն	suggestion
թեմատիկա BW	topic;ideology
թերահաւատ	incredulous
թերեւս	perhaps
թերթ	leaf,petal; sheet of paper;newspaper
թերթիկ	leaflet;lamina
թերութիւն	fault
թեւ	arm; wing
թեւակոտոր	with broken wings
թեւանցուկ	arm in arm
թեփշի BW	dish
թեքւել	to decline, to deviate
թէ	if;that;whether
թէեւ	though, although
թէ ոչ	if not;simultaneously(verbal sentence)
թէ որ	if; in case; in the event of
թէկուզ	even though;or
թէյ	tea
թէպէտ	although
թթու	acid, sour
թիակ	rudder, oar
թիավար	boatman
թիթեռ	butterfly
թիկնապահ	body guard;adjutant
թիկնոց	sleeveless overcoat
թիկունք	back;shoulder
թիւ	number
թիւրիմացութիւն	misunderstanding
թլսում BW	talisman,black magic
թխել	to bake
թղթապանակ	wallet; port-folio
թղթավաճառ	stationer
թմբիր	stupor;torpor
թմբրել	to drowse;become numb
թմբկահարել	to beat the drum
թմբուկ	drum
թնդանօթ	cannon
թնդիւն	detonation
թշնամի	enemy
թշնամութիւն	hostility,enmity
թշւար	miserable,poor
թոթովել	to stammer
թոկ	rope
թոհ ու բոհ LW	chaos
թողնել	to leave;to permit
թոյլ	weak; loose
- տալ	to allow
թոյն	poison
թոնիր	hearth (in Armenian houses)
թոնթորալ	to mumble discontently
թոշակ	salary;tuition
թոշնել	to fade

թողարկել	to supply the market
թոռ	grandchild
թուզ	fig
թուլահոգութիւն	weakness, laxness of spirit
թուլանալ	to weaken, grow slack
թուլութիւն	weakness; laxness; laziness
թուխ	brown, dark
թուղթ	paper
թուման	Persian money
թումբ	dam
թունաւոր	poisonous
թունոտ	venomous
թուշ	cheek
թուր	sabre
թուրք	Turk
թուփ	bush
թուք	spit, spittle
- ու մուր	insult
թոք	lung
-ախտ	tuberculosis of lungs
թռիչք	flight
թռչկոտել	to jump up and down
թռչնանոց	aviary; hen-house
թռչնապահ	bird-keeper
թռչուն	bird
թռվռալ	to flutter
թրջել	to wet
թւական	numeral; date
թւալ	to seem
թքել	to spit
- ու մրել	to insult
թօթափել	to shake; to toss
թօշնել	to fade

ժ	*տասներորդ* 10th
ժամ	hour; church
ժամադրութիւն	appointment (with)
ժամանակ	time
ժամանակագրական	chronological
ժամանակագրութիւն	chronology
ժամանակակից	contemporaneous,
ժամանել	to arrive
ժամապահ	church guard; sentry on duty
ժամասացութիւն	psalmody;service in the church
ժամացոյց	watch, clock
ժամկոչ	sacristan
ժայռ	rock
ժանգ	rust
ժանեակ	lace-work
ժանիք	fang,tooth; angry face
ժանտ	wicked
ժապաւէն	ribbon; film
ժառանգ	heir, heiress
ժեներալ BW	General (army)
ժիլէտ BW	vest;blade
ժիր	active;diligent
ժլատ	stingy,avaricious
ժխոր	noise
ժխտել	to deny
ժխտողական	negative
ժողով	meeting, assembly
ժողովական	council-member
ժողովել	to collect; to gather
ժողովուրդ	crowd, people
ժողովրդական	popular;republican/democrat vs.monarchist
ժպիտ	smile
ժպտալ	to smile
ժպտուն	smiling, gay

ի	քսաներորդ 20th
ի հարկէ	of course
ի նպաստ	in favor of
իբր, իբրեւ	as; as if
իգական	feminine
իգիթ	young man
իդիլլիա BW	idyll
իզուր	in vain
իժ	viper
իղձ	desire, wish
իմ	my
իմանալ	to understand; to learn, to know
իմաստ	meaning
իմաստալից	meaningful
իմաստասէր	philosopher
իմաստութիւն	wisdom
իմաստուն	wise
իմաց տալ	to inform
իմերել BW	from Imeretia, in Caucasia
ինժինեօր, ինժիներ BW	engineer
ինն, ինը	nine
ինստիտուտ BW	institute
ինչ	what
այս ինչ...,այն ինչ..	this... that...
ի՞նչ	what?
ինձ ի՞նչ	I don't care
ի՞նչ բանի էք	what are you busy about?
ի՞նչի	what for?
ինչք	property
ի՞նչու	why?
ինչպէս	how
ի՞նչպէս	how?
ինչպիսի	what kind; as
ինտելիգենտ BW	intelligent
-գենցիա	intelligentsia
ինտերնացիոնալ BW	international
ինք	self
ինքս	myself
ինքդ	yourself
ինքը, ինքն	himself, herself
ինքնազարգացում	self-education
ինքնամոռաց	unselfish, dedicated
ինքնաշարժ	automobile, car
ինքնամփոփ	attentive
ինքնատիպ	original (character)
ինքնուրոյն	independent, original
ինքնավստահ	self trusting, self reliant
իշխան	prince; trout
իշխանութիւն	power; domination; state
իշխանուհի	princess
իշխել	to reign, to rule
իջնել	to descend, to go down
իսկ	but
իսկական	real
իսկապէս	really
իսկոյն	at once, immediately
իր	his, her

իրագործել	to realize
իրադարձութիւն	event
իրադրութիւն	fact, event
իրական	real
իրան	trunk
իրան իրան	by himself
իրար	each other
իրարանցում	confusion; turmoil
իրաւաբան	jurist
իրաւասու	competent
իրաւացի	right
իրաւունք	right,privilege
- ունենալ	to be right
իրեն	him,to him; his her,to her; her
իրիկնադէմին	in the evening hours
իրիկնապահ	evening hours
իրիկուն	evening
իրողութիւն	fact, real fact
իրոնիա BW	irony
իրօք	in fact
իւղ	oil
իւր	his,her
իւրայատուկ	his own;original characteristical
իւրացնել	to appropriate; to assimilate
իւրաքանչիւր	each, every
իւրօրինակ	original, unique
իք	thing

Լ 30th

լաբիրինթոս BW	labyrinth
լազուր	light blue
լաթ	cloth
լալ	to cry,weep
լալկան	plaintive
լամպ	lamp
լայն	broad,wide
լայնանիստ	vast
լայնատարած	vast
լաչակ	scarf
լանջ	breast;slope of a mountain
լատին	Latin
լար	string;wire
լարախաղաց	rope dancer,tight-rope walker
լաս (լաս-լաս)	sheaf (in -s)
լարել	to wind up; to strain;to excite
լաց	weeping;tear
- կտրել	to stop crying
- ու կոծ	lamentation
լացակումած	lamenting; tearful
լացել vr.	to cry
լաւ	good
լաւագոյն	better;best
լաւանալ	to improve,to cure
լաւաշ	Armenian thin bread
լաւատես	optimist
լաքէական BW	lackeyish,servile
լափ	dogfood;(sl.) thoroughly
լափել	to devour;to lap up
լեզու	tongue;language
լեզուաբան	linguist
լեզուագէտ	polyglott
լեղի	gall, bile; bitter
լենթ	ribon
լեռ pl.լեռներ	mountain
լեռնազոգ	depression in a mountain, saddle
լեռնազօտի	mountain-chain, range
լեռնաղաշտ	plateau
լեռնաղղորդ	(force) moving mountains
լեռնալանջ	slope
լեռնաշխարհ	country on mountains, highlands
լեռնակատար	top of a mountain
լեռնապար	range of mountains
լերղ	densified;thickened, coagulated
լերկ	naked;bare
լեցնել,լցնել	to fill
լեփ-լեցուն	full,overflowing
լի,լիքը	full
լիազօր	plenipotentiary
լիբերալ BW	liberal
լիառատ	abundant
լիզել	to lick
լիկվիդացիոն, լիկվիդացիա	BW liquidation
լիճ	lake
լինել	to be, to become

լիովին	entirely
լիրբ	shameless
լծել	to yoke; to harness
լճակ	small lake
լոգարան	bathroom
լոգնալ	to take a bath
լոկ	only
լողալ, լողանալ	to swim
լողարան	swimming pool
լոյս	light
- հանել, ընծայել	to publish
- տեսնել	to be born; to be published
լոր	patridge
լորենի	time tree
լորձունք	spittle, saliva
լու	flea
-ի ծաղիկ	flea-bane
լուծ	yoke
լուծել	to untie; to dissolve
լուռ	silent
լուսաբանել	to enlighten, to clear up, explain
լուսամուտ	window, dormer ~ /light
լուսանալ	to dawn; to get
լուսանկար(ել)	picture (to take ~)
լուսարձակ	projector; search-light
լուսաւոր	bright; luminous
լուսաւորել	to illuminate, to make light
Լուսաւորիչ	Illuminator = St. Gregory
լուսաւորութիւն	light; illumination; brightness: enlightment
լուսին	moon
լուսնոտ, լսնոտ	epileptic
լուր	news; message
լուրջ	serious
լուցկի	match
լոք տալ	to stride, to walk
լռել	to keep silence; to forget to mention
լռութիւն	silence
լսել	to hear; to listen
լսնոտ	epileptic
լսողութիւն	hearing (sense)
լրագիր	newspaper
լրագավաճառ	newspaper man
լրանալ	to be completed, to end
լրիւ	entirely, completely
լրտես	spy
լցնել, լեցնել	to fill
լք(ան)ել	to abandon
լւանալ, լւալ	to wash
լւացարան	washroom
լւացք	laundry
լոռնէտ BW	opera-glass

Խ	40th
խաբար BW	news
խաբեբայ	swindler, fraudulent
խաբել	to cheat, to deceive
խաբէութիւն	deception
խաբւել	to be deceived
խաթուն BW	madame
խալ	mole
խալաթ BW	pajamas
խալիֆայ BW	caliph
խալխ BW	people
խախուտ	frail; shaky, unstable
խախտել	to shake; to unset
խակ	unripe
խաղ	game, play; dance
- ասել	to sing
խաղալ	to play
խաղաղ	calm
Խաղաղական	Pacific
խաղաղութիւն	peace
խաղամոլ	gambler
խաղացանկ	repertory of songs, games
խաղընկեր	playmate
խաղող	grape
խաղք	derision
խամրել	to wither
խայթ	sting; remorse
խայթել	to sting
խայթոց	sting (of bee)
խայծ	bait
խայտաբղէտ	checkered
խայտաճամուկ	variegated
խայտառակ	infamous; disgraceful
խայտառակութիւն	shame, disgrace
խան LW	inn; table of foods; prince
խանգարել	to disturb; to hinder
խանդ	enthusiasm; inspiration
խանդաղատանք	tenderness
խանդոտ	jealous
խանդավառութիւն	enthusiasm; impetus
խանձուած	burnt
խանութ	shop, store
խաշ	stew of sheep's trotters
խաշել	to boil
խաշնարած	shepherd
խաչ	cross
- հանել	to crucify; to cross oneself
խաչելութիւն	crucifix
խաչվառ (խաչփառ vr.)	vexillum, church banner
խառն	mixed
խառնակ	confused
խառնարան	mixing pot; crater
խառնել	to mix
խառնուածք	temperament, complexion
խարազան	whip
խարդախ	deceitful ; swindler
խարիսխ	anchor; base

խարխուլ	shaky
խարույկ	fire
խարջ BW	expenses; construction material
խաւ	layer, couch
խաւար	darkness; dark
խաւարային	dark,obscure; ignorant
խաւարամոլ	obscurant
խափանել	to obstruct, to hinder
խաֆիր BW	renegade
խելագար	insane
խելահաս	intelligent; grown up
խելառ	insane, foolish
խելացի	smart, intelligent
խելացնոր	crazy; frenetic
խելք	brain; intelligence
խելօք	clever; quiet
խեղդել	to strangle; to drawn
խեղդուկ	suffocated
խեղճ	poor, wretched
խենթ,խենդ	fool,foolish
խեցի	shell; earthen ware
խեւ	fool
խէժ	gum
խիզախ	bold,daring
խիզախել	to dare;to risk
խիղճ	conscience
խիճ	gravel
խինդ	laughter
խիստ	hard;strict; severe;very
խիտ	dense
խլել	to twitch; to root out
խլել-տանել	to drag along
խլրտալ	to budge, to move
խխունջ,խղունջ	snail
խղճալ	to pity
խղճալի	pitiable, piteous
խղճահար	conscience-stricken; scrupulous
խղճահարութիւն	remorse; scruple
խղճուկ	pitiable: miserable
խճճել	to entangle;to embroil
խճուղի	gravel road
խմբագիր	editor
խմբագրութիւն	editorship; newspaper staff
խմբովին	in group, all together
խմել	to drink
խմիչք	drinks, beverage
խմոր	dough
խմորեղէն	pastry
խնամակալ	guardian; trustee curator
խնամել	to take care of
խնամի	relative by marriage
խնամք	care
խնայել	to save, to spare
խնայողութիւն	saving, economy
խնդալ	to laugh
խնդիր	problem
խնդիրք	request
խնդութիւն	joy,cheerfulness
խնդրանք	request

խնդրել	to ask for; to beg	խոշտանգել	to torture
խնկաբույր	incense-smelling	խոչընդոտ	obstacle
խնձոր	apple	խոպան	uncultivated, fallow
խնոցու,խնոցի	churn	խոստանալ	to promise
խշխշալ	to rattle	խոստովանել	to confess
խշշոց	rattling	խոստում	promise,given word
խոզ	pig,swine	խոտ	grass
խոզանակ	brush	խոտակեր	herbivorous
խոզանակել	to brush	խոր	deep
խոժոռ	harsh; frowning	խորագիր	title of a book
խոխոջուն	gurgling	խորաթափանց	penetrating
խոկալ	to think; to meditate	խորամանկ,-գ	cunning, sly
խոհ	thought; idea	խորամուխ լինել	to plunge into; to become absorbed
խոհանոց	kitchen	խորանալ	to go deep into
խոհարար	cook	խորապես	deep,deeply
խոհեմ,խոհուն	prudent; wise	խորասուզւել	to plunge into
խողովակ	pipe, tube	խորթ	step (father etc.)
խոմ	interj.	խորհել	to think
խոյ	ram	խորհուրդ	thought;advice; council;meeting
խոյանալ	to dart; to assault	խորհրդական	counsellor; adviser
խոյակ	capital of a column	խորհրդակցել	to consult; to confer
խոյս տալ	to avoid	խորհրդային	Soviet
խոնարհ	humble	խորհրդանշան	symbol;emblem
խոնարհել	to lower; to humiliate (refl.)	խորհրդաւոր	mysterious
գլուխը -	to bow,to bent the head	խորշ	niche,recess; corner;partition
խոնաւ	humid	խորշակ	excessive heat; parching wind
խոնաւութիւն	humidity	խորշել	to avoid
խոշոր	huge;bulky	խորշոմ	wrinkle

խորոված	roasted (meat)
խորովել	to roast
խորութիւն	depth
խորտակել	to shatter, to break
խորք	depth; bottom
խոց	wound;cut
խոցել	to wound
խուզարկել	to search, to investigate
խուզել	to cut hair
խուժան	populace,mob
խուժել	to rush
ներս -	to invade
խուլ	deaf;dull
խուճապ	panic, scare
խուճապահար	panic-stricken
խումբ	group;band
խուռն	crowded
խունկ	incense
խուսափել	to avoid; to escape
փուսափողական	evasive
խուրձ	bundle
խուրջին BW	saddle bag
խուց	room, cell
խուփ	cover, lid
խոփ	coulter, ploughshare
խռխռալ	to snore
խռնւել	to huddle
խռնփալ	to snore

խռով	troubled; agitated
խռովել	to agitate;to disturb
խսիր BW	mat
խստաբարոյ	austere
խստասիրտ	hard-hearted;
խստացնել	to harden; to intensify
խստիւ	severely;angrily
խստութիւն	rigor ;strictness
խտացնել	to densify
խտութիւն	density
խտրութիւն	discrimination; difference
խրախճանք	banquet
խրախուսել	to encourage
խրամ	trench
խրատ	advice
խրատել	to advise
խրել	to put,thrust in; to run aground
խրթին	intricate;obscure
խրխինջ	neigh
խրճիթ	hut
խրոխտ	haughty, proud
խրտչել	to become shy, startled
խցան	cork
խցկւել	to stuff (intr.) to cram
խփել	to beat
խօլ	fool
խօսակից	interlocutor
խօսակցութիւն	conversation
խօսել	to speak,to talk
խօսնակ	speaker; mediator
խօսք	word, speech

ծ	50th
ծագ	end, extremity
ծագել	to dawn, to rise; to originate
ծագում	(sun)rising; origin
ծալապատիկ	on crossed legs
ծալել	to fold
ծալք	fold
ծախել	to sell
ծախս	expenditure; expenses
ծածանել	to float
ծածկել	to hide;to conceal, to cover
ծածուկ	hidden; secret
ծածկոց	cover
ծակ	hole
ծակել	to perforate
ծակծկել	to make many holes
ծաղիկ	flower
ծաղկաթերթիկ	petal
ծաղկախանութ	flower-shop
ծաղկաման	vase of flower
ծաղկանոց	flower-garden
ծաղկել	to flourish, bloom; to prosper
ծաղկէփունջ	bouquet of flowers
ծաղր	laughter; mocking
- ու ծանակ	mockery
ծաղրական	ironical
ծաղրանկար	cartoon
ծաղրել	to laugh upon
ծամ	Hair
ծամել	to chew, to masticate
ծամոն	chewing gum
ծայր	end, extremity
-է ծայր հասցնել	to make both ends meet
- աստիճան	extreme(ly), utmost
- առնել	to begin, to start
ծայրամաս	extreme end
ծանակ	shameful, contemptible
ծանծաղ	shallow
ծանուցանել	to announce; to notify
ծանր	heavy
ծանրաբեռնել	to load heavily
ծանրաբեռնուած	loaded, charged
ծանրութիւն	weight
ծանօթ	known; friend
ծանօթանալ	to get acquainted
ծանօթութիւն	knowledge; note; acquaintance
ծառ	tree
ծառայ, ծառայող	servant
ծառայել	to serve
ծառայութիւն	service
ծառանալ	to rise; to rebel
ծառաշատ	full of trees
ծառաստան	orchard
ծառուղի	alley
ծարաւ	thirst, thirsty
ծարաւի	thirsty
ծաւալ	volume, size
ծաւալել	to extend
ծափ	applause
ծափահարել	to applaud

ծեծ	blow, beating
ծեծել	to beat; to slap
ծեր	old
ծերանալ	to grow old
ծերություն	old age; senility
ծերուկ, ծերունի	old man
ծեփ	coating; stucco
ծէս	rite; ceremony
ծիածան	rainbow
ծիլ	sprout
ծիծ	breast, teat
- տալ	to nurse a baby
ծիծաղ	laughter
ծիծեռնակ	swallow
ծիրան	apricot
ծիրանի	apricot tree
ծլվլալ	to chirp, to twitter
ծխել	to smoke
ծխախոտ	tobacco
ծխամորճ	(smoking) pipe
ծծել	to suck; to absorb
ծծկեր	infant, nursling
ծծող, ծծողական	blotting, absorbent
ծղրտալ	to twitter
ծմակ	dim valley; forest
ծնել	to give birth
ծնկաչոք (BW)	on knees
ծննդավայր	birth place
ծնող, ծնողք	parents
ծնունդ	birth; origin
ծնոտ	chin, jaw
ծոմ	fast, abstinence
ծոյլ	lazy; idle
ծով	sea
ծովեզերք, ծովեզր	sea shore
ծովինար	nymph (Armenian folklore)
ծորալ, ծորել	to flow, to trickle
ծորակ	faucet, cock
ծոց	bosom; gulf
ծուլանալ	to become lazy
ծուխ	smoke
ծուծ	marrow; essence
ծուղակ	snare, trap
ծունգ, ծունկ	knee
ծուռ	inclined, crooked; fool
ծպտել	to disguise
ծռել, ծռմռել	to bend, to bow
ծրագիր	plan; program
ծրար	package, parcel
ծւատել	to ravel, to fray
ծփալ	to wave,
ծօ (sl.)	hey!

Կ 60th

կազդուրել	to restore, to refresh
կազմ	structure;staff; binding of books
- ու պատրաստ	ready
կազմակերպել	to organize
կազմել	to form;to constitute;to bind
կազմութիւն	composition
կաթ	milk
կաթել	to drop
կաթիլ	drop
կաթնաղբիւր	spring of milk (Armen.folkore)
կաթնասուն	fed with milk
կաթնատու	milky; mammal
կաթողիկոս	Catholicos
կաթուած	apoplexy,stroke
կաթուածահար	apoplectic
կաթսայ	kettle,boiler
կալ	threshing-field
կալանաւոր	prisoner
կալանաւորել	to arrest
կալուած,կալուածք	property,estate
կախ	hanging
կախաղան	gibbet ,gallows
կախարդ	wizard,sorcerer
կախել	to hang
կախում	dependence
- ունի	it depends
կածան	path
կակաչ	tulip
կակուղ	soft

կահ-կարասի	furniture
կաղ	limping
կաղանդ	New Year's day
կաղին	hazel nut
կաղկանձել	to howl
կաղնի	hazel tree
կամ	or
- թէ	or else
կամք	will,will-power
կամակոր	obstinate
կամայականութիւն	whim,velleity
կամար	arch
կամաց	slow(ly)
կամաւ	voluntarily
կամաւոր	voluntary; volunteer
կամենալ	to want to
կամովին	willingly
կամուրջ	bridge
կամֆորա BW	camphor
կայ (կան)	there is (are)
կայազօր	garrison
կայան	station, post
կայարան	railway-station
կայծ	spark
կայծակ	lightning
կայուն	stable
կայսր	emperor
կայտառ	agile,lively
կանայք AA	ladies

կանաչ, կանանչ	green
կանացի	feminine, ladies'
կանգ առնել	to stop, to pause
կանգնել	to stand up
կանխաւ	beforehand
կանխել	to anticipate, to come early
կանոնաւոր	regular
կանուխ	early
կանչ	call;cry
կանչել	to call
կանֆէտ BW	candies
կաշառ, կաշառք	bribe
կաշի	leather
կաշկանդել	to tie, to bind
կաշուէ	made of leather
կապ	tie
կապայ	tunic
կապանք	bands, chains
կապիկ	monkey
կապոյտ	blue
կապուտակ	bluish
կապտել	to get blue; to robe
կառապան	coachman
կառավարել	to govern, to lead
կառավարիչ	governor
կառավարութիւն	government
կառուցանել	to construct, to build
կառչել	to cling, to be attached
կառք	carriage, coach, car
կասկաղ BW	cascade, waterfall
կասկած	suspicion
կատակ	joke, fun
կատակերգութիւն	comedy
կատաղել	to be enraged, furious
կատաղի	furious
կատաստրոֆիկ BW	catastrophic
կատար	top, summit
կատարեալ	perfect
կատարել	to accomplish, to finish
կատարելագործել	to perfect, to improve
կատու	cat
կար	sewing
կարագ	butter
կարապ	swan
կարաս	jar for wine
կարաւան	caravan
կարգ	order;rule;class
կարգադրել	to arrange
կարգադրութիւն	arrangement; instruction
կարգել	to destine; to give in marriage
կարդալ	to read
կարել	to sew
կարելի	possible
կարեւոր	important
կարիճ	scorpion

կարիք	need;indigence
կարեկցաբար	sympathetically, compassionately
կարծել	to think,to presume
կարծես, կարծէք	as if; it seems that
կարծիք	opinion
կարծր	hard
կարկամել	to be paralyzed; to stop (heart)
կարկատան,կարկտան	patch
կարկուտ	hail
կարճ	short,brief
կարճանալ	to get short
կարճառօտ	short
կարմիր	red
կարմրախայտ	trout,redfish
կարմրել	to get red; to be ashamed
կարող	able, capable
կարողանալ	to be able
կարպետ	carpet
կարօտ	needy;longing
կաց	stay!
կացին	axe
կաւ	clay
կափկափել	to cackle
կաքաւ	partridge; dance
կեանք	life
կեղեւ	peel,skin
կեղեքել	to vex;to rob; to unravel
կեղծ	false; fake
կեղծիք	forgery, fraud
կեղծաւոր	hypocrite
կեղտ	dirt
կեղտոտ	dirty
կենալ	to stay
կենակցել	to live together
կենաց ու մահու ...	to be or not to be
կենդանի	animal; alive
կենսագործել	to realize; to effect
կենսական	vital
կենսասէր	loving,enjoying life
կենսատու	life-giving, vivifying
կենսագրութիւն	biography
կենտրոն	centre
կենցաղ	way of living; conduct
կեռ	crooked; hook
կեռաս	cherry
կեսուր	wife's mother-in-law
կերակուր	meal
կերակրել	to feed
կերպ	shape;manner
կերպաս	stuff;textile
կերպար	character(play,novels)
կերպարանք	face,figure; form
կերպարանափոխել	to transform
կերտել	to build
կեցցէ AA	long live! hurrah!
կզակ	chin, jaw
կէս	half
կէսօր	midday,noon
կէտ	point
կը	verbal prefix for future tense

կթել	to milk
կիթ	milking; egg
կին , (կնիկ)	wife (dim.)
կինո BW	movies
կինտո	peddler (Tiflis)
կիսախարխուլ	half ruined
կիսաձայն	in half tones, halfway in tune
կիսամեռ	half dead
կիսամերկ	half naked
կիսատ	half finished
կիսել	to divide into halves
կիտրոն	lemon
կիրակի	Sunday
կիրարկել,կիրառնել	to use, to practise
կիրթ	well educated
կիրճ	pass, defile
կիրք	passion
կից	adjacent, close
կլանել	to swallow
կլոր	round, circular
կխտար	roedeer
կծել	to bite
կծիկ	clew of yarn; puzzle
կծիկ-կծիկ	in group
կծկւել	to shrink
կղեր,կղերական	clergy, clergyman
կղերամիտ	adherent of clergy, clergy-minded
կղզի	island
կճղակ	hoof
կմախք	skeleton
կնճիթ	muzzle
կնճիռ	wrinkle;enigma
կնութեան տալ	to give in marriage
կնքահայր	godfather (baptism, marriage)
կնքել	to seal; to baptize
կշեռք, կշիռք	scale, balance
կշիռ	weight
կշռել	to weigh; to consider
կշտամբել	to reproach
կշտանալ	to be satiated
կոթ	shaft
կոթող	monument; obelisk
կոլեկտիվ BW	collective
կոլխոզ BW	State farm system
կոլոլւել	to wrap oneself up
կոլոն BW	column
կոլոտ	short in stature
կոլորիտ BW	coloring
կոլ-տնտեսական (BW)	worker etc. in collective economy
կոխել, կոխոտել	to tread, to stamp
կոկորդ	throat
կոհակ	billow, wave
կող, կողք	(body) side;binding
կողք կողքի	side by side
կողակ	kind of fish, in Sevan
կողմ	direction, side
կողմնակից	adherent
կողոպուտ	robbery; plunder

կողով	basket
կողպէք	lock
կոճակ	button
կոճղ	trunk of tree
կոմիսիա BW	commission
կոմունիստ BW	communist
կոյս	virgin
կոյտ	heap,pile
կոյր	blind
կոնսիստորիա BW	consistory
կոշտ	rude,coarse; rough
կոչ	call;appeal
կոչել	to call, to name
կոչնակ	gong,rattle(in Church service);clapper
կոչնակահար	sexton
կոչում	vocation; appelation
կով	cow
կոտոշ	horn
կոտորած	massacre
կոտորել	to break; to slaughter
կոր	curved
կորած	lost
կորզել	to pull out; to snatch
կորիր	go away!
կորիւն	cub
կործանել	to destroy
կորով	ardor; vigor
կորուստ	loss; waste
կորչել	to get lost; to disappear
կուժ	jug, water-pot
կուլ տալ	to swallow
կուշտ	flank; satiated, full
կուչ գալ	to cringe;to crouch
կուռ	solid
կուռք	idol
կուսակցութիւն	(polit.)party
կուտել,կուտակել	to pile up
կուրանալ	to get blind
կուրծք	breast, chest
կուրորտ BW	sanatorium
կոփել	to carve,to hew
կպչել	to stick; to hit
կռան	hammer
կռանալ	to bow, to bend
կռանել	to hammer
կռիւ	battle, combat, strife
կռնակ	back,dorsum
կռունկ	crane
կռուել	to fight; to quarrel
կսկիծ	sharp pain
կսմիթ	pinch
կտակ	last will; bequest
կտակել	to bequeath
կտաւ	linen
կտոր	piece;slice,part; stuff
կտուր	roof
կտուց	beak
կտրական	resolute(ly)
կտրել	to cut;to become
հազը կտրել	to stop caughing
կտրիճ	brave, fearless
կտրուկ	short;decisive
կրախմալ BW	starch

կրակ	fire
կրակել	to fire,to shoot
կրակոց	shooting, shot
կրաւորական	passive
կրաքար	limestone
կրել	to bear,to carry
կրթել	to educate
կրթութիւն	education
կրծել	to gnaw
կրծոտել	to nibble slightly
կրկէս	circus
կրկին	again
կրկնակի կրկնապատիկ	double,twice
կրկնապատկել	to double
կրկնութիւն	repetition
կրճատ	short,mutilated
կրունկ	heel
կրտսեր	junior;minor (brother)
կրքոտ	passionate
կրօն, կրօնք	religion
կցել	to annex
կցկտուր	cut;incoherent
կօշիկ	shoe
կօշկակար	shoemaker
կօտոշ,կոտոշ	horn

հ 70th .Look also under յ for initial h sound.

հա		yes
հագնել, հագնուել		to put on (dress)
հագուստ		dress
հագուստեղէն		clothing
հաց		bread
հազար		thousand
- ու մի		thousand and one
հազարամեայ		thousand years old
հազարապետ		major (milit.), Persian minister
հազարաւոր		many thousands
հազիւ		hardly
հազուագիւտ		rare
հազուադէպ		seldom occuring, rare
հալ, հալք		melting(of snow,etc.)
հա լա	BW	now
հալածել		to persecute
հալել, հալեցնել		to melt
հալոցք		melting pot
հալվա	LW	halva
հալուել մաշուել		to languish
հակադրել		to contrast
հակակրութիւն		antipathy
հակաճառել		to contradict; to speak against
հակամարդկային		unhuman
հակամարտութիւն		opposition;rivalry; antagonism
հակայարձակում		counterattack
հակառակ		against, contrary
հակառակել		to oppose, to be against
հակասութիւն		contradiction
հակել		to incline

հակիրճ	short,brief
հակում	inclination
հաղորդել	to communicate
հաճել	to be pleased
հաճելի	pleasant
հաճոյք	pleasure
համ	taste
համ-	prefix,meaning "all,entire"
համազգային	national
համազգեստ	uniform
համալսարան	university
համալրել	to complete the number of a unit
համախմբել	to gather
համակել	to affect;to imbue; to influence
համակերպ	equal, uniform; resigned,submissive
համակերպել	to conform;to submit, to resign oneself
համակրանք or համակրութիւն	sympathy
համակրել	to sympathize
համաձայն	in accordance
համաձայնուել	to agree
համաձայնութիւն	agreement; accord
համայն	whole , entire
համայնք	community
համաշխարհային	world-wide; universal
- պատերազմ	World-War
համապատասխան	corresponding
համառօտ	brief, short
համաստեղ(ութիւն)	constellation
համար	for; account; number
համարել	to suppose; to assume

համարեա	suppose! almost
համարձակ	bold;frank
համարձակել	to dare;to take the liberty to
Համբարձում	Ascension
համբաւ	reputation; fame
համբաւաւոր	famous
համբերել	to be patient
համբոյր	kiss
համբուրել	to kiss
համեմ	spice, condiment
համեմատ	compared to;according
համեմատաբար	relatively
համեստ	modest; decent
համերաշխ	in peace and agreement with
համերգ	symphony; concert
համընկնել	to coincide
համիտիէ	Sultan Hamid's irregular troops
համեցէք for հրամեցէք	please! come in!etc.
համոզել	to convince
համոզմունք, համոզում	conviction, persuasion
համր	dumb, mute
հայ, հայկական	Armenian
հայագէտ	Armenologist
հայադաւ	plotting ag.A-ns
հայակեր	killing A-ns
հայախօս	speaking A-n
հայաջինջ	exterminating A-ns
հայասէր	loving A-ns
հայամոլ	maniac of A-n
Հայաստան	Armenia
հայդէ BW	come on!
հայեացք	look; view; opinion
հայելանման	clear as a mirror
հայելի	mirror
հայերէն	Armenian language
հայութիւն	Armenians (coll.); Armenian nation
հայուհի	Armenian lady
հայր g.d.հօր	father
"Հայր մեր"	"Our Father"
հայրենագիտութիւն	science of, about homeland
հայրենական	father's; of the homeland
հայրենի	ancestral;native
հայրենիք	homeland, fatherland
հայրիկ	papa, dad
հայցել	to implore, to request
Հայք AA g. Հայոց	Armenia,-ns
Մեծ Հայք	Persarmenia (hist.)
հանապազ	always
հանաք BW	joke
հանգամանք	conditions; state; case
հանգիստ	rest; quiet, calm
հանգոյց	tie, knot
հանգուցակէտ	junction
հանգուցեալ	deceased, late
հանգչել	to rest; to rest on; to be extinguished
հանգստավայր	place for resting
հանգստացնել	to calm
հանդ	field
հանդարտ	quiet; gently
հանդերձ	together; clothes
հանդերձապահ	employee in charge of clothes
հանդէս	public feast;show; /review
– գալ	to show up; to appear
հանդիպել	to meet
հանդիսանալ	to be, to become (R)
առիթ –	to give the opportunity

6

հանդիսաւոր	solemn, pompous
հանել	to draw out; to get out
հանելուկ	riddle
հանճար	genius-
հանճարեղ	ingenious; meaningful
հանրակառք	bus, autobus
հանրապետութիւն	republic
հանրութիւն	public
հանրօգուտ	of common utility
հանոյթ	excavated mineral,
հանուել	to get off
հանք	mineral
հաշիւ	account
ժողովրդի հաշւին	on nation's acc.
հաշտ	reconciled in peace
հաշտարար	reconciliatory
հաշտութիւն	reconciliation
հաշւակալ	accountant, book-keeper
հաշւապահութիւն	accounting
հաշւել	to count
հաչել	to bark
հապա	now! come!
հառաչել	to sigh
հաս	tax, dues
հասակ	stature; age
հասակակից	of the same age
հասարակ	ordinary, common
հասարակական	common, public
հասարակարգ	social order
հասարակութիւն	community, public
հասկ	ear of corn, spike
հասկանալ	to understand
հասկացողութիւն	understanding
հասնել	to reach; to arrive; to ripen
հասոյթ	income
հասուն	ripe
հաստ	thick
հաստատ	firm, solid; certain
հասցէ	address
հասցնել	to forward; to produce
վնաս -	to harm
հատ	piece
հատնել	to be exhausted, consumed
հատոր	volume (of books)
հատուցանել	to repay; to refound
հատուած	section; fragment
հարազատ	genuine; authentic
հարայ-հրոց	alarm and confusion
-- զցել	to alarm
հարաւ	South
հարաւային	southern
հարբել	to get drunk
հարբեցնել	to make drunk
հարեւան	neighbor
հարթ	flat, even
հարթել	to flatten, to even
ճանապարհ	- to beat a way
հարիւր	hundred
հարիւրաւոր	hundreds of
հարկ	necessity; tax
հարկ է	must; ի հարկէ of course
հարկադրել	to oblige, compel
հարկահան	tax collector
հարկահանութիւն	tax-collection
հարկատու	tributary, tribute paying

հարկաւ	to be sure! by all means
հարկաւոր	necessary
հարս	bride
հարսանիք	wedding
հարստահարել	to oppress
հարստանալ	to get rich, wealthy
հարստութիւն	wealth
հարց	question;problem
հայկական հարցը	The A-n Question
հարցական	interrogative; questionable
հարցմունք, հարցում	interrogation; question
հարցնել	to ask a question
հարուած	blow; plague
հարուածել	to strike,to hit
հարուածային	storm(ing),milit.
հաց	bread
հացահատիկ	wheat
հացառատ	abundant in wheat, food
հացթուխ	baker
հաւ	hen
հաւանաբար, հաւանօրէն	probably
հաւանել	to agree
հաւասար	equal
հաւաստի(ք)	sure (assurance)
հաւատ,-ք	faith
հպւատալ	to believe
հաւատարիմ	faithful,loyal
հաւատուրաց	renegade
հաւաքագրել	to draft (mil.)
հաւաքածոյ	collection
հաւաքել	to gather
ուժերը հաւաքել	- his forces

հաւաքուել	to gather (intr.)
հաւկիթ	egg
հեգնել	to ridicule
հեգնական	derisive
հեգնութիւն	derision
հեգնօրէն	ironically
հեզ	mild, gentle
հեթանոս	pagan, heathen
հեծանիւ	bicycle
հեծնել	to ride
հեկեկալ	to sob
հեղեղ	flood
հեղինակ	author
հեղուկ	liquid
հեշտ	easy
հեշտաեռ	samovar (R)
հեշտանք	delight;pleasure
հեչ BW	nothing;never mind
հեռագիր	telegram
հեռագրել	to cable,to wire
հեռագրատուն	telegraph office
հեռանալ	to go away,to leave
հեռախօս	telegraph
հեռատես	long-sighted;far-sighted
հեռաւոր	remote, distant
հեռաձայն	telephone
հեռու	far
հետ	with
հետագայ, յետագայ	successive,later
հետազօտել	to research;to explore; to investigate
հետամուտ	candidate
-լինել	to follow up
հետապնդել	to persecute; to pursue
հետաքրքրական	interesting
հետաքրքիր	curious

հետաքրքրութիւն	curiosity
հետեւաբար	consequently
հետեւակ	infantry
հետեւանք	consequence
հետեւորդ	follower
հետզհետէ	little by little, gradually
հետնորդ	companion
հետք	trace, track
հեր	hair
հերթ	turn
հերթապահ	sentry
հերիք	enough, sufficient
հեւ ի հեւ	panting
հեւալ	to pant
հեքիմ BW	wise man; doctor
հեքեաթ հեքիաթ	legend
հզօր	powerful
հէյ ջան	oh dear!
հէնց, հենց	just, precisely
հէրն (for խէրն) անիծեմ	"let me curse the advantage it could give" meaning : hell with it!
հիանալ	to admire
հիանալի	wonderful
հիասթափութիւն	disillusion disenchantment
հիացում, հիացմունք	admiration
հիդրոկայան BW	hydro-electric power-station
հիմա	now
հիմնական	basic
հիմնարկութիւն	foundation

հիմնաւոր	based; proved ; basic
հիմք	base, foundation
հին	old; antique
հնում	in old times
հինայ BW	henna for dying hair
հինաւուրց	old, of times gone
հինգ	five
հինգշաբթի	Thursday
հիւանդ	sick, ill
հիւթ	juice
հիւթեղ	juicy
հիւսել	to weave
հիւսիս	North
հիւսիսային	northern
հիւսն	carpenter
հիւր	guest
հիւրանոց	hotel; guest-house
հիւրասիրել	to wait on guests; to serve food, drink
հիւրասիրութուն	hospitality
հլա BW	now
հլու	obedient
հմայել	to charm, to bewitch
հմուտ	erudite, well versed
հնազանդ	obedient
հնազանդել	to obey
հնամաշ	old and worn out
հնամենի	old; of years gone
հնար, հնարք	means; remedy
հնարաւոր	possible
հնարաւորութիւն	possibility, opportunity
հնարել	to invent
հնարովի	invented
հնդեւրոպական	Indo-European

հնդկահաւ	turkey
հնձել	to reap,to mow; to harvest
հնուց	since past times
հնոց	furnace
հնոցապան	fireman,stoker
հնչել	to sound
հնչեղ, հնչուն	sounding
հոգ	care
հոգ չէ	never mind
հոգաբարձու	trustee
հոգատար	guardian; careful
հոգեւոր	spiritual;
հոգեւորական	religious
հոգեառ	Death angel; troublesome
հոգի	soul; ghost
հոգս	sorrow
հոծ	crowded; dense
հոկտեմբեր	October
հող	ground;soil
հողը գլխին բերել	to bury
հողագործ	farmer
հողատէր	landowner
հողեղէն	earthy
հոմանիշ	synonym,-ous
հոյակապ	magnificent
հոն	there
հոնորար LW	honorary
հոս	here
հոսանք	flow, flood; current
հոսել	to flow
հոսոս	nickname of West-Armenians
հով	wind
հովանալ զովանալ	to become fresh, to refresh
հովանաւոր	guardian;protector
հովանոց	summer residence; umbrella
հովիտ	valley
հովիւ	shepherd; pastor
հովհարել	to ventilate; to fan
հոտ	odor
հոտել	to stink
հոտոտել	to smell, to sniff
հոր	well; cistern
հորթ	calf
հումոր BW	humor
հունձ, հունձք	harvest
հուր	fire; fervor/fire and sword
հրի եւ սրի մատնել	to destroy with
հուրհրատ	bright shining
հպատակ	subject;citizen
հպատակութիւն	citizenship
հպարտ	proud
հպել	to touch,to draw near
հռետորական	rhetoric
Հռոմ	Rome
հռոմայեցի	Roman
հռչակ	reputation
հռչակաւոր	famous
հսկայ	giant; gigantic
հսկել	to watch
հսկողութիւն	vigilance
հրաբուխ	volcano
հրաբխային	volcanic
հրազէն	firearm
հրաժարուել	to resign
հրաժարական	resignation
հրաժեշտ	farewell
- տալ	to say ~,to depart

հրահանգ	order,command; exercise
հրամայել	to order to command
հրաման	command
հրամանատար	commander
հրամեցէք,(համեցէք)	please
հրանօթ	cannon
- արձակել	to bombard
հրաշալի	wonderful,admirable
հրաշող	incandescent, glowing
հրաշք	miracle
հրապարակ	public place; square
հրապարակախօս	speaker
հրապոյր	attraction; charm
հրապուրել	to attract
հրավառ	ardent;fiery
հրավառութիւն	fireworks
հրատարակել	to publish
հրատապ	glowing,ardent
հրացան	rifle
հրաւէր	invitation
հրաւիրել	to invite
հրդեհ	fire,conflagration
հրեայ	Jew
հրել	to push
հրեղէն	fiery, igneous
հրեշտակ	angel
հրէշ	monstre
հրթիռ	racket
հրհռոց	loud laughter
հրճուանք	joy, rejoicing
հրճուել	to be delighted
հրմշտել	to elbow, to push
հրշէջ	fireman
հրովարտակ	edict, decree
հրովարտակաբեր	messenger carrying ‿
հօտ	flock
հօտաղ	shepherd
հօր g.d. հայր	father
հօրաքոյր	father's sister:aunt
հօրեղբայր	father's brother:uncle

Ձ 80th

ձագ dm. ձագուկ	young of animals; baby
ձախ	left
ձախլիկ	left handed
ձախող, ձախորդ	unsuccessful; ill-fated
ձախողել	to fail
ձախորդուել	to be unsuccessful
ձայն	voice
ձայնակցիլ	to agree
ձայնաբանութիւն	phonetics, phonology
ձայնարկութիւն	intonation; exclamation
ձայնաւոր	vowel
ձանձրանալ	to get bored, annoyed
ձանձրանալի	tiresome, boring
ձանձրոյթ	tediousness annoyance
ձգել	to throw down; to give up
ձգուել	to extend; to bend
ձգտում	trend, tendency; aspiration
ձեզ	you, to you
ձեռ-, ձեռն, ձեռք	hand
ձեռագիր	manuscript
ձեռագործ	handiwork
ձեռատետր	carnet
ձեռնադրել	to ordain
ձեռնամարտ	scuffle
ձեռնամուխ լինել	to take in hand; /to encroach
ձեռնատու	helpful; handy
ձեռնարկութիւն	enterprise, undertaking
ձեռնափայտ	cane
ձեռնոց	glove
ձեռք	hand
- առնել	to start; to make fun
-ի ժամացոյց	wristwatch
-ով անել	to wave
ձեր	your
ձերբակալել	to arrest
ձեւ	form, shape
ձեւաբանութիւն	morphology
ձեւաւորել	to form, to shape
ձեւաւորում	formation
ձէթ	olive oil
ձի	horse
ձիավարժ	horse trainer
ձիաւոր	rider; cavalry
ձիգ	stretched, tight
ձիթաիւղ	olive oil
ձիթապտուղ	olive
ձիթենի	olive tree
ձիրք	gift, talent
ձիւն gen. ձեան	snow
ձիւնակոյտ	snow hill, snow heap
ձիւնապատ	covered with snow
ձիւնափայլ	shining like snow
ձկնորս	fisher
ձկնորսական	fish-, fishing
ձմեռ	winter
ձմեռային, ձմեռնային	hibernal, winter-,
ձմերուկ	water-melon

ձող	rod, bar, perch
ձոր	valley
ձորակ	small valley
ձու	egg
ձուլել	to melt; to cast, to found
ձուկ	fish
ձրի	free of charge, gratis
ձւածեղ	omelet; tasty
ձօն	dedication
ձօնել	to dedicate

Ղ 90th

ղարաչի	BW	shameless, senseless
Ղարաբաղ		Karabagh, Armenian region
ղարաբաղցի		people from Karabagh
ղարիբ	BW	stranger, foreigner; emigrant
ղեկ		rudder
ղեկավար		steersman;leader; chief
ղըռ	BW	arid
ղլվլալ		to swarm, to crawl
ղուշ	BW	bird
ղուրբան	LW	sacrifice; dearest
ղրկել, ուղարկել		to send
ղօղանջ		clank, tinkle
ղօղանջել		to tinkle

ճ	100th
ճախարակ	bobbin;spindle
ճախճախուտ	marshy,swampy
ճախր անել, ճախրել	to soar, to fly
ճակատ	forehead;front (mil.)
ճակատագիր	destiny;fate
ճակատագրական	decisive;fatal
ճակատամարտ	battle,combat
ճահիճ	marsh
ճամբայ, ճամփայ	way,road
– դնել	to see off
ճամբար	camp
ճամբորդ	traveler
ճամբորդել	to travel
ճայ	jay (bird)
ճանաչել	to know; to recognize
ճանապարհ	way, road
ճանապարհորդ	traveler
ճանճ	fly
ճաշ	meal
ճաշակ	taste
ճաշասենեակ	dining room
ճաշել	to lunch, to dine
ճառ	speech,discourse
ճառագայթ	ray
ճառախօս	speaker
ճար	remedy;means
– տեսնել	to look for a –
ճարակ	pasture; food
ճարահատ	helpless;despondent
ճարել	to find;to supply
ճարպ	fat
ճարպիկ	skilful;clever
ճարտար	ingenious;clever
ճարտարախօս, ճարտասան	orator,
ճարտարապետ	architect
ճաքել	to burst
ճգնաժամ	crisis
ճգնարան	hermitage
ճգնաւոր	hermit
ճգնել	to strain; to live like a hermit
ճեղքել	to split,to cleave
ճեմարան	academy;college
ճերմակ	white
ճզմել	to squeeze, to smash
ճռալ, ճռճռալ	to croak
ճիգ	effort
ճիշտ	exact;precise
ճիչ	cry, scream
ճիպոտ, ճպոտ	rod; bow (mus.)
ճիւաղ	monster
ճիւաղային	monstrous
ճիտ	neck
ճիրա̃ն	claw
ճիւղ	branch
ճկոյթ	the litte finger
ճմլել	to squeeze
ճնճուղ,ճնճղուկ	sparrow
ճնշել	to press;to oppress
ճշգրիտ	precise,exact

ճշմարիտ	true
ճշմարտութիւն	truth
ճշտութիւն	exactness
ճշտութեամբ	exactly
ճոխ	rich; copious, abundant
ճող	lock of hair, tuft of hair
ճոն	spelt wheat; rye; leather dresser
ճոռոմ	bombastic (style)
ծորոխ	name of river
ճորտ	vassal; slave
ճութ	bunch
ճուղ	flock(of sheep); branch (sl.)
ճուտ	chicken
ճչալ	to scream
ճրագ	lamp
ճօճ	swing
ճօճել	to sway
ճօճանակ	pendulum

Մ		200th
մագաղաթ		parchment
մագնէս		magnet
մագնիսական		magnetic
մազ		hair
մազակալ		hair net
մազաչափ		by the skin of one's teeth,by a fluke
մաթեմատիկա	BW	mathematics
մալ	BW	property;wealth
մակաբոյծ		parasite
մակբայ		adverb
մակերես		surface
մակերեւոյթ		surface;level
մակնիշ		trade-mark
մակոյկ		boat
մահ g.մահի,մահուան		death
մահադէմ		deadly pale
մահապարտ		condemned to death
մահացու		fatal
մահիճ		bed
մահճակալ		bedstead
մահլամ	BW	healing ointment
մահուդ	BW	broadcloth
մաղ		sieve
մաղարա	BW	cave
մաղել		to sift;to drizzle
մաղթանք		wish
մամ, մամիկ		grandmother

մամուլ		press
մայթ		side walk,pavement
Մայիս		May
մայոր	BW	Major (mil.)
մայր g.d.մօր		mother
մայրամուտ		sunset
մայր մտնել		to set (sun)
մայրաքաղաք		capital
մայրենի		maternal
մայրիկ		mamma
ման ածել		to tak out for a walk
- գալ		to take a walk
մանաւանդ		especially
մանգաղ		sickle
մանեակ		necklace
մանել		to spin
մանժէտ	BW	cuff
մանիշակ,մանուշակ		violet
մանկական		childish
մանկահասակ		young
մանկապարտէզ		kindergarten
մանկավարժ		instructor
մանկութիւն		childhood,infancy
մանուկ g.d.մանկան		child,infant
մանչ		boy
մանր		trifle; tiny
մանր-մունր		
մանրամաղ		fine ground;drizzling
մանրամասն		detailed
մանրամասնութիւն		details

մանրուք	trifle; small pieces; small change (money)
մաշել,մաշեցնել	to wear out,to use up
մաշիչ	corrosive
մառախուղ	fog
մաս, մասն	part;share
մասամբ	partially
մասին	concerning, about
Մասիս	Mount Ararat
մասնագէտ	specialist
մասնակից	participant; member
մասնակցել	to share
մասնաւոր	particular
մասնիկ	particle
մասուր	fruit of wildrose
մասսայական BW	massive
մասսա BW	mass
մասրի, մասրենի	wild rose
մատ,pl. մատներ	finger
մատաղ	young, tender; /sacrifice
մատաղ լինեմ	my dearest!
մատանի	ring
մատեան	book
մատենագիր	writer
մատենագրութիւն	literature
մատիտ	pencil
մատնել	to betray
մատնիչ	traitor
մատնոց	thimble
մատնութիւն	treason
մատնուել	to be betrayed; to be at the mercy of
մատուռ	chapel
մատուցանել	to offer; to present
մատչելի	accessible
մար,Մարաստան	Median, Media
մարագ	hayloft
մարգագետին	meadow
մարգարէ	prophet
մարգարիտ	pearl
մարդ g.d.մարդու,cl.մարդիկ	man
մարդահաճ	flatterer
մարդասպան	assassin, murderer
մարդկային	human
մարդկութիւն	mankind
մարել	to extinguish, to put out
մարզ	march, region
մարզպան	Persian governor of Armenia (hist.)
մարկա BW	trade-mark; stamp
մարմար, մարմարիոն	marble
մարմին	body
մարմնացած	incarnate
մարմնաւոր	bodily,corporal
մարտ	March
մարտ	war, battle
մարտիկ	warrior
մարտիրոս	martyr

մարտնչել	to fight
մարտունակ	fit, aspiring to wear arms
մարքսիստական	Marxist
մացառ	bush
մաքի	ewe
մաքուր	clean, pure
մաքրել	to clean
մաքս	custom, duty
մաքսատուն	custom-house
մեզ	us, to us
մեթոդ	method
մելան, թանաք	ink
մելամաղձոտ	melancholy
մելասակ	molasses
մելիք	(Armenian) prince
մեխ, գամ, բեւեռ	nail
մեխակ	clove
մեխանիզմ BW	mechanism
մեծ	great
մեծագոյն	greater, greatest
մեծամասնութիւն	majority
մեծամեծ	greatest
մեծամեծներ	magnates (hist.)
մեծանալ	to grow
մեծապատիւ	very honorable
մեծարգի, մեծարգոյ	honorable
մեծարել	to respect, to honor
մեծարժէք	precious, of great value
մեծութիւն	size; greatness; Highness
մեկնաբանել	to explain
մեկնել	to explain; to hand; to depart, to leave
մեկնութիւն	explanation;
մեկնում	departure
մեհեան	pagan temple
մեղ(ք)	sin; pity
մեղադրել	to accuse; to blame
մեղաւոր	sinner; guilty, responsible
մեղեդի	melody
մեղմ	soft, mild
մեղմաթեք	slightly inclined
մեղմաձայն	in, having soft voice
մեղու	bee
մեղուաբոյծ	bee keeper
մեղուապահութիւն	apiculture
մեղր	honey
մեղրահամ	tasting (like) honey
մեղքանալ	to pity, to commiserate
մենակ	alone
մեն-մենակ	all alone
մենակութիւն	loneliness
մենաւոր	living alone
մենաքար	monolith
մենք d. մեզ	us, to us
մեռել	dead; corpse
մեռելութիւն	deadly silence
մետաղ	metal
մետաղագործ	metallurgy
մետաղամշակում	scientific metallurgy
մետաքս	silk
մետր	meter

մերթ	sometimes;often
մերթ ընդ մերթ	repeatedly
մերժել	to refuse
մերժողական	refusal;negative
մերժում	rejection
մերկ	naked, bare
մերկանալ	to undress;to be disclosed
մերկացնել	to denude;to disclose,to unmask
մերձ, մոտ	near
մերձակայ	neighboring, adjacent
մերձեցում	drawing together; comparison;accession
մեքենաբար,մեքենայաբար	mechanically,automatically
մեքենայ	machine
մեքենայել	to intrigue;to plot
մեքենագէտ	mechanic
մեքենավար	driver, chauffeur
մզկիթ	mosque
մէգ	fog
մէկ	one
մէկ էլ	once more;at once
մէկ էլ յանկարծ	suddenly
մէկ մէկ	one by one
մէկ մէկու	(to) each other
մէկ...մէկ...	now...now...
մէջ	in
մէջտեղ	in the middle; public
մէջք	loins,reins
մը WA մի EA	ind.art.,a,one
մթագնել	to grow dark
մթամ,միթամ BW	as if
մթին	dark;obscure
մթնել	to become dark
մթնոլորտ	atmosphere
մթութիւն	darkness
մութ	dark
մի	don't (prohibitive)
մի	one
մի անգամ	once
մի երկու, մի քանի	some
միաբան	monk,member of a monastery
միաբերան	unanimously
միալար	continuous;monotonous
միաժամանակ	simultaneous
միախառնուել	to flow in;to get mixed in a crowd
միակերպ	monotonous
միահամուռ	all together
միաձոյլ	cast in one piece; massive
միամիտ	simple-minded
միամտեցնել	to calm;to make believe
միայն	only
միայն թէ (R:)	although,but
միանալ	to join
միանգամայն	all together; at all
միապետ	monarch
միապետական	monarchist
միասին	together
միասնական	entire,collective
միատեսակ	homogenous,of the same kind;uniform
միավանկ	monosyllabic
միացն'յլ	to join,to unite
միաւոր	unit
միգապատ	foggy
միեւնոյն	the same
միթէ	(positive-interrogative sentence in English,as: You know him, don't you? միթէ նրան չէ՞ք ճանաչում.)

միլիոնաւոր	millions
միմեանց	(to)each other
մինուճար (զաւակ)BW	only (child)
մինչ	while
մինչեւ	until, to
միշտ	always
միութիւն	union;unity
Միջագետք	Mesopotamia (Iraq)
միջակ, միջնակ	middle, adj.
միջամտել	to interfere; to intercede
միջանցուկ	pierced;through going
- հոսանք	air draft
միջատ	insect
միջարկութիւն	exclamation
Միջերկրական ծով	Mediterranean sea
միջեւ	between
միջին	middle, intermediate
միջին դար, միջնադար	Middle Ages
միջմայրցամաքային	intercontinental
միջնադադար	pause
միջնաշխարհ	middle-land
միջնորդ	mediator
միջոց	means;space
միջոցով	by means of
միս	meat
միտ, միտք	mind;intellect; idea
միտում	inclination, tendency
միրգ	fruit
միրուք	beard
միւլք BW	land property, estate
միւս	other
մխել	to thrust in, to drive in;to fix
մխիթարել	to console, to comfort
մխրճել	to penetrate; to sink
մկան	muscle,loin
մկրատ	scissors
մկրտել	to christen; to baptize
մղել	to push
յետ -	to push back
պատերազմ -	to wage a war
մղկտալ	to sob
մղձաւանջ	nightmare
մղում	instinct;inclination
մղոն	mile
մնալ	to stay,to remain
մնացորդ	remainder
մշակ	farmer,cultivator, ploughman
մշակել	to cultivate;to exploit, work on
մշակոյթ	civilization
մշուշ	fog
մոգ	magus,magician
մոգութիւն	magic;profession of magus
մոզի	young steer
մոլար	false,erroneous
մոլեգին	furious
մոլեգնութիւն	frenzy
մոլեռանդ	fanatic
մոլի	frantic,maniac
մոլիբդէն	molybdenum

մոլոր *ոլոր -*	mislead;misleading, zigzag
մոլորակ	planet
մոլորուել	to err,to go astray
մոխիր	ash
- դարձնել	to burn down
մողէս,մողէզ	lizard
մոմ	candle
մոյգ,մուգ	dark;gray
մոյգ,մոյկ	boot
մոռանալ	to forget
Մովսէս	Moses
մոտիվ BW	motive
մորթ, մորթի	skin
մորթել	to kill,to slaughter
մորմոք,մորմոքանք	grief
մորմոքուել	to grieve
մուգ, մոյգ	dark
մուզիկ BW	music
*մութ, մութն*g. *մթան*	dark,-ness
- ընկնել	become dark
մուծել	to introduce
մուկ,g. *մկան*	mouse
մունջ	dumb, mute
մուտ, մուտք	entrance
մուր	lamp-black,soot
մուրազ BW	desire,intention
մուր(ան)ալ	to beg
մուրացկան	beggar
մուրճ	hammer
մռայլ	obscure,dark;sad
մռայլուել	to darken;to become sad
մռլտալ	to purr(cat);to mumble
մռմուռ	murmur,purl
մռնչել,մռնչալ	to roar
մսագործ	butcher
մսուր	manger,crib
մտադիր	attentive,mindful
մտադրութիւն	attention
մտախոհ	preoccupied, worried
մտածել	to think
մտածմունք	thought
մտահայեցութիւն	vision
մտահոգ	worried
մտահոգութիւն	preoccupation,fear
մտայղացում	conception,idea
մտայնութիւն	mentality
մտամոլոր	absent-minded
մտաւոր	mental,intellectual
մտաւորական	intellectual, scholar
մտաւորականութիւն	intelligentsia
մտերիմ	intimate,confident
մտնել	to enter
մտրակ	whip
մրգատու	fruit (tree)
մրճեղ	ash (on glowing coal,etc)
մրմունջ	murmur,mumble
մրմռալ	to mumble
մրոտել	to soil;to slander
մրջիւն	ant
մրսել	to feel cold

մրրիկ	storm
մրցանակ	premium, prize
մրցել	to compete; to rival
մօտ	near,close
մօտիկ	very near
մօտիկ գալ	to come near, closer
մօտակայ	neighboring, nearby
մօտակայք	neighborhood, vicinity
մօտենալ	to come near, to approach
մօտուստ	next;from close up, at close range
մօր g.d.(մայր)	of,to mother
մօրաքոյր	aunt,mother's sister
մօրեղբայր	uncle,mother's brother
մօրուս, մօրուք	beard

Յ 300th . NOTE: initial յ is written հ in Soviet spelling.

յախճապակի	porcelain, China ware
յակինթ	hyacinth
յաղթ	huge, gigantic
	triumphant
յաղթանակ	victory
յաղթանդամ	corpulent, stout
յաղթել	to defeat, to overcome
յաղթութիւն	victory
յաճախ	often, frequently
յաճախել	to frequent
յաճախորդ	customer
յամառ	obstinate, stubborn
յամր	slow /Saints
Յայսմաւուրք	A-n biography of
յայտարարել	to declare; to advertise
յայտարարութիւն	declaration; advertisement
յայտնաբերել	to discover; to disclose
յայտնել	to reveal; to express
յայտնի	obvious; known; (R:) famous
յայտնուել	to be revealed; to appear
յանդիման	in front of; face to face
յանդիմանել	to reproach, to scold
յանդուգն	bold
յանկարծ, յանկարծակի	suddenly
յանկարծական	sudden, unexpected
յանձն առնել	to accept
յանձնաժողով	committee, commission
յանձնառութիւն	acceptance; commitment
յանձնարարութիւն	recommendation
յանձնել	to give; to trust
յանձնուել	to surrender
յանցագործ	guilty; transgressor, offender
յանցանք	guilt, offense; fault
յանցաւոր	guilty
յաշտ	sacrifice
-ից տեղ AA	place of ~, temple
յաջող	prosperous, successful
յաջողել	to succeed, to prosper
յաջողութիւն	success
յաջորդ	successor; successive, following
յաջորդել	to follow
յառել	to stare, to look with fixed eyes
յասմիկ	jasmine
յատակ	bottom, floor
յատկանիշ, յատկանշան	characteristic
յատկապէս	especially
յատկացնել	to appropriate; to assign
յատկութիւն	quality
յատոց	pruning-knife
յատուկ	special
յարաբերութիւն	relation
յարգանք	respect
յարգել	to respect
յարդ	straw, chaff

յարդարել	to arrange; to dust
յարել	to adhere,to join; to add
յարկ	floor; roof
յարձակում	attack
յարձակուել	to attack,to assault
յարմար	proper; suitable
յաւիտեան	eternal
յափշտակել	to ravish,to snatch; to enrapture;to rob
յենարան	support
յենուլ	to lean against
յետ	after
յետագայ, հետագայ	/successive (coming) later,
յետադիմական	reactionary
յետաձգել	to postpone
յետամնաց	backward (adj.)
յետեւ	rear;behind
յետոյ	later;after
յիմար	foolish,mad
յիմարութիւն	madness,insanity
յիշատակ	memory: souvenir
յիշել	to remember
յիշողութիւն	memory
յիսուն	fifty
յղանալ	to conceive
յղի	pregnant
յոբելեան	jubilee
յոգնախումբ	crowded
յոգնել	to get tired
յոյզ	emotion; agitation
յոյն	Greek
յորդ	abundant
յորձանք	stream,tide; movement (pol.)
յուզել	to affect, to touch
յուզում,յուզմունք	emotion, excitement
յուզբաշ BW	(Tukirsh)captain /Soviet spelling/
յուլիս	July
յուղարկաւորութիւն	funeral
յունական	Greek
Յունաստան	Greece
յունարէն	Greek (language)
յունիս	June
յունուար	January
յուշագիր	memorandum
յուշաղբիւր	memorial fountain
յուշարձան	(memorial) monument, inscription
յուսադրական	encouraging
յուսալ	to hope
յուսահատ	hopeless, despondent
յստակ	clear,limpid
յօդուած	article; articulation
յօժար	willing, well disposed to
յօն,յօնք	eyebrow
յօշոտել	to kill brutally
յօրանջել	to yawn
յօրինել	to build; to form

Ն	400th
նա	he,she
նաեւ	also,too
նազ, նազանք	affected manners; gracefulness
նազելի	graceful,lovely
նախ	first, at first
նախագահ	president
նախագիծ	outline
նախադասել	to prefer
նախադասութիւն	sentence,phrase
նախադրեալ	premise; prefixed
նախադրութիւն	preposition
նախաձեռնութիւն	initiative
նախանձ	envy;jealousy
նախապաշարում	superstition; prejudice
նախապատմութիւն	prehistory
նախապատրաստել	to prepare; to predispose
նախասենեակ	entrance hall; waiting room
նախասիրութիւն	preference; predilection
նախատել	to insult
նախատեսել	to foresee
նախատեսիլ	prevision; prophecy
նախարար	Armenian magnates, minister
նախիր	flock herd of cattle
նախկին	former,early
նախնական	original;primitive
նախնի	ancient,primitive
նախնիք	ancestors
նախշ BW	pattern (painting)
նախորդ	precedent;prior; predecessor
նախրապան, նախրորդ	shepherd
նահանգ	province;State
Միացեալ -ներ	United States
նահանջ	retreat
նահանջել	to retreat
նահապետ	patriarch
նահատակ	martyr; champion
նամակ	letter
նամարդ BW	monster, brute
նամուս BW	honor, dignity
նայ	humid
նայել	to look at
նայած (R:)	as to, considering
չնայած	unconsidered
նայուածք	look, glance
նապաստակ	hare
նարգիզ	narcissus
նարգիլէ	oriental waterpipe
նարեկ	A-n prayer-book
նարինջ	orange
նարնջագոյն	orange (color)
նաւ	ship, boat vessel
նաւաբեկութիւն	shipwreck
նաւակ	boat, bark
նաւամատոյց	wharf

նաւասարդ	First Armenian month
նաւաստի	sailor
նաւավար	captain of ship
նեգր BW	negro
նեխել	to rot, to fester; to stink
նեղ	narrow; short of money
նեղանալ	to get angry
նեղութիւն	trouble
նենգ, նենգաւոր	treacherous; perfidious
նենգութիւն	intrigue
նետ	arrow
նետել	to throw
ներգոյական	locative
ներգործական	transitive
ներգրաւել	to involve; to incorporate
ներդաշնակ	harmonious
ներդնել	to invest; to put in
ներել	to excuse; to pardon
ներխուժել	to invade
ներկ	paint;color; dye
ներկայ	present
ներկայանալ	to present oneself
ներկայացնել	to present
ներկայացում	show, performance
ներկայացուցիչ	representative
ներկայութիւն	presence
ներհակ	opposite, contrary
ներշնչել	to inspire
ներշնչում	inspiration
ներշունչ, ներշնչուած	inspired
ներողամիտ	indulgent
ներողութիւն	indulgence; pardon! Excuse me!
ներուժ	energy
ներում	pardon
ներս	in, inside, within
ներքեւ, ներքոյ	under, beneath
ներքին	interior
ներքուստ	from inside
ներքնաշխարհ	inner life, world within us
նզով(ք)	curse, anathema
նժոյգ	steed, horse
նիզակ	lance, spear
նիհար	meager, thin
նիստ	seat; residence; /meeting
նիստ ու կաց	way of living;behavior
նիրհել	to doze
նիւթ	matter;topic, theme, subject
նիւթական	material
նիւթապաշտ	materialist
նկատել	to observe, to consider
նկատմամբ	concerning, in regard of
նկատում	consideration, observation
նկար	painting;picture
նկարագրել	to describe

նկարահանել	to photograph
նկարիչ	painter
նման	similar, like
նմոյշ, նմուշ	sample
ննջասենեակ, ննջարան	dormitory, bedroom
ննջել	to sleep
նշան	sign, mark; signal
նշանակ	sign; symptom
նշանակել	to signify; to appoint
նշանակութիւն	meaning
նշանաւոր	famous;notable, remarkable
նշել	to indicate; to note,mention
նշենի	almond tree
նշմարել	to see, to perceive
նոյեմբեր	November
նոյն	same;identical
նոյնպէս	so; the same way; alike
նովէլ BW	novel
նոր	new
- միայն	now only
նորա	his,her
նորանոր	very new; surprising
նորատունկ	young plant
նորից	again, anew
նուշ	almond;sweet
նոքա	they
նպաստել	to support,to help; to contribute
նպատակ	aim, goal
նստարան	bench
նստել	to sit down;to sit

նրա	his, her
նրանք	they
նրբագեղ	slender, svelte
նրբերանգ	(in)fine colors, shades
նուազ	less
նուազեցնել	to diminish
նուաղել	to faint
նուաճել	to subjugate; to conquer
նուաստացում	humiliation
նուէր	gift,donation
նուիրական	sacred
նուիրել	to donate
նօթի, անօթի	hungry
նօսր	thin, rare
նօսրանալ	to become rare, rarified

Շ	500th
շալ	shawl
շալւար,շալվար	BW trousers
շահ	shah,Persian king
շահ	gain,benefit
շահագործել	to exploit; to benefit
շահագրգռել	to interest; to challenge
շահզադա BW	royal offspring
շաղ	dew
- տալ	to sprinkle
շաղախ	mortar;cement
շաղակրատել	to babble,to gossip
շաղկապ	conjunction
շամփուր	spit
շամփրել	to spit
շանթել	to fulminate; to bite(snake)
շաչիւն	click,rustling
շառաչել	to crack
շապիկ	shirt
շատ	many;very
շատ չանցած	soon after
շատախօս	loquacious
շատակեր	voracious
շատանալ	to multiply; to be satisfied
շատրւան	fountain
շար(ք)	row;series
մի շարք	a lot of,many
շարէշար,շարան շարան	in long range
շարադրութիւն	composition (of a text)
շարահիւսութիւն	syntax
շարել	to arrange,to put in ranks
շարժառիթ	motive
շարժել	to move
շարժուն	moving;active
շարունակ	continuously
շարունակել	to continue
շարունակութիւն	continuation
շաւիղ	path, route
շաքար	sugar
շեղ	oblique,in bias
շեղջ	heap,pile
շեմք	threshold
շեշտ	accent,stress; emphasis
շեշտակի	sharply; straight on
շեշտել	to stress
շերեփ	ladle
շերտ	strip;part; layer
շերտաւորում	stratification
շեփոր	trumpet
շէկ	glowing red; fair (color)
շէն	inhabited;gay
շէնք	building
շիթ	drop
շիկակարմիր	red
շիկանալ	to blush; to glow
շինանիւթ	building materials
շինարար	who likes to build; progressive
շինարարութիւն	construction
շինել	to build
շիտակ	right;straight
շիփ-շիտակ	straightforward
շիւար	confused,mixed up
շւարել	to confuse
շիւղ	splinter

շլացուցիչ	dazzling;fascinating
շլապ BW	hat
շղթայ	chain
շնական	cynic
շնթռել	to lie down
շնորհ(ք)	grace;gift; beauty
շնորհազեղ	gracious
շնորհալի	graceful
շնորհակալ	thankful,
- լինել	to thank
շնորհակալութիւն	gratitude, thank
շնորհել	to grant
շնորհիւ	thanks to, owing to
շնչառութիւն	respiration, breathing
շնչաւոր	living
շնչել	to breathe
շշմել	to be puzzled
շշնջել	to whisper
շոգ	heat
շոգեմակոյկ	steamboat
շոգենաւ	steamer
շոգի	steam
շող	ray,beam; shine
շողալ	to shine, to glitter
շողշողուն	shiny,bright
շողոքորթել	to flatter
շոյել	to caress, to pet
շոր	cloth,dress
շորվա BW	soup;stew
շուկայ	market

շուկայիկ	common,vulgar
շուն g.d. շան	dog
շունչ	breath
-ը կտրուել	to be out of breath
շուշան	lily
շուշւացնել	to whistle
շուռ գալ	to walk;to turn over
շուռ տալ	to turn
շուտ	quick
շուտով	soon
շուրթ,շրթունք	lip
շուրջ	around,about
շուք	shadow,shade; pomp, glory
շպար	rouge;paint (on the face)
շպարել	to paint o.s.; to color (fig.)
շպրտել	to throw away
շռայլ	lavish,wasteful
շռայլօրէն	lavishly
շտապել	to hurry on
շտկել	to arrange, to correct
շրէշ	glue
շրթունք	lip(s)
շրջադարձ	turning about, volte-face
շրջազգեստ	skirt,robe
շրջակայ	surrounding
շրջակայք	surroundings
շրջան	cycle;period; zone,region
շրջանակ	circle;frame
շրջապատ	environment; surrounding
շրջապատել	to surround
շրջել	to overturn; to change;to wander
շրջիկ	wandered; tourist
շւայտ	corrupted;lewd

շւայտօրէն	dissolutely
շւացնել	to whistle
շւաք	shadow
շփել	to rub
շփոթ	confused
շփոթել	to confound
շփոթւել	to be confused
շփշփել	to rub (emphatic.)
շքանշան	decoration,medal
շքեղ	magnificent,splendid
շքեղութիւն	splendor;luxury
շօշափել	to touch, to feel
շօշափելի	tangible,palpable

Ո	600th
ո եւ է	whoever
ոգել	to declaim
ոգեշունչ	fiery;inspiring
ոգետրել	to encourage; to inspire
ոգեւորել	to encourage
ոգի	spirit;ghost
ոզնի	hedge-hog
ոլոր	pea; twist
ոլոր-մոլոր	zigzag;contorted
ոլորապտոյտ	mazy;winding
ոլորել	to twist
ոլործուն,ոլորուն	twisted
ոլորտ	orbit
ոխ	grudge, rancor
ո՜	oh!
ողբ	lamentation
ողբալ	to lament, to deplore
ողբերգութիւն	tragedy
ողողել	to flood, to inundate
ողորմելի	to have pity
ողորմելի	miserable, pitiable
ողորմութիւն	pity;alms
ողջ	alive,living; all,entire
ոճ	style;method
ոճիր	crime
ոճրագործ	criminal
ոմն pl.ոմանք	someone, -s
ոյժ	force,strength
ոնց որ	as, like

ոչ	no
ոչինչ	nothing;(R:) no bad
ոչխար	sheep
ոչնչացնել	to annihilate, to destroy
ոռնալ	to yell, to howl
ոռոգել	to water, to irrigate
ոսկեայ, ոսկէ	golden, of gold
ոսկեգոյն	golden color
ոսկեդար	Golden Age
ոսկեզօծ	gold covered,gilded
ոսկեծին	"born of gold",epithet of goddess Anahit
ոսկեկազմ	gold-bound
ոսկեհեր	blond
ոսկեմայր	"golden mother",epithet of goddess Anahit
ոսկեսէր	fond of money,gold; avaricious
ոսկի	gold
ոսկր ոսկոր	bone
ոսոխ	rival, adversary
ոսպ	lentil
ոստայն	web;tissue
ոստանիկ	of the royal province Ayrarat (hist.)
ոստիկան	police;Arab governor of Armenia (hist.)
ոստիկանութիւն	police force
ոստիկանապետ	chief of police
ոստիկանատուն	police station
ոստում (ոստիւն)	jump,bound,bounce
ոստոստել	to hop;to jump
ով	who; oh (interj.)

ովազիս, ովասիս	oasis
ովկեան, ովկիան, ովկիանոս	ocean
ովսաննա	hosannah
ոտ, ոտն	foot
ոտաբոբիկ	bare-footed
ոտանաւոր	infantry
ոտնաման	footwear; shoes
ոտնաձայն	(to hear some-one)walk
ոտք	foot
որ	that;which
որակ	quality
որակեալ	qualified
որբ	orphan
որբանոց	orphanage
որբեւայրի	widow
որդ	worm
որդան կարմիր	cochineal
որդեգրել	to adopt
որդի	son
որեւէ	whosoever; whatsoever
որթ, որթատունկ	vine
որթ, հորթ	calf
որձ	male
որձկալ	to hiccup
որմ, որմն	wall
որմնասիւն	column in the wall
որոնել	to seek;to investigate
որոշ	certain; precise
որոշակի	clearly,expressly
որոշել	to decide, to determine
որոշում	decision
որովայն	womb;belly
որովհետեւ	because
որոտ, որոտում	thunder
որչափ	how much, how many
որպէս	how
որպէս զի	in order that
որպիսի	what kind;such
որս	game;hunting,chase
որսալ	to hunt
որսկան	hunter; hunting
որսորդ	hunter
որտեղ	where
որրան, օրրան	cradle;origin
որքան, որչափ	how much,how many
ու	and
ուզել, ուզենալ	to want,will
ութ	eight
ութամեայ	eight years of age
ութերորդ	eighth
ութսուն	eighty
ուժ, ոյժ	force, strength
ուժաթափ, ուժասպառ	exhausted
ուժգին, ուժեղ, ուժով	strong
ուժեղացնել	to strengthen
ուլ	kid, fawn
ուլունք	shell;bead;pearl;talisman
ուխտ	vow;clergy;religious order

ուխտաւոր	pilgrim; member of a religious order
ուղարկել	to send
ուղեկից	fellow-traveler
ուղեկցել	to accompany
ուղեղ	brain
ուղեւոր	traveler
ուղեւորուել	to travel, to depart
ուղի	route
ուղիղ	right;straight
ուղղագրութիւն	spelling
ուղղական	nominative
ուղղահայեաց	vertical
ուղղել	to correct
ուղղութիւն	direction
ուղտ	camel
ում	whom, to whom
ունենալ	to have
ունկ,ունկն	ear
ունկնդիր	auditor;listener
ուշ	late
ուշ,ուշք	mind, attention
ուշքի գալ	to become conscious
ուշագնացութիւն	fainting fit
ուշագրաւ	capturing; interesting
ուշադիր	attentive
ուշադրութիւն	attention
ուշանալ	to be late
ուշիմ	intelligent
ուռենի	willow
ուռկան	fishing net
ուռչել (intr.)	to swell
ուռցնել(trans.)	
ուս	shoulder
ուսանել	to learn; to study
ուսանող (masc.)	student
ուսանողուհի (fem.)	
ուսում,ուսմունք	study
ուսումնական	scientific
ուսումնատենչ	studious; fervor to study
ուսումնարան	school; college
ուսուցանել	to teach
ուսուցիչ	teacher
ուսուցչուհի	lady teacher
ուստի	whence,where from; hence
ուտել p. կերայ	to eat
ուտելիք	food
ուր	where
ուրախ	gay, merry
ուրախանալ	to feel glad
ուրանալ	to deny; to repudiate
ուրացող	renegade
ուրացում,-ցութիւն	denial
ուրբաթ	Friday
ուրեմն	then.consequently,
ուրիշ	other;else
ուրուր	kite(orn.)
որտեղ	where
ոք	one(pronoun)
ամեն ոք	every one
ոչ ոք	nobody

Չ 700th

չանգռել	to scratch
չար	bad, wicked; evil
չարաբարոյ	malicious;immoral
չարագործ	malefactor; criminal
չարագուշակ	ominous
չարադէմ	hideous
չարալլուկ	tortured,much tormented
չարակամ	malevolent, spiteful
չարաճճի	mischievous
չարիք	evil, disaster
չարութիւն	wickedness;malice; mischievousness
չարչարել	to torture, to torment
չարչի BW	peddler; shopkeeper
չարքաշ	tough in work, in suffering
չափ	measure;capacity; limits
չափազանց	extreme; excessive
չափահաս	adult
չափանիշ	norm
չափել	to measure
չափչփել	to measure minutely
չէզոք	neuter;neutral
չէզոքացնել	to neutralize; to isolate
չէ	no! it is not
չիբան BW	boil, abcess
չիբուխBW	pipe
չինար	plane-tree
չոր	dry
չորանալ	to dry out
չորեքշաբթի	Wednesday
չորս	four
չորսդասեայ	of four classes
չու	march
չուխա BW	fabric,textile
չոքել	to kneel down
չքանալ	to disappear
չքաւոր	indigent,needy
չքաւորութիւն	indigence
չքնաղ	charming;rare
չօլ ու դուրան BW	desert

Պ	800th
պալատ	palace
պախրայ	roe,buck
պակաս	deficient; less
պակասել	to lack; to run short
պահ	hour;moment; sentry
պահակէտ	guard place
պահանջ	demand,claim; need
պահանջել	to claim
պահարան	cupboard; envelope
պահել, պահպանել	to keep,to preserve; to save
պահեստ	reserve;deposit
պահպանողական	conservative
պաղ	cold
պաղպաջուն	shining, sparkling
պայթել	to burst, to explode
պայծառ	clear,brillant; bright
պայման	condition; term
պայմանաւորուել	to come to terms; to influence
պայուսակ	bag
պայքար	struggle; debate
- մղել	to fight
պանդուխտ	pilgrim;traveler
պանիր	cheese
պաշար, պաշարեղէն	food;provision; supply
պաշտել	to worship
պաշտպան	protector, defender
պաշտպանական պաշտպանողական	defensive
պաշտպանել	to defend
պաշտօնեայ	employee
պապ	grandfather
պապանձուել	to be speechless
պապենական	ancestral
պառաւ	old woman
պառկել	to lie (down)
պատ	wall
պատահաբար	accidentally, casually
պատահական	casual
պատահել	to meet; to occur
պատահմամբ	by accident,by chance
պատահմունք	AA events
պատահում	meeting
պատանի, պատանեակ	young (man)
պատառ	bite, slice; piece
պատառել	to tear
պատառոտուած	torn, ragged
պատասխան	answer
պատասխանատու	responsible
պատասխանել	to answer
պատարագ	offering, mass
պատգամ	message
պատգամաւոր	messenger
պատերազմ	war
պատերազմել	to wage a war
պատժել	to punish; to chastize
պատիժ	punishment; fine
պատիւ	honor
պատկանել	to pertain,to belong

պատկառանք	reverence; respect
պատկեր	picture, image
պատկերացնել պատկերել	to imagine, to think out; to present
պատճառ	reason; motive; cause
պատճառականութիւն	causality
պատճառաւ պատճառով	because of
պատմաբան	historian
պատմական	historical
պատմել	to tell, to relate, to narrate
պատմիչ	narrator; historian
պատմութիւն	history; story
պատմուած(ք)	story
պատնէշ	rampart; barricade
պատշաճ	suitable, fit
պատշգամ(բ)	balcony; terrace porch
պատուհան	window
պատուհաս	punishment; plague
պատում	variant of a tale; tale
պատռել պատառել	to tear, to rend
պատռտել	to tear in pieces
պատսպարել	to shelter, to protect
պատրաստ	ready
պատրաստել	to prepare
պատրաստութիւն	preparation; readiness
պատրոնտաշ BW	cartidge-box, pouch
պատրուակ	pretext
պատուական	precious
պատուաւոր	honorable
պատուել	to honor

պատուէր	order; instruction
պատուիրել	to order; to instruct
պար	dance; range of mountains
պարագայ	case; circumstance
պարագլուխ	master-mind, coryphaeus
պարահանդէս	ball, dance
պարան	cable, rope
պարանոց	neck; strait
պարապ	empty
պարապել	to be busy;
ինչով ես պարապում	what is your job?
պարբերական	periodical
պարգեւ	gift, present
պարգեւաբաշխութիւն	distribution of gifts
պարերգ	song (for dancing)
պարզ	simple; clear, serene
պարզ է	it is simple, obvious
պարզել	to simplify; to explain
առագաստ -	to set sail
պարզունակ	simple, simple-minded
պարիսպ	wall; fortification
պարծանք	vaunt, boasting; pride
պարծենկոտ	boaster, bragger
պարկ	sack
պարոն	baron; mister
պարունակել	to contain
պարսիկ	Persian
պարսկերէն	Persian(language)
Պարսկաստան	Persia, Iran
պարսպել	to fortify with a wall
պարտ(ք)	debt; duty
պարտական լինել	to owe; to be obliged

պարտաւոր	obliged
պարտիա BW	party
պէնսնէ BW	pince-nez,eye glass
պարտէզ	garden
պարտիզպան	gardener
պարտութիւն	defeat
պարտք,պարտ	debt;duty
պեծ	spark
պետ	chief,leader; principal
պետական	governmental
պետութիւն	government; State
Պետրոս	Peter
պերճ	superb,pompous
պերճախօս	eloquent
պզտիկ (vr. պզտի)WA	small, little
պէյ	Turkish beg,bey
պէս	as,like, alike
պէտ, պէտք	need,want,necessity
պէտք է	must (+ verb)
պիէս BW	play (theater)
պինդ	firm,hard,stiff
պինչ	nostrils
պիոներ BW	pioneer
պիտանի	useful
պիտի	must;WA particle of future tense
պիրկ	tight, tense
պլպլալ	to blink, to glimmer
պլպլան	glimmering
պղինձ	copper
պղտոր	turbid; muddy

պղտորել	to dim;to muddy
պճեղ	ankle-bone;clove of garlic
պճնանք	coquettery; attractive prettiness,artificial
պճնել	to adorn
պճնասէր	dandy,foppish
պնակ	dish, plate
պնդել	to insist; to tighten
պոգրոմ	pogrom
պոէտ	poet
պոկ գալ	to fall off
պոկել	to pluck,to pick; to wring
պողպատ	steel
պոչ	tail;rear
պորտրէ BW	portrait
պորտմոնէ BW	porte-monnaie, purse
պոռալ	to shout,to scream
պուկէտ BW	bouquet
պուճախ BW	hidden corner,recess
պուպուշ	vr. nice;variegated; hairy
պպզել	to crouch, to squat
պսակ	crown;(religious) wedding
պսակել	to crown;to marry
պսպլալ,պսպղալ	to shine
պսպղուն	shiny
պտղատու	fruit(tree);productive; fertile
պտոյտ	walk: rounds;swirl
- գալ	to turn
պտուղ	fruit
պրծնել	to finish; to escape
պրոբլեմ BW	problem
պրոգրէս BW	progress

պրոգրեսիվ	BW	progressive
պրոլետարիատ	BW	proletariat
պրոզա	BW	prose
պրոպագանդիստ	BW	propagandist
պրոցես	BW	process
պրովոկատոր	BW	provocator
պրոֆեսիա	BW	profession
պրոֆիլ	BW	profile
պրոֆեսոր	BW	professor

Ջ	900th
ջախջախել	to crush
ջահ	torch
ջահանդամ, ջհանդամ BW	hell
ջահել BW	young;unexperienced
ջահելանալ BW	to become younger to rejuvenate
ջայլամ	ostrich
ջան	dear
ջանք	effort
ջարդ	slaughter; massacre
ջարդարար	slaughterer
ջարդել	to slaughter;to shatter
ջարդուփշուր	shattered;crushed
ջգրել	to resent; to get angry
ջերմ	warm; fever
ջերմաջերմ	ardent(ly)
ջերմութիւն	warmth,heat; temperature
ջերմուկ	thermal water
ջէյրան BW	deer;fig.young, handsome man,lady
ջիլ, ջիղ	nerve;muscle
ջինջ	pure; clear
ջիւան BW	young man
ջլատել	to enervate; to weaken
ջլուտ ջղուտ	muscular, strong
ջղաձգական	irritating
ջղային	nervous
ջնջել	to wipe; to erase; to annul
ջոջ	alderman;rich peasant
ջորի	mule
ջութակ	violin
ջուր	water
ջրաբաշխ	water distributor; watershed
ջրաղաց	watermill
ջրամբար	cistern,water-tank
ջրարգել	dam
ջրանցք	aqueduct
ջրել	to water; to refute
ջրհեղեղ	deluge, flood
ջրօրհնէք	benediction of water (Arm.religious ceremony)

Ռ	1000th
ռաղ ելնել	BW to go away
ռազմ	battle, war
ռազմական	bellicose, warlike
ռազմիկ	warrior
ռահ	way, road
ռահվիրայ	pioneer
ռամիկ	common people, mob
ռայա BW	Christian subjects of Sultan
ռասա BW	race
ռաստ BW	right; direction
ռաստ գալ	to meet; to occur
ռեալ BW	real
ռեալիզմ BW	realism
ռեալիստօրէն	realistically
ռեակցիա, BW ռեակցիոն BW	reaction
ռեժիմ	BW regime
ռեժիսյոր BW	director; producer (theater)
ռեպերտուար	BW repertoire, repertory
ռեսպուբլիկա	BW republic
ռեվոլյուցիա	BW revolution
ռետին	eraser; resin, gum
ռեցենզիա	BW recension, (book) review; critics (mus.)
ռեֆորմ	BW reform
ռէս	BW headman (of a village)
ռմբակոծել	to bombard
ռոճիկ	salary
ռուբլի	rouble
ռումբ	bomb
ռունգ	nostrils
ռուս	Russian
Ռուսաստան	Russia

Ս 2000th

սա	this
սագ	goose
սազ	oriental stringed instrument (mus.)
սազել	to fit
սալ	anvil;flag stone
սալայատակ	ground(paved with flag stones)
սալոր	plum; prune
սակ	rate; tariff
սակայն	but;however
սակարան	exchange, stock Exchange
սակարկել	to bargain for, to haggle
սակաւ	little,few, scanty
սակաւախօս	taciturn, reticent
սահել	to slide,to slip, to glide;to flow
սահման	limit;frontier
Գիրք Սահմանաց	AA book of Definitions
սահմանադրութիւն	Constitution
սահմանաքար	boundary stone, landmark
սահմանել	to define;to decide; to determine
սահնակ	sled;sledge
սաղարթ	foliage, leaves
սաղարթաւոր	leafy
սամիթ	anise;dill
սաղմ	embryo
սայթաքել	to stumble,to tip
սայլ	chariot, cart
սայր	edge (of knife;fig.)
սան	kettle, boiler; pupil,godchild

Սանդարամետ(ք) – դժոխոց	Hades (myth.) hell(lit.)
սանդուղ	stairs;ladder; staircase
սանդվիչ	sandwich
սանձ	bridle, reins
սանր, սանտր*	comb
սանրուել	to comb
սապոն BW	soap
սառ,սառն	icy , cold
սառնամանիք	frost
սառնասիրտ	cold-blooded
սառնորակ	icelike; crystalline
սառոյց	ice
սասանուել	to be shaken
սասունցի	inhabitants of Sassoon,Armenia
սաստել	to scold,to reprimand
սաստիկ	excessively; violently
սաստկանալ	to become intense, violent
սատանայ	Satan,devil
սատափ BW	nacre,mother of pearl
սատիրա BW	satyr
սատկել	to perish
սար	mountain; peak,summit
սարալանջ	slope of a mountain
սարահարթ	plateau
սարդ	spider
սարդի ոստայն	web of spider
սարդար BW	Persian governor in Erivan (hist.)
սարկաւագ	deacon
սարուոր	visitor of summer resort
սարսաղ BW	stupid

սարսափ	horror, fright
սարսափահար	horrified, frightened
սարսափել	to be frightened
սարսափելի	frightful, horrifying
սարսուռ	shiver
սարսռալ	to shiver
սարքաւորել	to fit, to mount; to set up
սարքել	to arrange, to prepare; to fit
սաւառնակ	airplane
սաւառնել	to fly; to fly above
սափրել	to shave
սափրիչ	barber
սաքու BW	platform for rest; warming room
սեամ(ք)	threshold
սեզոն BW	season
սեթեւեթ	affected (manners etc.)
սելծ BW	Seltzer-water
սեղան	table; banquet
սեղմել	to press
սենեակ	room
սեպագիր	cuneiform
սեպհական, սեփական	one's own; proper
սեպտեմբեր	September
սեռ	sex; gender
սեռական	genitive
սերժանդ BW	sergeant
սեր	cream
սերմ	seed
սերունդ	generation
սերտ	solid; intimate (friend)
սերտօրէն	cordially, intimately
սեւ, սեւաթոյր	black
սեւ կապել	to mourn
սեւանալ	to become dark
սեւակն, սեւաչեայ	black-eyed
սեւեռել	to fix; to gaze
սեփական	one's own
սեփականութիւն	property
սէյրան BW	view, scenery
սէյրան անել	to look at
սէր	love
սըրթսըրթալ	to shiver
սթափուել	to wake up
սիրական	beloved one, sweet-heart
սիրային	erotic
սիրահար	fallen in love
սիրահարուել	to fall in love
սիստեմ BW	system
սիրայօժար	willing(ly); glad(ly); ready
սիրել	to love; to like
սիրելի	dear; lovely
սիրուհի	sweetheart
սիրուն	pretty; lovely
սիրտ	heart
- անել	to have courage, to venture
սիւն	column
սլացիկ	tall, high
սլաք	dart, arrow; hand (of watch)
սխալ	wrong; mistake, error
սխալուել	to make a mistake
սխեմա BW	scheme; pattern

սխոլաստիկ BW	scholastic
սխտոր, խստոր	garlic
սխրագործութիւն	bravery, heroism
սխրանք	admiration; heroic deed
սկեսուր, կեսուր	mother-in-law (husband's m.)
սկի, for *իսկի*	at all
սկիզբ, սկիզբն	beginning; source; origin
սկզբնաւորել	to begin; to originate
սկզբունք	principle
սկսել	to begin, to start
**սղմել, սեղմել*	to press
սղնախ	military camp of Armenians (hist.)
սմբակ	hoof
սյուժե BW	subject, (sujet, Fr.) (Soviet spelling)
սնահաւատ	superstitious
սնամէջ	empty; void; worm-eaten
սնանգանալ, **սնանկանալ*	to become bankrupt, insolvent
սնար	bedside
սնդուկ, **սնտուկ*	box, case
սնունդ	food, nutriment
սոխ	onion
սոխակ	nightingale
սողալ	to crawl, to creep
սողուն	reptile
Սողոմոն	Solomon
սոյն	same; this
սոսկալ	to fear, to dread
սոսկալի	dreadful, terrible
սով	famine
սոված, սովեալ	hungry, starving
սովետական BW	Soviet
սովոր	accustomed, used to
սովորաբար	usually
սովորական	customary, usual
սովորել	to study, to learn; to get used to
սովորոյթ, սովորութիւն	habit, custom, usage
սոցիալ BW	social
սոցիալիզմ BW	socialism
սոցիալիստական BW	socialist
սուգ	mourning
սուզել	to dive, to plunge
սուլել	to whistle
սուլթան	Sultan
սուս sl.	silence!
սուս ու փուս	in silence
սուտ	false, untrue, lie
սուտակ	ruby
սուր	sword; sharp
սրի քաշել	to put to the sword, to kill
սուրալ	to run swiftly; to rush, to fly
սուրբ	pure; holy, saint
սուրհանդակ	messenger; courier
սուրճ	coffee
սպանել	to kill
սպանդանոց	slaughter-house
սպառազինել	to arm
սպառել	to exhaust, to consume

սպառնալ	to threaten, to menace
սպառնալիք	threat, menace
սպասել	to wait, to expect
սպասուհի	woman servant
սպի	scar; stamen (bot.)
սպիտակ	white
սպիտակախառն	mixed with white
սպրդնել, սփրթնել	to turn pale
սվսվալ	to cackle, to whistle softly
* ստակ	money
ստանալ	to receive, to get, to obtain
ստանձնել	to take over, to assume
ստացուածք	property, goods
ստեղծագործութիւն	creation
ստեղծել	to create
ստիպել	to force; to urge; to press
ստոյգ	certain, sure; true
ստոր	low; comma
ստորագրութիւն	description
ստորադասել	to subordinate
ստորակէտ	comma
ստորերկրեայ	underground
ստորին	low; abject, mean
ստորոտ	foot of a mountain skirt; lower part
ստուգել	to verify; to ascertain
ստրկահաճ	servile
ստրկացնել	to enslave; to tyrannize
ստրուկ	slave
ստուար	large; huge; bulky
ստուեր	shadow
ստուերոտ, ստուերախիտ	shadowy
սրածայր	pointed, peaked;
սրահ	hall
սրամիտ	sagacious; subtle; penetrating
սրանք	these
սրբագործել	to sanctify; to consecrate
սրբագրել	to correct
սրբագրիչ	corrector
սրբազան	holy; Most Reverend (Bishop's title)
սրբապղծութիւն	sacrilege
սրբել	to clean, to purify
սրբիչ	towel
սրբութիւն	holiness, sanctity; Holy Communion
սրել	to sharpen; to whet; to grind
սրիկայ	rascal, wicked
սրինգ	flute
սրսկել	to sprinkle; to inject
սրտագին	cordial
սրտադող	with palpitating heart; fearful
սրտակեղեք	heart-rending
սրտաճաք	scared to death
սրտաճմլիկ	touching, heart-breaking
սրտամաշ	anxious
սրտամեռ	unfortunate; poor
սրտանց	heartily
սրտապարար	with broken heart
սրտառուչ	touching, moving
սրտատրոփ	trembling for; longing for

սրտմտութիւն	anger
սրտցաւ	heart-ache;sensitive
սրուակ	phial
սփիւռք	diaspora
սփիւռքահայութիւն	Armenians in the diaspora
սփոփել	to relieve, to console
սփռել	to spread; to scatter
սքանչանալ	to admire
սքանչելի	admirable, wonderful
սօս, սօսի	sycamore, white maple
սօսափիւն	murmur, rustling of leaves

Վ	3000th
վազել	to run, to rush
վազվզել	to run about, to rove
վաթսուն	sixty
վալս	waltz
վախ	fear
վախազդել	to frighten
վախենալ	to fear
վախկոտ	timid;coward
վախճան	end,term;goal
վախճանուել	to pass away, to die
վախտ BW	time
վահան	shield
վաղ	early, soon
վաղեմի	old, antique
վաղը	tomorrow
վաղուց	since long, long time ago
վաղօրոք	long time ago, formerly
Վաղարշապատ	capital,religious center of Armenia
վաճառ	sale
վաճառել	to sell
վաճառական	merchant
վաճառանոց	store
վա՜յ	woe;oh!
վայել	fit, becoming; to lament
վայելել	to enjoy
վայելուչ	decent , seemly
վայլահ BW	by God!

վայր	place, spot; down
վայրագ	savage, wild
վայրկեան	minute,moment
վայրկենական	instantaneous
վանական	monk;monastic
վանահայր	abbot
վանդակ	cage
վանկ	syllable
վանք	monastery; convent
վաշ	interj.oh!ah!
վաշխառու	usurer
վառ	burning, ardent; intense
վառել	to burn;to light; to adorn, to trim
վառելափայտ	fire-wood
վառօտ	gunpowder
Վասակ	hist. person; traitor
վասն AA	for, in behalf of
վասն զի	because
վաստակ	gain,profit; earnings;merit
վաստակաւոր	meritorious; emeritus
վաստակել	to work; to earn
վավաշոտ	lewd; promiscuous
վատ	bad,base;coward
վատանալ	to get worse; to aggravate
վար, վայր	down, below
վարագոյր	curtain
վարազ	boar
վարակել	to infect

վարանել	to hesitate, to waiver
վարար	lascivious; abundant
վարդ	rose; rose-like
վարդագոյն	rose-colored, rosy
վարդապետ	Armenian unmarried priest
վարդաստան	rose garden
Վարդավառ	feast of Transfiguration (rel.)
վարդենի, վարդի	rose-bush
վարել	to conduct;to lead;to drive
կեանքը -	to live
վարժ	trained;skilled; used
վարժապետ	teacher
վարժարան	school,college
վարժութիւն	exercise; training
վարժուհի	lady teacher
վարժւել	to get used,
վարիանտ BW	variant
վարիչ	manager;rector; conductor
վարձ(ք)	pay ,wages; reward
վարձատրել	to reward
վարձկան	hired man; mercenary
վարձու	for rent
- տալ	to rent
վարմունք	conduct
վարունգ	cucumber
վարչական	administrative
վարչապետ	premier (of a Government)
վարչութիւն	administration; management
վարպետ	master; expert
վար-վեր	up and down; approximately
վարք	life;conduct
վարքագիծ	course of life
վարքագրական	biographic
վեհ	majestic;grand; imposing
վեհանձն	generous, magnanimous
վեհափառ	magnificent (Catholicos' title)
Վենետիկ	Venice
վեր	up, upward;upon
վեր ու վար	up and down; approximately
վերաբերմամբ	in regard of, in connection with
վերաբերող	belonging; related to
վերաբերում	relation
ինչ վերաբերում է (v.R:)	as to
վերադառնալ	to return; to come back
վերադարձ	return
վերականգնել	to restore
վերակացու	supervisor
Վերափոխում	Assumption (rel.)
վերածել	to reduce;to change; to translate
վերածնել	to be reborn; to regenerate
վերածնութիւն	rebirth; Renaissance
վերահաս	imminent; aware
վերամշակել	to re-elaborate; to revise (a book)
վերանալ	to rise;to ascend; to be distracted
վերանորոգել	to repair; to restore
վերաշինել	to rebuild
վերայ AA *վրայ*	upon, on, over
վերապահ	reserved;reticent
վերասլաց	flying upward; high, tall;exalted

վերարկու	overcoat
վերարտադրել	to reproduce
վերացական	abstract
վերացնել	to raise;to remove; to abstract
վերելակ	elevator
վերելք	ascent;raising; progress
վերեւ	above
վերի, վերին	upper(adj.), above
վերլուծութիւն	analysis;Categories
վերծանել	to investigate
վերհսկել	to supervise
վերմակ	blanket;quilt
վերյիշել	to recall;to remember
վերնագիր	title (of a book); epigraph
վերնայարկ	upper floor
վերնատուն	church gallery; roof
վերշոկ BW	Russian measure
վերջ	end
- ի վերջոյ	finally
վերջալոյս	(evening-)twilight
վերջակէտ	stop, period; end
վերջանալ	to end, to finish
վերջապէս	finally, at last
վերջաւորութիւն	end
վերջերս	lately
վերջին	final, last
վերջնագիր	ultimatum
վերջնականապէս	definitely, ultimately
վերսկսել	to begin again, to start again
վերստին	again,once more
վերցնել	to lift,to raise; to remove
վեց	six
վզուրկ	great (Persian title, hist.)
վզվզալ	to buzz
վէճ	dispute; debate
վէմ	rock;stone
վէպ	novel,fiction; story
վէրք	wound
վիզ	neck
վիթխարի	gigantic; monstrous
վիլլա LW	cottage
վիհ	abyss
վիճաբանել	to discuss; to debate
վիճակ	condition, state
վիճակուել	to obtain as a share; to be chosen by chance
վիճել	to discuss; to debate
վին	lute
վիշապ	dragon;typhoon whirlpool
վիշապաձայն	with,in a dragon's (= terrifying) voice
վիշապաքաղ	'dragon-fighter' epithet of god Vahagn
վիշտ	grief,sufferings, pain
վիպասան	novelist
վիրաւոր	wounded
վիրաւորական, վիրաւորիչ	offensive, hurting
վիրաւորել	to wound; to offend
վկայ	witness;martyr
վկայութիւն	witness,testimony
վհատել	to despair, to be discouraged

վճար	pay, payment
վճարել	to pay
վճիռ	decision; verdict
վճիտ	clear, limpid
վճռական	decisive
վճռել	to decide, to resolve
վնաս	damage, harm; danger
վնասել	to harm, to damage
վշտացնել	to offend; to pain
վշտոտ	pained, grieved
վոհմակ	pack of hounds, wolves
վուշ	flax
վռնդել, վռնտել	to expel, to banish
վսեմ	sublime, eminent
վսեմապատիւ	magnificent
վստահ	confident, sure
վստահել	to trust, to rely on
վստահելի	dependable, trustworthy
վտակ	brook, creek
վտանգ	danger
վտանգաւոր	dangerous
վտիտ	thin, skinny; lean
վրայ	on, upon
- հասնել	to surprise; to come unexpectedly
վրան	tent
Վրաստան	Georgia
վրացի	Georgian
վրդովել	to alarm, to upset
վրէժ	vengence, revenge
վրիպել	to fail; to miss

Տ	4000th
տագնապ	anxiety, trouble; crisis
տագնապալի(ց)	anxious; critical
տալ	to give; to strike; sister-in-law
(կարմրին) տալ	to have a (reddish) tinge
տախտակ	board, plank; plate
տակ	under, beneath, below
տակն ու վրայ	upset, excited
տակառ	barrel
տակաւին	yet, still
տաղ	verse; song
տաղանդ	talent
տաճար	temple; church
տանել	to carry; to take to
տանիք	roof
տանձ	pear
տանջանք	torture, torment; pain, anguish
տանջել	to torture, to torment
տանտէր	landlord; house-owner
տանտիկին	landlady; mother of the family
տաշել	to chip, to hew down
տաշեղ	chip
տաշտ	trough
տապ անել	to lie flat
տապալել	to overthrow; to demolish
տապակել	to fry; to burn alive
տապան	tomb; Noah's ark
տապանագիր	epitaph
տառանիշ	character, letters
տառապագին	suffering; miserable
տառապանք	misery, tribulation
տառապել	to suffer, to grieve at
տառեխ	herring
տասն, տաս	ten
տասնամեակ	tenth anniversary
տասնամեայ	ten years old
տասնեակ	decade
տատ, տատիկ	grandmother
տատանուել	to float, to be suspended; to hesitate
տարագիր	exiled, expatriated
տարազ	dress, costume; uniform
տարածել	to extend, to spread
տարածութիւն	extension
տարակոյս, տարակուսանք	doubt
տարափ	shower, abundant rain
տարբեր	different
տարբերել	to differ, to be unlike
տարբերութիւն	difference
տարեկան	yearly; of (so many) /years old
քսան տարեկան	twenty years old
տարեմուտ	New Year's day
տարի	year
տարիք	age (of life)
տարիքաւոր	aged, ancient
տարր pl. տարերք	element

տարրական	elementary
տարուել	to be taken away; to be enraptured, thrilled
տարօրինակ	strange;extraordinary; excentric
տաւիղ	harp
տափակ	flat
տափատ	pants, trousers
տաք	warm;hot/hotspur
տաքարիւն	warmblooded;hothead,
տաքանալ	to get warm;to warm up
տաքութիւն	heat; fever
տգեղ	ugly
տգէտ	ignorant
տեարք g.d. տերանց AA	gentlemen;chiefs of princely families
տեխնիկական BW	technical
տեղ (տեղի AA)	place,spot
տեղի տալ	to give way
տեղական	local
տեղահան	eradicated;displaced,exiled
տեղահանութիւն	deportation
տեղանուն	topographical name
տեղաշարժել	to transfer, to move
տեղացի	native (people)
տեղաւորել	to settle; to install
տեղափոխել	to move, to transport
տեղեկանալ	to inquire; to look out for
տեղեկութիւն	information
տեղն ու տեղը	on the spot
տենդ	fever
տենդային	feverish
տենդենց BW	tendency
տենչ	desire, wish
տենչալ	to desire; to covet
տեսակ	species,sort,kind
տեսակէտ	point of view
տեսակցել	to meet; to interview
տեսարան	scene;scenery
տեսնել, տեսանել	to see
տեսող,տեսնող,տեսանող	observer; foreseer
տեսութիւն	sight;vision; theory
տեսուչ	superintendant
տեսք	look, appearance; view
տետր,տետրակ	note-book
տերեւ	leaf
տեւական,տեւողական	permanent, durable
տեւել	to last
տեքստ BW	text
տէգ	pike
տէր g. տիրոջ	lord;sir;master, proprietor
տէրութիւն	State, government
տէրտէր	married priest
տժգոյն,դժգոյն	pale,discolored
տիեզեր,տիեզերք	universe
տիեզերածնութիւն	cosmogony
տիեզերական	universal
տիեզերանաւ	space-ship, -- craft
տիկ	bag made of goat's skin
տիկին g.d. տիկնոջ	lady
տիպ	type;printing

տիպական	typical;characteristic
տիպականացնել	to characterize
տիպար	type,model,pattern;typical
տիտան	giant,titan
տիրաբար,տիրապէս	domineering;arbitrarily
Տիրամայր	God's Mother
տիրանալ	to take possession of;to usurp
տիրապետել	to dominate,master
տիրացու	choir member;seminarist
տիրել	to rule;to dominate;to master
տխմար	stupid,idiotic
տխուր	sad;sorrowful
տխրագին	sorrowful(ly)
տխրահռչակ	ill-famed
տխրել	to become sad
տկար	weak
տկարակազմ	weakling
տկլոր	bare, nude
տհաճութիւն	discontent, dissatisfaction
տհաս	raw,unripe,crude;immature
տղամարդ	man
տղայ	child;young man;lad
տղերք coll.	boys
տնկել	to plant
տնտես	manager;steward;economist
տնտեսական	economical
տնտեսութիւն	economy
տնտղալ,տնտղել	to inspect carefully, to examine
տնտնալ	to linger,to hesitate
տնքալ	to sigh
տնօրէն	director;administrator
տնօրինել	to dispose;to decide;to order
տոգորել	to imbibe;to take a note of,to memorize
տոկոս	interest; rate, percentage
տոկուն	tough, persistent
տոհմ	tribe;princely family
տոմար	register;account book;calendar
տոմսակ	note;ticket
տող	line
տողադարձ	division of words
տոն BW	tone
տոպրակ	sack
տոտ	paw
տուժել	to lose,to suffer losses
տուն g.d. տան	house
տունկ	plant
տուրք	duty;tax
տուֆ	tufa (petrology)
տպագրել, տպել	to print
տպարան	printing house
տպարանատէր	printer
տպաւորութիւն	impression
տրադիցիա BW	tradition
տրական	dative
տրամաբանել	to reason
տրամադրել	to dispose
տրամադրութիւն	disposition;mood
տրամվայ BW	tramway,street car

տրաքել		to burst
տրոլեյբուս	BW	trolly-bus
տրոպիկ	BW	tropical
տրորել		to rub; to crush; to stamp
տրտում		sad
տրտունջ		complaint
տրտնջալ		to complain
տոթ		heat
տոն		feast, holiday
տոնել		to celebrate
տոնախմբություն		public celebration
տոնական		festive
տոնակատարություն		celebration

ր	5000th
րոպէ	minute
րոպէապէս	instantly, immediately

8 6000th

ցածր	low;mean
ցածրադիր	low
ցածրանալ	to decrease; to subside
ցամաք	land;dry,barren;
ցամաքային	continental
ցայտել	to spout; to stand out
ցայտուն	outstanding, prominent
ցանել	to sow
ցանկանալ	to desire; to covet
ցանկասէր	sensual
ցանկութիւն	desire; passion
ցանց	ret
ցանք	sowing; seed
ցասում	anger
ցատկել	to jump
ցար	Tsar
ցարական	Tsarist
ցաւ	pain,ache; sorrow,grief
ցաւալի	painful
ցաւակցութիւն	condolence; sympathy
ցաւել	to feel pain; to be sorry
ցաւոտ	painful,sore
ցեխ	mud
ցեղ	race;tribe
ցեղախումբ	racial group
ցերեկ	daytime
ցիլինդր BW	cylinder (hat)

ցից	pole;erect, upright
ցմահ	lifelong,for one's lifetime
ցնդել	to evaporate; to dote
ցնծալ	to rejoice, to be joyful,to jubilate
ցնծութիւն	joy;exaltation
ցնորւել	to be delirious, to dote
ցնցել	to shake,to jolt
ցնցուղ	watering-can
ցոլալ	to shine,to glitter; to reflect
ցոլք	flash; reflection
ցոյց	show;demonstration
ցոյց տալ	to show;to prove
ցորեն	wheat
ցորենաբարձ	loaded with wheat
ցուլ	bull
ցուպ	stick
ցուրտ	cold
ցուցաբերել	to show, to demonstrate
ցուցադրել	to exhibit
ցուցակ	list;catalogue
ցուցահանդէս	exhibition
ցուցամոլութիւն	ostentation
ցուցանակ	display (in stores)
ցուցանիշ	indicator; norm
ցուցմունք	indication
ցոփ	loose,lascivious, lewd
ցտեսութիւն	good-bye
ցրիւ տալ	to scatter

ցրել	to scatter
ցցւել	to stand erect, to bristle
ցօղ	dew
ցօղել	to bedew, to sprinkle
ցօղուն	stem,stalk

Փ

փաթաթել		to wrap up,to bind;to embrace
փալաս	BW	old rug; rag
փախչել		to flee;to avoid; to frustrate
փախցնել		to snatch; to kidnap
փակ		shut, closed
փականք		lock
փակել		to shut, to close
փաՙլեւան	BW	champion;athlete, hero
փաղաքշել		to caress; to adulate
փայ	BW	pie (English)
փայ	BW	share (Turkish)
փայլատակել		to flash
փայլուն		shiny,brilliant
փայտ		wood;board,plank
փայտանալ		to get stiff,stringy
փայփայել		to pet, to fondle
փաշա	BW	Turkish mil.title
փառ		fur;film
փառաՙեղ,փառաւոր		splendid, glorious
փառասէր		ambitious
փառաւոն փարաւոն	BW	Pharaoh
փառք		glory
փառք Աստուծոյ		thank God
փասիան,փասեան		pheasant
փաստ		proof, argument
փարատել		to dissipate
փարդէ	BW	curtain
փարել		to embrace
փարելի		adorable;charming
փարթամ		opulent, rich; luxurious
փարթամօրէն		luxuriously
փարիսեցի		Pharisee; hypocrite
փարուել		to embrace
փափագ		desire, wish
փափախ	BW	hat of fur,leather
փափուկ		soft
փեթակ		beehive
փետուր		feather
փետտել		to pluck(hen etc.)
փետրաՙանել		to pull out the feather
փետրուար		February
փերթ		patch
փէշ		skirt
փէտանալ		vr.for փայտանալ (see)
փթել		to decompose; to decay
փիղ		elephant
փիլիսոփայ		philospher
փիւնիկեցի		Phoenician
փլուզում		ruin, break-down
փլչել		to collapse
փղոսկր		ivory
փնթի	BW	dirty
փնթկալ		to laugh
փնթփնթալ		to mumble
փնտրել,փնտռել		to search,to seek
փշուր		crumbs; smithereens
փշրել		to crumble; to crush

փոթորիկ	storm
փոխ տալ	to lend
փոխաղարձ(աբար)	mutual(ly)
փոխանակ	instead of
փոխարէն	in return
փոխարքայ	vice-roy
փոխել	to change
փող	money;(gun) barrel; trumpet
փողահարութիւն	playing trumpet; boasting publicity
փողկապ	neck-tie
փողոց	street
փոշի	dust;powder
փոշմանել BW	to repent
փոս	pit, foss
փոսանալ	to sink, to form a pit
փորագրել	to engrave
փորել	to dig
փորձ	trial,test; experience
փորձել	to try,to test
փորձիչ	tempter;devil
փորփրել	to dig (emphatical)
փութալ	to be in a hurry
փուլ գալ	to collapse
փունջ	bouquet
փուռ	baker-oven; furnace
փոփոխել	to change repeatedly
փուք	breeze, wind
փուքս	bellows
փոքր,փոքրիկ	small, little
փոքրահասակ	short;young
փոքրանալ	to grow smaller
փչել	to blow
փչացնել	to destroy; to spoil
փռել, սփռել	to spread
փրկարար	salutary, beneficial
փրկել	to save; to redeem
փրկիչ	Savior; rescuer
փրփուր	foam
փքել	to swell
փքուն	swollen; conceit; proud

ք

քահանայ		priest
քաղաք		city,town
քաղաքական		political
քաղաքային		municipal
քաղաքավար,քաղաքավարի		polite
քաղաքավարութիւն		politeness
քաղաքացի		citizen
քաղաքացիութիւն		citizenship
քաղց		hunger
քաղցած		hungry
քաղցր, քաղցրահամ		sweet
քաղքենի,քաղքենիական		urban; /bourgeois
քամել		to wring out
քամի		wind
քայլ		step
քայլափոխ		step,stepping
քայլել		to walk
քան,քան թէ,քանց		than (comparative)
քանդակ		sculpture
քանդակագործ		sculptor
քանդակել		to carve
քանդել		to destroy
քանեոն		canyon
քանի		how many
մի քանի		some
քաշ (քարշ) տալ		to drag
քաշել		to pull; to endure
քաջ(աքար)		brave(ly)
քաջալերել		to encourage
քաջառողջ		very healthy
քառակուսի		square
քար		stone
քարաքին		carbine
քարաժայռ		rock
քարակոթող		stele
քարանալ		to petrify
քարաշէն		stone-built
քարաւան	BW	caravan
քարափ		quay
քարափոր		hewn in stone
քարշել,քարշ տալ		to stretch;to pull; to tolerate
քարոզ		sermon
քարոզել		to preach
քարոզչութիւն		propaganda
քարտուղար		secretary
քեզ		you,to you
քելեխ	BW	funerary banquet
քեռի		uncle;relative
քերել		to scratch, to grate
քերթող		poet
քէֆ	BW	enjoyment
քիթ		nose
քիչ		few, some
քիրվա	BW	sir
քլունգ	BW	pick,pickaxe
քծնել		ingratiate o.s.with a p.; /to flatter
քմահաճոյք		caprice
քմծիծաղ		ironical smile

քնաբեր	lulling;soporific; narcotic
քնաթաթախ	drowsy,drugged with sleep
քնար	lyre (mus. and fig.)
քնարերգութիւն	lyrics
քնել,քնանալ	to sleep
քննադատ	critic; reviewer
քննադատել	to criticize
քննել	to examine; to test
քննութիւն	examination; test
քնջութ, քունջութ	BW sesame
քնքշանք	tenderness
քնքոյշ,քնքուշ	delicate, tender
քո (քոնը)	your (yours)
քոլոզ	Kurdish head-gear
քոյր g.d. քրոջ	sister
քոռ BW	blind
քոռանալ	to become blind
քոսոտ	scurfy, scabby
քորել	to scratch
քորոց	pin
քուրմ	pagan priest
քսան	twenty
քսանամեայ	twenty years of age
քսել	to rub
քրթմնջել	to mumble
քրիստոնեայ	Christian
քրիստոնէութիւն	Christianity
քրմապետ	pagan high priest
քրտինք	sweat, perspiration
քրտնել	to perspire
քրտնաջան	hard-working; toilsome
քրքիջ	loud laughter
քցել,գցել	to throw
քուէ	vote,ballot
քող	veil
քողարկել	to veil, to cover

Օ

օգնական	helper; auxiliary
օգնել	to help
օգնութիւն	help
օգնութեան հասնել	to come to help
օգոստոս	August
օգուտ	benefit, profit, advantage; utility
օգտագործել	to profit; to use; to exploit
օգտաւէտ	advantageous; useful
օդ	air
օդանաւ	airplane
օթակ	knocker: mallet
օթոց	night's lodging:
օժտել	to endow /cover
օժտուած	endowed; talented
օծել	to anoint
օծում	unction
օծուած	anointed, consecrated
օձ	snake
օձիք	collar
օղ, օղակ	ring; buckle; button-hole
օղուլ BW	fellow, boy
օճախ, օջախ	family hearth
օճորք	attic
օն	go on! come on! be quick!
օպերա	opera
օվացիա BW	ovation
օսմանեան	Ottoman
օտար, օտարազգի	foreign; stranger

օր g. օրուան	day
ինչ օրի հասայ	what a bad luck
օրէ օր	from day to day/ I have every day
օրիորդ	young lady; Miss
Օրիորդն հայոց	A-n king's eldest daughter
օրհնել	to bless
օրհնութիւն	benediction
օրիենտացիա BW	orientation
օրէնք	law; rule; order; statute
օրինակ	example, pattern, instance; copy
օրհաս	death
օրհասական	fatal; fateful, critical
օրրան, օրօրոց, որրան	cradle
օրօք	in the days of...
վաղօրօք	early, formerly

ֆ

ֆայտոն	BW	phaeton
ֆանառ	BW	lamp
ֆերմա	BW	farm
ֆէդայի, ֆիդայի	BW	Armenian volunteers
ֆէոդալ	BW	feudal
ֆիբր	BW	fiber
ֆիզիքական		physical
ֆիլմ	LW	film
ֆլա	BW	Armenian(in Kurdish)
ֆոնդ	BW	funds
ֆուրգոն	BW	wagon; van
ֆրազ	BW	phrase, sentence
ֆրանսացի		French
ֆրանսերէն		French(language)
ֆրանս(ի)ա		France
ֆրանսուհի		French woman
ֆոռացնել		to make something revolve
ֆոֆռացնել		to make something stream

Content

INTRODUCTION I-XIII

Ա ՄԱՍ - FIRST PART

Փոքրիկի երազը 1
Երեւանը 5
Մայրիկը 9
Համլիկի աղօթքը 13
Երկու այծեր 17
Ազնիւ խօսք 21
Գայլն ու շունը 29
Ֆերմայում 31
Առիւծի երազը 33
Գիշերն աշխատողները 35
Թռչնապահ աղջիկը 39
Հայկական լեռնաշխարհը 46
Անտառի դուստրը 55
Նորած բարեկամութիւն 63
Ամենից շատ դեղձն եմ սիրում 71
Արարատեան դաշտի գարունը 75
Հայկ ու Բէլ 77
Արա Գեղեցիկ ու Շամիրամ 83
Տիգրան ու Աժդահակ 85
Վահագն 91
Հայ գրականութիւնը հինգերորդ դարում 94
Գրադարանը հարստանում է նոր գրքերով 103
Արամերէն արձանագրութիւններ 105
Տղմուտ գետի ափին,գրեց Դ.Դեմիրճեան 108
Հայ ժողովրդական էպոս.Սասունցի Դաւիթ 111
Արեւելահայ բնակչութեան պայքարը թուրք նուաճողների դէմ 120
Հերոս Սոնան 123
Աւետիք Իսահակեան 135

Շիրվանզադէ *141*
Ձեռքի նոր ժամացոյցներ *150*
Դիմում *158*

* * *

Բ ՄԱՍ - SECOND PART

Մայրը,գրեց Յովհ.Թումանեան *157*
Նամակ Յովհ.Թումանեանին,գրեց Ե.Չարենց *159*
Եօթն եղբօր արիւնը, գրեց Վ.Անանեան *160*
Պապն ու թոռը, գրեց Ս.Զօրեան *166*
Գրքացը, գրեց Հ.Գէորգեան *172*
Յովհաննէս Թումանեան *176*
Պապս, գրեց Հ.Գէորգեան *181*
Նաւասարդեան տօները հին Հայաստանում,գրեց Րաֆֆի *185*
Նա իմ որդին է, գրեց Շիրվանզադէ *188*
Գիքորը, գրեց Յովհ. Թումանեան *192*
Գիշերուայ սարսափը, գրեց Շիրվանզադէ *196*
Տէր Թոդիկի դպրոցը, գրեց Րաֆֆի *201*
Սամուէլ վէպը եւ նրա գեղարուեստական արժանիքները *208*
Երկու սուրհանդակներ, գրեց Րաֆֆի *219*
Վարդանանք, գրեց Դերենիկ Դեմիրճեան *224*
Յակոբ Պարոնեան *233*

* * *

ԲԱՌԱՐԱՆ, հայերէն - անգլիերէն
GLOSSARY,Armenian - English

Abreviations 260
Spelling,its Soviet Reforms 261
Alternation,Composition of words 262
Glossary 263

* * *